

Економічне
відродження через
індустріальний
розвиток
України

Економічне відродження через індустріальний розвиток України

Економічне відродження через індустріальний розвиток України

ЕКОНОМІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Харків
«Повнокопір»
2020

Книга видана за результатами дослідження «Економічне відродження через індустріальний розвиток України» у співпраці українських експертів, науковців, підприємців, бізнес-об'єднань та асоціацій, об'єднаних ідеєю відродження економіки України. Всі вони мають спільне переконання в необхідності індустріального розвитку держави. Ці переконання базуються на їхніх знаннях, життєвому досвіді ведення виробничого бізнесу, а також на досвіді міжнародної співпраці.

Всякі серйозні успіхи країн у сфері економіки передбачали індустріальну трансформацію, за якою завжди стояла велика праця, професіоналізм і напружені зусилля суспільства. Україна повинна зробити те саме, якщо прагне досягти високого добробуту своїх громадян і зберегтись як держава.

Замовники роботи: ПрАТ «Запоріжтрансформатор», АСК «Укррічфлот», Корпорація «УкріннМаш», ПрАТ «Керамет», ПрАТ «Український графіт», ТОВ «ІстВан», Корпорація виконавчих та комерційних підприємств «Союз», Федерація роботодавців України, СП «ІНТРЕЙД», ТОВ «Білоцерківський завод «ТРІБО», ТОВ «Александр-Девелопмент»

Авторський колектив: Власюк В., Максютя А., Поважнюк С., Желтяков Д., Корж С., Крючкова І., Яковенко О., Добровольський Ю., Мостов'як М., Власюк О., Лісогор Л., Флейчук М., Волошин В.

Керівництво проектом та загальна редакція – Власюк Володимир

Комунікаційна підтримка – Торгово-промислова палата України

Економічне відродження через індустріальний розвиток України. – Харків: Повнокопір, 2020. – 432 с.

В останні десятиліття Україна здійснила регрес від індустріальної до аграрної країни. Втративши здатність до виробництва сучасних індустріальних товарів, вона дозволила сформуватись «економіці бідності» та потрапила у пастку країн з низькими доходами. Це необхідно змінити.

Книга містить пропозицію суспільству здійснити в Україні новітній індустріальний розвиток. Він полягає у концентрації зусиль на побудові сучасної високотехнологічної обробної промисловості, яка, впливаючи на інші галузі, забезпечить структурну трансформацію всієї економіки країни. Така трансформована економіка буде здатна генерувати прискорене зростання та високий рівень доходів громадян в умовах глобальної конкуренції.

Книга дає обґрунтування дорожньої карти цього шляху. Ресурси для його реалізації в Україні поки ще є. Це людський капітал і система освіти, фінанси, які генерує економіка в її поточному стані, джерела природної ренти та індустріальні активи. Проте у країні обмаль головного ресурсу, яким є час. Кожен згаяний день означає погіршення стартових умов для трансформації економіки від сировинної до технологічної. Отже діяти потрібно зараз. Для працівників органів виконавчої та законодавчої влади економічного профілю, фахівців у сфері економічної і фінансової політики, науковців, викладачів, аспірантів, студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти та всіх небайдужих до майбутнього української держави.

Усі права застережено.

ЗМІСТ

Передмова. Для чого ця книга	7
Методологічні роз'яснення	12
Розділ 1. Новий образ країни: якого добробуту можемо досягти через Новітній індустриальний розвиток.....	14
1.1. Місія, сутність та принципи Новітнього індустриального розвитку України	15
1.2. Підходи у політиці НІРУ та його відношення до економічних свобод.....	18
1.3. Новітній індустриальний розвиток України в контексті суспільної мети	22
1.4. Візія України в 2030 році: конкурентоспроможність економіки, добробут людей і місце в глобальному світі	24
Розділ 2. Економіка України у міжнародному вимірі	35
2.1. Людський капітал, джерела природної ренти та ключові індустриальні активи країни ..	36
2.2. Глобальний світ: ключові економічні процеси, що стосуються України	38
2.3. Порівняння динаміки і структури ВВП	42
2.4. Позиції України в міжнародних рейтингах	46
2.5. Зайнятість, доходи та добробут громадян	52
2.6. Конкурентоспроможність промислового виробництва.....	55
2.7. Місце України у міжнародному економічному обміні	58
Розділ 3. Ключові негативні тенденції в економіці	64
3.1. Макроструктурні диспропорції.....	65
3.2. Деформації фіскальної політики та державних фінансів	68
3.3. Проблематика публічних (державних) закупівель.....	72
3.4. Зовнішній державний борг та його вплив на економічну політику.....	75
3.5. Умови реструктуризації зовнішньої заборгованості України в 2015 році	81
3.6. Усунення банківського сектора від фінансування економіки, проблеми грошово-кредитної політики.....	83
3.7. Деіндустріалізація, структурне спрощення ЕКОНОМІКИ та «економіка бідності» ...	87
3.8. Втрата трудового капіталу	94
Розділ 4. Тіньова економіка в Україні та непродуктивний відтік капіталу.....	104
4.1. Оцінка тіньової економіки та втрат бюджету.....	105
4.2. Основні регуляторні деформації та непродуктивний відтік капіталу.....	116
4.3. Висновки щодо загального обсягу економіки України.....	132
Розділ 5. Резюмуюча частина: чим реально володіємо та як розпоряджаємося.....	134
5.1. Висновки щодо доходів та добробуту українців	135
5.2. Заява проблематики: внутрішній і міжнародний виміри	141
5.3. Україна-2030 за умови збереження теперішніх тенденцій: аграрна країна без сучасної промисловості.....	146
Розділ 6. Обраний шлях: економічне відродження через Новітній індустриальний розвиток	154
6.1. Що таке Новітній індустриальний розвиток і чому він необхідний Україні	155
6.1.1. Як індустриальне виробництво розгортає економіку країни	155

6.1.2. Конкурентні переваги України для розвитку переробної промисловості.....	162
6.1.3. Чому створення високотехнологічного обробного сектору вимагає державної підтримки.....	163
6.1.4. Що таке Новітній індустріальний розвиток України.....	167
6.2. Можливості та передумови Новітнього індустріального розвитку.....	169
6.2.1. Людський капітал.....	169
6.2.2. Різноманіття сировини.....	171
6.2.3. Внутрішній попит на продукцію переробної промисловості.....	175
6.2.4. Внутрішній інвестиційний попит на реконструкцію інфраструктури.....	179
6.2.5. Зовнішній попит на товари переробної промисловості.....	186
6.3. Новий погляд на промисловість та революційні зміни в індустріальному розвитку.....	190
6.4. Яка обробна промисловість потрібна сучасній Україні.....	195
Розділ 7. Як має працювати політика Новітнього індустріального розвитку України.....	200
7.1. Основні робочі гіпотези.....	201
7.2. Принципи політики.....	203
7.3. Підходи до будівництва високотехнологічного обробного сектору країни.....	207
Розділ 8. Макроекономічне обґрунтування ставки на Новітній індустріальний розвиток.....	214
8.1. Моделювання економіки України за умов Новітнього індустріального розвитку: вихідні сценарні умови та очікувані результати.....	215
8.2. «Аграрна наддержава» чи сучасна індустріальна країна: макроекономічні порівняння двох шляхів розвитку.....	229
Розділ 9. Ресурсне забезпечення Новітнього індустріального розвитку.....	233
9.1. Потреба в трудових ресурсах та їх кваліфікація.....	234
9.2. Фінансові ресурси та джерела фінансування інвестицій.....	242
9.3. Потреба в транспортній та енергетичній інфраструктурі.....	249
Розділ 10. Складові Новітнього індустріального розвитку України.....	258
10.1. Загальні положення.....	259
10.2. Макроекономічна та макроструктурна політика.....	262
10.3. Фіскальна політика та новий погляд на державні фінанси.....	267
10.4. Політика публічних (державних) закупівель.....	274
10.5. Грошово-кредитна політика Національного банку України.....	278
10.6. Технічне регулювання виробництва та експлуатації продукції.....	281
10.7. Підготовка трудових ресурсів.....	284
10.8. Інноваційна політика та залучення цифрових технологій в промисловості.....	287
10.9. Підтримка несировинного експорту.....	290
10.10. Інструменти стимулювання індустріального розвитку.....	295
10.11. Інформаційно-комунікаційна політика.....	303
10.12. Ключові секторальні політики в контексті індустріального розвитку: сільське господарство, енергетика, транспорт.....	306

Пропозиції до плану дій із виконання Програми	320
Післямова. Великі зусилля – гідний результат!	328
Додатки.....	332
Додаток 1. Цільові показники економіки України в 2030 р.	332
Додаток 2. Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 р.	337
Додаток 3. Розрахунок грошових заощаджень населення України на кінець 2018 р.	379
Додаток 4. Опис застосованого апарату моделей для макроекономічних розрахунків .	383
Додаток 5. Моделювання економіки України за АгроIT-сценарієм: вихідні умови	385
Додаток 6. Інструменти підтримки промисловості в окремих країнах Європи	387
Додаток 7. Ланцюги доданої вартості в переробці сировини, що наявна в Україні	389
Додаток 8. Споживання продукції переробної промисловості на внутрішньому ринку України в 2018 р.	392
Додаток 9. Товари переробної промисловості, перспективні для виробництва в Україні	397
Додаток 10. Оцінка питомої ваги України у прирості світової торгівлі товарами переробної промисловості на період до 2030 р. за умов НІРУ	408
Додаток 11. Вартість продукції секторів обробної промисловості в розрахунку на одиницю ваги.....	409
Додаток 12. Моделювання економіки України за сценарієм НІРУ: таблиці для розробки вихідних умов	410
Список скорочень.....	417
Глосарій основних термінів	419
Використані джерела	428

ПРОЛОГ

В історичній літературі з економіки часто вживається термін «економічне диво» як образна назва успішних історій економічного розвитку країн. У такі періоди вони здійснювали структурну трансформацію своїх економік до вищих технологічних рівнів і досягали високих середньорічних темпів зростання ВВП 5% і вище, протягом 10 і більше років.

Подібні історії у післявоєнний період здійснили десятки держав у різних частинах Світу. Так, країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Італія) та Японія трансформували свої економіки в 1950-1960-х роках, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур – в 1960-1990-х роках, Східноєвропейські країни і Туреччина – в 1990-2000-х роках, в наш час - Китай, Індія, В'єтнам тощо. Це різні за політичним устроєм, культурним світоглядом, географічним положенням та ресурсами країни, але у їхніх історіях є дещо спільне. Кожна з них мала суверенну стратегію економічного розвитку і національних провідників, що наполегливо її втілювали. Їхні економічні плани мали довготерміновий характер, опирались на раціональне використання внутрішніх ресурсів і можливостей та передбачали вигідну співпрацю із зовнішнім світом, якщо це сприяло меті розвитку.

Так діяв і діє розвинений Світ, в якому географічно знаходиться Україна. Вона поки не спромоглася трансформувати свою економіку, хоча власна масштабна історія успіху вже стала фактором її збереження як суверенної країни. Тому для нас головним є питання чи може і Україна здійснити подібне економічне диво. Ми переконані, що може і повинна. Для цього є всі необхідні ресурси і можливості, але вона потребує суверенного і зрозумілого плану економічного розвитку, провідників для його втілення та, основне, великих зусиль суспільства. Пропозицію такого плану ви знайдете на сторінках цього видання.

ПЕРЕДМОВА. ДЛЯ ЧОГО ЦЯ КНИГА

Якщо ти став на шлях Свободи, то маєш бути готовим самотійно приймати рішення і нести за них відповідальність. З цього починається кожна історія успіху як окремої людини, так і держави, і цим припиняється проґрашне сприйняття дійсності, ніби від тебе нічого не залежить. Україна ж ще не визначилась у цьому виборі, випускаючи з власних рук важливі рішення, які визначають її долю. Насамперед, це стосується економічного розвитку країни, що без перебільшення вже стало питанням її збереження в сучасних кордонах як незалежної держави.

Причиною появи цієї книги стала гостра потреба у формуванні іншої моделі національної економіки ніж та, що різними методами нав'язується їй з початку Незалежності. Книга є реакцією на загрозливий економічний стан України і ту колосальну проблематику, яку він породжує за відсутності власної стратегії її вирішення. В державі досі немає розуміння, яку економіку ми будуємо і яким чином, крім загальних положень, що вона має бути ліберально-ринковою, соціальною, відкритою тощо.

Сам по собі набір цих слів вже є суперечливим, і за ним губиться чітка відповідь на основне питання: як збудувати економіку, стійку в глобальній конкуренції, що здатна генерувати прискорене зростання та високий добробут громадян. Тому книга містить пропозицію суспільству іншого шляху економічного розвитку України, який окреслює як це здійснити, покладаючись, насамперед, на власні суверенні рішення, зусилля і можливості.

Економічні реалії країни взагалі складно сприймаються. Її ВВП досі ще не досяг рівня першого року Незалежності та за номіналом і паритетом став в 3-4 рази нижчий від рівня сусідніх країн. Українська економіка здійснила загальний регрес від індустріальної до аграрної країни. Вона потерпає від негативної деіндустріалізації, що призвела до технологічного спрощення та втрати здатності країни виробляти сучасні промислові товари. Стан цієї економіки характеризується високою фізичною і моральною зношеністю інфраструктури та обладнання, вкрай низьким рівнем нагромадження основного капіталу, низькою технологічністю і продуктивністю праці та численними деформаціями, що вимивають капітал із продуктивного обігу.

Наслідком такого економічного регресу стала втрата трудового капіталу на користь інших країн, сповзання у сировинну нішу в міжнародній співпраці,

величезне і наростаюче відставання у доходах українців порівняно із сусідніми країнами. Зараз економічна система України нагадує безпорадний організм, від якого зовнішній сектор бере все, що хоче, насамперед, сировину і людей в обмін на дрібні ін'єкції у вигляді кредитів чи фінансової допомоги. Разом усе згадане можна охарактеризувати словосполученням «економічна аномалія», особливо беручи до уваги й те, що всі сусідні країни продемонстрували протилежну динаміку розвитку і зростання.

Визнаємо ми це чи ні, але Україна перетворилась на спустілу територію з надзвичайно малою економікою і бідним населенням. І це загрозове явище поки не знайшло у суспільстві усвідомлення необхідності рішучої протидії йому у вигляді суверенної державної економічної політики. Як така ця політика відсутня. Україна фактично відмовилась від неї з 2014 року, а те, що ми маємо сьогодні, – це мовчазна згода на вплив зовнішніх обставин і сил, які формують на свій лад структуру української економіки.

Але в цій структурі немає місця головному елементу – сучасному індустріальному виробництву та технологіям. Саме він робить країну розвиненою і багатую, тому, що налаштовує економічну систему на створення доданої цінності всередині країни і забезпечує контроль найдокірніших ланцюгів вартості.

У сегменті глибокої переробки сировини відбувається найбільш запекле змагання між державами, у якому вони застосовують досконало продуманий інструментарій підтримки власних індустріальних виробництв. В Україні ж нічого подібного та ефективно працюючого не існує, як і чесних умов змагання для її корпорацій на цьому висококонкурентному ринку. Тепер це цілком очевидно, але тоді, коли Україна відкривалась для глобальної конкуренції, наприклад, погоджуючись на умови вступу у ВТО в 2008 році, вона була дуже романтичною.

Отже, постає питання що робити, щоб зберегти країну. У відповідь на це книга містить пропозицію суспільству здійснити Новітній індустріальний розвиток України (НІРУ). Він полягає у концентрації його зусиль і ресурсів на створенні в країні сучасного, високотехнологічного обробного сектору, який, впливаючи на інші галузі, забезпечить структурну трансформацію всієї економічної системи країни. Це інший спосіб побудови економіки, відмінний від того, що пропонується в останні роки та ігнорує розвиток обробної промисловості як основи розвитку інших галузей.

Задум НІРУ полягає в тому, що держава, усуваючи причини тіньової економіки та відпливу фінансового ресурсу закордон, отримує додаткові кошти до бюджету від належної сплати податків, інвестує їх в індустріальний розвиток і заохочує до цієї діяльності приватний сектор. Рівень податків не зростає, але покращується дисципліна їхньої сплати.

Участь бізнесу у виробничому розвитку країни є необхідною умовою цієї політики. Держава інвестує в інфраструктуру, підготовку спеціалістів та в інституції, що стимулюють виробничу діяльність, а підприємці будують сучасні заводи, модернізують діюче виробництво і впроваджують передові технології. Одна гривня витрачених публічних коштів має стимулювати не менше трьох гривень приватних інвестицій. Отже, має бути досягнуто згоди між державою та підприємцями про те, що бізнес не уникає сплати визначених законом податків, а держава витрачає ці кошти на економічний розвиток та підтримку їхньої конкурентоспроможності.

Залучення приватного сектору до новітнього індустріального розвитку країни здійснюється через державну комплексну стимулюючу політику. Її напрямками є усунення економічних деформацій, детінізація і створення рівного конкурентного поля для підприємств, що платять податки, фінансова підтримка діяльності, пов'язаної з виробництвом різноманітної індустріальної продукції, зокрема, будівництвом нових переробних потужностей, а також інформаційна політика з популяризації сучасного промислового розвитку.

Успіх НІРУ прямо пов'язаний з обсягом інвестицій. Логічно вважати, що Україна поки що не може сподіватись на серйозні зовнішні фінансові впливання, як наприклад у колишню Східну Німеччину від ФРН чи у Польщу із структурних фондів ЄС. Тому потрібно брати приклади з країн, які змогли досягти економічного дива, спрямовуючи у розвиток внутрішній ресурс. Жодна розвинена країна не стала б такою без цього вміння. І, зрештою, є дуже просте питання: чому хтось повинен нам допомагати, якщо власні кошти виводяться з економіки і не вкладаються у свою країну.

Відповідно, ця робота не просто описує нинішній економічний стан, а показує те, як суспільство розпоряджається тим, що створює і де втрачає ресурси, які можуть стати ресурсом розвитку. Вона аналізує всю економіку, включно із тіньовою, яка не сплачує податків, та наявні в ній деформації. Це дає реалістичне уявлення про внутрішній фінансовий ре-

курс країни, обсяги його втрат і справжню міру залежності від зовнішнього фінансування.

Такий комплексний підхід відрізняє цю роботу і робить реалістичним її практичне втілення. Умовно її можна поділити на дві частини. В першій дається характеристика теперішнього стану економіки, здійснюється оцінка ресурсу, який вона генерує, і аналіз того, як він використовується. Визначено, що сума податків, недоотриманих державним бюджетом України, щорічно становить близько 10 млрд дол. США, а сума коштів, яку виводять корпорації через заниження експортних цін, близько 6,8 млрд дол. США.

У другій частині зосереджена пропозиція того, як збудувати в Україні сучасний і диверсифікований сектор обробної промисловості, які заходи для цього необхідні, скільки потрібно коштів та інших ресурсів і які їхні джерела. Також у ній розкривається пропозиція крупного калібрування політики, тобто здійснюється підбір основних інструментів для її реалізації. Їх необхідно задіяти у першу чергу, оскільки дрібніший інструментарій не працюватиме, якщо не спрацюють головні механізми. Насамперед, мова йде про стимулюючі заходи та інструменти грошово-кредитної, фіскальної та технічної політики, такі як облікова ставка, державний бюджет, включно з механізмами сплати податків та формування його видатків, інституції розвитку, технічні регламенти на експлуатацію обладнання, чотирьохрічні макроекономічні плани країни тощо.

За наведеними в роботі оцінками, для того щоб у країні була зупинена деіндустріалізація і розвинулась новітня обробна промисловість, у наступні 12 років необхідно спрямувати в капітальні інвестиції близько 526 млрд дол. США, що на 216 млрд дол. США більше ніж за 12 попередніх років. За цих умов економіка зростатиме прискореними темпами в середньому 7 % щорічно і згенерує заощаджень на суму 510 млрд дол. США, що майже повністю покриває необхідний інвестиційний ресурс. Це означає, що можливостей національної економіки навіть у її нинішньому стані достатньо, щоб профінансувати більшу частину інвестицій у її структурну трансформацію. Тобто, ми не можемо і не повинні сподіватись лише на зовнішній план допомоги, очікування якої насправді паралізує волю до змін.

Прискорене зростання протягом 12 років середніми темпами у 7 % вимагає неабияких зусиль і консенсусу в суспільстві. Насамперед ідеться

про поведінку як самої держави, так і приватних підприємців. Очолити процес може лише держава, маючи для цього легітимні повноваження. Вона повинна реалізувати політику захисту основних економічних свобод, зокрема, приватної власності та ринкової конкуренції (антимонопольного регулювання), додавши до неї політику Новітнього індустріального розвитку, яка описана в цій книзі. Ці обидві політики посилюватимуть одна одну.

І, нарешті, важливо окремо сказати про час, відведений на реалізацію цієї політики. Сьогодні Україна ще має все необхідне для Новітнього індустріального розвитку, а саме: людський капітал, систему освіти, джерела природної ренти, такі як сільськогосподарська земля і мінеральні ресурси, а також важливі індустріальні активи, наприклад, залізницю, енергосистему, газотранспортну систему, металургію, морські порти тощо. Але у країні дуже обмаль головного ресурсу, яким є Час. Кожен згаяний день означає втрату можливостей. Якщо Україна не почне займатись індустріальним розвитком сьогодні, вже через кілька років може бути запізно. Активи будуть у значно гіршому стані і не відомо, під чиїм контролем, а багато цінних робітників, інженерів, менеджерів і талановитої молоді залишать країну.

Тому можливість, яку надають Україні обставини і яка описана в цій роботі, потрібно використати зараз. Важливо розуміти, що НІРУ є суверенним вибором, який за українців ніхто не зробить. Але це єдиний шлях, щоб посправжньому використати економічний потенціал і ресурси, якими володіє Україна для забезпечення добробуту та гарантування безпеки її громадян.

МЕТОДОЛОГІЧНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ

В основі книги лежить ряд досліджень, об'єктом яких є вся економічна система країни, її окремі сектори і явища, а також політика, спрямована на сучасний індустріальний розвиток, зокрема: робота «Економічне відродження через індустріальний розвиток України», аналіз дохідної частини зведеного бюджету і оцінка обсягів тіньової економіки в Україні в 2013 та 2018 рр.; дослідження тарифоутворення в енергетиці та транспорті в Україні; визначення товарів, перспективних до виробництва в Україні та експорту; дослідження стану металофонду України (2002 р., 2014 р., 2019 р.); дослідження інвестиційних потреб транспортної, енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури; дослідження обсягів українського ринку продукції обробної промисловості та можливостей імпортозаміщення; аналіз інструментів підтримки розвитку обробної промисловості в Польщі та Туреччині; дослідження можливостей та інструментарію підтримки експорту продукції машинобудування в Україні тощо.*

При підготовці книги застосовувався макроструктурний аналіз, макро-економічне моделювання та різні методи технічного аналізу окремих предметів досліджень. Ці окремі методика подаються безпосередньо у розділах, в яких вони застосовуються.

Методологічно книга побудована за таким принципом: визначається нинішній стан економіки (розділи 2-5), стан до якого ми прагнемо (розділи 1, 6-8) і те, як його досягати (розділи 9, 10). Відповідно, висновки аналізу нинішнього стану економіки структурують її проблематику і можливості та є вихідною базою для генерування пропозиції Новітнього індустріального розвитку України.

Книга інтегрує розрахунки, основними з яких є визначення економіки поза обліком (тіньової економіки), потреби та джерел капітальних інвестицій, потреби НІРУ в працівниках, електроенергії і транспортних перевезеннях, можливих обсягів експорту, показників розвитку економіки за умов збереження поточних тенденцій та за сценарієм Новітнього індустріального розвитку. Результати останнього розглядаються як цільові показники стратегії, що, зокрема, характеризують конкурентоспроможність еконо-

---

* дослідження ДП «Укрпромзовнішпекспертиза» www.expert.kiev.ua

міки країни, її технологічність, здатність генерувати доходи та добробут людей тощо.

Аналітична частина роботи з оцінки стану економіки України вимагала порівнянь з іншими країнами. Для цього було вибрано групу сусідніх держав, з якими Україна мала приблизно однаковий рівень економічного розвитку на початку 90-х років, але зараз відстає в 3-4 рази за показником ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності. До цієї фокус-групи увійшли Польща, Словаччина, Туреччина та Румунія. Всі ці країни мають індустріальну основу, є членами ЄС або мають угоди про вільну торгівлю (Туреччина) і пройшли успішний шлях трансформації від адміністративно регульованої до ринкової економіки.

Також історичні тенденції та статистичні дані цих країн використовувались для припущень щодо можливих змін показників ефективності української економіки, якщо її структурну трансформацію буде здійснено шляхом розвитку обробної промисловості.

Джерелом міжнародної статистичної інформації для цієї книги були бази даних Світового Банку (World Bank), Міжнародного валютного фонду (International Monetary Fund), Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum), Статистичної служби ЄС (Eurostat), Організації з економічного співробітництва та розвитку (OECD), організації ООН з промислового розвитку (UNIDO) тощо.

Терміном політики визначено 12 років. За базовий взято 2018 р. – останній рік, за який є повні статистичні дані. Динамічні ряди будуються за річними значеннями. Показники в роботі визначені в доларах США. Це пояснюється складністю відображення реальних економічних тенденцій у гривні та необхідністю здійснення міжнародних порівнянь. Для розрахунку прогнозних показників використовувались ціни та середньорічний обмінний курс 2018 року (27,2 грн/дол. США).

РОЗДІЛ 1

НОВИЙ ОБРАЗ КРАЇНИ: ЯКОГО ДОБРОБУТУ МОЖЕМО ДОСЯГТИ ЧЕРЕЗ НОВІТНІЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

1.1. МІСІЯ, СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ НОВІТНЬОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Українська економіка у нинішньому своєму стані, не здатна вирішувати завдання суспільного розвитку, а саме: досягнення глобальної конкурентоспроможності країни, прискореного економічного зростання і забезпечення високого рівня добробуту громадян. Вона невелика і відкрита, має дуже низьку опірність до зовнішніх впливів і не виробляє необхідного обсягу та асортименту конкурентоспроможної продукції для внутрішнього і зовнішнього ринків.

Основна причина такої дисфункції полягає у слабкому розвитку її обробних потужностей чи, інакше кажучи, у її низькій здатності до глибинної переробки сировини та створення товарів з високою доданою вартістю (цінністю).

Продукти обробної промисловості є тим, що робить життя людини комфортним і заради чого, власне, існує і розвивається матеріальне виробництво. Тому сектор переробки, який ці продукти створює, відіграє особливу роль в економічній системі країни. Він має особливу властивість пов'язувати різні види діяльності у процес створення доданої вартості у тій завершеній формі, яка потрібна людині. Цим створюється цінність, що завжди має попит у кінцевого споживача.

Розвинений світ це усвідомлює, тому знову й знову повертається до питань індустріального розвитку і в наш час це називається четвертою промисловою революцією. В Україні ж сектор обробки є найслабшою ланкою її економічної системи. Його частка у ВВП країни знизилась з 13,2 % у 2010 р. до 11,6% у 2018 р., а продуктивність праці є у 3-4 рази нижчою, ніж у країн сусідів. Власне індустріальний розвиток ніколи не був у полі справжньої опіки українського політикуму. Хоча зараз Україна усе ще залишається індустріальною державою, проте її інфраструктура та виробничі потужності зазнали колосальних втрат від недоінвестування в попередні роки. Як наслідок, пріоритет створення вищої кінцевої доданої вартості віддається іншим країнам, що робить їх розвиненими і значно багатшими, ніж Україна.

Цей стан справ має бути змінено. В Україні має з'явитись новітній індустріальний ландшафт із сучасних, технологічно нових заводів, що випускають різноманітну промислову продукцію, створюють кваліфіковані робочі місця

з високим рівнем заробітних плат. Ця оновлена здатність до виробництва індустріальних товарів, чи до створення нової цінності для сучасного споживача, має стати основою трансформаційного піднесення всіх секторів національної економіки та її спроможності генерувати високий рівень доходів громадян.

У цьому й полягає **місія Новітнього індустріального розвитку України (НІРУ) – побудувати економічну систему країни, здатну забезпечити проривне зростання доходів людей, сталу конкурентоспроможність та стійкість у глобальній конкуренції через розвиток її обробного сектору.** Це й буде переходом із третього світу в перший.

Звідси й **сутність НІРУ**, який розглядається як **процес прискореного створення в Україні сучасної, високотехнологічної і диверсифікованої (цифровізованої) обробної промисловості, що стане основою структурної трансформації всієї економічної системи та зростання всіх її секторів.** Така трансформація найперше посилить здатність економіки безперервно створювати потрібну ринку вищу додану цінність товарів і послуг, що є ключовим фактором конкурентоспроможності в умовах глобалізації та розгортання Промисловості 4.0.

Принципи, на яких будується НІРУ, виходять із базових економічних свобод демократичного суспільства. Вони покликані вивільнити енергію підприємництва і спрямувати її на створення сучасних матеріальних благ. Коротко про основні з них.

Новітній індустріальний розвиток будується на засадах приватної власності і ринкової економіки і бере енергію від поєднання ініціативи економічно активних громадян з ініціативою держави.

Державне сприяння полягає у фінансуванні витрат, що укріплюють загальноекономічний потенціал країни, зокрема створюють інфраструктуру, та у заходах, які стимулюють приватний сектор розвивати діяльність з виробництва індустріальних товарів. Для цього НІРУ спирається на залучення передових технологій і практикує різні форми державного заохочення до розробки і впровадження таких технологій на території України

Процес НІРУ має бути всеохоплюючим, забезпечувати соціальну інклюзивність та пропонувати рівні можливості і справедливий розподіл благ.

Він повинен залучати до творчого індустріального процесу широкі верстви населення і створювати добробут для всіх громадян та їхніх сімей, насамперед тих, що задіяні у офіційній економіці. Заходи і підходи НІРУ не повинні збільшувати податкове навантаження на господарюючих суб'єктів чи урізати соціальні витрати суспільства.

НІРУ заперечує ізолюваність та автаркію. Державна допомога в політиці НІРУ супроводжується зустрічними зобов'язаннями реципієнтів цієї допомоги впроваджувати передові технології та виробляти товари обробної промисловості, конкурентоспроможні на міжнародних ринках. Легітимізація політики НІРУ досягається прозорістю та інформуванням суспільства про зміст її заходів та результатів, а також тристоронньою співпрацею профспілок, роботодавців і публічної влади.

Чому Новітній індустріальний розвиток неможливий без про активної ролі держави як агента змін та ініціатора процесу? На те є кілька причин.

1. У країні не існує іншого агента змін, що має потенціал інституцій і засобів, необхідних для ініціювання і управління таким масштабним проектом. Так було в усіх країнах, які збудували високотехнологічний індустріальний сектор;

2. У розвинених країнах діє продумана система державного стимулювання промисловості, про яку вони мало розповідають, але багато роблять для її розвитку. Тому без подібної державної підтримки українська обробна промисловість не матиме шансу конкурувати в умовах відкритого ринку;

3. Процес НІРУ вимагає відновлення в суспільстві взаємної довіри між економічними агентами, державним і приватним сектором, якої сьогодні немає. Почати серйозно відновлювати цю довіру може лише публічна влада, відмовившись від популізму і непрозорості та пояснюючи суспільству свої рішення.

Важливо розуміти, **що розвиток нашої обробної промисловості крім нас самих у світі нікому не потрібний**. Серед інших країн навряд чи знайдуться переконані прихильники цього процесу, оскільки ніхто не хоче поступатися доходними сегментами доданої вартості. Постійні торгові війни, як, наприклад, між Китаєм і США, – підтвердження цього. Тому НІРУ – це, насамперед, внутрішня справа громадян і влади України.

1.2. ПІДХОДИ У ПОЛІТИЦІ НІРУ ТА ЙОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ЕКОНОМІЧНИХ СВОБОД

Новітній індустріальний розвиток концентрується на процесах створення доданої вартості і матеріальних благ усередині країни. Для цього він поєднує енергію держави і підприємців і спирається на економічно активних громадян. Завдання державної політики полягає в мотивуванні таких громадян до діяльності з виробництва сучасних індустріальних товарів і залучення передових технологій.

Така мотивація досягається проактивною державною політикою. Ця політика детально описана в другій частині роботи (розділи 7 та 10). Нижче наведено її основні напрямки:

1. Усунення економічних деформацій, що спотворюють конкуренцію і вимивають ресурси з виробничих сфер діяльності, детінізація та деофшоризація економіки. Нині на ринку України присутній великий обсяг товарів і послуг, з яких не сплачуються визначені законодавством податки. Це товари внутрішнього тіньового виробництва і сірий імпорт, наприклад одяг, електроніка, побутова техніка, вироби з деревини, алкогольні напої тощо. Масштаби цих явищ оцінюються в розділі 4, тож зараз зазначимо, що присутність такої продукції на ринку блокує розвиток компаній, які працюють у правовому полі, сплачуючи визначені законом податки. Їхня продукція виходить дорожчою за нелегальну, що демотивує розвивати офіційне виробництво. Тому державне втручання має це змінити через застосування заходів фіскальної політики.

Заходи цього напрямку також покликані забезпечити кращу сплату податків і ця додатково отримана сума надходжень до державного бюджету має стати фінансовим ресурсом НІРУ. Іншими словами, цей блок політики повинен переспрямувати фінанси із непродуктивного тіньового обігу у розвиток в країні сучасних легальних виробництв.

2. Фінансове сприяння діяльності з виробництва конкурентоспроможних індустріальних товарів і впровадження сучасних технологій. Таке сприяння необхідне, оскільки створення або капітальна модернізація заводу чи фабрики – це високозатратний і ризикований процес, що треба враховувати визначаючи пріоритети надання державної допомоги.

Йдеться про широке коло заходів підтримки – від будівництва інфраструктури до державної допомоги у здійсненні інновацій чи спорудженні нових заводів.

Така діяльність не лише знижуватиме вартість інвестиційних проектів, які часто стають невідомими для бізнесу через вимушені інфраструктурні видатки, а й вирівнюватиме умови відкриття виробництва в Україні порівняно із сусідніми країнами. У сучасних умовах бізнес має змогу діяти глобально, вибираючи країну, де видатки нижчі. І, на відміну від України, багато держав це розуміють і тому беруть на себе частину витрат, що зменшує вартість інвестицій для бізнесу. Наприклад, в країнах фокус-групи застосовуються прямі субсидії або податкові канікули при спорудженні нових виробничих об'єктів, а частка держави у капітальних інвестиціях в економіці становить біля 17%, тоді як в Україні – лише 12%.

3. Формування ділових настроїв у суспільстві і зміна світогляду. В підприємницькій діяльності важливу роль відіграють психологічні установки і ціннісні орієнтири. Це особливо важливо в Україні, де ділові настрої перебувають на низьких позиціях і де ще немає сформованої культури підприємництва та світогляду, що націлений на успіх і співпрацю. ЗМІ в Україні швидше формують апатію і зневіру у власні сили, і це необхідно змінювати через просвітницьку та інформаційну політику, збільшення ділового контенту, виховання економічного патріотизму, тиражування історій успіху і донесення суті заходів НІРУ до суспільства тощо.

Крім того, НІРУ передбачає багато кваліфікованої практично-організаційної роботи, що має здійснюватись виконавчою владою. Насамперед, це стосується стимулювання технологічного розвитку промисловості, зокрема, через укладання угод з корпораціями щодо локалізації виробництва в Україні та залучення технологій, впровадження стандартів з енергозбереження та захисту довкілля, організаційної і комунікаційної підтримки виробників високотехнологічних товарів на зовнішніх ринках тощо.

Основна маса інвестицій для НІРУ має йти з приватного сектору, тому мета мотивуючих заходів з боку держави – залучити ці кошти. Суть підходу НІРУ до стимулювання інвестицій полягає саме в тому, щоб спрямування публічних коштів сприяло залученню в індустріально-технологічний розвиток країни щонайменше у три рази більше коштів приватних підприємців.

Концепція Новітнього індустріального розвитку передбачає, що публічні кошти для старту процесу мобілізуються всередині країни, тому не потрібно покладатися лише на іноземні інвестиції чи допомогу. Навіть у нинішньому стані економіка України генерує достатньо фінансового ресурсу, щоб розпочати цю політику, але наявний ресурс вкрай неефективно використовується. Його потрібно отримати завдяки кращій сплаті податків і через державні фінанси спрямувати у розвиток. Зокрема ці кошти мають збільшити видатки державного бюджету на капітальні інвестиції у будівництво інфраструктури, підготовку і перепідготовку працівників та сформувати капітал інституцій розвитку, що підтримуватимуть підприємців у будівництві нових заводів, переоснащенні виробництва та експорті індустріальної продукції відповідно пріоритетів НІРУ. Також концепція допускає збільшення дефіциту бюджету, але лише для покриття запланованих капітальних видатків і у випадку, якщо фактичні надходження від детінізації будуть нижчими за очікувані.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) вітаються, якщо вони приносять в Україну нові технології. Однак НІРУ виходить із розуміння того, що зараз через високі ризики ПІІ не мають стимулу масово йти в країну, з якої і без того вільно можна взяти все, що потрібно, чи то сировину, чи людей. ПІІ прийдуть пізніше, коли приклад успіху покаже внутрішній інвестор.

Для розуміння суті НІРУ важливо розкрити його позицію щодо політики базових економічних свобод. Ця політика має широке трактування, і не все з цієї політики є прийнятним для НІРУ.

З того, що НІРУ беззастережно підтримує і без чого він неможливий, потрібно виокремити захист приватної власності, зокрема інтелектуальної. Також важливими є спрощене регулювання процедур ведення бізнесу і однакові правила конкуренції за доступ до виробничих ресурсів і ринку, тобто ефективно антимонопольне регулювання.

Разом з тим існують застереження щодо вільного доступу на внутрішній ринок готової індустріальної продукції з інших країн. Таку продукцію постачають світові корпорації, що є значно потужнішими технологічно й фінансово і мають різні форми підтримки від національних урядів. Тому НІРУ передбачає дуальні підходи до лібералізації зовнішньої торгівлі поки в Україні не будуть створені хоча б подібні інституції підтримки.

Загалом економічні свободи розглядаються як необхідна, але не достатня умова сучасного індустріального розвитку. Останній безальтернативно вимагає ще й проактивної державної політики, такої, яка діє в індустріально розвинених країнах, зокрема, ЄС, і якої немає в Україні.

Отже, держава в політиці НІРУ заохочує підприємництво і сама виступає як інвестор у нарощення економічного потенціалу країни. Обидві сторони об'єднує єдина мета розвитку. Тому в процесі здійснення НІРУ суспільство ставатиме уже більш нетерпимим до перешкод такому розвитку, зокрема до корупції, неефективного державного управління чи незахищеності приватної власності.

Це створить внутрішній суспільний тиск на прискорення реформ щодо забезпечення базових економічних свобод. Зараз цей процес відбувається здебільшого під дією зовнішніх факторів, тому не є успішним. Практика показує, що для успіху потрібен тиск самих громадян та усвідомлення потреби реформ усередині країни. Новітній індустріальний розвиток це забезпечить, а отже сприятиме справжньому становленню в Україні економічних свобод.

Також ми переконані, що опора лише на політику економічних свобод в умовах відкритості України в дійсності консервує рентний характер і сировинний статус її економіки, оскільки існують величезні асиметрії в державних інструментах підтримки виробництва готових індустріальних товарів в Україні і за кордоном. Водночас поєднання політики економічних свобод із НІРУ створюватиме конкурентну економіку. Тому ці дві політики є союзницькими, хоча НІРУ діє на власному полі й активізує ті продуктивні сили суспільства, які ігнорує чисте лібертаріанство і які є «невидимими» для вільного ринку.

Важливо розуміти, що концентруючись на обробній промисловості, НІРУ буде балансувати всю економіку країни. Це досягається через його всеохоплюючий вплив на інші галузі і сфери діяльності (логістику і перевезення, сільське господарство, фінансові послуги і торгівлю) та на складові макроекономічної стабільності (платіжний баланс, облікову ставку, обмінний курс).

Інші рішення з економічного розвитку, як, наприклад, впровадження ринку землі, реформа фінансового сектору чи розвиток логістики, не

є прямими об'єктами НІРУ. Однак між ними і НІРУ існує тісний зв'язок. Наприклад, фінансовий ринок сформується і зросте коли в обіг буде випущено акції нових промислових підприємств, а реконструкція транспортної інфраструктури, яка фактично є частиною НІРУ, збільшить обсяги транзитних перевезень. Що ж до ринку сільськогосподарських земель, то він по-справжньому запрацює для суспільства лише тоді, коли в країні будуть сучасні потужності з глибокої переробки сільськогосподарської сировини.

Тому обробний сектор, яким опікується НІРУ, в умовах обмежених ресурсів країни обраний як оптимальна точка докладання зусиль і платформа, що балансуватиме всю економіку країни.

1.3. НОВІТНІЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОЇ МЕТИ

Новітній індустріальний розвиток країни потребує зусиль всього суспільства. За демократичного устрою цього можна досягти лише за умови їх відповідності суспільній меті. НІРУ відбувається не заради індустріально-технологічного розвитку самого по собі, інтересів окремих секторів чи груп впливу, а для досягнення мети високого добробуту, безпеки і, зрештою, гідності громадян України.

У цьому меті зазначеної політики, що, як і її ідея, живить енергією розумну практичну діяльність суспільства щодо використання ресурсів і можливостей для власного розвитку. Без такого поєднання ідеалізму і практичності не відбулась би жодна успішна держава від Сполучених Штатів Америки до Ізраїлю чи Сінгапуру.

В Україні нині не існує чітко окресленої суспільної мети, зафіксованої в офіційних документах та донесеної до колективної свідомості громадян. У той же час Конституція України¹ та інші офіційні матеріали, наприклад, Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна»², дозволяють визначити суспільну мету як досягнення гідного рівня життя, добробуту українців, їхнього права на безпеку тощо. Так, у статті 3 Конституції України сказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; в статті 48 зазначено, що

кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; а стаття 43 стверджує, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю. Подолання бідності є першим пунктом у переліку Цілей сталого розвитку ООН, до яких приєдналася і Україна.

Тому ми розглядатимемо суспільну мету як добробут, гідність та безпеку українців. Однак, на сьогодні ця мета не те що не стає ближчою, а віддаляється. Про це, зокрема, свідчать падіння добробуту українських громадян та їхня масштабна трудова еміграція через відсутність умов праці та самореалізації в своїй країні.

Приведемо лише деякі цифри. Так, за інформацією Світового банку, з 2013 по 2018 рік доходи українців в доларовому вимірі знизились із 172,7 до 112,5 млрд дол. США, а на душу населення - з 3,8 до 2,66 тис. дол. США в рік^{*}. Це найнижчий показник у Європі, і розрив із сусідніми країнами зростає. Близько 40 % працездатного населення України не залучені до офіційної економіки через її нестабільність і структурну відсталість.

Політика Новітнього індустріального розвитку, що пропонується в цій роботі, заперечує сировинну «економіку бідності», яка будується зараз, заганяючи країну в пастку низьких доходів. Механізм такої економіки описаний у підрозділі 3.7. Стратегія НІРУ спрямована на подолання бідності в країні через створення нових високопродуктивних робочих місць, зокрема, в сучасній обробній промисловості, появу якої вона стимулює.

Суспільна мета також має конкретний кількісний вимір. Згідно з розрахунками (розділ 8) через 12 років пропонованої політики річний наявний дохід українця має зрости в цінах 2018 року з 3,3 тис. дол. США** в 2018-му до 7,8 тис. дол. США в 2030 році. Це означатиме перехід України в групу країн із доходами вище середнього рівня. Також зникне ганебне явище, коли близько 7,5 млн людей пенсійного віку отримують пенсію нижче фактичного прожиткового мінімуму. Мінімальна пенсія не буде нижчою за цей рівень.

Важливо розуміти, що подолання бідності є актуальною проблемою для України, однак не для країн ЄС. Це вказує на специфічні завдання на-

---

* GNI, GNI per capita World bank, Atlas method Current US\$

** розрахунки авторів (п. 5.1), показник включає тіньові доходи

шої країни на нинішньому етапі, відмінні від завдань країн Євросоюзу, тобто на потребу мати власну економічну політику, яка не може бути повністю підмінена євроінтеграційними документами. Зокрема її відмінністю має стати концентрація зусиль на створенні сучасного обробного сектору, який є в країнах ЄС, але відсутній в Україні. І, звичайно ж, підтримка Євросоюзу у цьому питанні була б для України дуже важливою.

Добробут у країні має бути забезпечений через додану вартість, створену працею її громадян. НІРУ покликана стимулювати продуктивну працю і підприємництво, яке, зокрема, збудує сучасні середні і малі підприємства. Отже, багато українців мають стати підприємцями, покладаючись на власний вільний вибір.

Безпека країни та її громадян - це й витрати на обороноздатність. Більша економіка має більші можливості для її фінансування. Завдяки прискореному економічному зростанню бюджет країни має зрости за 12 років більш як удвічі. Відповідно, створюються можливості для значно кращого фінансування збройних сил України та збільшення обсягів закупівлі продукції оборонних підприємств, які також розглядаються як важлива частина обробної промисловості країни.

Отже політика НІРУ, яка спирається на продуктивну працю та енергію підприємництва покликана стати важливим елементом досягнення високого добробуту, гідності і безпеки українців. Ми продовжимо далі тему суспільної мети, описуючи візію України в 2030 році та оперуючи результатами розрахунків очікуваних економічних показників, яких має досягти країна за умов Новітнього індустріального розвитку.

1.4. ВІЗІЯ УКРАЇНИ В 2030 РОЦІ: КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ, ДОБРОБУТ ЛЮДЕЙ І МІСЦЕ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Цей розділ описує рівень економічного розвитку України, до якого ми прагнемо і який вона повинна досягти задля добробуту громадян та власного самозбереження. Адже масштаб нашої країни, її ресурси та люди, соціокультурна різноманітність та геополітичне розташування визначають її

вибір: Україна або буде успішною і великою державою, або зникне в її теперішніх кордонах. Все це лише питання часу, поки історія не винесе свого чергового суворого вироку тим, хто виявився дрібним, малодушним і байдужим.

Стан невизначеності, в якому перебуває Україна, небезпечно затягнувся. Країна, яку поглинула економічна аномалія, вимагає невідкладних трансформацій. І значно гірше, якщо їх принесе якесь зовнішнє втручання, бо це буде експериментом, за яким краще спостерігати на відстані.

Щоб здійснити правильний вибір Україні не обійтись без масштабних проектів соціально-економічних перетворень, які здійснюються для добробуту і безпеки людей і, що важливо, генеруються із середини країни. Реальність така, що у незалежній Україні поки відсутній досвід таких справ, але вона не має іншого вибору, ніж його набути.

Таким масштабним проектом ми бачимо Новітній індустріальний розвиток України (НІРУ), який спрямований на створення високотехнологічного обробного сектору економіки і є суто українським шляхом. Ми відводимо для нього 12 років. У минулі епохи дванадцять років в житті країн були майже нічим. Однак зараз, в епоху небаченого прискорення процесів суспільно-економічного та технологічного розвитку, цей період достатній, щоб трансформувати економіку.

Політика НІРУ має своїм принципом реалістичність. Вона розуміє владу Часу і ставить лише реальні завдання. Повний перелік показників економічного розвитку країни в 2030 році за умови 12 років успішної політики НІРУ наведено в додатку 1. Вони є розрахованими величинами і розглядаються як цільові показники цієї стратегії. Їхній розрахунок, а також заходи політики, які дозволять їх досягнути, детально розглянуто у розділах 8 та 10. Тримаючи ці показники в полі зору, нижче надамо візонерську, описову картину України-2030, до якої прагнемо і яка має високі шанси стати реальністю за умови НІРУ.

Динаміка економічного розвитку. Отже, Україна-2030 зламала тенденцію пасивного економічного занепаду, відмовившись від аморфності в економічній політиці. Вона застосувала власну індустріальну стратегію і вийшла на високу динаміку економічного зростання (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка економічного розвитку України, 2030 vs 2018

Показник	2018	Україна-2030
Зростання реального ВВП за період (CAGR), %	-0,5 (2007-2018)	+7,0 (2019-2030)
ВВП у цінах і за середньорічним курсом 2018 р, млрд дол. США	131	294
ВВП на душу населення за ПКС, у цінах 2011 р., дол. США	8 987	>18 000
Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП	17,6	24,0
Частка переробної промисловості у ВВП, %	11,6	17,2
Частка високо- і середньо-високотехнологічної продукції у випуску обробної промисловості,%	17	28
Витрати на НДДКР, % ВВП	0,45 (2017)	1,0

Джерело: Держстат, Світовий банк, розрахунок

У 2030 р. це ринкова, відкрита і диверсифікована економіка з високотехнологічним обробним сектором, що генерує широкий спектр конкурентних продуктів і послуг.

Останні п'ять років ВВП країни зростає темпами 7% і вище. Стійку базу зростання забезпечила диверсифікована пропозиція вітчизняних індустріальних товарів і сервісів, що виникла завдяки появі нових сучасних заводів. Ця пропозиція дала змогу провести розумне імпортозаміщення і значно наростити експорт. Тепер споживач знаходить на ринку значно більше якісних вітчизняних товарів, що складають конкуренцію імпорту.

З позиції макроструктурних балансів стійке зростання забезпечують капітальні інвестиції та внутрішній попит, що тепер значно більшою мірою покривається національною пропозицією. Валове нагромадження основного капіталу (ВНОК) вийшло на рівень 24% ВВП, а сукупний внутрішній попит зріс вдвічі з 244 млрд дол. США у 2018 р. до 502 млрд дол. США у 2030 р., завдяки значному підвищенню купівельної спроможності населення, держави і корпорацій. Другим важливим чинником є експорт, що перевищив імпорт, насамперед, завдяки зростанню продажу назовні това-

рів обробної промисловості. Чистий експорт на кінець періоду становить 1,7% ВВП.

В економіці відбулись вирішальні структурні зміни. Тепер країна має новий виробничий ландшафт. Суттєво зросла частка переробки місцевої сировини, що підняло рівень доданої вартості, створюваний економікою. Роль первинного сектору (сільського господарства і добувної промисловості) зменшилась на користь обробної галузі, частка якої у ВВП збільшилась із 11,6 % до 17,2 %. Зросла і її технологічність. Частка високотехнологічних виробництв у випуску промислової продукції досягла 28 %.

Більшість новостворених підприємств – це середній та малий бізнес, що отримав поштовх завдяки індустріальному розвитку країни. Багато з них виникло навколо великих підприємств, долучившись до їхніх ланцюгів поставок.

Країна відновила свою здатність продукувати і виводити на ринок нові технології. Творчі технічні спільноти – конструктори, інженери, новатори – мають можливості для самореалізації всередині країни, завдяки попиту з боку промисловості і дослідницьких інститутів. Фінансування НДДКР та інновацій вагомо підтримується державою.

В країні діють відкриті спеціалізовані технологічні центри, що працюють на глобальний ринок і задіяні в проектах міжнародної співпраці. Вони перебувають у полі уваги міжнародних корпорацій, які вважають за необхідне мати власні представництва в таких центрах.

ІТ-галузь отримує стабільні замовлення з внутрішнього ринку, які генеруються оновленим корпоративним сектором. Завдяки їхній співпраці цифровізація і передова автоматизація стали повсюдними в економіці. Синергія обох секторів дозволяє створювати і виводити на ринок продукти і сервіси з новою, вищою цінністю для споживача і, відповідно, капіталізувати творчу енергію людей усередині країни.

Українська інноваційна продукція постійно надходить на міжнародні ринки, і в світі утверджується образ України як країни індустріальних розробок і винаходів. Поступово новаторство стає її візитною карткою. Обробний сектор інтегрує у виробничий процес креативний, творчий капітал українців, а розумна державна допомога такий процес підтримує.

В країні змінюється культурний світогляд. Інновації та новаторський дух стали загальним процесом, що охопив приватний бізнес, систему освіти та суспільство загалом; вітаються успіх, співпраця і підприємницький ризик.

Важливою частиною змін у промисловості стала реформа оборонно-промислового комплексу. Він став опорою безпеки і обороноздатності країни, інтегрувався у світові розробки, експортує і поставляє в армію нові зразки озброєння.

Інфраструктура країни зазнала значної трансформації. Її розвиток дав поштовх належному використанню внутрішніх водних шляхів у загальнодержавному балансі транспортних перевезень. Розбудовані основні вузькі місця для руху пасажирів і вантажів, зокрема, сухопутні прикордонні переходи, мости через ріки, станції в морських портах. Це забезпечило розширення транзитного потенціалу України в Східній та Центральній Європі і повернуло її значення як транзитного гравця. В країні є достатній резерв електроенергії та знижено її втрати в мережах.

Внутрішня промисловість стала основним постачальником матеріалів і обладнання для модернізації інфраструктури. Вона використовує інструменти технічної політики та фінансової підтримки на зразок тих, що діють у розвинених країнах, й ефективно конкурує з імпортом у відкритих державних закупівлях.

Україна перебуває у полі зору міжнародних інвесторів. Факторами, що приваблюють ПІІ, стали розвинений внутрішній ринок, кваліфіковані працівники, підготовлена інфраструктура, вигідна вартість виробничих факторів, зокрема електроенергії, і, звичайно ж, динамічне зростання економіки країни. Вагому частку ПІІ складають ті, що приходять із євроатлантичних країн і приносять технології.

Підприємці мають чітке розуміння умов ведення бізнесу. Це досягається завдяки публічним поясненням урядом суті його дій, індикативним чотирирічними планам розвитку, в яких подаються цільові макроекономічні показники, та залученню бізнесу до прийняття важливих рішень і взаємних зобов'язань у рамках тристоронніх угод між урядом, профспілками і роботодавцями. Важливим орієнтиром для бізнесу є оприлюднені чотирьохрічні індикативні плани розвитку національної економіки та плани генерального розвитку територій.

У місцевих об'єднаних громад розвинулися навички щодо стимулювання конкурентоспроможності територій, їхнього виробничого розвитку та створення робочих місць. Громади змагаються за інвесторів і проекти, маючи за взірць уже досягнуті історії успіхів. Вони зміцнили фінансово завдяки місцевим виробництвам, що генерують податки і гідні заробітні плати. Їхні вільні кошти акумулюються у місцевих регіональних банках, які стали активними агентами виробничого розвитку територій.

У країні діє диверсифікований банківський сектор, що здатний фінансувати капітальні інвестиції і зацікавлений в цьому. Він складається із загальнодержавних банків та установ розвитку, місцевих земельних банків, установ для фінансування малого бізнесу. Також діють ключові міжнародні установи розвитку: Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та інші. Політика НБУ відносно рівня інфляції та облікової ставки сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць в країні.

Стійкість у глобальній конкуренції та вигідна інтеграція у світову економіку. Цей блок індикаторів оцінює здатність економіки забезпечити стійке зростання і знайти справедливу вигоду у міжнародному економічному обміні. Він розкриває приховані сторони економічної взаємодії країн, які підносять одних і тримають в пастці бідності інших. Про це мало говорять, але діють так, щоб отримати контроль за доходними ланцюгами вартості.

Україна-2030 досягла показників розвитку, які дозволили їй розумно інтегруватись у світові ланцюги створення доданої вартості (табл. 2). Внутрішні економічні перетворення підготували її до глобальної конкуренції. Економіка отримала опірність до вимивання виробничих ресурсів з країни і до зовнішніх шоків завдяки диверсифікованій пропозиції товарів і послуг, які вона генерує.

Досягнуто високого рівня макроекономічної стабільності. Профіцит зовнішньої торгівлі та ПІІ забезпечують позитивний платіжний баланс та курсову стійкість гривні. Зона дії гривні значно зростає як за рахунок збільшення обсягу економіки, що нею обслуговується, так і її детінізації. Високий попит на гривню забезпечують експортери, закордонні інвестори, які вкладають кошти у нові виробничі активи та нерухомість, а також транзит вантажів і пасажирів, туризм тощо.

Таблиця 2. Стійкість у глобальній конкуренції та вигідна інтеграція у світову економіку, 2030 vs 2018

Показник	2018	Україна-2030
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами, млрд дол. США (% від ВВП)	-11,4 (-8,7%)	+4,9 (+1,7%)
Облікова ставка НБУ, %	16,0-18,0	не вище рівня споживчої інфляції
Обсяг експорту товарів та послуг, млрд дол. США у цінах 2018 р.	59,1	125,2
Частка продукції обробної промисловості в загальному експорті товарів, %	71	79
Частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції в експорті обробної промисловості, %	19 (2017)	25
Продуктивність праці в обробній промисловості, тис. дол. США випуску на одного працюючого в цінах 2018 р.	45	>80
Енергоефективність економіки (споживання первинних енергоресурсів, кг н. е./тис. дол. США ВВП)	280 (2016)	150

Джерело: Держстат, Національний банк України, Світовий банк, розрахунок

Зміцнення економіки та гривні тепер дозволяє ефективно таргетувати інфляцію, не урізуючи надмірно монетарну базу, що раніше шкодило розвитку реального сектору. Незважаючи на високе економічне зростання і збільшення заробітних плат, рівень інфляції перебуває в межах однозначного числа. Це забезпечується високою щільністю сукупної пропозиції товарів і послуг на ринку, розвитком каналів е-торгівлі та довірою до гривні, від якої тепер не тікають і в якій значно більше заощаджують. Інфляцію також стримують наявні інструменти зв'язування вільних коштів, які стали доступними населенню завдяки розвитку фондового ринку.

Пенсійний фонд подолав дефіцитність завдяки підвищенню надходжень ЄСВ від офіційних робочих місць. Обсяг цих надходжень досяг у цінах 2018 р., тобто в сьогоднішніх реаліях, 600 млрд грн.

Як і пенсійний фонд, бюджет країни отримує суттєво більше надходжень від значно масштабнішої і детінізованої економіки. Завдяки цьому, а також ліквідації таких структурних деформацій, як дефіцит Пенсійного фонду і субсидії населенню на житлово-комунальні послуги, це значно розширило його фіскальний простір. Тепер уряд не здійснює дуже дорогих зовнішніх запозичень і має можливість фінансувати програми, важливі для економічного і соціального розвитку країни.

Через такі програми, зокрема, фінансуються заходи із захисту довкілля. В Україні подолано тенденцію нарощування промислових та побутових відходів. Держава та наукові установи опікуються питаннями збереження природних ресурсів, зокрема, ґрунтів та води.

Збудувавши сучасні заводи, що здійснюють ключові стадії обробки і випускають готову індустріальну продукцію, Україна вчинила як розвинені країни світу і вступила в міжнародну конкуренцію за доходні ланцюги доданої вартості. Вона спирається на макроекономічну стабільність, диверсифіковану економічну структуру та активну позицію її міжнародних представництв.

Міжнародний обмін України - 2030 дає їй можливість отримати справедливую вигоду. Вона вже не донор, що віддає природні ресурси і людей у процеси створення доданої цінності за її межами. Значно кращою є структура експорту, і країна розміщує на зовнішніх ринках суттєво більше генерованої всередині доданої вартості.

Технологічність нових виробництв дозволила довести частку продукції обробної промисловості в експорті товарів до 79 %, а частку високотехнологічних товарів до 25 %. Відповідно знизилась частка продуктів первинної економіки в експорті товарів з 28 % в 2018 р. до 20 % в 2030 р. Країна все ще залишається вагомим світовим постачальником продукції сільського господарства, однак випереджувальними темпами зростає її роль як постачальника продуктів харчування і харчових інгредієнтів.

Трудова міграція збалансована. Більшість українців повернулись із тимчасових заробітків в Україну, де є високий попит на їхню працю, а молодь пов'язує своє працевлаштування і самореалізацію з батьківщиною, де бачить гідну перспективу. Крім того, українська економіка почала залучати кращих спеціалістів ззовні, як це роблять розвинені країни.

Українські корпорації інтегрують передові технології, що, у поєднанні із цифровізацією, забезпечує високу продуктивність праці і ресурсощадність. Вони технологічні і пропонують ринку нові зразки продукції, тобто здатні до глобальної конкуренції. Більшість із них мають чітку експортну орієнтацію.

Продуктивність праці, що є основою конкурентоспроможності, в обробній промисловості зросла із нинішніх 45 тис. дол. США до понад 80 тис. дол. США випуску на одного працюючого. Витрати енергії в економіці становлять 150 кг н.е. на 1 тис. дол. США ВВП, що майже в 1,9 рази нижче аналогічного показника по країні у 2016 році.

Позиції країни в індексі глобальної конкурентоспроможності значно покращились завдяки складовим макроекономічної стабільності, доступу до фінансів, відкритості до інновацій, оновленій інфраструктурі та збільшенню обсягу внутрішнього ринку. Україна є регіональним лідером за темпами економічного зростання.

Матеріальна основа високих стандартів якості життя. Головним бенефіціаром економічного зростання стали люди та їхній добробут. Щоб зрозуміти зміни у добробуті, всі наведені нижче показники розраховано в цінах 2018 р., тобто картина 2030 р. подана в сучасних реаліях (табл. 3).

Таблиця 3. Зростання добробуту людей в Україні 2030 vs 2018, ціни 2018 року

Показник	2018	Україна-2030
Рівень доходів на душу населення, тис. дол. США	3,3	7,8
Чисельність працівників, зайнятих в економіці України, млн людей	13,4	15,6
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, дол. США	326	>900
Співвідношення мінімальної пенсії та фактичного прожиткового мінімуму	0,57	>1,0
Середня місячна пенсія, грн	2479	>4500
Бюджет Пенсійного фонду, млрд грн	358,8 (з них дотації 150)	600 (без дотацій)

Джерело: Держстат, Міністерство соціальної політики України, розрахунок

Отже, в Україні-2030 подолано бідність. Середньорічний наявний дохід на душу населення досяг 7,8 тис. дол. США, що, згідно з класифікацією Світового банку, відносить її до групи країн із доходами вище середніх³.

Чисельність зайнятих в економіці країни за 12 років НІРУ зросла на 2,2 млн людей, що стало можливим завдяки появі великої кількості сучасних підприємств. Щомісячна середня заробітна плата штатних працівників по країні зросла у сучасному вимірі з 326 до 900 дол. США. Аналогічний показник по промисловості перевищує 1000 дол. США. Ці фактори зупинили масову трудову еміграцію.

Економічне зростання забезпечило соціальний захист людей. Офіційні і добре оплачувані робочі місця і, відповідно, сплата єдиного соціального внеску виконали завдання наповнення Пенсійного фонду. Відтепер він не дотаційний і дозволяє збільшити середню гарантовану державою пенсію щонайменше у 1,8 рази. Мінімальні пенсії зростають до рівня, що не нижчий за фактичний прожитковий мінімум. Відповідно, подолане нинішнє ганебне явище, коли близько 7,5 млн пенсіонерів – громадян України отримують забезпечення нижче реального мінімуму для життя. Доходи від економічного зростання розподіляються рівномірно. Цьому сприяють тристоронні зобов'язання держави, роботодавців і профспілок.

У країні відбулися важливі соціально-культурні зміни. Завдяки підвищенню добробуту зріс середній клас і зміцніло підприємницьке середовище. Ці активні і самодостатні громадяни забезпечують соціальну основу демократії та отримують дієву підтримку держави. Їхня позиція і демократичний тиск на владу стали вирішальними у досягненні справжніх економічних свобод, які є їхнім природнім середовищем існування.

Це означає, що в країні захищена приватна власність, діє конкурентне законодавство і знято штучні бар'єри для ведення бізнесу. Покращились державні сервіси, держслужба є престижною і високооплачуваною. Політика вже не є найдохіднішим бізнесом, що ламає структурну основу корупції. У поєднанні з високим рівнем забезпечення держслужбовців, зниженням тіньової економіки та антикорупційними заходами це рішуче мінімізує її прояви.

Отже, у суспільстві виникає нове відчуття країни, як сучасної і успішної. Це розставляє багато що на свої місця: живить здоровий патріотизм і стимулює прагнення громадян бути причетним до успіху своєї країни.

Такі суспільні здобутки швидко позначаються на сприйнятті України в світі. Це вже не слабкий боржник, що не розуміє власних можливостей і легковажно розмінює економічний суверенітет на прихильність кредиторів. Це – суб'єкт міжнародної економіки, який знає, чого прагне, і діє за власною стратегією розвитку. Поступово зростає сприйняття України у світі як країни, що продукує інноваційну промислову продукцію та відіграє значну роль у харчовій безпеці на міжнародному рівні. Україна член ОЕСР і надає допомогу бідним країнам, беручи участь у донорських проектах технічної допомоги.

Таким чином, у 2030 році, після дванадцяти років Новітньої індустріальної політики, Україна живе в нових реаліях і готова кинути виклик щодо її міжнародного лідерства за темпами економічного зростання.

Звичайно, приведений опис не є абсолютно точним відображенням країни в 2030 р. але він передає напрямки і динаміку змін, які виведуть її економіку на новий рівень. Декому він може видатись надмірно оптимістичним, однак подальші розділи роботи доводять його реальність. Вони пояснюють як перейти від теперішнього стану економіки до того, який описаний вище, яку політику необхідно застосувати і де взяти для цього фінансові ресурси та працівників.

Наступна частина роботи містить детальний аналіз передумов та сучасного стану економічного розвитку України, тобто того ґрунту на якому за дванадцять років має з'явитись структурно інша економіка, така що була описана в цьому розділі.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ

2.1. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, ДЖЕРЕЛА ПРИРОДНОЇ РЕНТИ ТА КЛЮЧОВІ ІНДУСТРІАЛЬНІ АКТИВИ КРАЇНИ

В Україні є всі ключові фактори щоб збудувати ефективну і конкурентоспроможну економіку та досягти високого рівня добробуту людей. Йдеться не лише про природні ресурси чи географічне положення, а і про інфраструктуру, чисельне і освічене населення та важливі індустріальні активи.

На 1 січня 2019 року населення України, за даними Держстату, становить 42 млн осіб, що є шостою позицією в Європі. Чисельність економічно активного населення дорівнює 17,9 млн осіб, і за цим показником Україна входить у топ-5 європейських країн.

Українські громадяни освічені. Рівень покриття середньою освітою перевищує 99,8 %, що відповідає показникам розвинених країн. За якістю освіти Україна посідає 44-те місце серед 189 країн світу⁴. Українці мають природну схильність до точних наук, про що свідчить високе 27-ме місце в глобальному рейтингу якості математичної і наукової освіти⁵.

Значна кількість молодих українців навчається за кордоном, і їхня кількість протягом 2008–2018 рр. зросла майже в 4 рази – із 24 тис. до 83 тис. осіб⁶. Зараз практично кожен десятий український студент здобуває освіту за кордоном. Найбільше їх у Польщі, Німеччині, Канаді, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії, Франції та Словаччині, тобто, у країнах із високими вимогами та якістю вищої освіти.

Природна схильність українців до точних наук та успішне індустріальне минуле дозволили сформувати в Україні інженерні та матеріалознавчі школи. Найвідоміші з них – електрозварювання (Є. Патон), ракетобудування (М. Янгель), двигунобудування (О. Івченко), авіабудування (О. Антонов), надтвердих матеріалів (В. Бакуль) тощо.

Отже, в Україні сформувався творчий людський капітал, необхідний для сучасного технологічного розвитку. Детальніше питання людського капіталу як можливості розвитку розглянуто в підрозділі 6.2.1.

Україна має значні запаси природних ресурсів, що вигідно відрізняє її від сусідніх країн. Вона володіє 8,7 % світових запасів чорноземів, 18 % запасів марганцевої руди, 2,7 % запасів залізорудної сировини, 1,9 % запасів уранових руд, 0,9 % запасів титанової сировини, 0,6 % запасів при-

родного газу*. Також в Україні найбільші в Європі запаси літію, цирконію, високоякісних каолінових глин тощо. Жодна європейська країна не має такого різноманіття сировини. Значні обсяги цієї сировини вже добуваються в Україні. Детальніше питання наявності в Україні сировини описане в підрозділі 6.2.2.

Згадуючи ключові індустріальні активи, без яких неможливий економічний розвиток і які присутні в Україні, необхідно виокремити залізничну і портову інфраструктуру, єдину енергосистему, газотранспортну систему, гірничий і металургійний комплекси. Ці активи створені ще за радянських часів і тривалий час експлуатуються без належної модернізації, однак поки що залишаються працездатними.

Так, залізнична інфраструктура об'єднує всю територію країни. Згідно з даними ПАТ «Укрзалізниця», вона включає 20 тис. км залізничних колій загального користування, 1,5 тис. залізничних станцій і 25 тис. км під'їзних колій. У нинішньому стані вона здатна забезпечити перевезення щорічно до 500 млн тонн вантажів у внутрішньому і закордонному сполученні.

За даними АМПУ портова інфраструктура налічує 13 державних морських портів і 37 приватних терміналів, які мають 42 км причального фронту. В поточному стані вони здатні перевантажити до 300 млн тонн на рік різноманітних вантажів в експортно-імпортному сполученні.

Єдина енергетична система охоплює всю територію країни. За даними ДП «НЕК «Укренерго», вона включає диверсифіковану за видами енергогенерацію (АЕС, ТЕС, ГЕС, ВЕС, СЕС) сумарною потужністю 50 ГВт, а також 23,4 тис. км магістральних і 800 тис. км розподільчих електромереж.

Газотранспортна система України, згідно з даними ПАТ «Укртрансгаз», включає 35 тис. км магістральних газопроводів. Вона не тільки є транзитером російського газу в Європу, а й забезпечує поставки видобутого в Україні та імпортного газу внутрішнім споживачам.

Сталь залишається основним конструкційним матеріалом у будівництві та машинобудуванні. Як свідчить світовий досвід, наявність власного її виробництва є обов'язковою передумовою економічного розвитку кожної країни. В Україні протягом останніх років щорічно виробляється 21–24 млн тонн

---

* U.S. Geological Survey, BP Energy Outlook 2019, World Nuclear Association

сталі на рік, або близько 500 кг у розрахунку на кожного жителя країни. Цієї кількості достатньо для покриття внутрішньої потреби у сталі та її експорту.

Щоб зрозуміти, чим є згадані активи для суспільства, варто нагадати, скільки зусиль і фінансів потребує їх створення. Наприклад, будівництво залізничної колійної інфраструктури, еквівалентної за протяжністю тій, що зараз є в Україні, в сучасних цінах коштуватиме 400 млрд дол. США і потребуватиме десятків років. Будівництво атомних енергоблоків сумарної української потужності (14 ГВт) обійшлося б у майже 30 млрд дол. США.

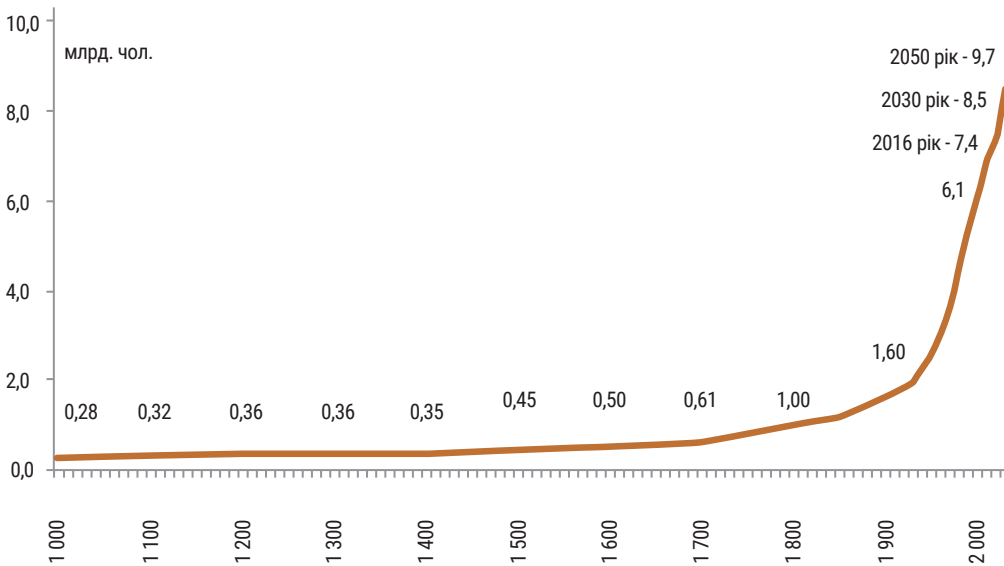
Отже, Україна щедро наділена тим, що необхідно для побудови ефективної конкурентоздатної економіки і забезпечення високих доходів її громадян. На етапі розпаду СРСР, завдяки індустріальній складовій, шанси України на успішний економічний розвиток оцінювалися вище, ніж сусідніх країн⁷. Як країна цим скористалася, і де вона перебуває в економічному розвитку зараз досліджується в наступних розділах роботи.

2.2. ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ: КЛЮЧОВІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ УКРАЇНИ

Сьогодні окреслилася низка тенденцій розвитку глобальної економіки, які впливатимуть на соціально-економічну ситуацію в Україні. До них належать:

1. Прискорення процесів соціально-економічного розвитку в світі під впливом науково-технічного прогресу. В наш час світова економічна динаміка має експоненціальний характер. У період із 1900 по 2019 рр. світовий ВВП збільшився у 36,4 рази (з 3,42 трлн до 124,3 трлн дол. США), а в 2024 р. прогнозується його зростання до 175,3 трлн дол. США⁸. Отже, Україна, за належного використання сучасних технологій має шанс забезпечити прискорений розвиток і пройти шлях, який розвинені країни долали впродовж багатьох десятиліть, за значно коротший проміжок часу.

2. Різне зростання чисельності населення Землі. Якщо у 1950 р. чисельність населення становила 2,5 млрд осіб, то у 1990 р. цей показник сягнув 5,3 млрд, а у 2019 р. - 7,7 млрд осіб. На 2050 р. прогнозується, що населення Землі зросте до 9,7 млрд (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка населення Землі в 1000-2050 рр., млрд чол.

Джерело: UN Statistics Division, дані 2030, 2050 рр. - прогноз

Це неминуче збільшить попит на продукти харчування та, в умовах обмежених ресурсів, загострить проблему глобальної продовольчої безпеки. Україна, володіючи 8,7 % світового чорнозему, має потужний потенціал нарощування виробництва продовольства для задоволення світового попиту (див. п. 6.2.2 та п. 2.5). Серед країн, здатних забезпечувати продовольчу безпеку людства у найближчі 100 років, нашій державі відводиться п'яте місце у світі.

3. Торговельні війни. Упродовж 2018–2019 рр. у світі загострилася ціла низка торговельних конфліктів, які безпосередньо впливають на глобальну економіку.

У 2019 р. США підвищили ставки ввізного мита на китайські товари з 10 до 25 % на загальну суму 200 млрд дол. США, тоді як перед тим імпортним 25-відсотковим митом обкладалися товари з КНР на суму лише близько 50 млрд дол. США. Крім того, незважаючи на чинну угоду NAFTA, США також запровадили ставку 25% ввізного мита для всіх мексиканських товарів. Це стало відправним пунктом глобальної торговельної війни, масштаби якої зростають. Серед інших потужних торговельних конфліктів слід відзначити санкції США та ЄС проти РФ.

У цій ситуації вітчизняні виробники отримують додаткові можливості зайняти тимчасово вільні товарні ніші в окремих сегментах світового господарства з огляду на відсутність в Україні серйозних економічних конфліктів із глобальними гравцями (за винятком РФ).

4. Сповільнення темпів зростання економіки КНР. У 2018 р. темпи зростання ВВП Китаю становили 6,6 %, що стало найнижчим показником із 1990 р. Найбільш вразливим місцем економіки КНР експерти вважають обсяг внутрішніх кредитів, що сьогодні сягає 220 % ВВП⁹.

Якщо в Китаї і надалі знижуватимуться темпи економічного зростання, це зумовить зниження світових цін на сировину (особливо на метали), що позначиться на експорті країн Латинської Америки, Близького Сходу, Африки. З високою ймовірністю це також може негативно позначитися й на Україні, в структурі експорту якої домінує сировина і товари із низьким ступенем обробки (п. 2.7).

5. Сповільнення темпів економічного зростання в Єврозоні, вихід Великої Британії зі складу ЄС.

На початку 2019 р. Єврокомісія опублікувала оновлений середньостроковий прогноз у розрізі країн ЄС, в якому оцінки динаміки ВВП були досить песимістичними. Очікуване середнє зростання ВВП для Єврозони у 2019 р. становить лише 1,3 %, що надзвичайно мало з огляду на низку існуючих фінансово-економічних, соціальних та інших проблем, включно з міграційною кризою¹⁰. Особливо відчутним є прогнозоване зниження динаміки ВВП для Німеччини та Нідерландів, важливих торговельних партнерів України.

За такого розвитку подій Велика Британія й ЄС матимуть значні економічні та фінансові проблеми (наприклад, через зміну статусу Лондона як найбільшого фінансового центру Європи), що негативно позначиться на експорті з Євросоюзу. В цих умовах Україна може покращити свої позиції в країнах Азії, Америки та Африки за цілою низкою товарних груп, наприклад залізничної техніки, продукції деревообробної промисловості, сільського господарства.

6. Активізація «гонки озброєнь», зумовлена поверненням до застосування сили при вирішенні міжнародних конфліктів. Внаслідок воєнної

політики Росії, яка зруйнувала існуючу систему правопорядку у світі, роль військової сили при вирішенні конфліктних ситуацій суттєво зростає. Це, в свою чергу, стимулює розвиток національних сегментів глобального військово-промислового комплексу.

На сьогодні Україна займає 12-те місце серед основних експортерів зброї, хоча її частка у загальносвітовому експорті у 2014–2018 рр. знизилася порівняно з 2009–2013 рр. із 2,7 % до 1,3 %. Отже, Україні потрібно розвивати власне виробництво оборонно-промислової продукції, яка потрібна для захисту країни і яку можна експортувати.

7. Переформатування світового ринку енергоносіїв. Найближчим часом США увійдуть до трійки провідних експортерів скрапленого газу. У свою чергу, Катар, який вийшов із ОПЕК, нарощуватиме обсяги експорту енергоносіїв поза існуючими квотами¹¹. Як наслідок, очікується падіння цін на нафту, нафтопродукти та газ, які є позицією критичного імпорту для української промисловості. Такі тенденції створюють додаткові можливості для диверсифікації ризиків, пов'язаних з енергозалежністю України від РФ, та зниження собівартості вітчизняної продукції.

8. Прискорення технологічного розвитку на базі четвертої промислової революції. Розвинені країни, а також ті, які прагнуть увійти до їх числа, пов'язують свій економічний розвиток із застосуванням цифрових технологій. Зараз фактично відбувається ренесанс індустріальних політик в світі, який має назву четвертої промислової революції і передбачає новий погляд на промисловість та створювану нею додану цінність (п. 6.3).

Новітні індустріальні політики полягають в стимулюванні процесів цифровізації індустрії. У кожному з випадків такий шлях розвитку очолює і стимулює саме держава. Відповідно Україна, де рівень застосування сучасних технологій є дуже низьким, повинна скористатися цим світовим досвідом для власного індустріального відродження.

Отже, глобальний світ постійно пропонує нові можливості, але, щоб ними скористатись, необхідна внутрішня воля країни. У мінливому світі саме вона має головне значення для успішного економічного розвитку, але Україна дотепер докладала до цього надзвичайно мало зусиль. Це яскраво демонструє драматичне погіршення її позицій у міжнародній економіці, про що йдеться у наступному розділі книги.

2.3. ПОРІВНЯННЯ ДИНАМІКИ І СТРУКТУРИ ВВП

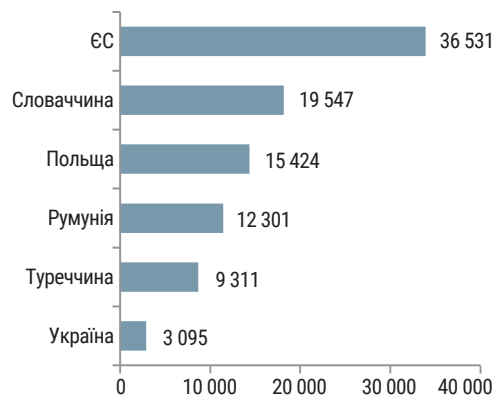
Міжнародні порівняння ключових економічних показників вказують на аномальність процесів розвитку української економіки. Так, територія України є найбільшою і однією із найбагатших на природні ресурси серед країн Європи. Її площа становить 603 тис. км². Під урядовим контролем перебувають трохи більше 550 тис. км², на яких проживає 42 млн людей. Однак ця територія продукує дуже малу економіку. Її обсяг у 2018 р. становив 131 млрд дол. США, що у 4,5 рази менше, ніж у Польщі (586 млрд дол. США), яка є зіставною з Україною за територією (313 тис. км²) та населенням (38 млн осіб).

Економіка України генерує в 3,5 рази менше доданої вартості на душу населення за паритетом купівельної спроможності, ніж Словаччина, в 3,2 рази менше, ніж Польща, та в 2,8 рази менше, ніж Туреччина (рис. 2). Ще гірші для України пропорції демонструє показник номінального ВВП на душу населення (рис. 3).

Рис. 2. ВВП на душу населення за ПКС в окремих країнах світу станом на 2018р. (в постійних цінах 2011р.), дол. США

Рис. 3. Номінальний ВВП на душу населення в окремих країнах світу станом на 2018р. (за обмінним курсом), дол. США

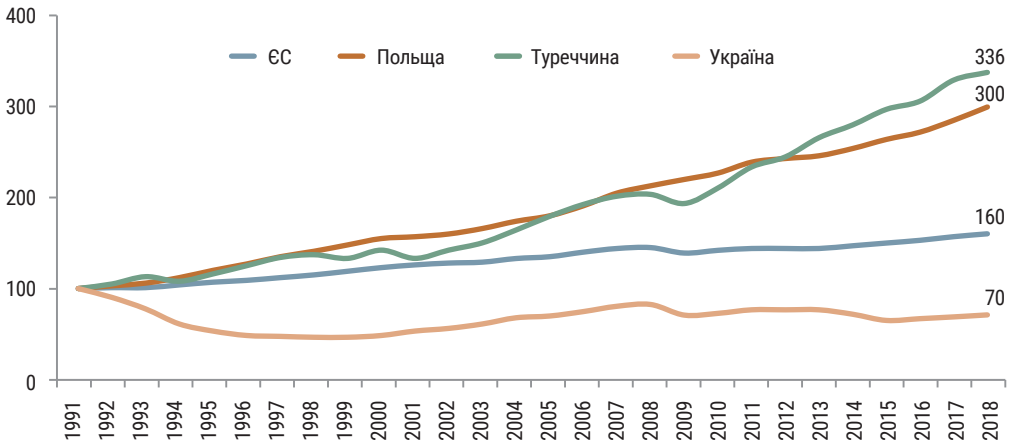

Джерело: Світовий Банк

Досі українська економіка залишається єдиною у східноєвропейських країнах колишнього соціалістичного блоку, яка ще не вийшла на рівень 1991 р. З рисунку 4 бачимо, що її падіння було тривалішим і глибшим, ніж у країн із групи порівняння. В 2009 р., після фінансової кризи, зниження

ВВП України становило 15 %, тоді як у Румунії – 6%, Словаччині – 5 %, Туреччині – 5 %. Польща ж показала приріст на 3 %.

Рис. 4. Зміна ВВП в окремих країнах світу, (1991р.=100 %)

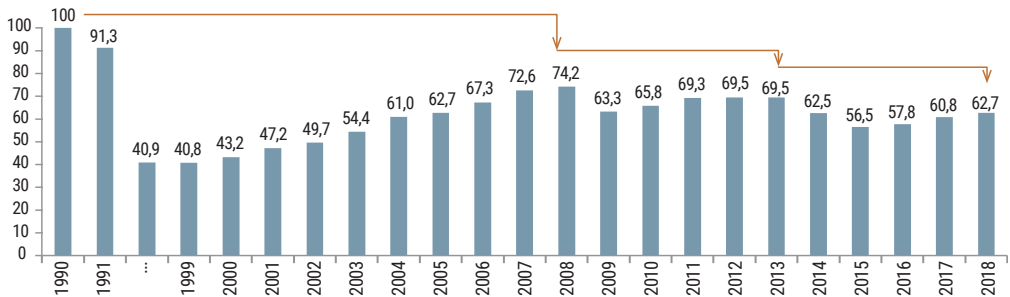

Джерело: Держстат, Світовий Банк

В економічній історії України були періоди тривалого зростання, як, наприклад, у 2000–2008 рр., коли ВВП в середньому додавав по 7 % річних. Його забезпечили експорт металургійної та машинобудівної продукції, а також внутрішнє кредитування, яке, зокрема, направлялося на житлове будівництво. Однак після падіння зовнішніх цін на основні експортні групи товарів та втрати ринку РФ українська економіка виявилася нездатною генерувати стійке зростання в новій глобальній реальності.

Приєднавшись до СОТ у 2008 р. і ввівши у дію угоду про зону вільної торгівлі з ЄС у 2016 р., Україна відкрилася для міжнародної конкуренції, зовсім не підготувавши до неї обробний сектор економіки. Той працював на застарілих технологіях і не мав інструментів підтримки, які діяли в розвинених країнах, зокрема в ЄС. Як наслідок, вітчизняний гірничо-металургійний комплекс ще продовжив експортувати руду, напівфабрикати і сталеву продукцію низького переділу, а підгалузі машинобудування та хімічної промисловості почали зникати одна за одною. Втративши вагомому частку переробної промисловості, економіка України зазнала структурного спрощення і значно послабила відновлювальні можливості для сталого зростання. З рисунку 5 бачимо, що після періодичних падінь українська економіка вже не виходила на попередні локальні піки.

Рис. 5. Динаміка індексу ВВП України в 1990-2018 рр., 1990=100

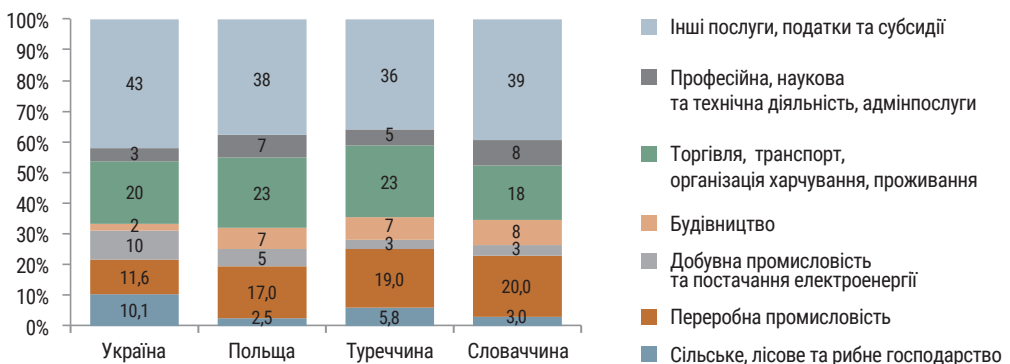

Джерело: Держстат, Світовий Банк

Згадані втрати переробної промисловості країни в умовах тиску міжнародної конкуренції заганяють економіку у вузьку сировинну нішу. Це видно зі зміни структури ВВП за видами економічної діяльності. Так, із 2010 по 2018 рр. частка первинного сектору економіки, тобто сільського господарства і добувної промисловості, зросла з 13,3 % до 16,2 %, тоді як частка обробної промисловості зменшилася з 13,2 % до 11,6 %.

Важливу інформацію дає порівняльний аналіз структури ВВП України з країнами фокус-групи в розрізі галузей (рис. 6). Порівняно з Польщею, Туреччиною та Словаччиною, частка обробної промисловості в Україні значно нижча – 11,6 % проти 17, 19 та 20 % відповідно, а сільського господарства, навпаки, значно вища – 10,1 % проти 2,5, 5,8 та 3 %.

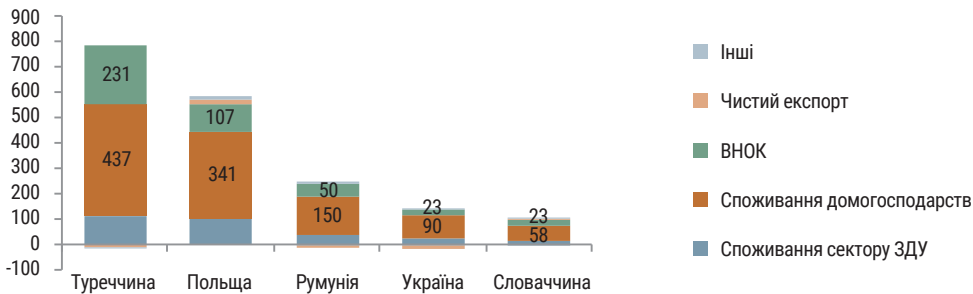
Рис. 6. Структура ВВП в країнах фокус-групи в розрізі секторів у 2018 р., %

Джерело: Держстат, ОЕСР

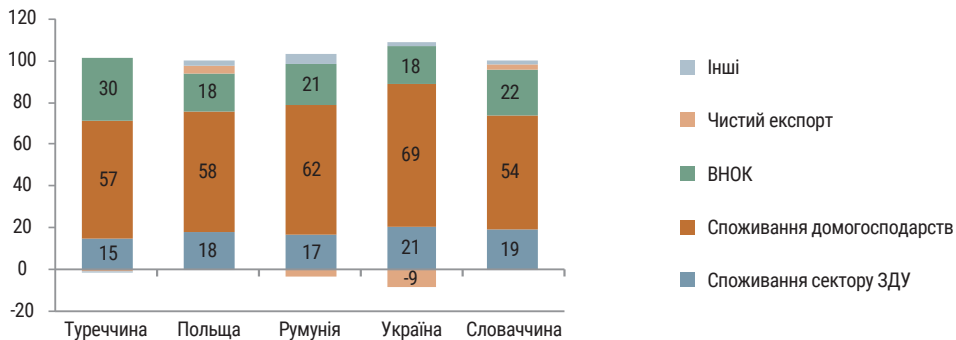
Малий обсяг економіки є і причиною, і наслідком її структурного спрощення. Насамперед, він генерує занадто мало коштів для розширеного економічного відтворення. Так, частка ВВП, що йде на інвестиційне споживання (ВНОК), становить в Україні 17,6 %. У Словаччині це 22,0 %, Туреччині – 29,9 %, Румунії – 21,2 % на фоні значно більшого ВВП. В абсолютних значеннях валове нагромадження основного капіталу в Польщі, що є ресурсом економічного відтворення, перевищує показники України в 5 разів (рис. 7).

Рис. 7. Структура ВВП країн в 2018 р. за категоріями кінцевого використання, млрд дол. США

Джерело: ОЕСР, Держстат

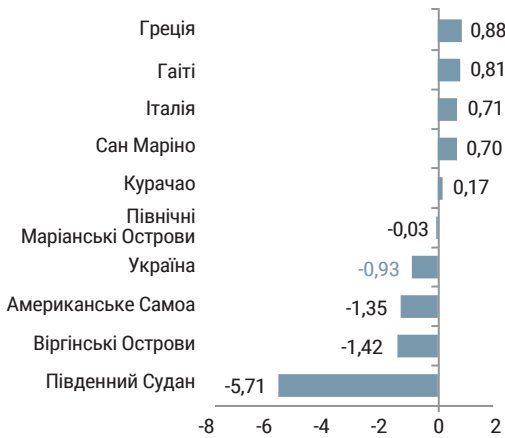
Рис. 8. Структура ВВП країн в 2018 р. за категоріями кінцевого використання, %

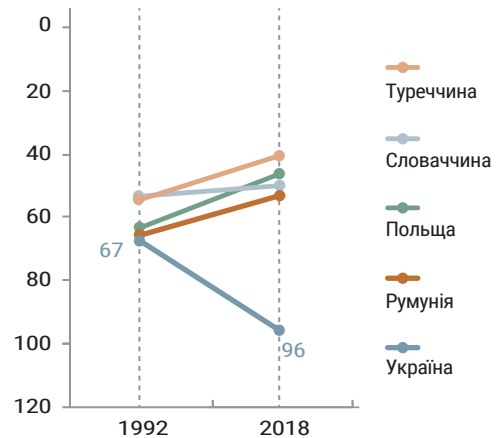
Джерело: ОЕСР, Держстат

Ще однією відмінністю України є значно більша частка ВВП, що йде на кінцеве споживання домогосподарств, – 69 %, тоді як у Туреччині цей показник становить 57 %, в Польщі – 58 %, в Румунії – 62 %, а в Словаччині – 54 % (рис. 8). Отже, економіка України на сьогодні – це класичний тип економіки «проїдання», не спроможної до розширеного відтворення.

Рис. 9. Десять країн світу за найгіршими показниками середнього темпу росту ВВП в 1992-2018 рр., %

Рис. 10. Зміна місця України в рейтингу країн світу за ВВП на душу населення за ПКС

Джерело: Світовий Банк

Протягом останніх 27 років за показником ВВП на душу населення країна зійшла з 67-го місця в 1992 р. на 96-те місце в світі в 2018 р. (рис. 10). За середніми темпами економічного зростання за період 1992–2018 рр. Україна посідає четверте місце з кінця в списку всіх країн світу (рис. 9)!

Пояснити такий провал якимись зовнішніми обставинами неможливо. Ці обставини були різними, впливаючи на інші країни, зокрема і на сусідні, які показали протилежний результат. Отже, питання полягає у внутрішній політиці України, яка з 1990-их рр. вкрай неефективно використала відведені їй для економічного розвитку час та ресурси.

2.4. ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ

Рейтингування країн – це оцінка стану їхнього соціально-економічного розвитку в міжнародному порівнянні. Відповідно, позиції в рейтингах – це своєрідна мітка на країні, що формує її сприйняття зовнішнім світом і відносить до певної групи держав світової спільноти.

Індустрію рейтингування просувають розвинені країни. До розрахунків і популяризації рейтингів залучені міжнародні організації, світові фінансові установи та рейтингові агентства.

Вважається, що на рейтинги звертають увагу політики та інвестори. Сам рейтинг, як агрегована величина, є складною композицією окремих показників, зважених за їхньою значимістю.

Домінуючою є переконаність в об'єктивності цих показників. Однак, їх детальніший аналіз по Україні свідчить, що не все так однозначно. Наприклад, протягом 2015–2018 рр. Україна піднялася на 20 позицій у рейтингу легкості ведення бізнесу, що важливо для прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Однак насправді, за даними Держстату, ПІІ в Україну в цей період скоротились на 17 %.

Ще один рейтинг, глобальний індекс інновацій, дає Україні відносно непогану позицію – 43-тю, тоді як в 2013 р. в цьому рейтингу Україна посідала 71-ше місце. Однак, у реальності інноваційний процес в Україні значно сповільнився. Так, з 2000 по 2017 рр. частка витрат на інноваційну діяльність в Україні скоротилася з 1,14 % до 0,45 % від ВВП, що в рази нижче за показники розвинених країн.

Для Новітнього індустріального розвитку рейтинги України важливі з точки зору залучення ПІІ, однак вони не є самоціллю. НІРУ значною мірою покладається на власні зусилля і внутрішні інвестиції за рахунок ефективнішого використання наявних в економіці ресурсів. Відтак ПІІ, що також є важливими, а за ними і позиції в рейтингах зростуть після перших успіхів цієї політики.

Втім, коротко охарактеризуємо місце України в основних рейтингах:

Індекс людського розвитку (ІЛР). Між Україною та розвиненими країнами залишаються значні відмінності, коли йдеться про благополуччя населення. Чоловік, народжений зараз у Норвегії – країні з одним із найвищих ІЛР – ймовірно проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас в Україні, чоловік проживе 63 роки та витратить на навчання близько 12 років.

У 2018 році Україна перебувала на 88-му місці у рейтингу з 189 країн, для яких здійснюється розрахунок ІЛР, що гірше, ніж сім років тому, коли країна посідала 69-те місце. Однак, незважаючи на негативну динаміку, нас поки ще відносять до держав із високим рівнем людського розвитку (табл. 4).

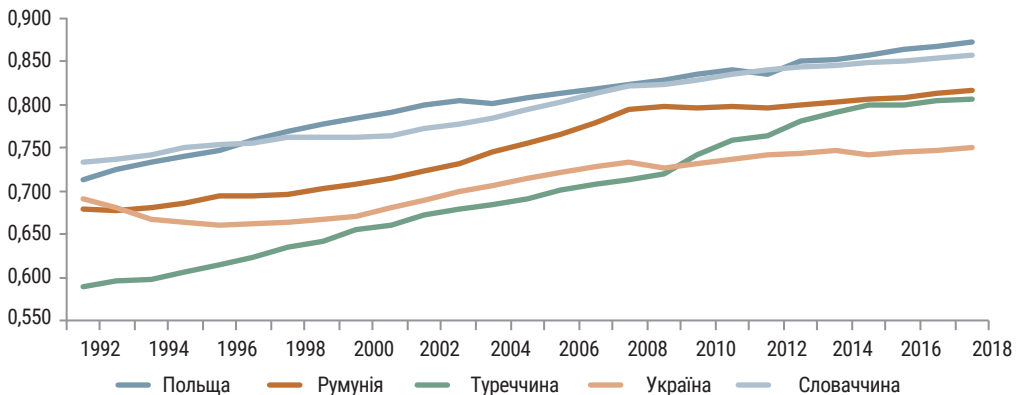
Таблиця 4. Динаміка позицій України за Індексом людського розвитку

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Позиції України	69	76	78	83	81	84	84	88	88

Джерело: ООН, Програми розвитку¹²

Протягом 1992-2018 рр. у порівнянні із сусідніми країнами Україна за ІЛР показала найгіршу динаміку (рис. 11).

Рис. 11. Динаміка Індексу Людського розвитку України та країн фокус-групи

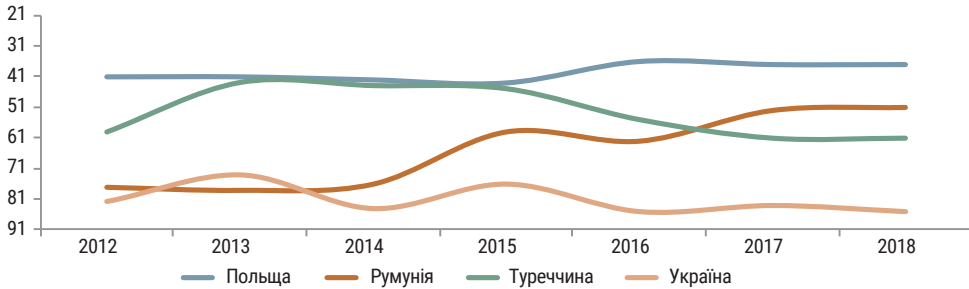
Джерело: ООН, Програми розвитку¹²

Складовою Індексу людського розвитку є рівень освіти, за яким Україна перебуває на доволі високому 28-му місці. Значення ж інших складових індексу є достатньо низькими – на рівні середніх показників латиноамериканських країн. Зокрема, йдеться про рівень життя, оцінений через валовий наявний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності та очікувану тривалість життя.

Індекс конкурентоспроможності. Цей індекс дає комплексну оцінку інвестиційної привабливості країни та опосередковано характеризує її здатність забезпечити високий рівень добробуту своїх громадян.

Протягом останніх шести років Україна фактично не змінила місце в рейтингу за індексом конкурентоспроможності, мігруючи між 72-ою та 85-ою позиціями (рис. 12).

Рис. 12. Динаміка позицій України та країн фокус-групи за Індексом конкурентоспроможності

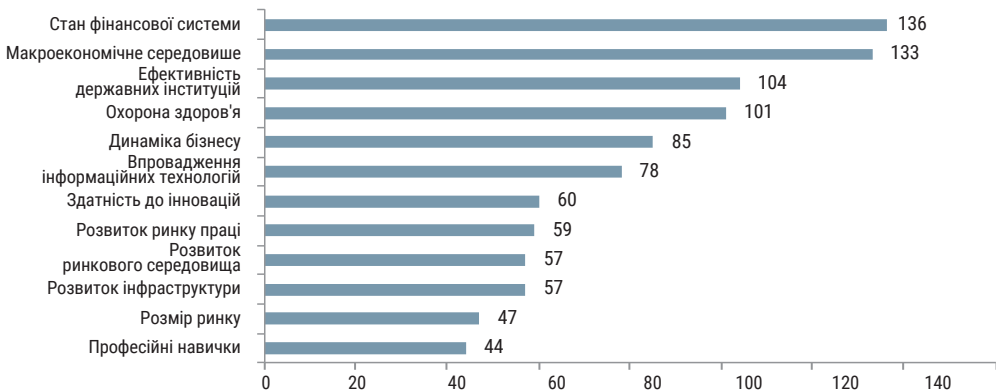

Джерело: World Economic Forum

Найслабшими в Україні є розвиток макроекономічного середовища, фінансової системи та ефективність державних інституцій. Зі 140 країн Україна за цими показниками займає 133, 136 та 104 місця відповідно. В той же час найбільші успіхи України присутні в таких сферах як «Професійні навички», «Розмір ринку», «Охорона здоров'я» та «Розвиток інфраструктури». Високою 57-ю позицією остання зобов'язана розвиненій мережі залізничних сполучень (рис. 13).

За показником здатності до інновацій Україна посідає непогане 60-ме місце, завдяки порівняно високому рівню освіченості населення. Це вказує на потенціал індустриально-інноваційного розвитку, хоча й реальність є іншою.

Рис. 13. Позиції України за окремими складовими Індексу конкурентоспроможності в 2018 рр.

Джерело: World Economic Forum

У рамках складання Індексу конкурентоспроможності проводиться опитування бізнесу стосовно основних проблемних факторів ведення бізнесу. В Україні такими факторами є корупція, політична нестабільність, ускладнений доступ до фінансів та нестабільність функціонування органів влади (рис. 14). В той же час, серед перелічених складових індексу відсутній фактор наявності інституцій підтримки бізнесу, яких фактично немає в Україні, але які діють у розвинених країнах і відіграють важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності їхнього індустріального сектору.

Рис. 14. Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу, % від опитаних

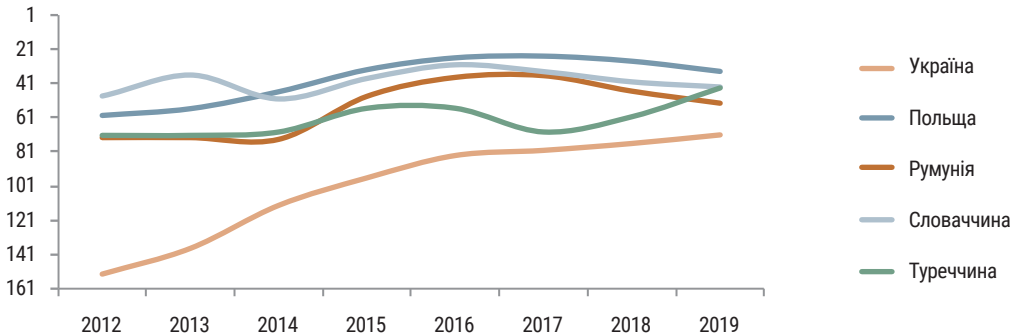

Джерело: World Economic Forum

Індекс легкості ведення бізнесу. Індекс легкості ведення бізнесу (ще відомий як Doing Business) порівнює простоту ведення підприємницької діяльності між країнами світу й укладається Світовим банком на основі річних даних.

За індексом легкості ведення бізнесу Україна показує найбільш позитивну динаміку серед сусідніх країн. Так, якщо ще в 2012 р. Україна займала 152-те місце серед 190 країн, то в 2019 р. піднялася на 71-ше місце завдяки низці проведених реформ в економічній та соціальній сферах (рис. 15).

Рис. 15. Динаміка позицій України та країн фокус-групи за Індексом легкості ведення бізнесу

Джерело: Світовий банк

За останній рік, при підвищенні загального рейтингу на 5 позицій, Україна продемонструвала зростання за шістьма індикаторами, найбільше – за компонентом «міжнародна торгівля» (+41 позиція, зі 119-ої на 78-ту) та «забезпечення виконання контрактів» (+25 позицій, із 82-ої на 57-му). Також відбулося зростання на 9 позицій за напрямком «захист інвесторів», на 5 – «отримання дозволів на будівництво», на 4 – «врегулювання питання щодо неплатоспроможності», на 1 – «реєстрація власності».

Таблиця 5. Позиції України за окремими складовими Індексу легкості ведення бізнесу

Ключові показники	2017	2018	2019	Зміна 2019/2018
Рейтинг легкості ведення бізнесу,	80	76	71	+5
у т.ч. реєстрація підприємств	20	52	56	-4
забезпечення виконання контрактів	81	82	57	+25
кредитування	20	29	32	-3
захист інвесторів	70	81	72	+9
врегулювання питання щодо неплатоспроможності	150	149	145	+4
підключення до електромереж	130	128	135	-7
отримання дозволів на будівництво	140	35	30	+5
реєстрація власності	63	64	63	+1
міжнародна торгівля	115	119	78	+41
оподаткування	84	43	54	-11

Джерело: Світовий банк

Погіршення позицій відбулося за критеріями «оподаткування» – на 11, «підключення до електромереж» – на 7, «реєстрація підприємств» – на 4, «кредитування» – на 3 (табл. 5). Найбільш проблемними для бізнесу зонами в Україні є врегулювання питання щодо неплатоспроможності та підключення до електромереж – за ними Україна посідає відповідно 145-те та 135-те місця.

Отже, загальна картина індексів не дає Україні сильної міжнародної позиції. Ключові рейтинги протягом 2012–2018 рр. демонстрували різноспрямовану динаміку. Якщо за індексом легкості ведення бізнесу Україна входить до переліку держав із найбільш позитивною динамікою, то за індексами людського розвитку та конкурентоспроможності успіхів практично немає. Реальність, очевидно, є ще складнішою.

Все це актуалізує НІРУ як політику ефективного використання внутрішніх ресурсів, що їх генерує економіка України. Рейтинг ж залишається важливим з точки зору інвестиційної привабливості та іміджу держави загалом. Вони вказують на бар'єри і завдання економічного розвитку, як, наприклад, підвищення добробуту, оціненого через рівень ВНД на душу населення, за яким позиції України дуже низькі. Однак значення індексів не є самоціллю пропонованої економічної політики.

2.5. ЗАЙНЯТИСТЬ, ДОХОДИ ТА ДОБРОБУТ ГРОМАДЯН

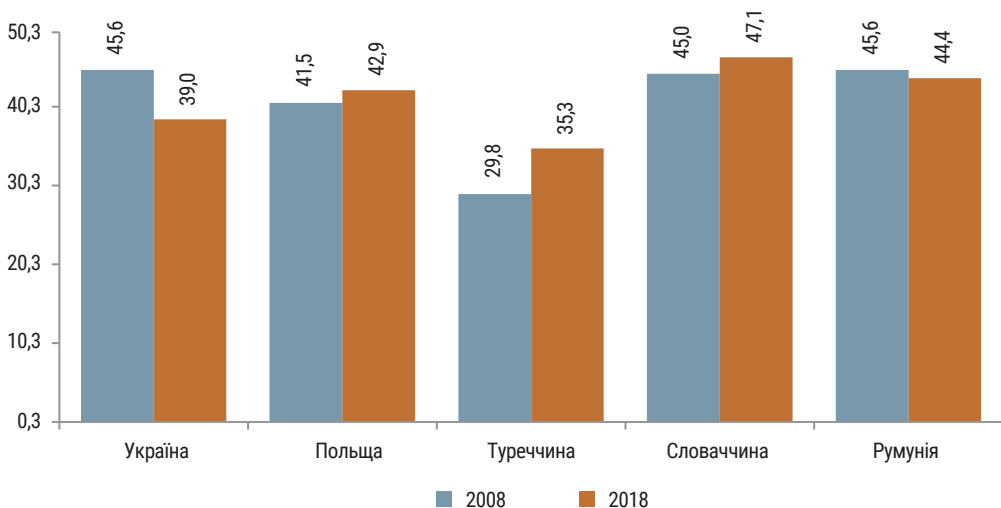
Зайнятість, доходи та добробут громадян є наслідком роботи економічної системи країни. Відповідно, міжнародне відставання національної економіки, про яке йшлося вище, не могло не призвести до зростання розриву між добробутом українців та громадян сусідніх країн. Це явище у майбутньому матиме велике значення для суспільно-економічного розвитку України, зокрема, враховуючи лібералізацію світового ринку праці та високу свободу міжнародного пересування громадян з метою працевлаштування, навчання, відпочинку чи еміграції.

За наявності такої свободи діє закономірність, згідно з якою економічно активне населення мігрує до країн з кращими перспективами добробуту та самореалізації. Якщо цей фактор не буде усвідомлений та врахований в економічній політиці, то країну очікуватиме соціально-економічний регрес через відсутність трудового капіталу. Щоб у цьому

контексті зрозуміти перспективи України, використаємо зіставні міжнародні дані.

1. Частка зайнятого населення (тобто економічно активного населення за виключенням безробітних) у загальній кількості населення України відповідає більшості країн фокус-групи, однак в Україні, на відміну від інших країн, крім Румунії, спостерігається тенденція до зниження цієї частки. Це пояснюється змінами вікової структури населення, передусім збільшенням частки осіб непрацездатного віку понад 70 років. (рис. 16).

Рис. 16. Частка зайнятого населення у загальній чисельності населення в 2008-2018 рр. в Україні та країнах фокус-групи, %

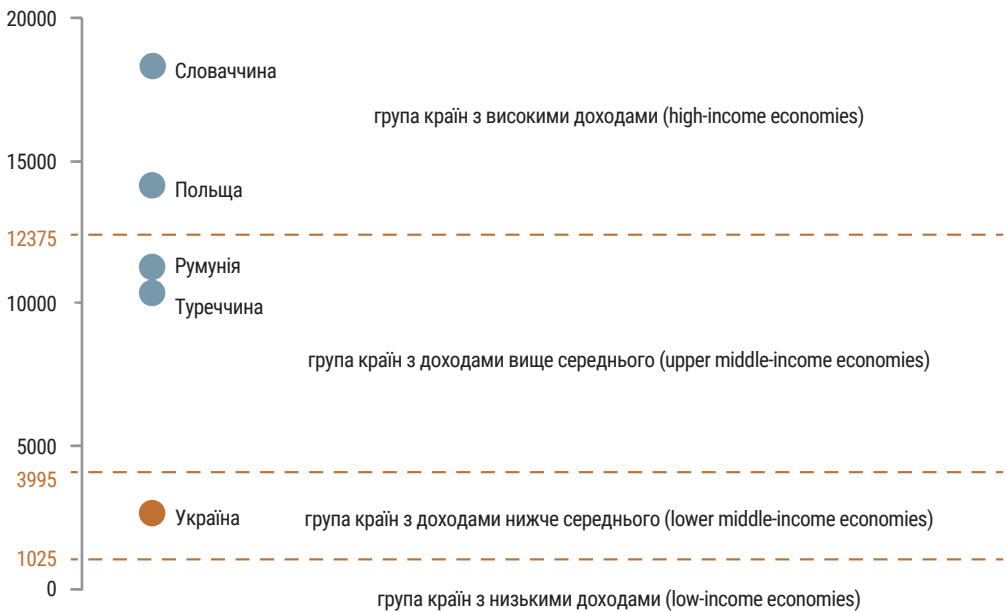

Джерело: Держстат, ОЕСР

2. За даними Держстату/Євростату, середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в Україні значно нижча, ніж у сусідніх країнах. Навіть після суттєвого зростання в 2018 р. на 22 % (до 326 дол. США), вона залишається в 3-4 рази меншою за аналогічні середні значення у Польщі (1 219 дол. США), Румунії (1078 дол. США) та Словаччині (1 393 дол. США).

3. За річним валовим національним доходом (ВНД) на душу населення Україна відстає від сусідніх країн у 4-7 разів. За класифікацією Світового банку, за рівнем ВНД на душу населення Україна перебуває в групі країн з доходами нижче середнього, тоді як Туреччина та Румунія майже досягають рівня країн з високими доходами, а Польща та Словаччина вже знаходяться у групі таких країн (рис. 17).

Рис. 17. Порівняння України та країн фокус-групи за рівнем ВНД на душу населення у 2018 році, дол. США

Джерело: Світовий банк³

Порівняння ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС), що враховує реальну здатність населення купувати товари та послуги в країні, демонструє дещо меншу, але також дуже істотну різницю.

Так, у 2018 р. цей показник в Україні становив 9 020 дол. США, досягаючи лише 27-33% від аналогічних значень країн у фокусі. У 2010 р. таке співвідношення було 32-46 %, а в 2005 році – 40-69 %. Отже, розрив у добробуті між Україною та сусідніми країнами має стійку тенденцію до зростання (табл. 6).

Таблиця 6. Порівняння країн за рівнем ВНД на душу населення за ПКС у 2005-2018 рр., дол. США

	2005	2008	2011	2014	2018	2005	2008	2011	2014	2018
Україна	6410	8350	8090	8610	9020	<i>Співвідношення показників України до країн фокус-групи, %</i>				
Польща	13650	17990	22020	24660	30140	47	46	37	35	30
Туреччина	11760	15890	19480	23760	27470	55	53	42	36	33
Словаччина	16160	23250	24900	28560	33200	40	36	32	30	27
Румунія	9320	16360	17610	20360	27520	69	51	46	42	33

Джерело: Світовий банк

Як бачимо, в Україні показник зайнятості знаходиться на рівні показників сусідніх країн, однак доходи і добробут українців є у рази нижчими. Це свідчить про низьку здатність національної економіки ефективно використовувати наявні трудові ресурси, а також про те, що процес відпливу робітників з України буде посилюватись. Продовження пасивної політики держави в цьому питанні загрожує зниженням чисельності українців до рівнів, що не сумісні з її масштабом та природними ресурсами.

2.6. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Конкурентоспроможність у широкому сенсі – це сукупність властивостей, які визначають функціональну здатність економіки/сектору/підприємства виробляти та постачати продукцію і послуги за ціною, якістю та іншими умовами, які приймає споживач, купуючи їх на конкурентному ринку.

Рівень конкурентоспроможності економіки України є низьким, про що свідчить її 83-тя позиція з 140 країн у рейтингу Global Competitiveness Index (п. 2.4). Нам важливо охарактеризувати поточну конкурентоспроможність вітчизняної промисловості, з якою ми пов'язуємо як основні причини економічного відставання України, так і можливості її структурної трансформації і прискореного зростання.

Конкурентоспроможність промислового виробництва визначається широким спектром елементів, які можливо об'єднати у кілька груп, а саме:

- рівень споживчої цінності товарів та послуг;
- рівень витрат на виробництво продукції та надання послуг (матеріаломісткість, енергоємність, працемісткість/продуктивність праці);
- стабільний доступ до ресурсів, необхідних для виробництва товарів та надання послуг, в т.ч. ресурсів, які необхідні для життєдіяльності екосистеми, сформованої навколо товару/послуги;
- технологічний рівень виробництва і загалом екосистеми, сформованої навколо товару/послуги (співвідношення валової доданої вартості та проміжного споживання);
- швидкість процесів обміну матеріальними та нематеріальними активами у промисловій екосистемі (п. 6.3).

Для відображення поточної конкурентоспроможності обробної промисловості України зупинимося на основних показниках, щодо яких є порівняльні дані. Вони характеризують продуктивність праці, технологічність та інноваційність, а саме:

- валова додана вартість на одного зайнятого в обробному секторі;
- частка високо- і середньо-високотехнологічної продукції у випуску та експорті, а також співвідношення валової доданої вартості до проміжного споживання як характеристика здатності промисловості до глибинної переробки сировини та напівфабрикатів та її ресурсоефективності;
- частка підприємств промисловості, що впроваджують інновації, та позиція країни в Global Innovation Index.

Динаміка зазначених показників по Україні та їх порівняння з показниками країн фокус-групи свідчить про тенденції падіння конкурентоспроможності вітчизняної обробної промисловості (табл. 7). Так, незважаючи на зростаючі можливості автоматизації виробничих процесів, зокрема, завдяки застосуванню цифрових технологій, за останні 8 років продуктивність праці в обробній промисловості майже не змінилася: ВДВ на одного зайнятого в порівнянних цінах зросла лише на 1,1 %. Частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції (товарів та послуг) у валовому випуску та експорті обробного сектору з 2010 по 2017 рр. скоротилась відповідно на 8 та 14 відсоткових пункти, тобто

приблизно на третину. Співвідношення ВДВ до проміжного споживання в обробній промисловості за аналогічний період також продемонструвало незначне зростання на 1 в.п. – із 24 % до 25 %.

Таблиця 7. Конкурентоспроможність промисловості України у порівнянні з країнами фокус-групи

Назва показника	Рік даних по країнах фокус-групи	Польща	Туреччина	Словаччина	Румунія	Україна		
						2010	2018	+/-
Продуктивність праці (ВДВ) в обробній промисловості, тис. дол. США на одного працюючого в цінах 2018 р.	2018	29,0	28,1	39,4	28,9	8,8	8,9	+0,1
Частка високо- і середньо-високотехно-логічної продукції (товарів та послуг) у валовому випуску обробної промисловості, %	2015	31	23	56	н/д	25	17*	-8
		45	35	64	н/д	33	19*	-14
Співвідношення ВДВ до проміжного споживання в обробній промисловості, %	2015	39	42	28	н/д	24	25*	+1
Частка підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %	2016	36	н/д	31	19	11,5	15,6	+4,1
Позиція у Global Innovation Index	2018	39 з 129	49 з 129	37 з 129	50 з 129	60 з 125	47 з 129	+13

*дані за 2017 р.

Джерело: ОЕСР, Держстат, Global Innovation Index 2019 Report, розрахунки

Показники, що характеризують інноваційність промисловості в Україні, за останні вісім років дещо покращилися, зокрема, частка середніх та великих промислових підприємств, що впроваджують інновації, зросла на 4,1 відсоткового пункту, і країна піднялася на 13 позицій в Global Innovation Index.

Водночас тенденції в машинобудуванні в 2010-2017 рр.¹³, що фактично є технологічним ядром обробного сектору, протилежні. Так, кількість машинобудівних підприємств, що впроваджували інновації, скоротилася з 373 до 214 од.; сумарний обсягу витрат на інноваційну діяльність підприємств

сектору знизився з 307 до 117 млн дол. США, а частки витрат на інноваційну діяльність у структурі реалізації машинобудівної продукції – з 2,43 до 1,89 %.

Порівняння України та країн фокус-групи за наведеними показниками свідчить про її велике відставання. Так, продуктивність праці в Україні в 3-4 рази нижча, ніж у Польщі, Словаччині, Румунії та Туреччині. Показники технологічності промислового виробництва по більшості країн фокус-групи переважають відповідні значення по Україні у 1,5–3,3 раза. Що стосується інноваційності, то за рейтингом Global Innovation Index наша країна є зрівняною з Туреччиною та Румунією, але значно відстає від Польщі та Словаччини.

Отже, наведений аналіз свідчить про те, що на сьогодні промисловість в Україні перебуває в значно гіршій конкурентній позиції, у порівнянні з країнами фокус-групи. Це явище, враховуючи взаємозв'язки і вплив обробної промисловості на інші сектори, проектується і масштабується на всю економічну систему країни.

2.7. МІСЦЕ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ОБМІНІ

Міжнародний економічний обмін в широкому розумінні – це добровільне переміщення товарів, послуг, трудових ресурсів, фінансів і технологій в країну і з країни. Він сприяє економічному розвитку держав, оскільки розширює їхню можливість створювати і розміщувати додану вартість на значно більшому зовнішньому ринку завдяки долученню до світових ланцюгів поставок.

Для зовнішньої торгівлі країни, як основного елемента її економічного обміну, особливо важливим є показник доданої вартості в експорті. Чим більше доданої вартості країна розміщує зовні, тим більше зовнішній сектор фінансує її економічне зростання і добробут. У світі, на жаль, поки не ведеться облік обміну доданими вартостями, але саме він показав би реальну картину донорів і реципієнтів у міжнародній економічній взаємодії.

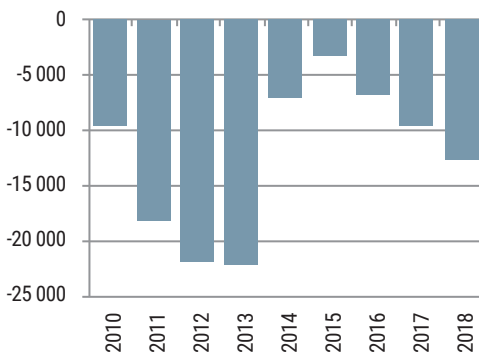
Також чим більше країна здатна залучити активів ззовні для створення доданої вартості на своїй території, а потім знову обміняти цю додану

вартість на продуктивні активи, тим вигідніший буде для неї такий обмін. Важливо розуміти, що це можливо лише за умови здатності економіки створювати додану цінність, потрібну кінцевому споживачеві. Чим вища така здатність, тим вигіднішими будуть позиції країни в міжнародному обміні. Виходячи із наведених вище розумінь, зупинимось на обміні України товарами, послугами і трудовими ресурсами, які є головною частиною її економічної взаємодії із зовнішнім світом.

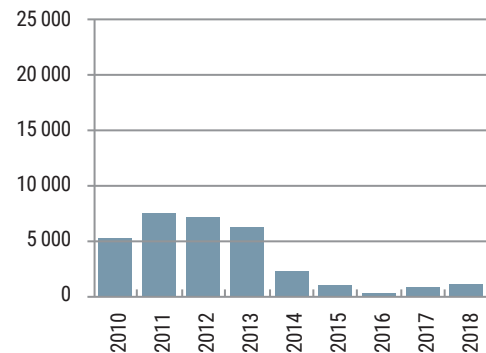
Отже, Україна є відкритою економікою, і зовнішня торгівля відіграє важливу роль у її розвитку. В 2018 р. з країни було експортовано товарів і послуг на суму 43 млрд дол. США, що становило 45 % від її ВВП.

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами є стабільно негативним (рис. 18), що відображає дуже низьку пропозицію промислових товарів національного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це створює високий тиск на платіжний баланс країни, що у кризові 2008 та 2014 роки стало однією з причин обвального знецінення гривні. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами є позитивним (рис. 19), частково врівноважуючи негативний баланс торгівлі товарами. Загальне сальдо поточних операцій (чистий експорт) залишається негативним: у 2018 р. воно становило 11,4 млн дол. США або - 9 % від ВВП країни. Таке від'ємне сальдо, головним чином, формується імпортом промислових товарів, що мають стійкий попит, але не виробляються всередині країни. Найбільш важливі з них – нафтопродукти, автомобілі, електроніка та ін.

Рис. 18. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України, млн дол. США

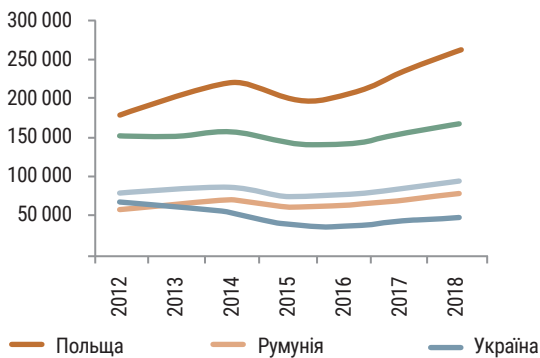

Рис. 19. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами, млн дол. США

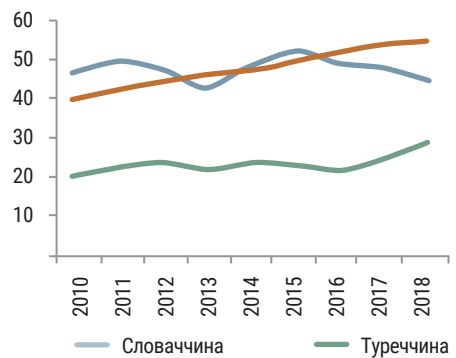

Тепер детальніше про те, що негативно відрізняє Україну від сусідніх країн. По-перше, маємо дуже високе відставання за обсягами експорту, яке яскраво демонструють його показники в перерахунку на душу населення. Так, у 2018 р. для України цей показник становив 1 тис. дол. США, в Польщі – 6,9 тис. дол., Словаччині – 17,5 тис. дол. Протягом 2012–2018 рр. обсяги експорту товарів з України знизилися на 20,9 млрд дол., що контрастує з його динамікою в сусідніх країнах (рис. 20). Отже, обсяги експорту, які продукує Україна, є дуже низькими з огляду на її масштаби.

Рис. 20. Динаміка експорту товарів з України і країн фокус-групи, млн дол. США.

Рис. 21. Частка експорту товарів та послуг у ВВП України, Польщі та Туреччини, %

Джерело: *International trade center*

Другим і ще важливішим є питання, які саме товари країна експортує, а які імпортує. В товарній структурі експорту з України провідну роль відіграють сировинні продукти і напівфабрикати. Зокрема, це перші 10 позицій, на які припадає 55 % експорту. Винятком є хіба що експорт електричних кабелів для автопрому, однак це лише давальницька операція із їх складання, яка здійснюється в Україні тому, що потребує значного обсягу низькооплачуваної ручної праці. Отже, Україна значною мірою здійснює експорт природної ренти, з якої контрагенти отримують додану вартість на територіях своїх країн.

У цьому контексті дуже показовим є порівняння частки первинного сектору, а саме сумарно продукції сільського господарства і добувної промисловості, в експорті. В Україні вона становить біля 28 %, а у країнах фокус-групи – лише 2–6%. Тобто, більш розвинені країни не втрачають можливості поглибленої переробки місцевої сировини у готову продук-

цію, бо це збільшує додану вартість, а значить і валовий наявний дохід суспільства. Крім того, це та можливість, якою країні найпростіше скористатись для отримання контролю вигідних ланцюгів вартості, оскільки все відбувається на власній території, де краще контролюється сировина і внутрішні виробничі процеси. Поведінка ж України в цьому сенсі є доволі ірраціональною.

По-третє, в Україні стрімко знижується технологічність експорту. Так, частка первинного сектору в експорті зросла протягом 2010–2018 рр. із 15 % до 28 %. Зворотною є тенденція частки високо- та середньо-високотехнологічного експорту, яка скоротилась протягом 2010–2018 рр. із 24 % до 14 %. Як бачимо з рисунку 22, ця тенденція спостерігається лише в Україні, тоді як сусідні країни демонструють протилежну динаміку.

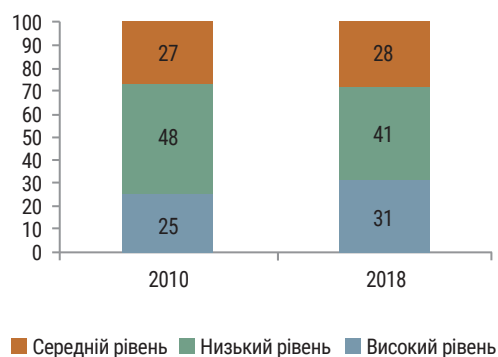
Падіння технологічності експорту є яскравим прикладом негативної деіндустріалізації, за якої країна рухається зворотним шляхом від промисловості до сільського господарства. Ця небезпечна тенденція позбавляє висококваліфіковану індустріальну спільноту країни, зокрема інженерний і конструкторський персонал, робочих місць, а суспільство – можливостей стійкого, технологічного розвитку.

Рис. 22. Питома вага експорту високо- та середньо-високотехнологічної продукції, %

Джерело: *International trade center*

Рис. 23. Зміна структури імпорту за рівнем технологічності в Україні, %

Джерело: *Держстат*

Загнана у вузьку сировинну нішу, країна обмінює ресурс зростання, яким є сировина чи напівфабрикат як джерело доданої вартості, на ресурс споживання, яким є готовий індустріальний виріб. Втрату цього ресурсу зростання суспільного багатства ілюструє такий приклад.

Експортуючи тонну зерна, Україна розміщує зовні близько 50 дол. США доданої вартості, тобто стає багатшою на цю суму. Якщо експортувати борошно, вироблене з цієї тонни зерна, то експортована додана вартість зростає до 100 дол. США. У випадку експорту продуктів глибокої переробки тонни зерна на такі продукти, як сироп, клейковина та кормові добавки, додана вартість, чи первинний суспільний дохід, який фактично оплачується зовнішнім світом, зростає до 300 (!) дол. США.

Інакше кажучи, експортер зерна, який не має переробних потужностей, створює з однієї тонни зерна суспільного багатства на 50 дол. США, а контрагент, який уміє це зерно переробити, робить багатшим суспільство на $300 - 50 = 250$ дол. США. У міру зростання технологічності товару, що експортується, зовнішній сектор сплачує функціонування в країні більшої кількості технологічних операцій, робочих місць, створення доданої цінності, а отже, економічного зростання і добробуту. Такою високою є ціна здатності країни виробляти сучасні індустріальні товари, як і відмови від цього на користь простих сировинних операцій.

Протилежною до тенденцій експорту є динаміка технологічності імпорту. В даному випадку частка високо- та середньо-високотехнологічного імпорту в Україні зростає і в 2018 р. уже становила 31 % (рис. 23), тоді як частка низькотехнологічного імпорту скоротилася до 41 % (48 % в 2010 р.).

Відкритість України закономірно призводить до її зростаючої інтеграції у міжнародний обмін трудовим капіталом. У цьому процесі важливу роль відіграє економічна структура країни, від якої залежить конкурентоспроможна пропозиція робочих місць. У держав із більш складною економікою, у яких функціонує більше складніших виробничих операцій, пропозиція робочих місць значно ширша і привабливіша з огляду на рівень оплати праці.

Україна, де відбулася деіндустріалізація у вигляді спрощення економіки в напрямку сировинних виробництв, до цієї групи країн не належить. Наслідком цього стало зростання міграційних процесів, яке має односторонній характер. Нині трудова еміграція з України стала найбільш потужним каналом втрати її трудового капіталу (п. 3.8.).

Частка трудових мігрантів у складі економічно активного населення України в 2018 р. становила майже 20 %, тобто п'ята частина економічно активних українців фактично працює закордоном.

Отже, існуюча модель інтеграції у міжнародний економічний обмін є для України дуже не вигідною. Вона робить її донором сировини і трудових ресурсів для більш розвинених економік. Інакше кажучи, Україна експортує природну ренту, або сировину і людей, в обмін на необхідні індустріальні товари.

Сировинні ресурси поглинаються, насамперед, високотехнологічною обробною промисловістю країн партнерів. В Україні ж такої обробної промисловості немає, відповідно, вона не може ефективно задіяти ці сировинні і трудові ресурси у процес створення доданої вартості на своїй території. Тому нинішнє місце України в міжнародному економічному обміні, яке є наслідком слабкості її обробних потужностей, не дасть їй можливості стати розвинутою країною з високим рівнем доходів.

Таким чином, порівняльний аналіз теперішнього стану української економіки демонструє вкрай негативну динаміку її розвитку. Це особливо дивно з огляду на те, що Україна є найбагатшою на природні ресурси серед країн фокус - групи, населена освіченими людьми і володіє всіма базовими індустріальними активами.

Подібний збій в економіці протягом тривалого періоду часу свідчить про системні негативні явища, на які не реагує економічна політика країни. Тому перед формуванням пропозиції іншої політики, що задасть траєкторію прискореного розвитку національної економіки, ці явища було виявлено і досліджено. Даному питанню присвячені наступні розділи книги.

РОЗДІЛ 3

КЛЮЧОВІ НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ

3.1. МАКРОСТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ

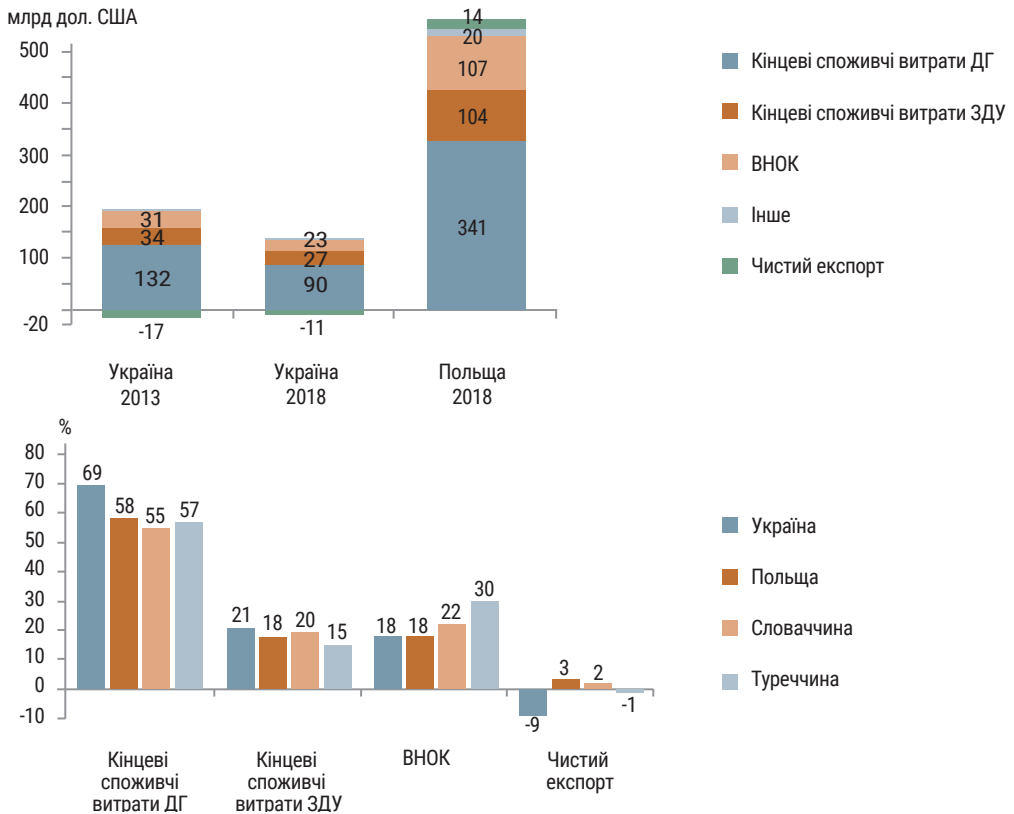
Економічний розвиток країни визначальною мірою залежить від того, як використовується створений нею ВВП чи, висловлюючись більш академічно, від міжсекторних пропорцій кінцевого використання створеної в країні валової доданої вартості. На їх основі формуються параметри капіталізації економіки та її здатність до розширеного відтворення. Коли ж в інституційних секторах економіки, наприклад в домогосподарствах, державі чи корпораціях, виникають фінансові дисбаланси, тобто не вистачає коштів на покриття поточних витрат, це веде до падіння загального рівня валового заощадження та глибоких інвестиційних криз. Саме такі міжсекторні дисбаланси розвиваються в країні протягом останніх 10 років.

Порівняльний аналіз структури ВВП за кінцевим використанням в Україні та країнах фокус-групи (рис. 24) демонструє гіпертрофовано високу частку кінцевого споживання українських домогосподарств. Це явище називають економікою «проїдання», підкреслюючи стан справ коли через низькі доходи людей все зароблене витрачається на поточне споживання і немає можливості заощаджувати для подальших інвестицій.

Вищою порівняно з країнами фокус-групи у структурі використання українського ВВП є також частка кінцевого споживання сектору загальнодержавного управління. Відповідно, найбільш ущемленою є частка ВВП, що йде на валове нагромадження основного капіталу, тобто на економічне відтворення. Протягом 2009–2018 рр. вона була в межах 13,5–19,0 %, що значно нижче, ніж у країнах фокус-групи в період їхнього індустріального розвитку (20,0–27,6 %).

З огляду на невеликі обсяги української економіки (131 млрд дол. США у 2018 р. проти 586 млрд дол. США у Польщі), вказані фінансові дисбаланси призводять до її декапіталізації. Суми витрат на валове нагромадження основного капіталу (ВНОК) є надзвичайно низькими: в 2018 р. це лише біля 23 млрд дол. США (Польща – 107 млрд дол. США). Такої суми недостатньо навіть для простого економічного відтворення, що найперше веде до недоінвестування основних фондів, зокрема, об'єктів інфраструктури, та їхньої критичної зношеності (п. 6.2.4).

Рис. 24 Структура ВВП за кінцевим використанням в Україні та країнах фокус-групи у 2018 р., млрд дол. США та %

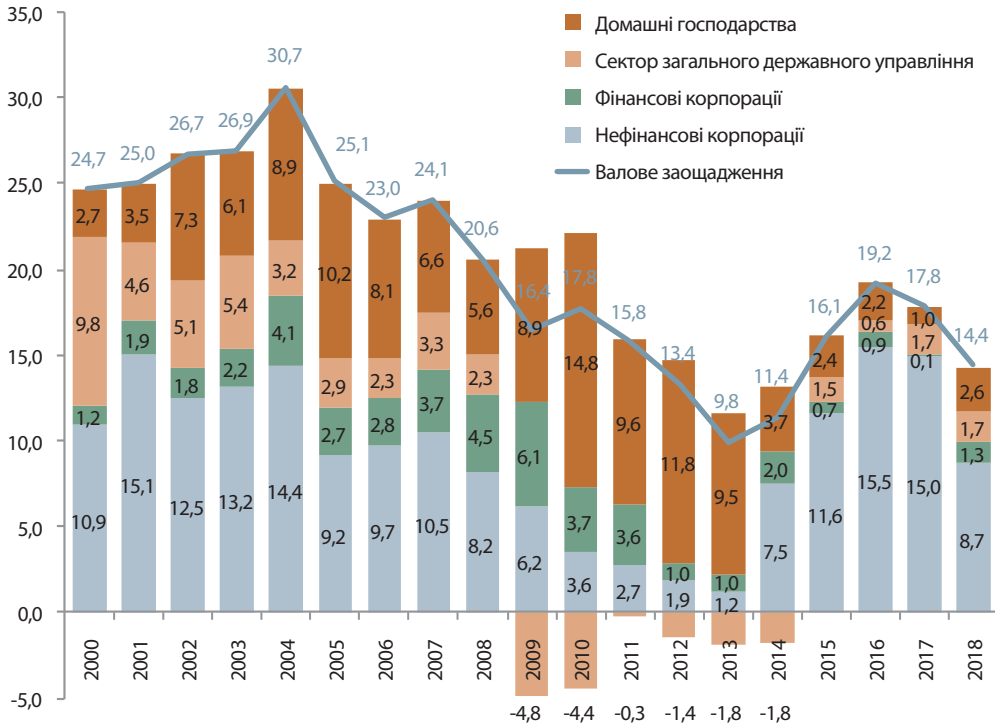

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

Ще одним індикатором макроструктурних диспропорцій в економічній системі України є низька частка нефінансових корпорацій (НК) у валовому наявному доході (ВНД). У 2018 р. вона становила лише 8,7 % проти 12,5–14,0 %¹⁴, яких вимагає інвестиційна модель розвитку за умов ринкової економіки.

З 2004 р. в Україні почав формуватись тренд зниження валових заощаджень НК (рис. 25). Відтоді інвестиційні ресурси сектора нефінансових корпорацій та його здатність до самовідтворення знизились настільки, що валове нагромадження основного капіталу, в т.ч. інвестиційні витрати, довелось здійснювати за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень, включаючи капітальні трансфери між пов'язаними особами.

Рис. 25 Валове заощадження інституційних секторів економіки, % до ВВП

Джерело: розраховано за даними Держстату

Цим самим, в економіці сформувався несприятливий кругообіг, коли секторний ресурсний дефіцит веде до нових запозичень, а вони, у свою чергу, зумовлюють нарощування виплат відсотків та провокують подальше згортання секторних валових заощаджень. Як наслідок, нефінансові корпорації сповільнили свою інвестиційну активність та щорічно накопичували зовнішній борг обсягом від 2 до 11 млрд дол. США¹⁵.

Ситуацію загостило оригінальне явище масштабного відпливу капіталу за межі України у 2014-2015 рр. (відповідно на 14,4 та 8,7 млрд дол. США)¹⁶ під виглядом погашення боргів, що призвело не тільки до ресурсного виснаження країни, а й до стрибкоподібної валютної та цінової дестабілізації. Це вказує на ще одну причину формування макроструктурних дисбалансів, несприятливих для інвестиційного розвитку, якою, крім загальної низької ефективності економіки, є модель поведінки частини корпорацій, що орієнтовані на виведення капіталу з України.

В значній мірі відновити необхідні для інвестування обсяги валового національного доходу в економіці країни можна через зміну поведінки НК. Для цього необхідно вдосконалити фіскальний контроль за трансфертним ціноутворенням (п. 4.1) та одночасно запропонувати вигідні напрямки для здійснення корпораціями капітальних інвестицій в Україні, зокрема у виробничу діяльність. Такий підхід стимулюватиме перерозподіл тіньових доходів сектору НК на користь сектору загального державного управління та збільшення проявленого в Україні доходу нефінансових корпорацій з метою подальшого фінансування цим ресурсом капітальних інвестицій.

Таким чином, перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розширеного відтворення ВВП з одночасним посиленням індустріальної складової розвитку країни вимагає оздоровлення фінансових балансів секторів ЗДУ та НК, тобто тих інституційних агентів, що несуть основне навантаження із фінансування ВНОК і визначають його напрямки. Без цього не буде створена економічна база для появи нових високопродуктивних робочих місць в Україні, як обов'язкової умови прискореного зростання доходів і добробуту її громадян.

3.2. ДЕФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Фіскальна політика – це політика доходів, видатків і фінансування бюджету, яка охоплює весь комплекс питань, пов'язаних зі створенням та витратами державних фінансів.

На початку 2000-их років українська бюджетна система почала виконувати роль стимулятора економічного зростання. Була застосована практика фіскальних стимулів для інвестування в основний капітал, яка широко використовується розвиненими країнами, зокрема головними торговельними конкурентами України (країнами ЄС, Китаєм, Туреччиною, Росією) для отримання контролю над доходними ланцюгами вартості. Саме на цей період припадають найвищі темпи зростання українського ВВП – 9,1 % у 2001 р. та 12,1 % у 2004 р.

Згодом, під впливом МВФ та ліберальної економічної ідеології, акценти вітчизняної фіскальної політики були змінені: скасовано стимулюючі фіскальні заходи у вільних економічних зонах, скорочені галузеві програми,

суттєво знижені ввізні мита та інші обмеження для захисту внутрішнього ринку від напливу імпорту. Країна відкрилася для глобальної конкуренції промисловою продукцією, не підготувавши до неї вітчизняних виробників і не забезпечивши їх інструментами підтримки на зразок тих, що діють в інших країнах. У результаті було значно ослаблено внутрішнє виробництво індустриальних товарів і зростаючу роль почало відігравати виробництво сирих необроблених продуктів. Слабкість такої економіки проявилась ще у 2009 р., коли падіння цін на світових ринках сировини та металопродукту стало одним із ключових факторів зниження ВВП країни на рекордні у світі 15 %.

Догматичний лібералізм у підходах до фіскальної політики залишається незмінним дотепер, незважаючи на очевидні факти його деструктивного впливу на економічний розвиток та зростання в Україні. Наведемо основні з них:

1. Пріоритет максимального збору податків і фіскальної консолідації (скорочення дефіциту бюджету) над метою забезпечення економічного зростання, створення робочих місць і розвитку людського капіталу. Інакше кажучи, за мету фіскальної політики ставиться певний рівень бюджетного дефіциту (у % до ВВП), визначений у меморандумах про економічну політику з МВФ та інших зовнішніх зобов'язаннях перед кредитором. Під цей показник «підганяються» всі інші фіскальні дії уряду і Верховної Ради. На практиці це означає, що держава під час ухвалення бюджету намагається максимізувати податкове навантаження і мінімізувати бюджетне стимулювання розвитку реального сектору економіки та людського капіталу (видатки на науку, освіту, охорону здоров'я).

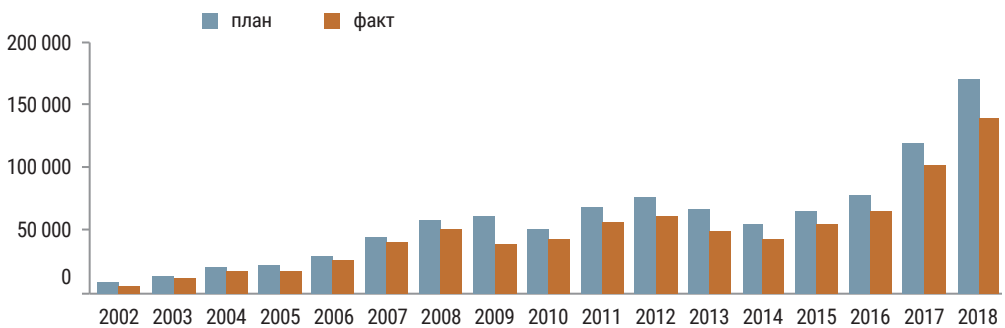
2. Низька частка видатків на розвиток і висока – на поточне споживання. Видатки спрямовуються переважно на державне управління, вирішення соціальних питань, військові цілі, обслуговування і погашення державного боргу. Тобто держава самоусувається від проведення проактивної економічної політики, зокрема, стимулювання розвитку та появи високопродуктивних виробництв. Ті бюджетні стимули, які держава ще періодично застосовує, фактично йдуть на привілеї для окремих груп впливу, що є однією із базових причин корупції в Україні.

3. Видатки на розвиток є незахищеними, розпорощеними між різними програмами та не мають чіткої класифікації і виокремлення. Такий підхід

спрощує можливість їх скорочувати чи недофінансовувати. Наприклад, у цей спосіб, за наполяганням кредиторів, часто руйнуються цільові фонди у складі спеціального фонду державного бюджету, що розмиває кошти і послаблює механізми досягнення цілей відповідних бюджетних програм.

Наслідком згаданої незахищеності є постійне невиконання видатків на економічну діяльність. Наприклад, видатки зведеного бюджету за категорією «Економічна діяльність» було профінансовано у 2018 р. на 82,3 % від плану (рис. 26). Невиконання запланованих видатків породжує невпевненість та руйнує довіру економічних агентів до економічних ініціатив держави. Показово, що зміни до законодавства щодо середньострокового бюджетного планування, які мали б це змінити, так і не були запроваджені ні у 2018 р., ні у 2019 р., і, очевидно, не будуть введені і в 2020 р.

Рис. 26. Фінансування видатків на економічну діяльність у зведеному бюджеті України за 2002–2018 рр., млн грн

Джерело: зведені бюджети України за відповідні роки

Така фіскальна політика, через її деструктивну дію на економічне зростання, породжує основну проблему державних фінансів, а саме: малий бюджет як проєкцію такої ж малої економіки. Так, витрати зведеного бюджету на одну людину в Україні в 2018 році становили близько 1,1 тис. дол. США, що менше, ніж, наприклад, в Польщі у 4 рази.

Її іншими наслідками є структурні проблеми державних фінансів, а саме високий рівень фінансування ними Пенсійного фонду та видатків на житлово-комунальні субсидії населенню, які протягом 2014-2018 рр. (у тому числі з урахуванням інфляції) зросли на порядок.

**Таблиця 8. Окремі показники державних фінансів України
у 2014-2018 рр.**

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	456,1	652	782,9	1017	1184,3
Податки на імпорт (ПДВ, ввізне мито, акцизи), млрд грн.	136,5	203	236,5	322,1	376
Частка податків на імпорт в доходах зведеного бюджету, %	30,0	31,1	30,2	31,7 %	31,7
Видатки зведеного бюджету, млрд грн	523,1	679,9	835,8	1057,0	1250,2
Обслуговування державного боргу, млрд грн.	48	84,5	95,8	110,5	115,4
Трансферти Пенсійному фонду, млрд грн	75,8	94,8	142,9	133,5	150,1
Обсяги житлово-комунальних субсидій населенню, млрд грн	6,9	19,1	46,3	72,4	72,7
Частка витрат на трансферти Пенсійному фонду, виплату житлово-комунальних субсидій та обслуговування державного боргу у зведеному бюджеті, %	25,0	29,2	34,1	29,9	27,1

Джерело: Державне казначейство, власні розрахунки

Дані таблиці 8 демонструють ще одну деформацію державних фінансів – залежність дохідної частини бюджету від податків на імпорт, частка яких у зведеному бюджеті наближається до третини. Реальність така, що чинна фіскальна практика та поведінка економічних агентів роблять більш вигідним ввезення, а не внутрішнє виробництво споживчого товару, оскільки дозволяють мінімізувати як імпортні ціни, так і відповідні податки.

До негативних сторін фіскальної політики в Україні необхідно додати її вкрай упереджене і негативне ставлення до створення державних інституцій, що підтримують розвиток індустріального виробництва в країні. Це, зокрема, проявлялось у скасуванні фіскальних стимулів для Спеціальних економічних зон без проведення реального аналізу їхньої ефективності (2005 р.), опозиції до створення Державного банку розвитку (2013-2014 рр.), проекту закону про Індустріальні парки, яким передбачаються фіскальні стимули для резидентів парків та до повноцінного функціонування Експортно-кредитного агентства, до введення податку на виведений капітал (2018 р.), тощо.

Будь-яке надання фіскальних стимулів для розвитку індустріального виробництва фінансові органи країни розглядають як теперішні збитки, а не майбутні доходи від підприємств, які з'являться завдяки цим стимулам.

Примітно і те, що вони не приймають до уваги розрахунки ефективності заходів підтримки, згідно яких отримані державою доходи у вигляді податків від розвитку і зростання виробництва у рази перевищують суми державної допомоги, витрачені на відповідні стимулюючі заходи. Таку політику неможливо назвати раціональною, особливо враховуючи відому практику розвинених країн з підтримки промислового виробництва через фінансовані державою інституції розвитку і очевидний занепад обробної промисловості в Україні, яка не має і частки подібної підтримки та закономірно програє міжнародну конкуренцію.

Отже, сучасна фіскальна політика, яка позбавляє економіку видатків розвитку, фактично формує спільну причину для негативних явищ у державних фінансах, якою є малий обсяг економіки і невеликий бюджет, що вона дозволяє сформувати. За таких обставин видатки бюджету майже повністю поглинаються поточними витратами, зокрема на покриття дефіциту пенсійного фонду, житлово-комунальні субсидії та обслуговування державного боргу, не залишаючи ресурсів для капітальних видатків. Тобто потужний інструмент фіскальної політики в його нинішньому вигляді орієнтує країну не на економічний розвиток, а на нові запозичення.

Частина проблем фіскальної політики розглядається в наступних розділах, де йдеться про боргову та грошово-кредитну політику.

3.3. ПРОБЛЕМАТИКА ПУБЛІЧНИХ (ДЕРЖАВНИХ) ЗАКУПІВЕЛЬ

Обсяги публічних закупівель становлять в Україні близько 15 % ВВП, що відповідає середньому рівню по країнах ОЕСР. Цим пояснюється їхній суттєвий вплив на формування внутрішнього ринку товарів і послуг (особливо для нових секторів промисловості), обсягу споживання державного сектору, портфеля замовлень та виробничих програм місцевих виробників. Також ця масштабність перетворює публічні закупівлі на інструмент впровадження технічної політики, стандартів енергоефективності та захисту довкілля, інновацій та нових технологій.

У розвинених країнах публічні закупівлі одночасно виконують функцію як задоволення потреб державного управління, так і стимулювання розвитку конкурентоспроможного внутрішнього виробництва товарів і послуг по-

трібної якості. Відповідно, і в Україні політика державних закупівель має орієнтуватися, насамперед, на закупівлі товарів відповідної якості з місцевою складовою виробництва, безпосередньо у вітчизняного виробника, зокрема, високотехнологічної продукції, призначеної для будівництва і модернізації українських підприємств та об'єктів інфраструктури. Такий підхід перебуває в тренді економічної політики передових держав та відповідає національним інтересам країни.

За останні роки сфера публічних закупівель в Україні активно реформується. У 2015 р. було прийнято нову редакцію Закону України «Про публічні закупівлі», який повністю змінив формат проведення процедур закупівлі з паперового на електронний. У тому ж році було створено електронну систему закупівель ProZorro.

Від початку створення і станом на червень 2019 р. в електронній системі закупівель України зареєстровано 36,5 тис. організаторів та понад 230 тис. учасників закупівель. Загалом за весь період було проведено понад 2,7 млн закупівель загальною очікуваною вартістю 1,6 трлн грн.¹⁷

Реформування сфери публічних закупівель забезпечило кращу прозорість процесу і дещо знизило його корупційність. Але воно практично не вплинуло на підвищення конкурентоспроможності економіки. Закупівлі досі залишаються достатньо корумпованими, а їхній вплив на зростання ринку продаж для національного виробника є непомітним.

Існує низка проблем, які потребують реагування з боку держави і нагального вирішення. Найбільш складною з них є дотримання національних економічних інтересів в частині стимулювання розвитку вітчизняного виробництва, зростання частки місцевої складової у вартості предмету закупівлі та створення нових робочих місць для українців.

Нинішня українська практика йде в розріз із міжнародними підходами, зокрема країн ЄС та США. Вони захищають інтереси власних виробників через встановлення дискримінаційного режиму в частині ціни для іноземних виробників (у США застосовується спеціальна дискримінаційна ставка для іноземних компаній від 6 до 12 % вартості тендерної пропозиції або 50 % – для товарів оборонного призначення) та жорстких вимог щодо ліцензування і сертифікації для іноземних компаній, які беруть участь у державних закупівлях.

В Україні ж чинні правила закупівель абсолютно толерантні до низького рівня локалізації технічної і ресурсної складової предметів закупівель. Незважаючи на те, що формально частка нерезидентів серед учасників державних закупівель протягом останніх років за кількістю не перевищує 0,5% , а за вартістю (згідно звіту сфери державних закупівель Міністерства економічного розвитку і торгівлі за 2018 рік) становить 9%, за експертною оцінкою СМД-Ukraine фактично вона сягає близько 40%¹⁸. В інших країнах, зокрема, США, вона становить лише 4,6 %, у Японії – 4,7 %, в країнах Євросоюзу – 7,9 %.

Процедури закупівлі не враховують фактор економічної доцільності, що є прерогативою держави в особі замовників, як розпорядників державних коштів. Аргумент стосовно того, що створення переваг для українського виробника призведе до перевитрати державних коштів чи зростання внутрішніх цін, є економічно необґрунтованим, оскільки в них не береться до уваги те, що закупівля вітчизняної продукції, навіть за більш високими цінами, має наслідком витрачання державних коштів на розвиток вітчизняної економіки, яка створить робочі місця та згодом поверне ці кошти у вигляді податків.

Також у публічних закупівлях не враховуються значно гірші конкурентні умови для українських виробників порівняно із закордонними, які мають пільгове експортне кредитування та інші форми державної підтримки, які зовсім відсутні в Україні. Правила закупівель в Україні мали б ці асиметрії вирівнювати, однак вони цього не враховують.

Крім цього, аналіз існуючого стану системи публічних закупівель в Україні вказує на недоліки, які заважають бізнесу долучатися до торгів. До основних недоліків належать:

1. Вибір переможця з огляду переважно на найнижчу ціну, що часто призводить до закупівлі найдешевших, але неякісних товарів;
2. Демпінг серед учасників (аномальне зниження цін у тендерних пропозиціях) та підвищення вартості договору в процесі його виконання за рахунок укладення додаткових угод;
3. Відсутність методик визначення очікуваної вартості предмета закупівлі, що дозволяє недобросовісним замовникам занижувати очікувану вартість з метою зменшення кількості учасників;

4. Відсутність довгострокового планування та можливості укласти довгострокові договори, що не дає змоги виробникам пропонувати свою продукцію на ринок публічних закупівель;

5. Низький рівень державного контролю та моніторингу в сфері публічних закупівель, що здійснюються Державною аудиторською службою (ДАСУ), невиконання замовниками рішень органу оскарження, що, в свою чергу, призводить до неправомірного відхилення пропозицій учасників, наявності змов та інших проявів недобросовісної конкуренції.

Отже, діюча система публічних закупівель не враховує всієї глибини функціональних можливостей цього інструменту як засобу стимулювання економічного розвитку. Вона зорієнтована на миттєве здешевлення закупівель і не зважає на більш віддалений ефект – від зростання внутрішнього виробництва, відповідних податкових надходжень, підтримки зайнятості населення, впровадження прогресивних технологій, стандартів тощо.

Водночас публічні кошти, які обертаються у цій сфері, могли би стати за прикладом розвинених країн стратегічним ресурсом та інструментом економічного розвитку, зокрема через формування портфеля замовлень вітчизняних виробників. Ціна цього питання для України висока, хоча б з огляду на ті суми публічних коштів, які мають бути вкладені в модернізацію інфраструктури (близько 143 млрд дол. США до 2030 р. – див. п. 6.2.4) і можуть забезпечити важливими замовленнями галузі промисловості та будівництва.

3.4. ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ

Утворення державного боргу є наслідком розбалансованості економічної системи країни. Передумовами його зростання є дефіцит державного бюджету та негативний платіжний баланс держави через від'ємний результат зовнішньої торгівлі. Обидва ці явища спостерігаються в українській економіці.

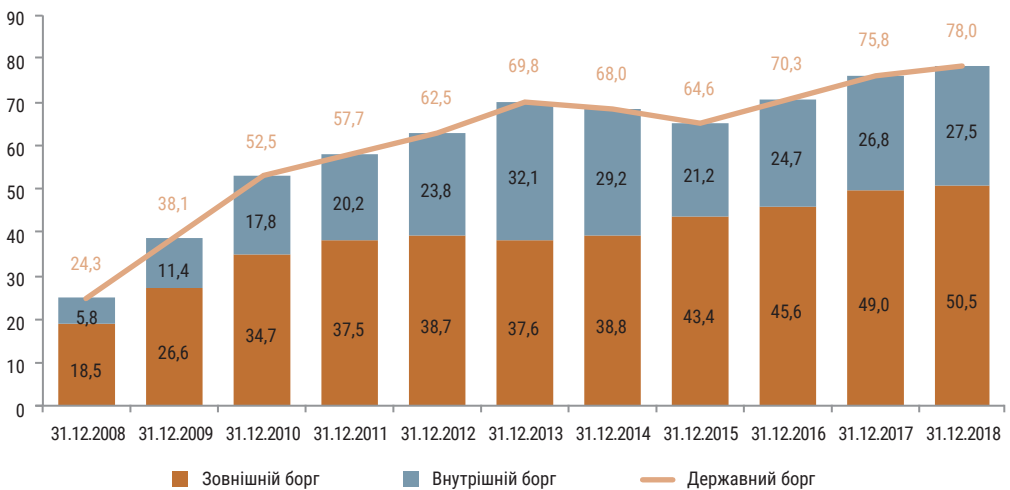
Практично всі країни світу мають державний борг. Держава, як і звичайне підприємство, не може розвиватись лише за рахунок власних коштів через сезонні і циклічні розриви у фінансуванні, а також глобальні і локальні

економічні кризи. Відповідно, вона вдається до запозичень як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також в офіційних кредиторів, якими є міжнародні фінансові організації (МФО) та суверенні кредитори (ЄС, США, окремі країни).

Потрібно розрізняти внутрішній і зовнішній державний борг. Внутрішній державний борг утворюється, погашається і обслуговується в межах юрисдикції суверенної держави та номінується в національній валюті, яка створюється Національним банком. Зовнішній державний борг утворюється, погашається і обслуговується в іноземній валюті, яка перебуває в юрисдикції іншого суверена. Ця принципова відмінність робить зовнішній борг більш чутливим, ризикованим і політично залежним від позиції кредиторів. Тому далі ми більше звертатимемо увагу на зовнішній борг.

Державний борг України має чітко виражену тенденцію до зростання (рис. 27). Це стосується як зовнішнього, так і внутрішнього боргу. Динаміка нарощування зовнішнього боргу була найбільш високою в 2009–2010 рр. та в 2015–2017 рр. В обох випадках це були періоди високої політичної та економічної турбулентності, зокрема світової фінансової кризи 2008 р. та військово-політичного конфлікту з РФ. Отже, найбільші іноземні запозичення «заходили» в Україну за несприятливих зовнішніх обставин.

Рис. 27. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2008–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: Міністерство фінансів України, НБУ, розрахунки

Значний обсяг запозичень сформував такий обсяг боргу, що економіка не здатна самостійно його погашати і обслуговувати. Тому цей борг постійно рефінансується, тобто погашається і обслуговується за рахунок нових зовнішніх запозичень. Наприклад, у 2018 р. фактичні запозичення становили 289 млрд грн, з яких на погашення державного боргу спрямовано 235 млрд грн (табл. 9). Крім того, ще 116 млрд грн було спрямовано на його обслуговування. Отже, фактично будується той негативний вид боргової залежності, за якого запозичення здійснюються для обслуговування попередньо накопиченого боргу, оскільки економіка, що не розвивається, сама нездатна його обслуговувати.

Таблиця 9. Фінансування зведеного бюджету України за типом боргового зобов'язання в 2013-2018 рр., млрд грн.

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Запозичення	161	325	514	308	479	289
зовнішні	52	95	415	61	104	112
внутрішні	109	230	99	247	375	177
Виплати	80	124	430	114	364	235
зовнішні	38	53	336	9	66	68
внутрішні	42	71	94	105	298	167
Різниця між запозиченнями і виплатами	81	201	84	194	115	54
зовнішні	14	42	79	52	38	44
внутрішні	67	159	5	142	77	10

Джерело: Державне казначейство, зведений бюджет за відповідні роки

Показником, що визначає позитивний чи негативний вплив державного боргу на економіку, є боргова стійкість, яка здебільшого визначається співвідношенням обсягу боргу до ВВП та можливістю доступу держави до внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів. Статтею 18 Бюджетного

кодексу України задекларовано необхідність утримання обсягу державного та гарантованого державою боргу на економічно безпечному рівні – 60 % річного номінального ВВП. Однак, починаючи з 2014 р., в Україні цього показника не дотримувалися. У 2016 р він сягнув рекордного рівня – 81 % ВВП і лише у 2018 р. наблизився до законодавчо визначеного рівня: 60,9 % ВВП (рис. 28).

Рис. 28. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України, % ВВП

Джерело: Мінфін, Держстат, розрахунки

Важливо розуміти, що показник боргової стійкості дуже залежить від стану економіки позичальника. Зокрема, для країн з низькотехнологічною та недиверсифікованою економікою прийнятний рівень боргу до ВВП є значно нижчим, ніж для розвинених країн. Наприклад, рівень боргу Японії (240 % ВВП) чи США (>100 %) не розглядається як ризик для країни. При цьому МВФ відзначає, що країни з нестійкою економікою спроможні забезпечувати боргову стійкість, якщо державний борг не перевищує 50 % ВВП, а прийнятний рівень державного боргу для типової країни з ринком, що формується, становить лише 25 % ВВП¹⁹.

Україна має недиверсифіковану та нестійку економіку, вразливу до кон'юнктури цін на сільськогосподарську та залізорудну сировину на світових ринках, тому існуючий розмір її державного і гарантованого державою боргу в 60,9 % потрібно розглядати як ризик. При цьому у випадку України

основний системний ризик створює саме зовнішній борг, і цьому також є пояснення.

У явищі боргу між державами і зовнішніми офіційними кредиторами встановлюються взаємовідносини, за яких кредитор обумовлює згоду на позику низкою вимог. Їхній обсяг залежить від економічної і політичної позиції сторін. Коли позичальник слабкий і не має власної стратегії економічного розвитку, це завжди провокує більший обсяг вимог кредитора, зокрема, вищу вартість запозичень, а також пакет зобов'язань позичальника щодо його економічної та іншої політики.

В українському випадку, саме за таких обставин, зовнішній державний борг перетворився з інструменту розвитку на чинник обмеження суверенітету в економічних рішеннях. Розглянемо більш детально елементи цього системного ризику.

Найперше треба почати з питання про те, що набула економіка України за таку дорогу ціну, як обтяжливий зовнішній борг. Протягом періодів активних зовнішніх запозичень українська економіка погіршувала свою технологічність, зазнавала структурного спрощення і загального регресу у бік сировинного виробництва (п. 3.7). Україна і зараз здійснює зовнішні запозичення, не проводячи ніякої структурної перебудови економіки, яка мала б стимулювати появу нових високопродуктивних видів діяльності та процеси розширення створення доданої вартості в країні. Більше того, ці запозичення обумовлюються вимогами, які фактично блокують потрібні для цього управлінські рішення.

Україна порушує важливе обмеження, згідно з яким нарощування зовнішнього боргу є небезпечним за умов хронічного негативного сальдо поточних операцій і вже накопичених високих виплат по зовнішніх запозиченнях. Такі дії закладають довготермінові ризики для стабільності платіжного балансу і курсу гривні, оскільки акумулюють високу потребу економіки в іноземній валюті та залежність від неї.

Вартість запозичень для України є дуже високою як в іноземній валюті, так в національній і не кореспондується ні з рівнем інфляції, ні з вартістю запозичень інших країн. Так, облігації зовнішніх позик у 2018 р. випускались зі ставкою 9–10 % річних у доларах США, а у 2019 році – близько 7 % у євро. Для порівняння, Литва в цей же період розмістила 10-річні євробон-

ди на суму 650 млн євро під 0,603 % річних; єврооблігації Єгипту 2026 р. погашення – розміщені під 5 %, Туреччини 2025 р. – під 5,3 %.

Те саме стосується і внутрішніх запозичень, які на початку 2019 р. здійснювались в Україні під 19–20 % річних, а під кінець року ставки знизились до 15 %. Це надто високий рівень ставок, тому майже 12 % цього портфеля тримають нерезиденти, що, по-суті, збільшує зовнішній борг України і його обслуговування.

Українська економіка є дуже нестійкою і вразливою до цін світових ринків на сировину. Структурний регрес цю залежність лише посилює. За умов падіння цих цін чи обставин політичного характеру приплив валюти в країну і її пропозиція різко знижуються, а попит, через зовнішній борг та потребу в імпорті, залишається високим. Це руйнує платіжний баланс і створює надмірний тиск на гривню. Така ситуація здатна обвалювати курс гривні, що було вже двічі в історії – в 2008 і 2014 рр.

Показником, що підтверджує вищезгаданий ризик, є співвідношення зовнішнього боргу до обсягу експорту товарів і послуг. У період з 2008 по 2018 рр. цей показник зріс із 14 % до 67 %. Іншими словами, річна виручка від експорту у 2008 р. перекривала зовнішній борг у 7 разів, а у 2018 р. – лише в 1,5 рази.

У підсумку, зовнішні запозичення України фактично призвели до значного обмеження її економічної суб'єктності. Формат економічного розвитку країни наразі фактично визначається пакетом вимог, який обумовлює отримання нових запозичень. Документом, який це окреслює, насамперед є меморандум між Україною і МВФ про економічну і фінансову політику. І хоча формально цей документ подається від імені української сторони, фактично у ньому відображено зовнішнє бачення розвитку української економіки.

Яскравою ілюстрацією практичного втілення ризиків, які несуть для України зовнішні запозичення, є її угода з приватними кредиторами про реструктуризацію зовнішнього державного боргу в 2015 р. (п. 3.5), яка фактично обклала Україну податком на економічне зростання.

Також наведемо приклад того, наскільки вигідною є нинішня боргова політика України для фінансових спекулянтів і як земля сільськогосподарського призначення може стати активом для розрахунків за борговими зобов'язаннями. Так, у 2019 р. нерезиденти збільшили портфель гривневих

ОВДП з дохідністю від 20 % до 15 % – з 6,3 до 100 млрд гривень. Річний дохід від цих паперів становитиме приблизно 18–20 млрд грн. Коли буде запроваджено ринок землі, цих коштів вистачить на придбання 400 тис. гектарів, враховуючи поточну ціну 1 га близько 2 000 дол. США. Існуюча політика, що створила неймовірно високі доходи для фінансових спекулянтів, фактично може створити ще й такі ж неймовірно вигідні умови для придбання ними українських активів за дуже низькими цінами.

Отже, основний ризик існуючої боргової політики полягає в тому, що вона нарощує залежність від зовнішніх запозичень і нав'язує Україні аграрно-сировинну модель розвитку. Крім того, вона відволікає увагу від основного – від власної економічної політики. Прагматичний підхід має бути іншим. Спочатку необхідне чітке розуміння економічної стратегії країни, а вже потім – місце в ній боргової політики як інструменту забезпечення умов для структурної перебудови економіки.

3.5. УМОВИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ УКРАЇНИ В 2015 РОЦІ

Явище реструктуризації зовнішнього боргу України в 2015 р. заслуговує окремої уваги, оскільки може мати далекосяжні наслідки для економічного розвитку країни, і показує, до чого може призвести легковажна боргова політика.

Уряд України в серпні 2015 р. підписав Угоду з приватними кредиторами про реструктуризацію зовнішнього державного боргу, який на 31 грудня 2014 р. становив 38,8 млрд дол. США. Принагідно зазначимо, що на 31 жовтня 2019 р. він вже становив 48,7 млрд дол. США.

Умови реструктуризації передбачали:

1. Перенесення на чотири роки терміну погашення єврооблігацій – з 2015–2023 рр. на 2019–2027 рр.;
2. Підвищення середньозваженої купонної ставки на 0,53 в. п. – з 7,22 % до 7,75 % річних;
3. Списання майже 20 % тіла боргу (близько 3,8 млрд дол. США), що зменшує його обсяг до приблизно 15,5 млрд дол. США;

4. Випуск на суму списаного боргу 20-річних інструментів відновлення вартості (value recovery instruments, VRI). Виплати за VRI будуть здійснюватися в 2021–2040 рр., а їхній обсяг визначатиметься залежно від динаміки зростання ВВП України:

- зростання до 3 % на рік – виплати не здійснюються;
- зростання від 3 % до 4 % – 15 % від приросту ВВП;
- зростання понад 4 % – 40 % вартості від кожного відсотка зростання;

5. VRI діятиме лише після того, як ВВП України сягне 125,4 млрд дол. США. У 2021–2025 рр. виплати за VRI будуть обмежені 1% ВВП.

Зазначені умови реструктуризації заборгованості були надзвичайно привабливими для кредиторів. Фактично поєднання списання 20% основного боргу та підвищення купонної ставки із 7,22 % до 7,75 % є еквівалентним рішенням щодо зниження дохідності із 7,22 % до 6,5 % без списання боргу, що залишається значно вищим показником в порівнянні з іншими країнами. Так, дохідність держоблігацій європейських країн становить 2–4 %, а азійських країн, що розвиваються, – 3–6 %²⁰.

Водночас прив'язка виплати VRI до темпів зростання української економіки формує передумови для отримання кредиторами значних додаткових прибутків. Результати розрахунків таких платежів за різними сценаріями розвитку економіки України наведені в таблиці 10.

Як показують розрахунки, навіть помірне зростання темпами 4–5% на рік (що є недостатнім з огляду на критично низький обсяг української економіки) забезпечить кредиторам повернення списаної заборгованості. У випадку прискореного економічного зростання середньорічними темпами 6–7%, що фактично є питанням виживання України як незалежної держави, дисконтовані обсяги прибутків кредиторів у 5–8 разів перевищать суму списаних боргів.

Оскільки виплата VRI залежить від темпів розвитку економіки, його слід розглядати як «прогресивний податок» на економічне зростання. Виплати будуть здійснюватися з держбюджету, що вимагатиме значних коштів, які можна було б направити на інші статті витрат, зокрема на капітальні видатки розвитку.

Таблиця 10. Розрахунок платежів за VRI згідно різних сценаріїв розвитку економіки України*

Середньорічні темпи зростання ВВП України, %	Номінальні платежі за 2021-2040рр., млрд дол. США	Середньорічні платежі, млрд дол. США	Дискontовані платежі за 2021-2040 рр., млрд дол. США (ставка дискontування =7 %)
4 %	5,28	0,26	2,75
5 %	21,51	1,08	10,94
6 %	41,34	2,07	20,59
7 %	64,62	3,23	31,20

*для розрахунків прийнято, що обсяг ВВП в 2019 р. становить 125,4 млрд дол. США

Джерело: розрахунки авторів згідно умов реструктуризації боргу

Є ще одна цікава деталь, яка вказує на те, що за результатами цієї угоди кредитори отримали значно більше, ніж мали б. Висока ставка дохідності єврооблігацій, на які погодилася українська сторона, покрила суму списаних боргів 3,8 млрд дол. США і забезпечила фактичну дохідність на рівні 6,5 %. В цьому світлі VRI виглядає як надмірний бонус для кредиторів. Дохідність VRI у разі зростання української економіки темпами 4-7 % означатиме щорічний перерозподіл на користь кредиторів через видатки держбюджету відповідно від 0,3 до 3,2 млрд дол. США створеної в країні доданої вартості.

3.6. УСУНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА ВІД ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІКИ, ПРОБЛЕМИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

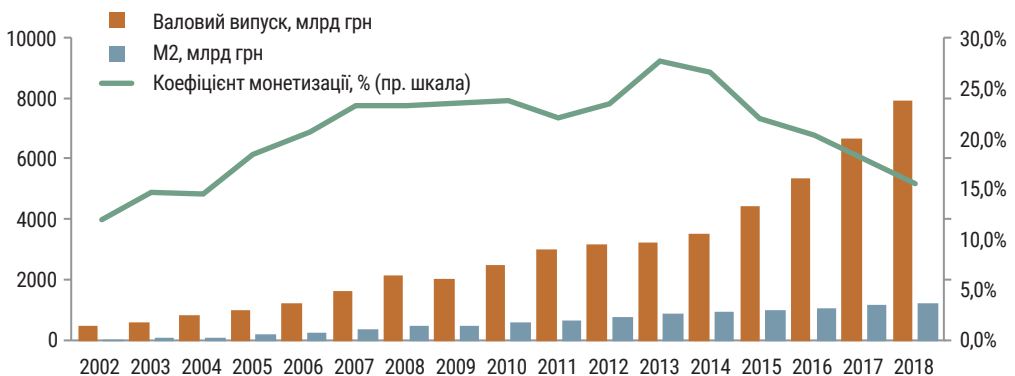
Забезпечення економічного зростання вимагає належного фінансування. В Україні понад 90 % фінансових активів зосереджено у банківському секторі, тому його роль у насиченні економіки фінансовими ресурсами є визначальною.

Можливості кредитування виробників товарів і послуг тісно пов'язані з монетарною політикою НБУ. Нині найпершою метою цієї політики є забезпечення цінової стабільності шляхом застосування режиму інфляційного таргетування, що створює монетарні обмеження та, відповідно,

блокує капітальні інвестиції у розширене відтворення, вкрай потрібне для суспільства.

Протягом 2014–2018 рр. з ринку з різних причин було виведено 92 банки, але очікуваного зростання кредитування банківською системою реального сектору економіки (тими банками, що залишились) не відбулося. Фактично в процесі санації банківського сектору НБУ не провів такої реструктуризації, яка б забезпечила збільшення частки «довгих грошей» в економіці, що були б спрямовані на фінансування цілей розвитку і створення платоспроможного позичальника. Натомість, Нацбанк почав жорстко контролювати грошову пропозицію, оскільки її збільшення не зв'язувалося у банківському секторі через кредитування підприємств, а одразу «розігрівало» валютний та споживчий ринки, стимулюючи інфляційні процеси. Результатом такої політики після кризи 2014–2015 рр. стало послідовне зниження рівня монетизації національної економіки. (рис. 29).

Рис. 29. Рівень монетизації економіки України в 2002-2018 роках, %

Джерело: Держстат, НБУ

Доступні дані Світового банку дозволяють порівняти рівень монетизації країн лише за співвідношенням $M2^*$ до ВВП. Так, у 2018 р. зазначений показник у Польщі становив близько 64 %, Туреччині – 47 %, Словаччині – 69 %, а в Україні – лише 35 %.

Активізація кредитування стримується низкою проблем, вирішення яких лежить не лише в площині банківської системи. Такими проблемами є:

* Грошовий агрегат $M2$ – показник грошової маси, що характеризує такий набір її елементів: готівка поза банками; залишки грошових коштів на поточних та ощадних рахунках у національній валюті; залишки грошових коштів на банківських строкових рахунках у національній валюті та валютні кошти.

- **високі відсоткові ставки за кредитами комерційних банків**, спричинені політикою НБУ щодо утримання високої облікової ставки (рис. 30). Зростання вартості комерційних кредитів відразу тягне за собою зниження використання кредитних ресурсів для фінансування капітальних інвестицій. Так, після зростання облікової ставки в 2014-2015 рр. з 6,5 % до 22 %, комерційні кредити подорожчали з 14,6 % до 20,9 %, а частка кредитів у фінансуванні інвестицій в основний капітал знизилась з 13,9 % до 7,6 %. У країнах фокус-групи ця частка становить більше 20%.

Рис. 30. Облікова ставка НБУ, вартість гривневих кредитів для нефінансових корпорацій та частка кредитних ресурсів у фінансуванні інвестицій в основний капітал в Україні, %

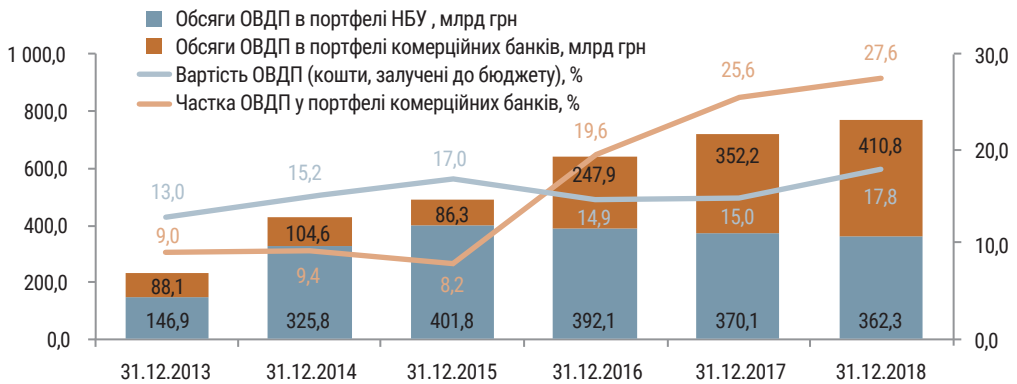
Джерело: НБУ

- **високі ризики кредитування**, спричинені нестачею платоспроможних позичальників та значними обсягами непрацюючих кредитів (Non-performing loans, NPL) у портфелях, насамперед державних і націоналізованих банків. За розрахунками НБУ, частка непрацюючих кредитів на кінець 2018 р. сягнула 52,8 %. Для порівняння зазначимо, що NPL у Польщі станом на квітень 2019 р. становить 6,8 %, у Румунії – 4,9 %.

- **зростання обсягів альтернативних корпоративному кредитуванню фінансових операцій з високою доходністю та мінімальною ризиковістю**. Насамперед, йдеться про операції з державними цінними паперами

та депозитні сертифікати Національного банку України. Середня дохідність номінованих у гривні ОВДП на первинному ринку протягом 2018 р. становила 17,8 %. Протягом 2016–2018 років обсяги ОВДП у портфелі комерційних банків зросли майже у п'ять разів – із 86,3 до 410,8 млрд грн (рис. 31). Відповідно, за цей час частка ОВДП у структурі портфелю їхніх активів збільшилась з 8,2 % до 27,6 %.

Рис. 31. Зростання ролі ОВДП як інструменту активів НБУ та комерційних банків

Джерело: НБУ

- **несприятлива структура пасивів банків**, насамперед переважання короткострокових депозитів фізичних осіб у їхньому портфелі, що змушує фінансові корпорації дотримуватись відповідної структури і в активах. Наслідком цього є зростання частки короткострокових кредитів у гривневому портфелі банків майже до 60 %.

Серед інших проблем, що стримують кредитування реального сектору варто відзначити надто жорсткі вимоги до позичальників і формування банками резервів (що передбачені постановою НБУ № 351) та недосконалу систему захисту прав кредиторів (насамперед, їх права на отримання заставного майна та використання інших засобів забезпечення кредитів).

Комплекс зазначених вище проблем призвів до зниження частки кредитних ресурсів серед джерел інвестицій в основний капітал. Ця частка сягнула мінімуму в 6,6 % у 2017 р. і незначно зросла у 2018 р. до 7,7 %. В останньому успішному передкризовому 2011 р. частка бан-

ків була майже вдвічі більшою й становила 15,2 % (рис. 30). Відповідно, частка власних коштів корпорацій у фінансуванні капітальних інвестицій сягнула у 2018 р. майже 71 %, значно зрісши у порівнянні з 2011 р., коли вона становила 61 %.

Отже, наразі банківський сектор в Україні не виконує функцію довготермінового фінансування економіки. Відповідно, корпорації змушені покладатись на власні ресурси, що значно обмежує їхню можливість профінансувати капітальні видатки в модернізацію. Основними причинами цього є висока облікова ставка, привабливі альтернативні напрями вкладання коштів (ОВДП), надто жорсткі вимоги до позичальників та слабкий захист кредиторів.

3.7. ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ, СТРУКТУРНЕ СПРОЩЕННЯ ЕКОНОМІКИ ТА «ЕКОНОМІКА БІДНОСТІ»

Деіндустріалізація в загальноприйнятому розумінні – це скорочення частки промисловості в економіці країни. Цей процес відбувається в світі і є особливо характерним для розвинених країн протягом останніх 20–30 років. В контексті нашої книги насамперед йдеться про падіння частки обробної промисловості.

Важливо розрізняти два прояви цього явища: негативну деіндустріалізацію, за якої відбувається стагнація і скорочення обсягів промислового виробництва, і позитивну деіндустріалізацію, коли обробна промисловість зростає, але нижчими темпами, ніж інші галузі економіки.

Негативна деіндустріалізація супроводжується збільшенням частки первинних секторів економіки (сільське господарство і добувна промисловість), а для позитивної деіндустріалізації характерним є збільшення частки сфери послуг.

Останнє є нормальним процесом сучасних структурних змін в економіках розвинених країн, за яких інтенсифікація та ускладнення технологічних процесів і сервісифікація промисловості збільшили вагомість сфери послуг. Частка обробної промисловості в їхній економіці хоча і скоротилася з 25 % в 2007 р. до 19 % в 2017 р., однак обсяги виробництва в секторі не

знизилися²¹. Іншими словами, обробна промисловість стала базою для розвитку сфери послуг.

Індустріальна спадщина України та її втрати.

В Україні, за даними Держстату, частка обробної промисловості у ВВП протягом останніх 12 років скоротилася із 20 % у 2007 р. до 11,6 % у 2018 р. На відміну від розвинених країн, зниження ролі цього сектору в економіці стало наслідком стагнації промисловості і значного скорочення обсягів виробництва продукції галузі. Так, протягом 2007–2018 рр. обсяги виробництва обробної промисловості в Україні знизилися на 30 %.

Україна недооцінила та змарнувала успадкований від СРСР промислово-технологічний потенціал, який складав її індустріальний комплекс: втрачено машинобудівні виробничі кластери, численні конструкторські бюро і науково-дослідні інститути, інтелектуальну власність та робітників, призвичаєних до роботи на промислових об'єктах, тощо. Цей інноваційний і технологічний потенціал фактично ніколи не перебував у полі серйозної уваги і опіки держави, що стало її стратегічною помилкою.

Лібералізація зовнішньої торгівлі після вступу України до СОТ, на фоні відсутності в країні дієвих інструментів підтримки переробної промисловості, створила нерівні конкурентні умови для вітчизняних підприємств. Іноземні виробники отримали доступ до українського ринку, користуючись різними інструментами підтримки, яких не мали вітчизняні підприємства.

Спроби державної підтримки, зазвичай, носили галузевий характер чи стосувалися окремих компаній. Але ця політика була несистемною і не привела до розгортання і стабільної роботи того чи іншого сектору. Прикладом може бути автопром і авіабудування. У першому випадку надавалися податкові пільги і запроваджувалося високе ввізне мито на нові автомобілі, в другому – було зроблено прямі державні фінансові вливання у галузь. Однак в обох випадках ці заходи не дали поштовх до створення повноцінних конкурентних галузей, оскільки застосована політика не передбачала системних дій, зокрема, не супроводжувалася відповідними зобов'язаннями виробників.

На розвиток обробної промисловості негативно вплинула також екологічна і тарифна політика держави. Так, застарілі екологічні стандарти і відсутність дієвих штрафів за шкідливі викиди не стимулювали підпри-

ємства до технологічної модернізації, а застосування в тарифній політиці «Укрзалізниці» неринкових підходів (поділ вантажів на класи) призвело до того, що вартість перевезення на експорт тонни сировини (руди, зерна) в Україні в кілька разів нижча за вартість перевезення тонни готової продукції (металопрокат, борошно, обладнання)

Ознаки негативної деіндустріалізації України

Негативна деіндустріалізація України, крім уже згаданого скорочення обсягів виробництва і зменшення частки обробної промисловості в економіці, має й низку інших ознак:

1. Зростаючий рівень зношеності основних індустріальних активів і стагнующий інвестиційний процес;
2. Структурне спрощення економіки України, зниження рівня її технологічності;
3. Погіршення товарної структури експорту;
4. Стагнующий інноваційний процес.

Зростаючий рівень зношеності основних індустріальних активів і стагнующий інвестиційний процес. Питання критичного стану виробничої, транспортної та енергетичної інфраструктури слабо вивчене і дуже недооцінене з боку держави.

Так, за даними Державної служби статистики, ступінь зносу основних фондів у переробній промисловості в Україні протягом 2000–2018 рр. зріс майже вдвічі – з 38 % до 69 %. В окремих секторах (деревообробка, металургія) цей показник наразі перевищує 80 %. У транспортній та енергетичній інфраструктурі зношеність основних фондів становить, відповідно, 91 % і 74 %.

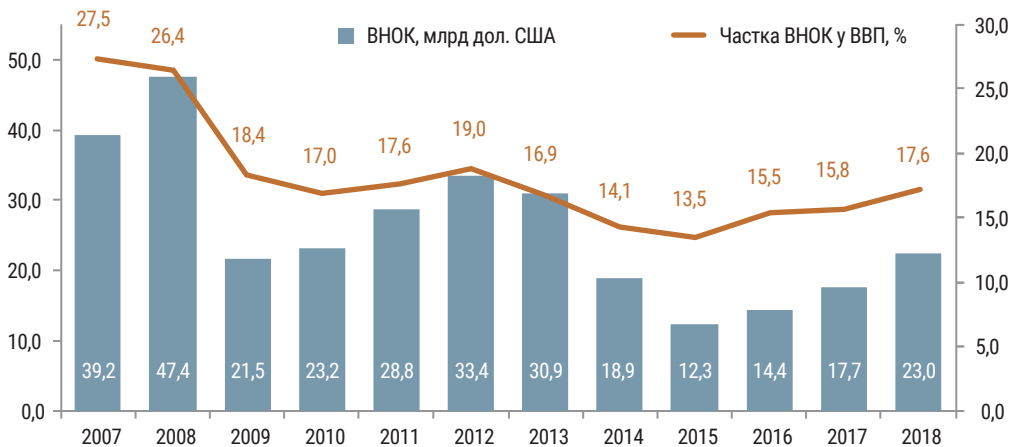
Загальну деградацію інфраструктури України показово ілюструє стан металофонду, який є головним конструкційним елементом і знаходиться в основних фондах на всій території держави. Протягом 1991–2018 рр. загальний обсяг металофонду в Україні скоротився з 760 млн тонн до 550 млн тонн, або з 1,3 тис. тонн/км² до 0,9 тис. тонн/км². Частка металофонду, що повністю відпрацював свій ресурс, зросла до 75 % і нині оцінюється майже в 410 млн тонн. За показником металоємкості території

Україна перейшла із групи країн з високим рівнем індустріального розвитку (>1000 тонн/км²) до групи країн із середнім індустріальним розвитком (750–1000 тонн/км²).

Критичний рівень зношеності транспортної та енергетичної інфраструктури не лише стримує розвиток економіки і створення нових переробних виробництв, а й несе ризики техногенного характеру.

Погіршення показників зношеності індустріальних активів є результатом слабкого інвестиційного процесу та високої інвестиційної заборгованості перед основними фондами. Рівень нагромадження основного капіталу у ВВП України є надзвичайно низьким – 13,5-17,6 % протягом останніх шести років (рис. 32). Для порівняння: в країнах фокус-групи у період їх активного розвитку цей показник становив 21–28 %. Обсяг інвестицій в основний капітал в Україні скоротився з 47,4 млрд дол. США в 2008 р. до 23 млрд дол. США в 2018 р. У 2015–2016 рр. він становив рекордно низькі 12–14 млрд дол. США.

Рис. 32. Обсяги і частка ВНОК у ВВП України в 2007-2018 рр.

Джерело: Держстат

Структурне спрощення української економіки, зниження її технологічності. Структурне спрощення означає втрату економікою здатності виробляти індустріальні товари з вищою доданою вартістю і характеризується зростанням частки первинного сектору (сільського господарства і добувної промисловості) та зниженням технологічності обробної промисловості.

Протягом останніх 12 років, за даними Держстату, сумарна частка сільськогосподарства і добувної промисловості у ВВП країни зросла із 12 % в 2007 р. до 16,2 % в 2018 р., що є фактично протилежною тенденцією щодо зниження частки переробної промисловості (з 20 % до 11,6 %).

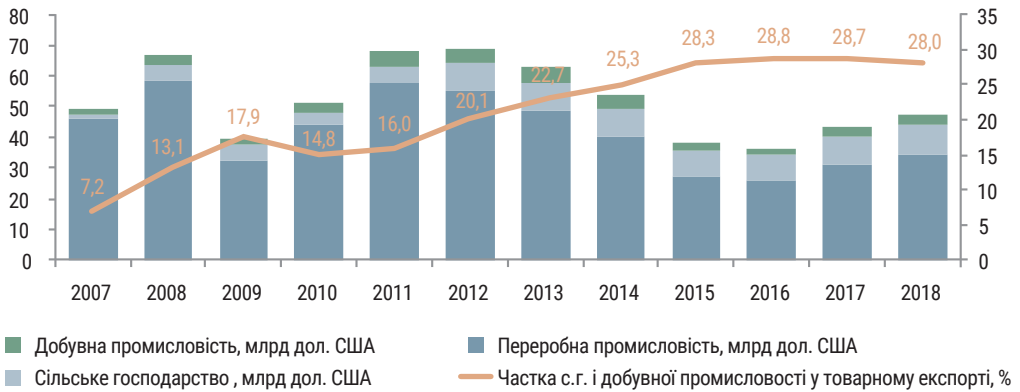
Також за цей період суттєво знизилися обсяги виробництва цілого ряду важливих індустріальних товарів. Зокрема, це легкові автомобілі (-91 %), світлі нафтопродукти (-76 %), енергетичне обладнання (-77 %), залізничні вагони (-71 %), сільськогосподарська техніка (-67 %), металопрокат (-53%), металоконструкції і металовироби (-51 %) тощо. Повністю припинено виробництво листового скла, яке є важливим будматеріалом і виробляється в кожній країні, а також складної техніки: літаків, електро-возів, тощо.

Зменшилася на користь експорту частка сировини, що переробляється в Україні. Так, частка залізорудної сировини, що переробляється в Україні, в загальному її виробництві скоротилася з 68 % у 2008 р. до 44 % у 2018 р. Частка зерна, що переробляється в Україні, за цей період знизилася з 70 % до 41 %. Також за цей час істотно погіршилася технологічність обробної промисловості, зокрема, частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції у її загальному випуску скоротилася з 26 % до 17 %.

Погіршення товарної структури експорту. У міжнародних ланцюгах вартості Україна дедалі більше зміщується в сировинну та низькотехнологічну нішу. Так, український експорт продукції обробної промисловості протягом останніх 12 років скоротився на 26 % (із 45,8 до 34,1 млрд дол. США), а його частка в загальному експорті товарів – із 93 % у 2007 р. до 72 % у 2018 р. (рис. 33).

Водночас обсяги експорту сировини протягом 2007–2018 рр. збільшилися майже в 4 рази (із 3,5 до 13,3 млрд дол. на рік), а їхня частка в загальному експорті – з 7 % до 28 %. Для порівняння: в країнах фокус-групи частка сировини в експорті товарів становить 2–6 %. Також в структурі українського експорту продукції обробної промисловості частка високотехнологічних і середньо-високотехнологічних виробів скоротилася із 31 % до 19 %.

Рис. 33. Динаміка українського експорту товарів в 2007-2018 рр.

Джерело: Держстат

Стагнуучий інноваційний процес. Посилення глобалізації, інтенсифікація та ускладнення технологічних процесів і задіяних у виробництві матеріалів, скорочення життєвого циклу товарів критично збільшили значення інновацій для забезпечення стійкості та глобальної конкурентоспроможності економіки країни в цілому та окремих її секторів, зокрема машинобудування. Фактично, між конкурентоспроможністю та інноваційністю стоїть знак рівності.

В Україні частка витрат на інновації (R&D) в структурі ВВП протягом 2000–2017 рр. знизилася з 1,14 % до 0,45 %²². Водночас у країнах ОЕСР частка таких витрат за цей період зросла з 2,12 % до 2,37 %²³. Лідерами за цим показником є Ізраїль (4,53 % в 2016 р.), Південна Корея (4,55 %), Швеція (3,4 %) і Японія (3,2 %). Китай збільшив витрати на R&D з 0,89 % ВВП у 2000 р. до 2,15 % в 2017 р.

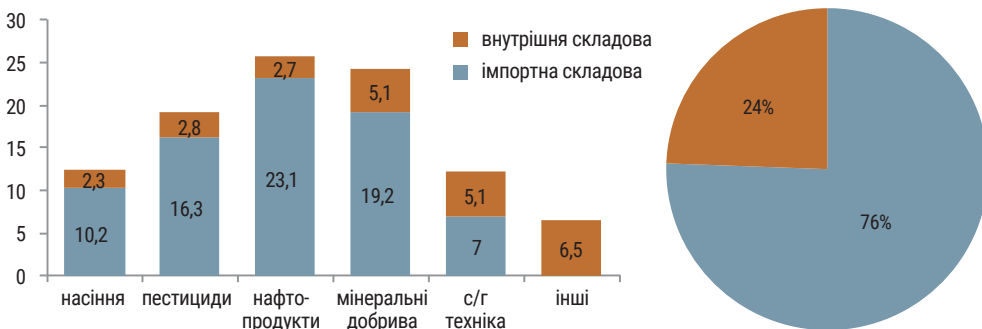
Найбільш чутливим до інновацій є машинобудування. Українські машинобудівні компанії протягом останніх 12 років сумарно витрачали на інновації 100–300 млн дол. США на рік, що в сотні разів менше за аналогічні витрати їхніх зарубіжних колег. Наприклад, кожна з провідних машинобудівних корпорацій світу щорічно витрачає на інновації 5-14 млрд дол. США²⁴. Такий украй низький обсяг витрат на інновації вказує на відсутність реальної інноваційної діяльності в усіх сегментах українського машинобудування. Фактично, підприємства використовують напрацювання попередніх років, у кращому випадку обмежуючись їх незначним удосконаленням.

Держава, яка мала б стимулювати науково-технічні розробки, фактично усунулася від цих процесів: її участь у фінансуванні інновацій в Україні є символічною і не перевищує 10 млн дол. США на рік (3–4 % від усіх витрат на НДДКР). Для прикладу, в країнах ЄС частка держави у фінансуванні R&D становить 12 %, а в окремих суспільно важливих проектах сягає 40–50 %.

Процес негативної деіндустріалізації фактично призвів до формування в Україні «економіки бідності», яка характеризується виробництвом сировини на експорт (насамперед аграрної) і покриття імпортом попиту на індустріальну продукцію. Така модель призводить до подвійних втрат для економіки України – по-перше, через невиправдано високий імпорт необхідних компонентів для вирощування сільськогосподарської сировини, по-друге, внаслідок експорту цієї сировини в необробленому вигляді замість експорту продуктів її переробки.

Для прикладу розглянемо економіку виробництва зерна кукурудзи в Україні. У його вирощуванні використовується біля 75 % імпортних компонентів, на загальну суму 75 дол. США/т (рис. 34). Вирощене зерно експортується за ціною 150 дол. США /т, тобто половина експортної виручки витрачається на імпорт необхідних компонентів. Переробка тонни кукурудзи на білок, сиропи, олію, кормові добавки дає продукції на загальну суму 350 дол. США. У підсумку, за існуючою моделлю із 350 дол. США/т, які передбачає цикл вирощування зерна кукурудзи і його переробки, Україна отримує лише 75 дол. США/т, або 21 %. Іншу частину (275 дол. США/т, або 79 %) отримує зовнішній сектор завдяки наявності виробництва компонентів для вирощування зерна та потужностей для його наступної переробки.

Рис. 34. Загальні операційні витрати та імпортна складова виробництва тонни зерна кукурудзи в Україні в 2017 р., дол. США

Джерело: Держстат, розрахунки

Отже, Україна здійснила загальний регрес від індустріальної до сировинної економіки. Національний варіант цього явища має свою унікальність, оскільки такий перехід відбувся в оточенні індустріально розвинених країн.

Негативну деіндустріалізацію і втрати індустріального потенціалу потрібно розглядати як основну причину незадовільного економічного розвитку України.

3.8. ВТРАТА ТРУДОВОГО КАПІТАЛУ

Трудовий капітал країни визначається чисельністю та кваліфікацією її працездатного населення. Набуття чи втрата цього капіталу є прямою реакцією на тенденції в демографії та економіці. Для економічної політики, яка ставить за мету прискорене економічне зростання через розвиток внутрішнього виробництва, питання трудових ресурсів залишається критично важливим. Якщо звернутись до економічних див, що відбулись у повоєнні часи в різних країнах, то всі вони супроводжувались зростанням кількості зайнятих в економіці працівників темпами не менше 1,5 % у рік²⁵.

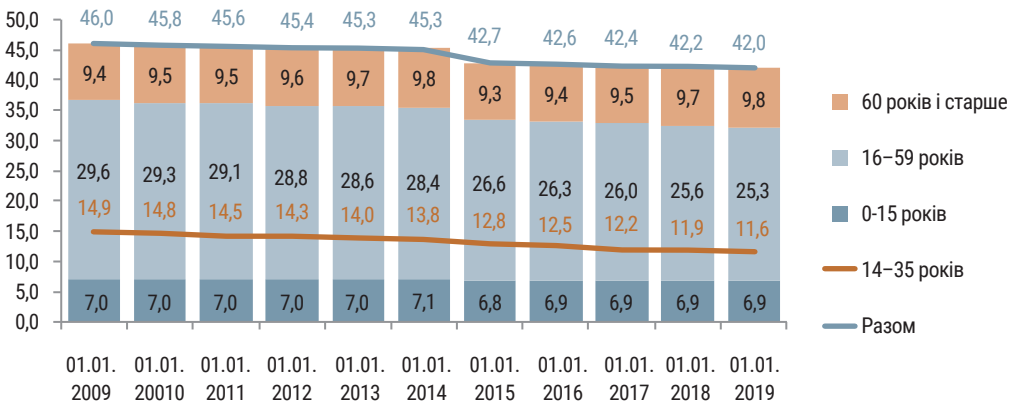
У сучасному світі нестача робочої сили може бути компенсована зростанням продуктивності праці, особливо якщо вона є низькою. Однак, якщо інтенсивність впливу людей з країни висока, то фактор зростання продуктивності праці компенсувати втрату трудового капіталу не зможе.

В Україні з 1990-их років демографічний та економічний спад спричинив великі втрати трудового капіталу. Про масштаби цих втрат свідчать приведені нижче явища і цифри.

1. Негативний приріст населення, який розпочався в 90-их роках і триває нині, призвів до зниження чисельності українців. Через тривалу відсутність перепису населення в Україні* в інформаційному полі фігурують чимало різних оцінок нинішньої чисельності українців – від 32 до 42 млн осіб. Ми будемо спиратися на офіційні дані Державної служби статистики України, згідно з якими чисельність постійного населення України знизилась із 51,6 млн осіб на початку 1990 р. до 42,0 млн осіб на 1 січня 2019 р. Протягом останніх десяти років населення скоротилося на 4 млн осіб, або 8,7 % (рис. 35). В цей показник входить втрачене населення АР Крим та м. Севастополь загальною чисельністю близько 2,3 млн осіб.

* Перший Всеукраїнський перепис населення відбувся 5 грудня 2001 р. в Україні (кількість наявного населення України становила 48,457 млн осіб.). Другий перепис переносився 4 рази: з 2011 р. на 2012 р., 2013 р., 2016 р. та 2020 р.

Рис. 35. Розподіл постійного населення України за віковими групами в 2009-2018 роках, млн осіб*

* з 2015р. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя

Джерело: Держстат

Динаміка зміни структури населення в розрізі різних вікових груп у зазначений період була такою:

- кількість дітей 0–15 років скоротилася лише на 0,1 млн осіб, або на 1,4 %;
- кількість осіб працездатного віку 16–59 років скоротилася на 4,3 млн (14,5 %);
- кількість постійного населення старше 60 років зросла на 4,9 %.

Найінтенсивнішим було зниження серед категорії молоді – людей від 14 до 35 років, кількість яких із 01.01.2009 по 01.01.2019 впала з 14,9 до 11,6 млн осіб, тобто на 22,1 %. Демографічний провал кінця минулого століття позначається на чисельності молоді, що зараз починає трудове життя.

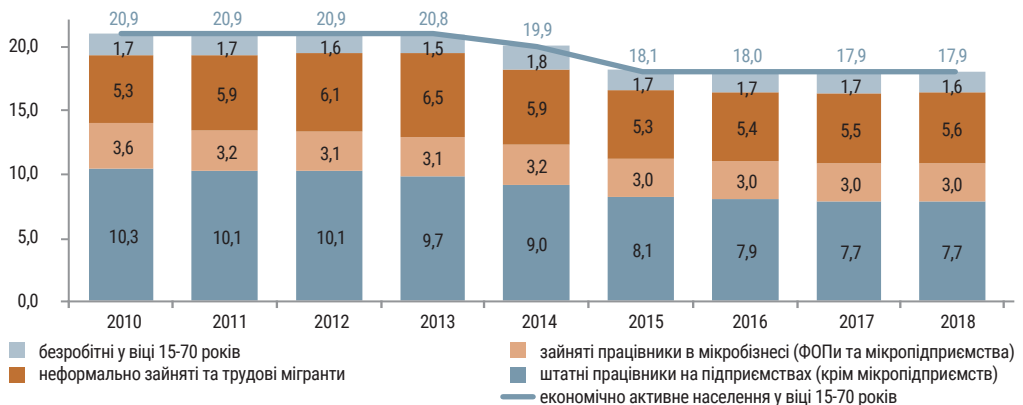
2. Зменшення чисельності економічно активного населення України упродовж 2010-2018 рр. склало 3,0 млн осіб (з 20,9 млн осіб у 2010 р. до 17,9 млн осіб у 2018 р.). Цей період часу було обрано для порівняння через наявність статистичної інформації Держстату України, з якої вилучені відповідні дані по АР Крим та м. Севастополь. Наведений на рисунку 36 графік демонструє зміни економічно активного населення віком 15-70 років за категоріями зайнятості.

Зокрема, за останні дев'ять років найбільше скоротилася чисельність штатних працівників підприємств, до яких, згідно з методикою Держстату, належать працівники підприємств, установ, організацій та їхніх відокремлених підрозділів із кількістю працюючих 10 і більше осіб. Скорочено було 2,6 млн осіб, або 25 %. Чисельність осіб у категорії «зайняті працівники у мікробізнесі», що об'єднує зайнятих на мікропідприємствах (тобто на підприємствах з кількістю працюючих до 10 осіб) та фізичних осіб-підприємців (у т.ч. найнятих працівників у ФОПів), зменшилася на 0,6 млн, або на 17 %. Кількість безробітних у віці 15–70 років майже не змінилася.

На графіку також позначено категорію неформально зайнятих та трудових мігрантів, чисельність якої у 2010–2018 рр. зросла на 0,3 млн осіб, або 6 %. Це категорія працівників, яку ми об'єднали за ознакою відсутності постійного місця роботи в Україні та, відповідно, несплати нею податків до бюджету. Їхня кількість розрахована на базі інформації Держстату як різниця між економічно активним населенням та кількістю штатних працівників, зайнятих працівників у мікробізнесі і безробітних. Чисельність категорії неформально зайнятих та трудових мігрантів характеризує здатність економічної системи країни продуктивно використовувати та залучати наявний трудовий капітал до офіційної економіки. В цій категорії основну частину становлять трудові мігранти.

Рис. 36. Динаміка чисельності економічно активного населення в 2010-2018 роках в розрізі категорій зайнятості, млн осіб*

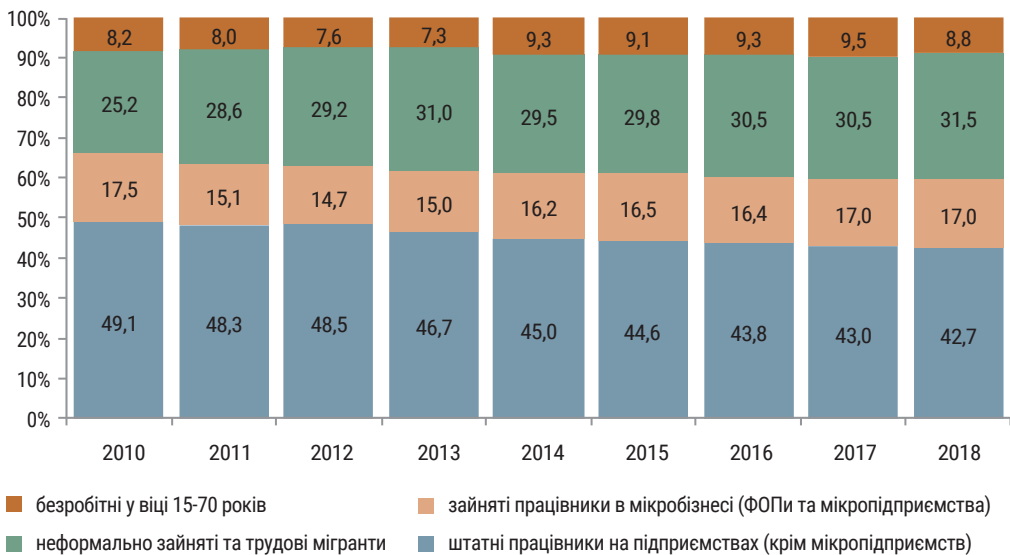

* з 2010-2018рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя; з 2015 року – без тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей

Джерело: Держстат, розрахунки

Показовими є зміни структури економічно активного населення за категоріями зайнятості. Так, частка штатних працівників за останні дев'ять років знизилася на 6,4 в. п. (з 49,1 % до 42,7 %). Частка зайнятих працівників у мікробізнесі скоротилася на 0,5 в. п. Частки категорій «безробітні», а також «неформально зайняті та трудові мігранти», навпаки, зросли – відповідно на 0,6 в. п. та на 6,3 в.п. (рис. 37).

Рис. 37. Структура економічно активного населення України за категоріями зайнятості в 2010-2018 роках, %*

* з 2010-2018рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя; з 2015 року – без тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей

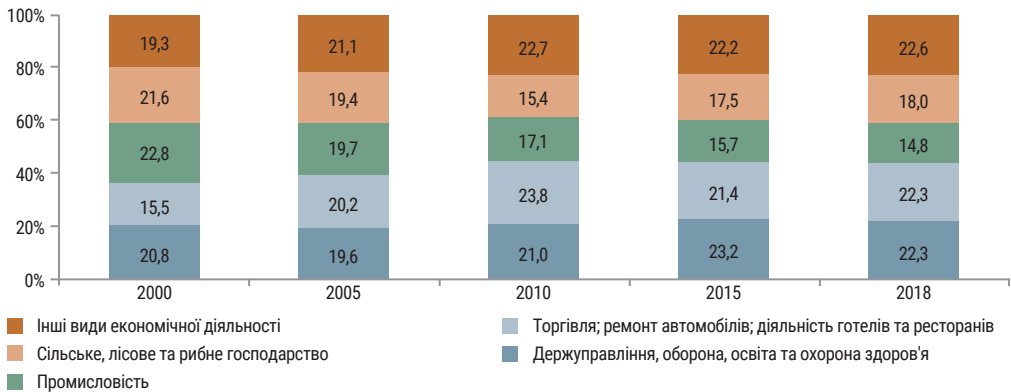
Джерело: Держстат, розрахунки

Отже, частка економічно активного населення, яке фактично є незадіяним в офіційній економіці країни (безробітні, неформально зайняті та трудові мігранти), зросла в 2010–2018 рр. із 33,4 % до 40,3 %. Такі структурні зміни за категоріями зайнятості вказують на зменшення здатності економіки країни продуктивно використовувати наявний трудовий капітал.

3. Стрімке скорочення працівників у промисловості. Промисловий сектор економіки в Україні тривалий час характеризувався значним попитом на робочу силу, визначаючи стандарти зайнятості на ринку праці країни, формуючи попит на висококваліфіковану робочу силу та профе-

сійно-кваліфікаційні вимоги до працівників. Однак за останні два десятиріччя тут істотно скоротилися можливості докладання праці. Так, частка працівників промисловості у загальній чисельності зайнятих зменшилася з 22,8 % у 2000 р. до 14,8 % у 2018 р. (рис. 38). Аналогічний показник в 1995 р. становив близько 30 %.

Рис. 38. Структура зайнятих в Україні за видами економічної діяльності в 2000-2018 роках, %

Джерело: Держстат, розрахунки

Отже, найбільш інтенсивним було скорочення працівників зайнятих у тих видах діяльності, де здійснюється поглиблена обробка сировини і створюється основна додана цінність. За останні 6 років найстрімкіше скорочувалась чисельність найманих робітників у промисловості, тобто у секторі, де рівень тінізації є одним із найнижчих (табл. 11).

Таблиця 11. Динаміка зайнятого населення та найманих працівників в Україні за видами економічної діяльності в 2012-2018 роках, тис. осіб

Вид економічної діяльності	2012		2018		+/-	
	разом	з них – наймані робітники	разом	з них – наймані робітники	разом	з них – наймані робітники
сільське лісове та рибне господарство	3308,5	709,4	2937,6	533,6	-370,9	-175,8

промисловість	3236,7	2855,0	2426	1969,0	-810,7	-886,0
будівництво	836,4	397,6	665,3	244,6	-171,1	-153,0
торгівля; ремонт автотранспортних засобів	4160,2	1181,9	3654,7	949,3	-505,5	-232,6
транспорт, складське господарство	1150,9	828,9	995,1	691,1	-155,8	-137,8
державне управління й оборона; соціальне страхування	1 003,6	1 003,6	939,3	939,3	-64,3	-64,3
освіта	1633,2	1617,4	1416,5	1388	-216,7	-229,4
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181,4	1154,0	995,4	950,3	-186,0	-203,7
інші види економічної діяльності	2750,4	1853,7	2331	1368,1	-419,4	-485,6
Разом	19261,3	11601,5	16360,9	9033,3	-2900,4	-2568,2

Джерело: Держстат, розрахунки

4. Збереження неефективної професійно-кваліфікаційної структури зайнятості, несумісної з сучасним технологічним розвитком, про що свідчить значна частка зайнятих за найпростішими професіями. Так, у 2018 р. частка некваліфікованої праці в Україні становила 19,1 % порівняно з 7,6 % у Польщі, 9,9 % в Румунії та 9,1 % у Словаччині.

Періоди тривалих економічних спадів, а отже, й тривалого безробіття не могли не викликати до життя в Україні явище гістерезису, коли робітники після тривалої перерви втрачають кваліфікацію і вже не мають бажання повертатися до попередньої кваліфікованої роботи, навіть коли така можливість виникає. Відповідно і роботодавець, який розраховує на таких робітників, стикається із додатковими ризиками. Явище гістерезису існує в усьому світі. Йому сприяють виплати по безробіттю та існування неформального сектору, де час від часу можна підзаробити.

На масштаби гістерезису вказує показник частки безробітних, які шукають роботу більше року. В Україні протягом останнього десятиріччя така частка становила 22–27 % від загальної кількості безробітних, або 350–450 тис. осіб.

Як уже згадувалося вище (рис. 37 и рис. 38), каналами втрати трудового капіталу, крім фактору демографії, є трудова міграція та неформальна зайнятість. Причиною останньої є відсутність можливості докладання праці в офіційній економіці та відстороненість держави від врегулювання цих

* За даними Держстату (Україна) та ОЕСР (країни фокус-групи)

процесів. За варіанту неформальної зайнятості люди залишаються в економіці, однак дискваліфікуються професійно, не сплачують податків та внесків у Пенсійний фонд і не створюють власного соціального забезпечення на старість. Інакше кажучи, втрачають соціалізацію і випадають із суспільного процесу створення загального добробуту.

В останні роки найпотужнішим каналом втрати трудового капіталу країни стала трудова міграція. Точна цифра трудових мігрантів з України наразі не встановлена. Загальна чисельність українських трудових мігрантів, які одночасно працюють за кордоном, коливається за різними оцінками від 1,5 млн* до 5,0 млн осіб. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України оцінює чисельність одночасно працюючих за кордоном українців у 3,0 млн осіб²⁶. За інформацією Міністерства соціальної політики України, у міграційному процесі щороку беруть участь у середньому від 7 до 9 млн осіб на рік, однак постійно впродовж року за кордоном перебувають близько 3,2 млн трудових мігрантів з України²⁷.

Спираючись на опрацьовані матеріали, вважатимемо, що середньорічна чисельність одночасно працюючих за кордоном українців становить близько 3,5 млн. осіб. Цей показник відповідає оцінкам вищезгаданих інституцій та перебуває в межах розрахунків категорії неформально зайнятих та трудових мігрантів, що наведена вище. Крім того, він опосередковано підтверджується даними Адміністрації Держприкордонслужби України про перетин кордону українцями на термін понад три доби за винятком туристів, яких у 2017 р. було 4,8 млн осіб.

Процес трудової еміграції особливо інтенсифікувався в останні два роки після отримання безвізу з країнами ЄС. Він надав додаткові можливості людям, однак знизив можливості держави. Ні держава, ні національний бізнес не були підготовлені до такого розвитку подій, хоча було зрозумілим, що в світі, де є демографічний спад, але відбувається боротьба за економічне зростання, розвинені країни свідомо застосовують політику залучення в свої економіки працівників ззовні.

Основною мотивацією до виїзду, очевидно, є фінансова винагорода. Представник робітничих професій з України зараз заробляє у

---

* Найменшими кількісними значеннями трудову міграцію традиційно оцінюють інституції, в тому числі Державна служба статистики України, які вважають трудовими мігрантами тільки тих, хто перебуває за кордоном менше одного року. Переважна більшість інших дослідників не ставить таких обмежень, тому їхні результати дають значно вищі оцінки.

Євросоюзі 800–1 000 євро на місяць, що дає йому можливість щомісячно переказувати сім'ї в Україні 200–300 євро. Кваліфікований працівник інтелектуальних професій сфери фінансів, ІТ, інженерії, так званий «білий комірець», заробляє на рівні місцевих громадян – від 5 до 10 тис. євро і в більшості випадків планує переїзд сім'ї та отримання місцевого громадянства. Арсенал методів м'якого примусу та заохочення до переїзду креативних людей стає дедалі різноманітнішим.

Окремим блоком стоять питання ефективного використання ще наявного на сьогодні в Україні трудового капіталу. Тут ключовою проблемою є значна структурна розбалансованість попиту і пропозиції на ринку праці. Проблема подвійна. Один її аспект полягає в тому, що економіка України в її нинішньому стані не здатна генерувати конкурентоспроможну пропозицію для важливих категорій робітників, без яких неможливий сучасний технологічний розвиток країни, наприклад, висококваліфікованих працівників творчих технічних та наукових професій. Так, пропозиція від китайців перспективному науковцеві з України сягає 200–300 тис. дол. США на рік! Вартість нашого ІТ-спеціаліста чи інженера в ЄС становить від 60 тис. євро, а висококваліфікованого робітника з інструментом – 50 тис. євро на рік.

Іншим аспектом є той факт, що наявний запит економіки на робітників не знаходить потрібної пропозиції з боку системи освіти. Вона готує спеціалістів, майже не координуючи цей процес із ринком. Наприклад, ринок дає чіткі сигнали про потребу в робітничих професіях, яку задовольняють заклади професійно-технічної освіти. Однак біля 80 % випускників шкіл вступають до ВНЗ, отримуючи спеціальність, що незбалансована з попитом, і працевлаштовуються не за фахом.

Безробіття, що в значній мірі є наслідком такої розбалансованості, сягає в Україні станом на 2018 р високих 8,8 % працездатного населення, або 1 578,6 тис. осіб. Особливо негативним є безробіття серед молоді, частка якого ще вища. Так, для віку 30–34 роки безробіття становить 8,9 %, а для 25–29 років – 9,8%, що для суспільства є найбільш травматичним явищем і вказує на зростання розриву між потребами ринку і системою освіти.

Насправді, згадана розбалансованість могла б бути виправлена ефективним державним втручанням. Наприклад, елементарною координацією формування освітніх програм та державного замовлення на підготовку спеціалістів із потребами ринку, яка досягається через співробітництво

між місцевими адміністраціями, роботодавцями та закладами освіти і контролюється через механізми фінансування.

Отже, трудовий капітал українців зазнав великих втрат, особливо інтенсивних в останні три-чотири роки. Це означає, що в Україні людський капітал, його чисельність та природні здібності, кваліфікація та потреби людей, тобто те головне, що творить суспільство і економіку, є неоціненим та проігнорованим державною політикою.

Насправді ж, трудові ресурси українців дуже потрібні сусіднім країнам по обидва боки кордону, які прагнуть економічно зростати, незважаючи на власну негативну демографічну динаміку. Підтвердженням цього є проактивна політика Німеччини, Польщі чи РФ по залученню робітників ззовні. Україна ж, яка є основним донором і жертвою такої політики, не застосовує жодної (!) протидії, що є просто вражаючим фактом безвідповідальності.

Масштаб питання збереження людського і трудового капіталу виходить за межі суто економіки, однак економічна складова все ж є вирішальною. Проблема значною мірою долається створенням легальних і високопродуктивних робочих місць в країні та відповідним зростанням добробуту людей. Саме це покликана забезпечити політика Новітнього індустріального розвитку України (НІРУ), концентруючись на створенні оновленого обробного сектору промисловості, що має найвищий потенціал генерування таких робочих місць, як і підвищення загальної опірності економіки до втрати нею цінних трудових ресурсів.

Відповідно, високотехнологічний сектор обробної промисловості, який має з'явитись внаслідок НІРУ, ми розглядаємо як ключовий інструмент збереження трудового капіталу України і протидії його вимиванню назовні.

Згадані в цьому розділі явища не покривають всього спектру негативних тенденцій в економіці, але і їх більш ніж достатньо, щоб заблокувати розвиток продуктивних видів виробничої діяльності в країні. Для цього, зрештою, достатньо і двох факторів, а саме грошово-кредитної і фіскальної політик в тому вигляді, в якому вони існують зараз. Явище негативної деіндустріалізації та втрати трудового капіталу, у значній мірі, є наслідком байдужості цих політик до проблем реального сектору економіки, і без їхньої зміни не буде іншого вектору економічного розвитку країни.

Разом з тим, економіка України працює, має велику кількість рентних видів діяльності, а значить постійно генерує певний фінансовий ресурс. Знання того, яким є цей ресурс в дійсності і наскільки він ефективно використовується суспільством, необхідне для оцінки ґрунту, на якому має бути збудована структурно нова та значно ефективніша економіка.

З'ясуванню цього присвячений наступний розділ роботи, в якому аналізується тіньова економіка, присутні в економіці України деформації та непродуктивна втрата капіталу.

РОЗДІЛ 4

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ ТА НЕПРОДУКТИВНИЙ ВІДТІК КАПІТАЛУ

4.1. ОЦІНКА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ВТРАТ БЮДЖЕТУ ЗАГАЛЬНА МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

Для мети цієї роботи даний розділ особливо важливий, оскільки має показати реальний обсяг української економіки, резерви, які вона приховує, і те чи можна на них розраховувати як на фінансовий ресурс для Новітнього індустріального розвитку. Він відповідає на питання чи може Україна фінансувати капітальні інвестиції, не покладаючись на зовнішні запозичення.

Частина діяльності в різних секторах економіки України уникає офіційного податкового обліку та сплати визначених законом податків і зборів, формуючи тіньову економіку. В роботі це поняття включає обсяги економічних операцій, з яких не були сплачені законодавчо встановлені фіскальні зобов'язання господарюючих суб'єктів. При цьому тіньова економіка не включає елементів економіки кримінальної (торгівля зброєю та наркотиками, сексуальні послуги, гральний бізнес тощо).

Для встановлення обсягів тіньової економіки країни в рамках даної роботи було проведено окреме дослідження «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2). В дослідженні обсяги тіньової економіки були визначені за її головною ознакою, а саме через розрахунки недоплачених в бюджет податків і зборів, оскільки в її основі лежить прагнення суб'єктів господарювання мінімізувати свої фіскальні зобов'язання. Для цього визначалася реальна база оподаткування, сума податків встановлених законодавством до сплати та здійснювалося її порівняння із сумою фактично сплачених податків до зведеного бюджету. Це дозволило розрахувати суми недоплати податків, а через них обсяги тіньової економіки України.

Для оцінки реальної бази оподаткування використовувалися дані авторитетних досліджень щодо обсягів та структури реальних витрат домогосподарств / населення, обсягів споживання товарів і послуг в Україні, дзеркальна зовнішньоторговельна статистика країн-партнерів (обсяги експорту-імпорту), дані щодо використання сировини / витратних матеріалів у виробництві продукції, міжнародні порівняння тощо.

Так, реальні доходи населення/домогосподарств оцінювалися шляхом зіставлення з їхніми реальними витратами. Використання даних про фак-

тичні обсяги споживання товарів (у т.ч. підакцизних) та їхнього імпорту в Україну дозволило визначити обсяги тіньового виробництва цих товарів. Дані дзеркальної зовнішньоторговельної статистики країн-партнерів дали змогу розрахувати обсяги виведеного вітчизняними корпораціями прибутку через заниження цін експорту, а також обсяги «сірого» імпорту. Використання в розрахунках ринкових цін на товари добувної промисловості дозволило визначити обсяги недоплати податку на надра.

Детальніше методика визначення реальної бази оподаткування для кожного із досліджуваних податків розкрита в додатку «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2).

Розрахунок обсягів тіньової економіки дав можливість оцінити фінансові ресурси, які зараз генерує економіка України, включаючи й ті, що не надходять до бюджету. На сьогодні ці кошти є основним джерелом корупції в країні і використовуються непродуктивно, головним чином, для придбання споживчих товарів (у т.ч. імпортних) і предметів розкоші.

Для визначення можливості фінансування Новітнього індустріального розвитку з внутрішніх ресурсів економіки важливо виділити кошти, які зараз виводяться корпораціями за кордон через механізми трансфертного ціноутворення, тобто заниження цін експорту. Сума цих коштів, а також недоотримані в бюджет податки нами розглядаються як одне із джерел фінансування НІРУ.

РЕЗУЛЬТАТИ РОЗРАХУНКІВ

У 2018 р. зведений бюджет України отримав 986 млрд грн податкових надходжень, що становило 83 % його дохідної частини загальним обсягом 1 184 млрд грн. Іншу частину формували неподаткові надходження, наприклад перерахування коштів НБУ, дивіденди з прибутку держкомпаній та адміністративні збори і платежі.

Використання вищезазначених методичних підходів дозволило проаналізувати статті податкових надходжень, які в 2018 р. сукупно сформували 90 % податкових надходжень зведеного бюджету. Розрахунки щодо кожного із досліджуваних податків наведені в Додатку 2.

Згідно з результатами розрахунків, зведений бюджет України в 2018 р. недоотримав 284,8 млрд грн податків, що склало 24 % від

обсягу розрахованих податкових зобов'язань суб'єктів господарювання (табл. 12). Найбільшими є обсяги недоотриманих податків на доходи громадян і корпорацій (ПДФО і податок на прибуток – сумарно 155,2 млрд грн), імпорт товарів (ПДВ і ввізне мито – сумарно 28,1 млрд грн), ПДВ на вироблені в Україні товари та послуги (60 млрд грн), виробництво підакцизних товарів (22,3 млрд грн) і рентні податки (8,7 млрд грн).

Однією з головних причин низького рівня адміністрування практично всіх податків є відсутність в Україні автоматизованого обліку економічних операцій протягом усього циклу виробництва і продажу товарів та послуг. Найбільш критично це для споживчих товарів, які купуються за готівкові кошти.

Податок на доходи фізичних осіб: тіньові доходи громадян. Обсяги недоплати цього податку визначалися через оцінку реальних обсягів і структури витрат домогосподарств. Ці обсяги витрат, скориговані на зміну заощаджень, розглядалися як сума фактичних доходів населення, із яких повинні були бути сплачені податки. В свою чергу, реальні обсяги витрат населення визначалися через придбання ним товарів та послуг, сплату податків і оплату відсотків за кредитами (Додаток 2).

В 2018 році домогосподарствами було витрачено 3,77 трлн грн, з яких основна сума 3,4 трлн грн була спрямована на придбання товарів та послуг. Приріст заощаджень населення був незначним і склав лише 35,8 млрд грн.

Основні тіньові доходи громадян формують зарплата «в конверті», доходи від неформальної підприємницької діяльності і плата за оренду майна, насамперед житла і земельних паїв.

Неформальна підприємницька діяльність здійснюється фізичними особами підприємцями (ФОП) та громадянами без відповідної юридичної реєстрації. Загальні доходи від підприємницької діяльності склали 650 млрд грн. Основна частина цих доходів була отримана підприємцями, які використовували спрощену систему оподаткування. Вони в 2018 р. сумарно сплатили 24,2 млрд грн єдиного податку. З огляду на цю суму та на умови оподаткування для трьох категорій «спрощенців», їх доходи оцінюються Держстатом в 565 млрд грн. Відповідно, решту доходів (85 млрд грн) отримали громадяни, які здійснювали підприємницьку діяль-

ність без юридичної реєстрації. Стосовно згаданих 565 млрд грн доходів зазначимо, що через відсутність фіскального обліку наразі неможливо встановити коректність сплати податків ФОПами з цієї суми. Загальні тіньові доходи населення за статтями зарплата «в конверті» і плата за оренду майна в 2018 р. оцінюються в 645 млрд грн. Сумарний обсяг недоотриманого ПДФО на ці доходи у 2018 р. склав 116,3 млрд грн, що є найбільшою складовою суми недоотриманих податків.

Обсяг тіньової зарплати становив 604 млрд грн, або 37 % від загального обсягу зарплати. Найвищий рівень «тінізації» оплати праці – у будівництві (69 %), автоперевезеннях (67 %), торгівлі (64 %) і сільському господарстві (61 %). У цих секторах значна частка готівкових розрахунків здійснюється без належного обліку, що дозволяє роботодавцям офіційно платити мінімальну зарплату, а різницю виплачувати «в конверті» з отриманої готівки. Водночас у переробній промисловості рівень «тінізації» оплати праці значно нижчий (27 %), оскільки специфіка роботи виробничого підприємства ускладнює виплату зарплати «в конверті». Найчастіше тіньова зарплата характерна для малих переробних виробництв, з кількістю працюючих до 10 чоловік.

Тіньові доходи населення від здачі майна в оренду становили 31,4 млрд грн, з яких 24 млрд грн – доходи від оренди житла, решта 7,4 млрд грн – від оренди земельних паїв.

Основна частина житла в Україні орендується без документального оформлення і, відповідно, без сплати податку на доходи. За оцінками Асоціації ріелторів України, в 2018 р. загальний обсяг ринку оренди житла для населення становив 27 млрд грн, із яких 90 % (або 24 млрд грн) припадало на тіньовий ринок.

Оренда 16,9 млн га земельних паїв приносить їхнім власникам майже 45 млрд грн доходів, і основна їх частина виплачується у натуральній формі (зерно, олія, цукор, обробіток городу тощо). Платниками ПДФО (податковими агентами) є орендарі (агрохолдинги): з метою зменшення бази оподаткування вони істотно занижують вартість продукції, яка видається як плата за оренду земельного паю.

Податок на прибуток: трансфертне ціноутворення і тіньове виробництво товарів. Недоплата податку на прибуток в 2018 р. становила 38,9 млрд грн. Основні механізми мінімізації податку на прибуток – ви-

ведення прибутку за кордон через заниження цін експорту (трансферне ціноутворення) і тіньове виробництво товарів.

У 2018 р. розрахований обсяг виведеного прибутку за кордон через трансфертне ціноутворення сягнув 6,7 млрд дол. США. Найбільший він при експорті сировинних продуктів – зерна і олії (1,5 млрд дол. США), чавуну і сталевих напівфабрикатів (0,8 млрд дол.), рудної і нерудної сировини (0,7 млрд дол.), феросплавів (0,4 млрд дол.).

Тіньове виробництво характерне для споживчої продукції, яку переважно купує населення за готівку. Так, обсяг тіньового виробництва продуктів харчування у 2018 р. становив 750 млн дол. США, одягу і взуття – 240 млн дол. США, меблів – 170 млн дол. США, будматеріалів – 150 млн дол. США.

Оподаткування імпорту товарів: «сірий імпорт». Обсяг недоплати ПДВ і ввізного мита від заниження ціни імпорту товарів («сірий» імпорт) у 2018 році сягнув 28,1 млрд грн.

Згідно з проведеними розрахунками, загальний обсяг «сірого» імпорту товарів в Україну в 2018 р. становив 4,8 млрд дол. США. Найбільші його обсяги у сегментах продукції легкої промисловості (1,3 млрд дол. США), мобільних телефонів і побутової техніки (0,7 млрд дол. США), продуктів харчування (0,4 млрд дол. США) і меблів (0,3 млрд дол. США).

Оподаткування ренти: видобуток корисних копалин і лісозаготівля. Загальний обсяг недоотриманих рентних податків в 2018 р. склав 8,7 млрд грн. Найбільша частка недоплати рентних податків припадає на видобуток залізорудної сировини, бурштину і лісозаготівлю.

В розрахунку податку на залізну руду у якості бази оподаткування використовувався показник собівартості видобутку сирової незбагаченої руди, а не ринкові ціни реалізації товарної залізорудної сировини.

Практично весь бурштин в Україні видобувається нелегально без сплати податків (~300 тонн/рік на суму ~250 млн дол. США). Надалі основна його частина нелегально експортується, головним чином у Польщу.

Фактичні обсяги лісозаготівлі в Україні в 2018 р. склали 40 млн м³, що майже вдвічі перевищило її офіційні обсяги 22,5 млн м³. Відповідно, рентної плати було сплачено 1,2 млрд грн. замість 2,3 млрд грн. Основна

тіньова лісозаготівля здійснюється під виглядом санітарних рубок, частка яких непропорційно велика. Тіньові лісоматеріали переробляються на ~12,5 тис. нелегальних лісопилочок. Отримані пиломатеріали частково легалізуються через деревообробні ФОПи, інша частина реалізується за готівку населенню, тіньовим меблевикам і будівельникам.

Акцизи на нафтопродукти: тіньове виробництво. Недоплата акцизу на виробництво нафтопродуктів в Україні в 2018 році становила 6,8 млрд грн.

Нелегальні нафтопродукти виробляються на міні-НПЗ і нафтобазах шляхом змішування легальних нафтопродуктів із компонентами, які не оподатковуються акцизом (присадки, газолін, гас, реформат, технічний спирт тощо). В 2018 р. виробництво таких нафтопродуктів склало близько 3,1 млн тонн. Надалі ці нафтопродукти реалізуються через мережі АЗС, у т.ч. нелегальні. Існування цієї схеми можливе через відсутність єдиного автоматичного контролю за рухом нафтопродуктів на міні-НПЗ і нафтобазах (цифрові автоматичні лічильники на ємностях), і практично відсутній ринковий нагляд за якістю нафтопродуктів на АЗС.

Акцизи на алкоголь: тіньове виробництво міцних напоїв і пива. Недоплата акцизу на виробництво алкогольних напоїв в Україні в 2018 р. становила 8,3 млрд грн. Найбільші недоплати суми несплаченого податку були в сегменті виробництва міцного алкоголю (горілки). Обсяги тіньового виробництва горілчаних виробів в 2018 р. оцінені в 6,8 млн дал.

«Тіньовий» міцний алкоголь виробляється із закупленого за готівку на спиртзаводах «тіньового» спирту. Схему уможлиблює відсутність єдиного автоматичного контролю за рухом спирту від спиртзаводу до виробника алкоголю (цифрові лічильники на всіх ємностях), а також відсутність електронної акцизної марки.

Плата за орендну державних і комунальних земель: заниження вартості оренди. Із 10,5 млн га сільськогосподарських земель державної і комунальної форми власності в Україні 9,5 млн га в 2018 р. були передані в оренду юридичним особам. При цьому за середньої вартості оренди землі сільськогосподарського призначення в 2 643 грн/га розрахунковий обсяг платежів мав сягнути 25,1 млрд грн, однак фактично в 2018 р. було сплачено за оренду на 9,8 млрд грн менше.

Нижче наведено таблицю основних статей податкових надходжень до зведеного бюджету України в 2018 р., яка включає фактичні надходження податків та оцінку реальних податкових зобов'язань згідно з проведеними розрахунками.

Таблиця 12. Рівень сплати податків за основними статтями податкових надходжень в 2018 р., млрд грн.

Показник	2018			
	Факт	Обсяг розрахованих зобов'язань	Різниця (недоотримано)	Частка тіні, %
Податки на доходи, у т.ч.:	307,6	462,8	155,2	34
ПДФО на зарплату	186,9	295,7	108,8	37
ПДФО на інші доходи населення	14,5	22,0	7,5	34
податок на прибуток підприємств	106,2	145,1	38,9	27
Рентна плата, у т.ч.:	44,6	53,3	8,7	16
за спеціальне використання лісових ресурсів	1,2	2,3	1,1	48
за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	4,6	7,9	3,3	42
за користування надрами для видобування нафти	5,8	6,9	1,1	16
за користування надрами для видобування природного газу	29,4	31,5	2,1	7
за користування надрами для видобування газового конденсату	3,6	4,7	1,1	23
Акцизний податок із вироблених в Україні під-акцизних товарів, у т.ч.:	66,9	89,2	22,3	25
лікєро-горілчана продукція	6,2	13,3	7,1	53
виноробна продукція	1,5	1,8	0,3	17
пиво	4,7	5,6	0,9	16
тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	31,8	39,0	7,2	18
тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у % до обороту з реалізації товару (продукції))	11,1	11,1	0	0
пальне	11,6	18,4	6,8	37

Показник	2018			
	Факт	Обсяг розрахованих зобов'язань	Різниця (недоотримано)	Частка тіні, %
Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів, у т.ч.:	49,49	50,19	0,7	1
лікєро-горілчана продукція	0,98	0,98	0	0
виноробна продукція	0,47	0,47	0	0
пиво	0,1	0,1	0	0
тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	0,57	0,87	0,3	34
тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у % до обороту з реалізації товару (продукції))	0,07	0,07	0	0
пальне	47,3	47,7	0,4	1
ПДВ на виробництво товарів і послуг	79,1	139,1	60,0	43
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	210,8	268,0	57,2	21
Бюджетне відшкодування податку на додану вартість	-131,7	-128,9	2,8	-2
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	79,1	139,1	60,0	43
Податки на імпорт	322,0	350,1	28,1	8
Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	295,4	321,3	25,9	8
Ввізне мито	26,6	28,8	2,2	8
Інші податки	17,5	27,3	9,8	36
Орендна плата з юридичних осіб	15,3	25,1	9,8	39
Орендна плата з фізичних осіб	2,2	2,2	0	0
Разом податки, що розглядаються	887,19	1 171,99	284,8	24
Разом податкові надходження у зведеному бюджеті	986,35	1 271,15	284,8	

Джерело: Звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 р.» (додаток 2)

Аналогічні розрахунки недоплати податків були проведені за результатами 2013 р.

Порівняння результатів розрахунків 2013 р. і 2018 р. загалом свідчить про покращення адміністрування і збору податків. Так, у 2018 р. загальна сума недоплати податків знизилася майже вдвічі відносно показника 2013 р. (з 19,2 до 10,5 млрд дол. США), а її частка скоротилася з 33 % до 24 % (табл. 13). Це відбулося як за рахунок загального зниження обсягу ВВП України – з 183 млрд дол. США у 2013 р. до 131 млрд дол. США в 2018 р., так і завдяки вжитим заходам.

Таблиця 13. Порівняння сплати податків в Україні в 2013 р. і 2018 р., млн дол. США*

Показник	Недобір		Частка тіні, %		Примітка щодо причин зміни тенденцій
	2013	2018	2013	2018	
Податки на доходи, у т.ч.:	10 494	5 706	41	34	
ПДФО на зарплату	8 726	4 000	53	37	Зниження в 2015 році ЄСВ (із 37-50 % до 22 %) і зростання мінімальної зарплати (з 1147 грн./міс. в 2013 р. до 3723 грн./міс. в 2018 р.)
ПДФО на інші доходи населення	-	276	-	34	В 2013 оцінка не здійснювалася
податок на прибуток підприємств	1 768	1 430	20	27	Збільшення в експорті питомої ваги сировинної продукції (зерно, руда, олія, сталеві напівфабрикати), на які найбільше занижуються експортні ціни
Рентна плата, у т.ч.:	148	320	8	16	
за спеціальне використання лісових ресурсів	-	40	-	48	В 2013 оцінка не здійснювалася
за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	25	121	9	42	За базу оподаткування взято собівартість, а не ціни реалізації
за користування надрами для видобування нафти	81	40	12	16	
за користування надрами для видобування природного газу	24	77	4	7	
за користування надрами для видобування газового конденсату	18	40	7	23	

Показник	Недобір		Частка тіні, %		Примітка щодо причин зміни тенденцій
	2013	2018	2013	2018	
Акцизний податок з вироблених в Україні під-акцизних товарів, у т.ч.:	1 110	820	25	25	
лікєро-горілочана продукція	946	261	60	53	Відсутність єдиної автоматизованої системи обліку спирту і міцного алкоголю
виноробна продукція	1	11	1	17	
пиво	8	33	3	16	Пиво невеликих приватних броварень у ресторанах, кафе, магазинах торгівельних мереж
тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	0	265	0	18	Контрабанда сигарет із ОРДЛО
тютюн та тютюнові вироби за ставкою у % до обороту з реалізації товару (продукції)	0	0	0	0	
пальне	155	250	36	37	Відсутність єдиної автоматизованої системи обліку нафтопродуктів на міні-НПЗ і нафтобазах
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів, у т.ч.:	651	26	41	1	
лікєро-горілочана продукція	12	0	11	0	
виноробна продукція	0	0	1	0	
пиво	0	0	0	0	
тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	158	11	64	34	
тютюн та тютюнові вироби за ставкою у % до обороту з реалізації товару (продукції)	0	0	0	0	
пальне	481	15	40	1	Закриття схеми контрабанди пального «обірваний транзит»
ПДВ на виробництво товарів і послуг	3 014	2 206	44	43	
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	3 014	2 103	22	21	

Показник	Недобір		Частка тіні, %		Примітка щодо причин зміни тенденцій
	2013	2018	2013	2018	
Бюджетне відшкодування податку на додану вартість	-	103	-	-2	В 2013 оцінка не здійснювалася
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	3 014	2 206	44	43	Висока частка підприємців неплательників ПДВ
Оподаткування імпорту	3 773	1 033	22	8	
Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	2 844	952	19	8	Зменшення обсягів імпорту товарів із 77 до 57 млрд дол. США/рік, посилення контролю на митниці
Ввізне мито	928	81	36	8	
Інші податки	13	360	1	36	
Орендна плата з юридичних осіб	13	360	1	39	Зниження вартості оренди землі
Орендна плата з фізичних осіб	0	0	0	0	
Разом податки, що розглядаються	19 202	10 471	33	24	

*через суттєву девальвацію гривні в 2014-2018 рр. для співставності результатів дані приведені в дол. США

Джерело: Звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2013 р.», Звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 р.» (додаток 2)

Зокрема, внаслідок дворазового зниження в 2015 р. ставки ЄСВ і зростання мінімальної зарплати покращився рівень збору ПДФО на зарплату (із 47 % до 63 %). Ліквідація схеми «обірваний транзит» практично припинила контрабанду нафтопродуктів. Зменшення обсягів імпорту товарів і посилення контролю на митниці суттєво знизили частку «сірого» імпорту.

Водночас погіршилося адміністрування сплати податку на прибуток і ренти за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення. При цьому погіршення адміністрування податку на прибуток було зумовлене використанням експортерами механізму трансферного ціноутворення (зниження цін експорту). При розрахунку ренти на користування надрами за податкову базу взято показник собівартості, а не ціни реалізації продукції.

Через відсутність якісного обліку низьким залишається рівень адміністрування сплати ПДВ на вироблені в Україні товари і послуги, а також акцизів на виробництво міцного алкоголю і пального.

4.2. ОСНОВНІ РЕГУЛЯТОРНІ ДЕФОРМАЦІЇ ТА НЕПРОДУКТИВНИЙ ВІДТІК КАПІТАЛУ

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

Деформаціями в розумінні цієї роботи є спотворені взаємовідносини між економічними агентами, що виникли через непрозоре або упереджене державне регулювання в інтересах окремих суб'єктів, але на шкоду економіці загалом. На відміну від тіньової економіки, ці взаємовідносини знаходяться в правовому полі, але призводять до викривлення функціонування ринку і блокують розвиток продуктивних видів економічної діяльності. Вони передбачають наявність, з одного боку, реципієнтів чи бенефіціарів, а з іншого – донорів, або «дійних корів». Перші, як правило, належать до приватного сектору, другі – до державного.

Деформації призводять до штучного неринкового перерозподілу фінансових ресурсів між економічними агентами на користь одних за рахунок інших. Такі явища в економіці України непоодинокі, оскільки в державній економічній політиці, як правило, не здійснювався аналіз впливу окремих рішень на всю економічну систему. Рішення часто ухвалювали в інтересах окремих груп впливу, а не в інтересах суспільства. Ці основні деформації необхідно ідентифікувати, оскільки без їх усунення не варто сподіватися на прискорений економічний розвиток країни.

До основних системних деформацій, які негативно впливають на всю економіку України, ми відносимо: 1) тарифоутворення в енергетиці, 2) тарифоутворення на залізничному транспорті, та 3) зловживання спрощеною системою оподаткування. Нижче приведено їхній аналіз.

ТАРИФОУТВОРЕННЯ В ЕНЕРГЕТИЦІ УКРАЇНИ

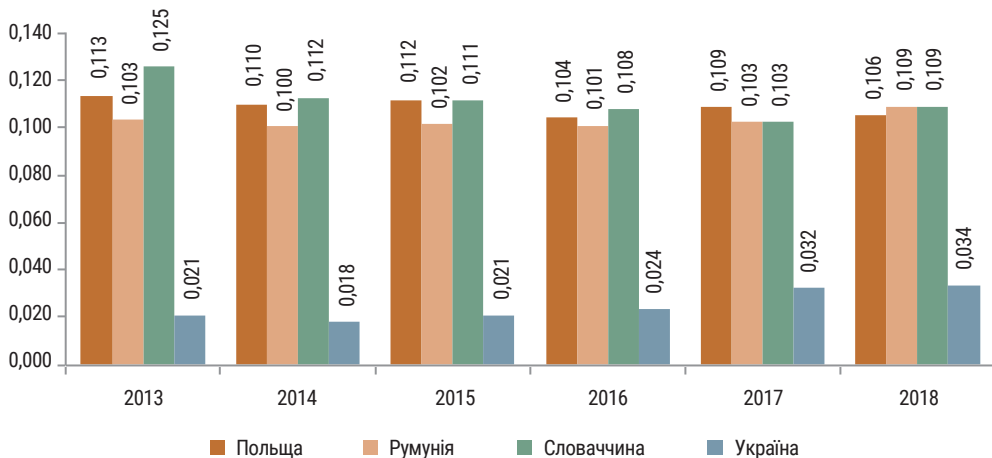
При формуванні енерготарифів в Україні діють підходи, які не дозволяють повною мірою покривати витрати виробників та операторів на виробництво, транспортування і поставку енергоресурсів споживачам, що вже призвело до істотного рівня зносу основних фондів енергосистеми (>70 %) та надмірних втрат електроенергії у мережі. Тарифні деформації стримують розвиток енергосистеми країни.

Основні деформації у формуванні енерготарифів в Україні є такими:

- занижені тарифи на електроенергію для населення;
- низькі ціни реалізації електроенергії АЕС;
- високі ціни на «зелену» електроенергію;
- низькі тарифи на транспортування і розподіл електроенергії;
- високі ціни на природний газ.

Занижений електротариф для населення. Протягом тривалого часу тарифи на електроенергію для населення в Україні є значно нижчими, ніж в інших європейських країнах (рис. 39). Навіть після дворазового зростання протягом 2014–2018 рр. (із 0,018 до 0,034 євро/кВт-год.) вартість електроенергії для населення в Україні в 2018 р. залишається втричі нижчою порівняно з сусідніми європейськими країнами (близько 0,11 євро/кВт-год.).

Рис. 39. Тарифи на електроенергію для населення (з річним обсягом споживання 5000-15 000 кВт-год.) в Україні і в країнах фокус-групи в 2013–2018 рр., євро/кВт-год (без ПДВ і податків, що відшкодовуються)

Джерело: Євростат, НКРЕКП

До запровадження в Україні ринку електроенергії тарифи для населення субсидувалися промисловими споживачами. Згідно даних річних звітів

НКРЕКП, щорічний обсяг таких субсидій складав 1,5-3,5 млрд дол. США. Сумарно за 2000-2018 р. обсяг субсидування енерготарифів для населення склав 43 млрд дол. США.

Після запровадження в липні 2019 року ринку електроенергії джерелом низької вартості електроенергії для населення став ДП «НАЕК «Енергоатом» (через механізм покладених спеціальних зобов'язань), для якого відпускна ціна електроенергії штучно зберігається на низькому рівні.

Низька ціна електроенергії АЕС. Атомна енергетика із часткою понад 50% у виробництві електроенергії займає ключове місце в енергобалансі України. Водночас ціна електроенергії АЕС найнижча серед всіх груп виробників електроенергії в Україні (табл. 14). Так, вартість електроенергії ТЕС і ТЕЦ у 3-4 рази вища, із відновлювальних джерел – вища в 10 разів. Навіть ГЕС протягом останніх років мають вищу в 1,2-1,8 рази відпускну ціну, ніж «Енергоатом».

Таблиця 14. Середні тарифи виробників електроенергії у Об'єднаному ринку електроенергії України в 2011-2018 рр., коп./кВт-год

Тип	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
АЕС	18,8	21,4	21,7	27,7	39,5	46,9	47,4	55,1
ТЕС	55,7	59,1	63,4	70,7	88,0	124,2	159,6	177,8
ТЕЦ	87,2	104,9	106,6	112,5	168,3	153,5	187,8	214,4
ГЕС	12,9	20,7	20,0	30,2	71,0	70,1	58,3	71,1
ВДЕ	137,4	276,9	262,4	286,0	434,1	471,5	474,1	504,1

Джерело: НКРЕКП

При цьому ціна на електроенергію атомних електростанцій в Україні в кілька разів нижча, ніж в інших країнах з розвиненою атомною енергетикою (табл. 15).

Таблиця 15. Ціни на електроенергію АЕС в окремих країнах світу в 2018 році, дол. США/МВт-год (без ПДВ та інших відшкодовуваних податків)

Країна	Ціна	Відношення до ціни в Україні, рази
Україна	24,3	1,0
Франція	85,8	3,5
США	59,1	2,4

Джерело: *International Energy Agency*

Така різниця зумовлена тим, що ціна на атомну енергію в Україні включає лише поточні витрати: на придбання палива, оплату праці, поточний ремонт і обслуговування обладнання. В неї не закладено амортизацію капіталу, що був витрачений на будівництво АЕС, а також витрати майбутніх періодів на їх виведення з експлуатації. Водночас 60–72 % ціни атомної енергії у США і Франції формують саме ці дві складові

Потужність чотирьох українських АЕС становить 13,8 ГВт, і практично всі вони побудовані ще в радянські часи*. Вартість виведення з експлуатації 1 ГВт потужності АЕС нині оцінюється (залежно від типу реактора та екологічного законодавства країни) в 1,4–2,7 млрд дол. США. Тобто, вартість виведення з експлуатації АЕС в Україні в поточних цінах становить 19–37 млрд дол. США, і надалі через інфляцію вона лише зростатиме.

В даний час розрахункова ціна електроенергії нових АЕС в світі становить 110–189 дол. США/МВт-год. через високі капітальні витрати на будівництво (6,5–12,3 тис. дол. США/кВт потужності) і витрати на виведення з експлуатації (1,4–2,3 тис. дол. США/кВт потужності). Цей показник значно перевищує вартість електроенергії інших типів: вітрової (29–56 дол. США/МВт-год.), сонячної (40–46 дол. США/МВт-год.) і вугільної (6–10 дол. США/МВт-год.).

Наприклад, Туреччина, де «Росатом» на умовах державно-приватного партнерства будує АЕС потужністю 4,8 ГВт, зобов'язалася викупувати вироблену електроенергію протягом 15 років за ціною

* Два блоки РАЕС і ХАЕС, які запущені в експлуатацію в 2004 році, мали високий ступінь готовності (понад 90 %) на момент розпаду СРСР.

123,5 дол. США/МВт-год., що в 5 разів перевищує нинішню ціну на атомну електроенергію в Україні.

У 2019 р. ціна на електроенергію АЕС в Україні залишається низькою (23,7 дол. США/МВт-год.), зокрема через покладення на ДП «НАЕК «Енергоатом» спеціальних зобов'язань із поставки електроенергії населенню. Таким чином, діючі тарифи на електроенергію АЕС не забезпечують інвестиційного накопичення, необхідного для модернізації та виведення з експлуатації атомних блоків після завершення терміну їх експлуатації. Це створює високий ризик фінансової неспроможності країни здійснити модернізацію системи «Енергоатому», коли така необхідність вже стане невідворотною.

Високі ціни на «зелену» електроенергію «Зелена» енергетика* поки що займає незначне місце в енергобалансі України, із часткою понад 3 % у виробництві електроенергії у 2019 р. Водночас ціни на електроенергію з альтернативних джерел в Україні значно вищі, ніж в європейських країнах, і ця різниця протягом останніх років стрімко зростала (табл. 16).

Таблиця 16. Середня ціна «зеленої» електроенергії в Україні і в окремих європейських країнах в 2011-2018 рр., дол. США/МВт-год

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	172	347	328	241	199	185	178	185
Європа (мін.-макс.)	157 (148-166)	125 (101-149)	98 (91-104)	79 (72-86)	64 (58-70)	55 (49-61)	50 (46-53)	43 (40-46)
Різниця	1,1	2,6	3,3	3,1	3,1	3,4	3,6	4,3

Джерело: НКРЕКП

Високі ціни на «зелену» електроенергію в Україні призвели до інвестиційного буму в секторі та істотного зростання потужностей – із 645 МВт в 2012 р. до 2,1 ГВт в 2018 р. (+223%). Переважно це сонячна (СЕС – 66 %) і вітрова (ВЕС – 25 %) енергетика. В результаті такого стрімкого нарощування потужностей обсяги виробництва і продажів «зеленої» електроенергії протягом 2012–2018 рр. зросли втричі – із 833 млн кВт-год. в 2012 р. до 2 784 млн кВт-год. у 2018 р.

*«Зелена» енергетика включає виробництво електроенергії сонячної, вітрової і з біомаси

У 2018 р., маючи в енергобалансі частку в 1,7 %, «зелена» енергетика отримувала з Енергоринку 8 % всіх коштів. Дзеркально іншою є роль ДП «НАЕК «Енергоатом», частка якого в енергобалансі становила 54,3 %, а в отриманих коштах – лише 26,6 %.

Збереження цієї деформації матиме наслідком як подальше виснаження «Енергоатому», що є її донором, так і блокування прогресивних моделей енергоринку, оскільки споживач не зможе одночасно платити високу ціну за «зелену» електроенергію та RAB-модель мережевих операторів.

Низькі тарифи на транспортування і розподіл електроенергії. Тариф на транспортування електроенергії (TSO) в Україні (2,07 євро/МВт-год.) у кілька разів нижчий, ніж в інших країнах Європи (табл. 17).

Тариф ДП «НЕК «Укренерго» включає лише поточні витрати на оплату праці, поточний ремонт і обслуговування обладнання та не містить інвестиційної складової, в т.ч. для модернізації і заміни обладнання, що відпрацювало свій ресурс. У європейських країнах тариф TSO містить істотну інвестиційну частку, яка становить 45–60 % тарифу.

Таблиця 17. Тарифи на транспортування електроенергії ДП «НЕК «Укренерго» та європейських операторів системи передач (TSO) в 2018 році, євро/МВт-год

Одиниця виміру	TSO APG Австрія	TSO Fingrid Фінляндія	TSO PSE Польща	TSO GSE Грузія	Укренерго Україна
Тариф TSO, євро/ МВт-год	6,47	5,78	6,74	7,07	2,07
Частка тарифу TSO у роздрібному тарифі, %	9,24	8,87	9,48	17,10	4,30

Джерело: НКРЕКП, Євростат

Тарифи на постачання та розподіл електроенергії локальними електромережами (обленерго) в Україні також у кілька разів нижчі, ніж у сусідніх країнах (табл. 18).

**Таблиця 18. Тарифи на розподіл і постачання електроенергії
в Україні і окремих країнах Європи в 2018 році,
(для 2-ї групи споживачів)**

Країна	Тариф , євро/МВт-год	Співвідношення з тарифом по Україні, %
Україна	9,45	100
Польща	31,14	229
Словаччина	45,89	385
Румунія	34,18	262

Джерело: НКРЕКП, Євростат

Тарифи українських енергомереж не містять інвестиційної складової, що вже призвело, за даними Асоціації операторів розподільчих електричних мереж, до недоінвестування цих активів в сумі 40 млрд дол. США, високого рівня зношеності основних фондів (понад 70 %) та, як наслідок, до підвищення аварійності в їх роботі. Так, показник SAIDI* з вини компаній в Україні в 2018 р. становив 696 хв., порівняно із 180 хв. у Польщі і 81 хв. у Словаччині.

На відміну від України, практично всі європейські країни використовують RAB-моделі формування тарифів на транспортування і передачу електроенергії. Це дозволяє енергетичним компаніям збільшити інвестиції у модернізацію електромереж та створення резерву їхніх потужностей.

Високі ціни на природний газ для промисловості. Промисловість України щорічно споживає близько 9–9,5 млрд м³ природного газу, і попит на нього покривається за рахунок внутрішнього видобутку приватними газовидобувними компаніями (біля 4 млрд м³ на рік) та імпортом (біля 5,5 млрд м³).

Компанія НАК «Нафтогаз України» з 2015 р. визначає ціни на природний газ для промисловості за формулою імпортного паритету:

$$Ц_g = Ц_d + Т_k + Т_y, \text{ де}$$

Ц_g – ціна на природний газ для споживачів;

* SAIDI – середня тривалість довгих перерв в електропостачанні.

C_d – ціна природного газу газ на хабі в Дюссельдорфі;

T_k – вартість транспортування природного газу до кордону України;

T_u – вартість транспортування природного газу по території України.

Ціна на природний газ НАК «Нафтогаз України» використовується приватними газовидобувними компаніями як ціновий бенчмарк, і тому вона фактично відображає цінову кон'юнктуру на ринку газу для промислових споживачів.

Порівняльний аналіз засвідчив істотне перевищення в 2016–2018 рр. ціни на газ для промисловості порівняно із ціною його імпорту плюс вартість транспортування по території України (табл. 19). Це перевищення складо 39–49 дол. США за 1 тис. м³, і його оплачували промислові споживачі, купуючи газу у НАК «Нафтогаз України» і у приватного сектору. Природа цієї надбавки непрозора, що стало наслідком монополії НАК «Нафтогаз України» на газотранспортну систему, яка дає можливість компанії обмежувати імпорт природного газу іншими суб'єктами господарювання, та встановлювати завищені ціни на газ для промисловості.

Таблиця 19. Ціна природного газу в Україні в 2016-2018 рр., дол. США за 1 тис. м³

Показник	2016	2017	2018
Імпортна ціна газу на кордоні України	201	232	300
Вартість транспортування газу по території України	29	28	27
Ціна на газ для промисловості	268	306	376
Різниця	39	47	49

Джерело: НАК Нафтогаз

Завищені ціни на природний газ вимивають обігові кошти промислових підприємств і знижують їх конкурентоспроможність. Найбільш критичною ціна на газ є для виробників азотних добрив, у яких він є сировиною із часткою майже 85 % у собівартості.

ТАРИФИ НА ВАНТАЖНІ І ПАСАЖИРСЬКІ ЗАЛІЗНИЧНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ

Залізниця є ключовим для економіки України видом транспорту, який щорічно перевозить 320–350 млн тонн вантажів. Для багатьох секторів економіки її послуги є безальтернативними або обмежено замінними. Насамперед, це стосується гірничо-металургійного комплексу, теплової енергетики, хімічної промисловості, будівництва, агросектору. У цих сегментах необхідно перевозити значні обсяги сировини і виробленої продукції, що повною мірою може забезпечити лише АТ «Укрзалізниця». Також «Укрзалізниця» виконує важливу соціальну функцію, щорічно перевозячи 160–175 млн пасажирів у приміському та міжміському сполученнях.

Водночас у тарифній політиці залізничних перевезень існують значні деформації, основними з яких є:

- 1) залежність тарифу (вартості) на перевезення вантажу від його вантажного класу;
- 2) крос-субсидування сегменту пасажирських перевезень за рахунок вантажних;
- 3) непрофільне податкове навантаження (сплата у тарифі акцизу на дизельне паливо та податку на землю);
- 4) значна зношеність основних фондів, непрозорість формування інвестиційної складової тарифу та постійне невиконання інвестиційної програми;
- 5) відсутність мотиваційної системи знижок для значних обсягів вантажоперевезень.

Розглянемо зазначені деформації детальніше.

В основі формування **вантажних тарифів** «Укрзалізниці» лежить успадкований ще з часів СРСР поділ вантажів на 4 класи: позакласові, 1-го класу, 2-го класу і 3-го класу. Найменша вартість – при перевезенні позакласових вантажів, найвища – при перевезенні вантажів 3-го класу (табл. 20). Водночас собівартість перевезення тонно-кілометра вантажу різних класів практично не відрізняється.

Така тарифна політика стимулює перевезення низькомаржинальних вантажів, тоді як високомаржинальні поступово переорієнтовуються на ав-

тотранспорт, що збільшує навантаження на автошляхи. Також результатом такої політики є нижча вартість перевезення рудної сировини на експорт порівняно із перевезенням металопрокату чи металовиробів, що, відповідно, стимулює експорт залізної руди, а не її переробку на території України.

Таблиця 20. Середня вартість перевезення основних вантажів у вагонах Укрзалізниці (на 514 км), грн./т, без ПДВ

Продукція	1 січня 2016	1 січня 2017	1 січня 2018	1 січня 2019	26 червня 2019
Щебінь, вугілля (позакласові)	77,82	89,49	102,94	181,4	201,82
Залізна руда (1-ий клас)	97,94	112,63	129,57	201,99	225,38
Зерно (2-ий клас)	150,72	173,33	199,3	293,95	325,66
Металопрокат (3-ій клас)	215,16	247,43	284,54	341,32	384,49
Відношення тарифу:					
3-ій клас до позакласового	2,8	2,8	2,8	1,9	1,9
3-ій клас до 1-го класу	2,2	2,2	2,2	1,7	1,7
3-ій клас до 2-го класу	1,4	1,4	1,4	1,2	1,2

Джерело: розрахунок ТМ-карта URL: <http://www.tmkarta.com>

Крос-субсидування сегмента пасажирських перевезень є ще однією значною деформацією у діяльності «Укрзалізниці». Лише за 2016–2018 роки сегмент пасажирських перевезень згенерував понад 29 млрд грн. збитків (табл. 21), які фактично були відшкодовані за рахунок прибутків від вантажних перевезень. Фактично, доходи від пасажирських перевезень покривають лише 44 % витрат.

Найбільш критична ситуація в сегменті приміських перевезень: у 2016–2018 рр. доходи (1,8 млрд грн) покрили лише 10 % витрат (17,5 млрд грн). Це є наслідком як низьких цін на приміські перевезення, так і низького рівня їх організації. Через відсутність дієвої системи контролю проїзд оплачує менше 20 % пасажирів приміських потягів.

**Таблиця 21. Динаміка операційних результатів діяльності
Укрзалізниці в розрізі сегментів вантажних та пасажирських
перевезень в 2016-2018 роках, млн грн.**

Сегмент/показник	2016	2017	2018	2016-2018
Вантажні перевезення				
Дохід від реалізації	55 424	60 991	70 571	186 987
Собівартість, крім амортизації	26 454	36 199	44 888	107 541
ЕБІТДА	28 970	24 792	25 684	79 446
рентабельність ЕБІТДА, %	52	41	36	42
Амортизація	12 807	10 714	9 068	32 589
Операційний прибуток/збиток	16 164	14 077	16 615	46 856
операційна рентабельність, %	29	23	24	25
Пасажирські перевезення				
Дохід від реалізації	6 718	7 334	8 492	22 543
Собівартість, крім амортизації	10 482	14 782	18 640	43 904
ЕБІТДА	-3 764	-7 448	-10 148	-21 360
рентабельність ЕБІТДА, %	-56%	-102%	-120%	-95%
Амортизація	3 112	2 504	2 205	7 821
Операційний прибуток/збиток	-6 876	-9 952	-12 353	-29 181
операційна рентабельність, %	-102	-136	-145	-129
Інші сегменти				
Дохід від реалізації	4 428	5 613	4 339	14 381
Собівартість, крім амортизації	9 882	2 960	3 724	16 566
ЕБІТДА	-5 454	2 654	615	-2 185
рентабельність ЕБІТДА, %	-123	47	14	-15
Амортизація	1 991	1 444	1 274	4 710
Операційний прибуток/збиток	-7 445	1 209	-659	-6 895
операційна рентабельність, %	-168	22	-15	-48

Джерело: Укрзалізниця, розрахунки авторів

На відміну від європейських країн, залізничні колії в Україні обкладаються податком на землю. Оскільки землі під автодорогами такому оподаткуванню не підлягають, це створює неоднакові конкурентні умови з автомобільним транспортом. Слід зазначити, що до 1 січня 2019 р., згідно п. 284.4 ст. 284 Податкового кодексу України, плата за землю за земельні ділянки, надані для залізниць у межах смуг відведення, справлялася у розмірі 25 % відсотків податку. Після 1 січня 2019 р. зазначеної знижки для «Укрзалізниці» не передбачено. Внаслідок цього земельний податок в 2019 р. сягне 4,2 млрд грн (табл. 22).

За своїм економічним змістом акцизний податок на дизельне паливо – це непрямий податок на споживання дизельного палива, що, шляхом перерозподілу через державний та місцеві бюджети, має покращити автодорожню інфраструктуру конкретного регіону чи країни в цілому. У вигляді акцизів на паливо у державі сформовано механізм, за допомогою якого ті особи, хто користується автомобільними дорогами, є платниками податку на покращення доріг. «Укрзалізниця» не експлуатує автомобільних доріг, але фактично сплачує в ціні дизельного палива податок на їх покращення та відновлення. Таким чином, відбувається субсидування розвитку автомобільної інфраструктури вантажовідправниками, що використовують залізничний транспорт.

Сукупне непрофільне податкове навантаження «Укрзалізниці» в 2015–2019 рр. становило 14,9 млрд грн, у т.ч. 5,7 млрд грн в 2019 р.

Таблиця 22. Динаміка рівня непрофільного податкового навантаження Укрзалізниці в 2015-2019 рр., млн грн

Показник	факт				план	2015-2019 роки
	2015	2016	2017	2018	2019	
Податок на землю	356	972	1 660	1 227	4 194	8 408
Акциз на дизпаливо	742	969	1 572	1 708	1 508	6 499
Сукупне непрофільне податкове навантаження	1 098	1 940	3 232	2 935	5 702	14 907

Джерело: Укрзалізниця, розрахунки

Якщо сюди додати ще й згадане субсидування пасажирських перевезень, то сукупне непродуктивне навантаження, що фактично було

включене до тарифу на залізничні перевезення та сплачене вантажовідправниками за період 2017–2018 рр. становило 27,7 млрд грн, або 21 % від загального обсягу доходів від вантажних перевезень (табл. 23). Аналогічний показник у 2019 р., за нашими оцінками, перевищить 17 млрд грн.

Таблиця 23. Розрахункове сукупне непродуктивне навантаження Укрзалізниці на вантажовідправників у 2017-2019 роках, млн грн.*

Показник	2017	2018	план 2019	план 2019/2018	
Субсидування пасажирських перевезень	9 952	12 353	12 353	0	0,0 %
Земельний податок	1 461	1 080	3 690	2 611	241,8 %
Акциз на дизельне пальне	1 383	1 503	1 327	-176	-11,7 %
Сукупне непродуктивне навантаження	12 796	14 936	17 370	2 435	19,9 %

* за умови субсидування пасажирських перевезень у 2019 році на рівні 2018 року та розподілу інших витрат між вантажними та пасажирськими перевезеннями як 88/12, що приблизно відповідає співвідношенню між обсягами перевезень у приведених тонно-кілометрах

Джерело: Укрзалізниця, розрахунки авторів

Значна зношеність транспортної інфраструктури та, особливо, локомотивів і вагонів потребує суттєвих інвестицій. «Укрзалізниця» щороку затверджує інвестиційну програму, яка, однак, виконується лише на 60–70 %. В абсолютному значенні показник недовиконання капітальних інвестицій у період із 2016–2018 рр. склав 17,6 млрд грн (табл. 24). Фактично, у тариф для перевезення вантажів закладається інвестиційна складова, розрахунок якої не оприлюднюється, але свій план капітальних інвестицій Укрзалізниця із року в рік не виконує.

Таблиця 24. Відсоток виконання інвестиційної програми УЗ у 2016-2019 роках, млн грн

Показники	2016	2017	2018	2016-2018
Заплановані капітальні інвестиції	11 194	16 000	25 067	52 260
Фактичні капітальні інвестиції	6 886	10 904	16 913	34 703
% виконання інвестиційної програми	62	68	67	66

Джерело: Укрзалізниця

Практика тарифоутворення «Укрзалізниці» не передбачає надання знижок для вантажовідправників за великі обсяги відправлень вантажів, постійність/сталість у відправленні цих обсягів та за їх плановість/передбачуваність. Фактично, розмір тарифу на перевезення однаковий як для вантажовідправника з постійним, заздалегідь прогнозованим та значним обсягом вантажів, так і для нового вантажовідправника, у якого виникла епізодична, непередбачувана раніше потреба перевезти мізерний обсяг вантажу. Приклад сусідньої Польщі свідчить, що постійність, сталість та значні обсяги дозволяють вантажовідправнику отримувати знижку до 35 % базового тарифу.

ЗЛОВЖИВАННЯ СПРОЩЕНОЮ СИСТЕМОЮ ОПОДАТКУВАННЯ

Спрощена система оподаткування, запроваджена в Україні у 1998 р. в умовах скорочення робочих місць та відсутності у держави політики зі створення нових робочих місць, була покликана стимулювати підприємливих громадян (підприємців) інвестувати у створення і розвиток власного мікро- і малого бізнесу. Спрощена система оподаткування передбачала сплату єдиного податку, обсяг якого був фіксованим та/або залежав від суми доходу. Оскільки інших податків платити не вимагалось, система обліку була простою і не викликала труднощів у підприємців.

Це дозволило залучити активних громадян до продуктивної економічної діяльності, що сприяло зростанню зайнятості населення і розвитку вітчизняної економіки. Відтоді класифікація підприємців, що працюють на спрощеній системі оподаткування, еволюціонувала, і в 2019 р. існують три окремі групи спрощенців з різними режимами сплати єдиного податку (табл. 25). Розмір їх оподаткування прив'язаний до прожиткового мінімуму (I група), мінімальної зарплати (II група) і до відсотку від доходу (III група).

Таблиця 25. Основні критерії для I–III групи ФОП, які працюють за спрощеною системою оподаткування

Критерії	I група	II група	III група	
			Платники ПДВ	Неплатники ПДВ
Річний дохід	<=300 000 грн.	<=1 500 000 грн.	<=5 000 000 грн. без ПДВ	<=5 000 000 грн.
Право наймати працівників	Ні	Так (<=10 осіб)	Так (без обмежень)	

Критерії	I група	II група	III група	
			Платники ПДВ	Неплатники ПДВ
Види діяльності	Роздрібна торгівля на ринку, побутові послуги	Торгівля, виробництво, ресторанний бізнес, послуги	Будь – які, окрім видів, заборонених Податковим кодексом України	
З ким дозволено працювати	Населення	Населення, «єдинники»	Населення, будь – які юридичні особи	
Як розраховується податок	Фіксована ставка: 1-10 % прожиткового мінімуму	Фіксована ставка: 2-20 % мінімальної зарплатні	3 % доходу + ПДВ	5 % доходу
Облік	Доходи		Доходи + видатки	Доходи
Звітний період	Календарний рік		Календарний квартал	

Джерело: ПКУ, Розділ XIV «Спеціальні податкові режими».

Чинна ставка і база нарахування єдиного податку не відповідають початковій логіці підходів і наявному стану розвитку підприємництва, що створює податкові деформації і стимулює створення фіктивних ФОПів.

Так, на початку запровадження спрощеної системи розміри мінімальної (20 грн/міс.) і максимальної (200 грн/міс.) ставки єдиного податку були зіставними з показниками мінімальної (45 грн/міс.) і середньої заробітної плати (153 грн/міс.) в Україні. Тобто, обсяг єдиного податку істотно не відрізнявся від оподаткування звичайної заробітної плати найманих працівників. Це більше стимулювало самозайнятність та створення нового бізнесу, ніж отримання привілеїв від сплати податків.

За підсумками 2018 р. ситуація виглядає інакше. Через істотне зниження показників прожиткового мінімуму (1762 грн/міс.) і мінімальної зарплати (3 723 грн/міс.) порівняно із середньою зарплатою (8 865 грн/міс.), обсяг сплачених податків і нарахувань на оплату праці у спрощенців в 2-3 рази менший, ніж у підприємств за звичайною системою оподаткування.

Таким чином, замість створення нових бізнесів, набувають розповсюдження різноманітні форми реорганізації великого бізнесу, який перетворюється на гігантські агломерації фіктивних ФОПів. Насамперед, це стосується сфери послуг та торговельних мереж, де зберігається значний відсоток

готівкових розрахунків, а отже, немає підтвердження фактичних обсягів їхніх доходів/виручки. Також необґрунтовано широкий перелік галузей/видів робіт/послуг і високий поріг максимальної виручки платників податків у II та III групах дає можливість великим компаніям користуватися цією системою через «фіктивне» подрібнення бізнесу.

Водночас, використання великим бізнесом механізму спрощеного оподаткування є реакцією підприємців на відсутність дієвої економічної політики уряду щодо підтримки розвитку середнього та великого бізнесу.

«ДІЙНІ КОРОВИ» ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Наявні деформації призводять до нерівних умов функціонування в економічній системі України для різних економічних суб'єктів. Одні з них є донорами, або іншими словами «дійними коровами», а інші – реципієнтами. Як правило, «дійними коровами» є великі компанії з державного сектору економіки.

Вище наведений аналіз вказує, що зараз «дійними коровами» в Україні є ДП «НАЕК «Енергоатом» і АТ «Укрзалізниця», тобто, системні інфраструктурні компанії, що відіграють ключову роль в економіці, чия діяльність впливає на всіх економічних агентів. Їхня тривала і виснажлива експлуатація призвела до значної інвестиційної заборгованості і, відповідно, значного морального та фізичного зношення їхніх основних фондів. Запас міцності деяких з них, наприклад «Укрзалізниці», вичерпано, і це вже відчувають всі вантажовласники.

Таким чином, немає іншого виходу, як активізувати інвестиційний процес, що означає зміну тарифної політики в цих компаніях. Час існування одних компаній за рахунок експлуатації інших закінчується. Але ця проблема досьогодні не перебувала в полі зору державних органів, хоча коштів, які відбирають у «дійних корів», було б достатньо для покриття їхньої інвестиційної потреби. Наприклад, в «Укрзалізниці» щорічно «відбирається» близько 3 млрд дол., в «Енергоатома» – близько 2,5 млрд дол.

Такий стан справ вказує на два важливі елементи економічної політики в цих сферах: по-перше, потрібні невідкладні заходи, які стимулюватимуть інвестиції в ці компанії; по-друге, коштів, які вони генерують, навіть за теперішніх обставин достатньо, щоб через зміну тарифної політики запустити цей інвестиційний процес у необхідних масштабах.

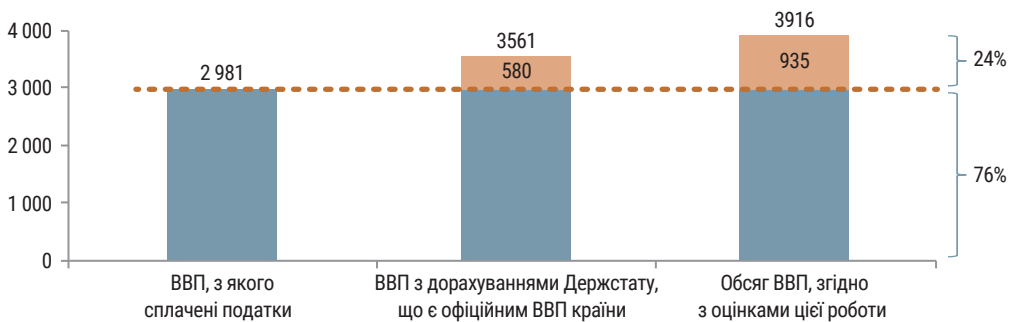
4.3. ВИСНОВКИ ЩОДО ЗАГАЛЬНОГО ОБСЯГУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розрахунки тіньової економіки дали змогу визначити загальний обсяг ВВП України в 2018 році, зокрема, ту його частину, з якої не сплачено податків (рис. 40).

Тут слід зазначити, що тіньова економіка тісно переплетена з офіційною. Створена у «тіні» додана вартість перерозподіляється на легальному споживчому ринку, або навпаки. Коли хоча б одна з операцій тіньової схеми здійснюється у легальний спосіб, її обсяг/вартість обліковується в офіційній статистиці. Наприклад, отримана тіньова зарплата витрачається на придбання товарів/послуг у роздрібній мережі і потрапляє в офіційну статистику споживання. «Біла» зарплата використовується для закупівлі виробленого в «тіні» товару, що знаходить своє відображення у статистиці виробництва товару.

Для врахування всіх можливих каналів формування та розподілу доданої вартості (в т. ч. тіньового), ВВП країни розраховується за трьома різними методами: за виробництвом, за доходами і за споживанням. Це дозволяє врахувати практично всю тіньову економіку, що формується на території країни. Винятком є прибуток, який компанія вивезла з країни через трансфертне ціноутворення, а також тіньові доходи домогосподарств, які використовуються на придбання тіньових товарів і послуг, через що не знаходять відображення в офіційній статистиці.

Рис. 40. Обсяг ВВП України в 2018 р., млрд грн.

Джерело: Держстат, Звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 р.», (додаток 2), розрахунки

У 2018 році обсяг української економіки, з якої були сплачені податки, становив майже 3 трлн грн (110 млрд дол. США). Згідно офіційного показника Державної служби статистики, ВВП України склав 3,6 трлн грн (131 млрд дол. США). Тобто, Держстат оцінює частку тіньової економіки у 16 %. В той же час, згідно проведених розрахунків тіньової економіки, реальний обсяг ВВП, що включає додатково до оцінок Державної служби статистики виведений за кордон прибуток корпорацій і частину тіньових доходів населення, складає 3,9 трлн. грн. (144 млрд дол. США), а частка тіньової економіки, з якої не сплачені податки, становить 24 %.

Наведені розрахунки вказують на відсутність значних обсягів тіньової економіки, яка не врахована в офіційній статистиці. Інакше кажучи, ніякої другої великої за обсягами економіки, що функціонує в тіні паралельно з офіційною, немає. Все, що не враховує Державна служба статистики в показнику ВВП, не перевищує 8 %.

Отже, детінізація сама по собі не зможе істотно збільшити розмір ВВП країни, а лише здійснити перерозподіл між економічними агентами. Все це вказує на високу пріоритетність завдання збільшення формування доданої вартості в економіці України та, відповідно, обсягу її економіки.

Водночас детінізація здатна віднайти грошовий ресурс усередині економіки, достатній для того, щоб як мінімум розпочати фінансування капітальних інвестицій у ті види діяльності, що мають найвищий потенціал створення доданої вартості в країні. Зокрема, частина з недоплачених податків (10,5 млрд дол. США в 2018 р.) може бути залучена до бюджету через заходи детінізації і надалі, через державні фінанси, спрямована у будівництво інфраструктури, підготовку робітників та інституції розвитку, що стимулюватимуть появу в Україні нових виробництв.

Крім того, є ресурс в сумі близько 7 млрд дол. США/рік, яким володіють корпорації, але в силу різних причин виводять з країни. Ці кошти також розглядаються як потенційний ресурс капітальних інвестицій в Україні за умови якщо корпорації змінять свою модель поведінки.

РОЗДІЛ 5

РЕЗЮМУЮЧА ЧАСТИНА: ЧИМ РЕАЛЬНО ВОЛОДІЄМО ТА ЯК РОЗПОРЯДЖАЄМОСЯ

5.1. ВИСНОВКИ ЩОДО ДОХОДІВ ТА ДОБРОБУТУ УКРАЇНЦІВ

Добробут є головним критерієм оцінки ефективності соціально-економічної політики держави. Він відображає можливості людини задовольняти свої потреби у матеріальних і духовних благах і виражається системою показників, що характеризують рівень життя людей. Держава повинна постійно опікуватися питанням зростання добробуту громадян, чим особливо відрізняються розвинені країни світу.

Ключовим фактором, що впливає на добробут людей, є рівень їхніх доходів. Розрахунки обсягу тіньової економіки (див. п. 4.1), а також офіційні дані дають змогу оцінити реальний рівень доходів українців. Обсяг цих доходів, що враховує тіньову частину, а також обсяги і структура витрат українців наведені в таблицях 26-29.

Наявні розрахунки дають можливість зіставити ці показники за 2013 р. і 2018 р. Через значну інфляцію і девальвацію гривні протягом 2014–2018 рр., порівняння доходів і витрат українців в 2013 р. і 2018 р. здійснені в доларовому еквіваленті.

Сумарні доходи українців в 2018 р. становили 138,5 млрд дол. США, що майже вдвічі менше показника 2013 р. – 243,3 млрд дол. США (табл. 26). Основні доходи українців формуються із заробітної плати та соціальних платежів (допомога і отримані поточні трансферти), на які сумарно припадає майже 80 % доходів.

Таблиця 26. Обсяги і структура реальних доходів населення України в 2013 р. і 2018 р., млрд дол. США

Показник	2013	%	2018	%	Зміна	%
Зарплата,	116,6	47,9	71,6	51,7	-45,1	-39
у т.ч. отримана за кордоном	6,8	2,8	11,2	8,1	4,4	65
отримана в Україні	109,9	45,1	60,4	43,6	-49,5	-45
у т.ч. тіньова зарплата	58,1	23,9	22,2	16,0	-35,9	-62

Показник	2013	%	2018	%	Зміна	%
Прибуток та змішаний дохід (доходи від підприємницької діяльності)	39,5	16,2	23,9	17,3	-15,6	-39
Доходи від власності (доходи від акцій, оренди майна та нерухомості, тощо)	15,2	6,2	4,6	3,3	-10,6	-70
Соціальна допомога та одержані поточні трансферти	72,0	29,6	38,4	27,8	-33,6	-47
Разом доходів населення	243,3	100,0	138,5	100,0	-104,9	-43

Джерело: розрахунки авторів, звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2013 році», звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2)

Протягом 2013–2018 рр. структура доходів населення в Україні зазнала значних змін. Так, різко зросли обсяги і частка отриманої за кордоном зарплати на фоні скорочення обсягів і частки зарплати, отриманої в Україні, що стало прямим результатом закриття виробництв в Україні і посилення трудової міграції. Сумарно отримана за кордоном зарплата і тіньова зарплата сформували майже 25 % доходів населення України в 2018 р. Порівняно з 2013 р. знизилися обсяги і частка соціальних платежів і доходів від власності, що стало наслідком скорочення економіки і здешевлення вартості активів, зокрема житлової і комерційної нерухомості, земельних ділянок тощо.

Частка тіньової зарплати в доходах скоротилася із 23,9 % в 2013 р. до 16 % в 2018 р. Цій динаміці сприяли збільшення мінімальної заробітної плати (з 1147 грн на місяць у 2013 р. до 3723 грн – у 2018 р.) і зменшення ставки ЄСВ (із 37–50 % до 22 %).

В розрахунку на одного жителя обсяг доходів українців знизився із 5,4 тис. дол. США в 2013 р. до 3,3 тис. дол. США в 2018 р. За цим показником Україна значно відстає від країн фокус-групи, і це відставання протягом 2013–2018 рр. зросло з 1,7–3,4 раза в 2013 р. до 3,1–5,6 раза в 2018 р. (табл. 27). Відставання від цих країн за рівнем доходів на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності за даними Світового банку становило в 2018 р. 3,1–3,7 рази.

Таблиця 27. Доходи населення в Україні і в країнах фокус-групи в 2013 і 2018 роках

Країна	2013	2018	Зміна 2018 до 2013 (+/-)	%
Разом доход населення в Україні, млрд дол. США*	243,3	138,5	-104,9	-43
Доходи на душу населення в Україні і в країнах фокус-групи, дол. США/особу				
Україна*	5 383	3 298	-2 085	-39
Польща	13 480	14 150	670	5
Туреччина	12 510	10 380	-2 130	-17
Словаччина	18 140	18 330	190	1
Румунія	9 250	11 290	2 040	22
Різниця між доходами на душу населення в Україні до країн фокус-групи, разів				
Польща	2,5	4,3		
Туреччина	2,3	3,1		
Словаччина	3,4	5,6		
Румунія	1,7	3,4		

* включає тіньові доходи населення України

Джерело: розрахунки авторів, звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2013 році», звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2), Світовий банк

Зменшення доходів українців вплинуло на структуру їхніх витрат і знизило можливість накопичувати чисте фінансове багатство. Так, частка витрат на придбання товарів і послуг протягом 2013–2018 рр. зросла з 81,4 % до 90,8 % (табл. 28). Також зросла частка витрат на сплату податків на доходи і майно (з 5,5 % до 8 %). Водночас різко знизилася частка доходів, які населення заощаджувало, – з 10,1 % в 2013 р. до 0,9 % в 2018 р. Тобто, через поглинання доходів поточними витратами суттєво скоротилися можливості для громадян заощаджувати.

Таблиця 28. Обсяг і структура витрат населення України в 2013 р. і 2018 р., млрд дол. США

Показник	2013	%	2018	%	Зміна	%
Придбання товарів і послуг	198	81,4	125,7	90,8	-72,3	-37
Доходи від власності (сплачені) (включає оплату відсотків за позиками, кредитами тощо)	3,9	1,6	1,1	0,8	-2,8	-72
Поточні податки на доходи і майно; інші сплачені поточні трансферти (включає оплату податків, страхових зборів, перекази за кордон через банки тощо)	13,5	5,5	11,1	8,0	-2,4	-18
Нагромадження фінансових активів (включає придбання акцій, цінних паперів, прав власності тощо)	3,3	1,4	-0,7	-0,5	-4	-121
Разом витрат	218,7	89,9	137,2	99,1	-81,5	-37
Заощадження (приріст)	24,6	10,1	1,3	0,9	-23,3	-95
Разом витрати і заощадження	243,3	100,0	138,5	100,0	-104,8	-43

Джерело: розрахунки авторів, звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2013 році», звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2)

У 2018 р. порівняно з 2013 р. погіршилося соціальне благополуччя українських громадян, на що вказує зміна обсягів і структури грошових витрат населення (табл. 29).

Так, витрати домогосподарства скоротилися із 973 дол. США на місяць у 2013 р. до 611 дол. США – в 2018 р. (-37%). У структурі витрат домогосподарств зросла частка коштів на необхідне, зокрема на комунальні послуги, медицину і транспорт. Також зросла частка витрат на алкоголь і тютюнові вироби. Водночас знизилася частка витрат, пов'язаних із відпочинком, дозвіллям та придбанням товарів тривалого використання, тобто, витрат другої черги, які людина може собі дозволити після придбання товарів і послуг першої необхідності.

Таблиця 29. Структура грошових витрат домогосподарств України на придбання товарів та послуг в 2013 р. і 2018 р., дол. США/міс.*

Показник	2013	%	2018	%	Зміна	%
Продукти харчування та б/а напої	465,0	47,8	279,8	45,8	-185,2	-40
Алкогільні напої та тютюнові вироби	47,7	4,9	37,5	6,1	-10,2	-21
Одяг і взуття	37,9	3,9	22,6	3,7	-15,3	-40
Житло, вода, е/е, газ та інші види палива	67,1	6,9	66,5	10,9	-0,6	-1
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка, поточне утримання житла	79,8	8,2	29,6	4,8	-50,2	-63
Охорона здоров'я	26,3	2,7	31,6	5,2	5,4	20
Транспорт та зв'язок	66,1	6,8	58,1	9,5	-8,1	-12
Відпочинок і культура	53,5	5,5	15,4	2,5	-38,1	-71
Освіта	31,1	3,2	19,9	3,3	-11,3	-36
Ресторани і готелі	23,3	2,4	6,8	1,1	-16,5	-71
Різні товари та послуги	14,6	1,5	16,4	2,7	1,8	12
Неспоживчі товари та послуги	60,3	6,2	26,7	4,4	-33,7	-56
Разом	972,7	100,0	610,8	100,0	-361,9	-37

* Середній розмір домогосподарства в 2013 р. і 2018 р. – 2,58 осіб

Джерело: розрахунки авторів, звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2013 році», звіт «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2)

Окремої уваги заслуговують пенсіонери, яких в Україні налічується 11,7 млн осіб* або 28 % населення. Середньомісячна пенсія в Україні в 2018 р. становила 2479 грн, що на 13 % менше фактичного прожит-

* За даними Держстату, який не враховує тимчасово окупованих територій АР Крим, м. Севастополь і Донецької та Луганської областей.

кового мінімуму (2856 грн/міс. для осіб непрацездатного віку в грудні 2018 р.). Третина пенсіонерів (4,2 млн осіб) отримує мінімальну пенсію (1497 грн/міс. у грудні 2018 р.), яка вдвічі нижча фактичного прожиткового мінімуму. Ще 3,3 млн пенсіонерів отримують виплати, що також нижче цього мінімуму. Тобто, на сьогодні в Україні 7,5 млн людей похилого віку живуть за межею бідності, і їхнє виживання залежить від допомоги дітей чи наявності присадибної ділянки для ведення натурального господарства.

Отже, протягом останніх п'яти років доходи українців знизилися, і на сьогодні вони значно бідніші за громадян сусідніх країн. У 2018 р. дохід в Україні становив 3 298 дол. США на особу, що в 3,1–5,6 раза менше, ніж у країнах фокус групи (10,4–18,3 тис. дол. США). Ця негативна для України різниця в доходах протягом останніх п'яти років зросла.

Значну частину доходів українців (майже 25%) формують тіньова зарплата і зарплата за кордоном, тоді як частка отриманої в Україні зарплати скорочується. Зростає чисельність трудових мігрантів, які приймають рішення про переїзд на постійне проживання в країну, де вони працюють, про що свідчить кількість виданих українцям дозволів на тимчасове проживання в країнах ЄС (662 тис. у 2017 р.). За цим показником Україна набагато випереджає інші країни.

Реальний стан бідності приховують все ще значно нижчі порівняно з сусідніми країнами комунальні платежі. Так, щомісячний комунальний платіж за двокімнатну квартиру площею 50 кв. м. сягає у Польщі 300–450 дол. США, а в Німеччині – 550–650 дол. США. В Україні на сьогодні він становить до 100 дол. США. Проте зростання комунальних тарифів є неминучим, особливо з огляду на зношеність житлово-комунальної та енергетичної інфраструктури. Наразі не зрозуміло, як людина буде компенсувати зростання цих тарифів, якщо вона не отримуватиме більше доходів від економічної діяльності. З великою часткою ймовірності, така ситуація виштовхуватиме громадян із країни.

Згадані тенденції є закономірним результатом відсутності в країні стратегічної політики щодо стимулювання створення нових робочих місць і залучення її громадян до продуктивного економічного процесу. Люди перебувають поза увагою держави, що порушує суспільний договір і руйнує довіру, яка необхідна для розвитку країни. Держава мала б це змінювати, і те, що вона цього не робить, саме по собі вже є проблемою.

5.2. ЗАЯВА ПРОБЛЕМАТИКИ: ВНУТРІШНІЙ І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

З усього загрозливого масиву соціально-економічних проблем України, що описані вище, виділимо головне.

1. Ігнорування сучасного індустріального розвитку призвело до формування в країні «економіки бідності». Україна не має чіткого розуміння, яку економіку будує, та лише пасивно погоджується з тим, до чого її схиляють зовнішні сили і обставини.

«Економіка бідності» – це економіка, в якій відсутня або є слабкою обробна промисловість. Її суть – зводиться до того, що країна виробляє та експортує первинний, сировинний продукт, а на отримані кошти імпортує готову індустріальну продукцію, зокрема для виробництва тієї ж сировини, та оплачує величезні угоди із закордонними компаніями на будівництво інфраструктури, оскільки сама стає неспроможною це робити. Після цього вона ще й платить за зовнішніми боргами, тому у неї вже не залишається коштів на зростання добробуту та інвестиційний розвиток.

Це відома і поширена практика взаємодії між розвиненими і мало розвиненими країнами, за якої останні потрапляють в пастку низьких доходів, або у пастку глобалізації, що фактично є тим самим. У самих же розвинених країн індустріальне виробництво було і залишається вхідним квитком до клубу заможних.

«Економіка бідності» стала наслідком негативної деіндустріалізації України, процесу, що супроводжував її протягом всього періоду Незалежності і який продовжується зараз. У цьому процесі відбувається зворотній рух від промисловості до сільського господарства, структурне спрощення і загальна деградація виробничої спроможності країни. Лише протягом останніх 10–15 років в Україні зникли чи згорнулися до мінімуму галузі нафтопереробки, нафтохімії, автопрому, літакобудування, суднобудування тощо, а її економіка отримала надзвичайно високу залежність від імпорту індустріальних товарів виробничого призначення. Наочний приклад – виробництво зернових на експорт, для вирощування яких Україна імпортує техніку, добрива, засоби захисту рослин, насіння, пально-мастильні матеріали, що становить 75 % її виробничої собівартості.

Найпершою властивістю «економіки бідності» є її нездатність генерувати стале економічне зростання. На сьогодні Україна – одна з чотирьох у світі країн (поряд із Південним Суданом, Самоа та Віргінськими Островами), що має негативну динаміку економічного зростання протягом 1992–2018 рр. Рівень ВВП України у 2018 р. був нижчим, ніж у 1991 р., на 30 %. Ще у 2013 р. він становив 183 млрд дол. США, а в 2018 р. лише 131 млрд дол. США.

2. Обсяг української економіки є аномально малим, як на її масштаби чи порівняно із сусідніми країнами. Важливо розуміти, що він є таким навіть з урахуванням її тіньової частини.

Здійснені в підрозділі 4.1 розрахунки показують, що ніякої міфічної другої економіки, яка дорівнює офіційній, але перебуває в тіні, не існує. Економіка поза обліком становить в Україні 24 % від загального обсягу, з яких 15 % вже враховано Державною службою статистики в офіційному показнику ВВП (рис. 40, с. 132). Відповідно офіційний показник ВВП в 2018 р. обсягом 131 млрд дол. США – це 91 % економіки, а його повний обсяг, тобто 100 %, становить біля 144 млрд дол. США.

Низький ВВП країни є основою її соціально-економічних проблем. Він цю проблематику породжує та одночасно є її наслідком.

Фактор малої економіки сформував в Україні макроструктурні диспропорції. Українська економіка має дуже високу частку кінцевого споживання домогосподарств і низьку частку валового нагромадження основного капіталу, середньорічне значення яких у період 2010–2018 років становило відповідно 67 % і 16 %. Це породжує хронічний дефіцит коштів на відтворення. Для порівняння: відповідні показники у Польщі сягають 60 % та 19 %.

І населення, і корпорації мають дуже низький рівень заощаджень. У 2018 році для домогосподарств вони становили лише 2,6 % від валового наявного доходу за норми у 7–10 %, тобто весь дохід ішов на поточні споживчі витрати. Це означає відсутність коштів на капітальне інвестування.

Україна в питаннях зовнішньої заборгованості увійшла в зону високого ризику, оскільки невеликій економіці складно обслуговувати постійно зростаючий борг, особливо в іноземній валюті. Державний та гарантований державою борг України становить біля

80 млрд дол. США на 31 грудня 2018 р., або 61 % ВВП країни, в т.ч. зовнішній – 50 млрд дол. США. Маючи низький ВВП, держава не може його обслуговувати інакше, ніж новими запозиченнями, що перевищують суми погашень відсотків і тіла боргу.

Тобто, відбувається рефінансування боргу і нарощування його абсолютної величини. Якщо темпи економічного зростання будуть низькими, а іншого від української економіки з її нинішніми структурними проблемами очікувати не варто, умови запозичень, особливо зовнішніх, стануть жорсткішими. Це означатиме подальше ослаблення країни в міжнародних відносинах, як це вже було в 2014–2015 рр. і ще більшу втрату економічної незалежності. Ризик дефолту також не варто ігнорувати.

Україна є бідною країною і стрімко втрачає трудовий капітал. Вона є такою з урахуванням і неформальних (тіньових) доходів, і переказів трудових емігрантів.

Середньорічний дохід українця з урахуванням зарплати закордоном і тіньових доходів у 2018 р. становив 3,3 тис. дол. США. За класифікацією Світового банку, країна належить до країн із доходами нижче середнього (рис. 17, с. 54). В Україні близько 7,5 млн пенсіонерів отримують щомісячне пенсійне забезпечення нижче рівня фактичного прожиткового мінімуму 2 856 грн²⁸, тобто перебувають за межею бідності.

Згідно з даними ОЕСР в 2018 році 39 млн поляків витратили на придбання товарів і послуг 398 млрд дол. США, а 42 млн українців – лише 126 млрд дол. США (табл. 29). Сусідні країни є багатшими, а ті, що межують з Україною на західному кордоні, значно багатші та пропонують більше можливостей для самореалізації.

Все це формує не лише настрої трудової еміграції, а дещо тривожніше – настрої назавжди покинути країну, особливо серед освіченої і творчої молоді. Те саме стосується інженерів, науковців, конструкторів, тобто тієї спільноти, яка відіграє ключову роль в розвитку сучасної цифрової економіки, але яку не здатна задіяти сировинна економіка України.

В Україні знижується чисельність економічно активного населення, зокрема зайнятих в офіційній економіці. Протягом 2010-2018 рр. українська економіка втратили близько 3,2 млн або 23% офіційно зайнятих працівників.

3. В Україні сформувалися практики і поведінкові моделі, не сумісні із здоровим економічним розвитком. Це стало прямим наслідком відсутності довіри в суспільстві, яка так і не сформувалася за роки незалежності. Початок процесові поклала держава власною поведінкою, діючи в інтересах окремих груп, а не суспільства в цілому.

Те, що називають впливом олігархів, встановило в країні мовчазний консенсус: державні інститути часто працюють на користь окремих осіб чи груп, громадяни це розуміють, уникають сплати податків в повній мірі і тримають кошти поза банківською системою. Але особливо негативною для економіки є усталена поведінка корпорацій, які конвертують отриманий прибуток у резервну валюту і виводять з країни. Тобто, інвестування в свою країну не є пріоритетом. Зворотньою стороною цього явища є виснаження соціально – економічної інфраструктури та низька оплата праці в Україні, яка є в 3-4 рази меншою, ніж у Словаччині, Польщі та Румунії (п. 2.5).

4. Фінансові ресурси, які генерує невелика українська економіка, використовуються вкрай неефективно, що є закономірним за такої поведінки економічних агентів. Існуючі деформації призводять до вимивання капіталу із продуктивного економічного обігу через адміністративний перерозподіл доходів на користь окремих суб'єктів ціною виснаження інших.

Вкажемо на основні з них: 1) виведення капіталу корпораціями через заниження цін при експорті (в 2018 р. – біля 6,7 млрд дол. США), 2) ціноутворення через регульовані тарифи на газ та відновлювальну електроенергію, що акумулює кошти в енергокомпаніях, знекровлюючи окремі виробничі сектори, 3) акумулювання коштів населення поза банківською системою, яке оцінюється в 48 млрд дол. США (Додаток 3). До цього додамо оцінку несплачених у 2018 р. визначених законодавством податків у 10,5 млрд дол. США (п. 4.1). Отже, економічна система країни має численні розриви, через які втрачається генерований нею фінансовий ресурс.

5. В економіці країни накопичилась колосальна інвестиційна заборгованість перед інфраструктурними та виробничими фондами, що, власне, є зворотною стороною економічних деформацій. Сума критично необхідних інвестицій до 2030 р. лише в енергогенерацію оцінюється в 51 млрд дол. США, а в рухомий склад «Укрзалізниці» – 12 млрд дол. США. Загалом морально і фізично зношена інфраструктура доріг, енергети-

ки і житлового господарства вимагає в найближчі 12 років щонайменше 143 млрд дол. США інвестицій (табл. 36, с. 182).

Україна ніяк не може собі дозволити ще один інвестиційний провал на зразок того, що країна мала у 2014–2016 рр., інакше інфраструктура просто може «посипатись». Водночас слабка економічна спроможність країни не може гарантувати мінімально необхідні капітальні інвестиції для утримання інфраструктури в працездатному і безпечному стані, враховуючи її теперішню зношеність та накопичену інвестиційну заборгованість (п. 6.2.4).

6. Фіскальна політика не сприяє виробничому розвитку країни і породжує залежність економіки від зовнішніх запозичень. Вона орієнтована на збір податків та фінансування лише поточних витрат держави. Бюджетні видатки на капітальні інвестиції є незахищеними і фінансуються за залишковим принципом. Нею заперечується фіскальне стимулювання структурного розвитку економіки. В країні не створені чи не працюють національні інституції розвитку, покликані підтримати виробництво та інвестиції в появу нових високопродуктивних підприємств.

Це негативно відрізняє Україну від економічно успішних країн, у яких діє продуманий інструментарій підтримки індустріального виробництва, що відчутно допомагає їхнім корпораціям у міжнародній конкуренції. Українські ж виробники, не маючи фактично ніякої системи державної підтримки, знаходяться у заздалегідь програшній позиції.

Державний зовнішній борг, в умовах зовнішньополітичної слабкості України, перетворився з інструменту розвитку в інструмент впливу на внутрішні економічні рішення, що ігнорують потреби сучасного індустріального виробництва та спонукають трансформацію країни до аграрно-сировинної моделі економіки.

7. Фінансова система країни відсторонилася від питань виробничого розвитку і підтримки створення робочих місць. Вона концентрується на основній меті таргетування інфляції, використовуючи інструмент високої облікової ставки і цим відрізає виробничий сектор від внутрішніх довготермінових кредитів на капітальні інвестиції. Так, в 2011 р. частка кредитних ресурсів серед джерел інвестицій складала 15,2 %, а в 2018 р. знизилася до 7,7 %.

Отже, в умовах відкритості української економіки грошово-кредитна та фіскальна політики разом створюють дуже неконкурентні умови для національних виробників порівняно з закордонними. В реальності українські виробники не мають доступу до сприятливих умов кредитування та фінансових інструментів підтримки, що наявні у всіх розвинених країнах і країнах-сусідах.

Об'єднуючою проблемою є **відсутність реакції держави на ці явища у вигляді якихось системних дій**. В Україні дотепер немає зрозумілої економічної стратегії, яка б враховувала всі ці тривожні факти і давала реалістичну картину того, як збудувати високотехнологічну економіку, здатну забезпечити прискорене економічне зростання та високий рівень добробуту громадян. Спроби підмінити таку стратегію чисто євроінтеграційними документами не мають і не можуть мати успіху, оскільки Україна і ЄС знаходяться на різних рівнях суспільно – економічного розвитку.

В країнах Євросоюзу доходи на душу населення високі або вище середніх, вони мають розвинений корпоративний сектор і високотехнологічну обробну промисловість з високою продуктивністю праці. Натомість, в Україні присутня бідність, слабкими є виробничі корпорації і підприємницьке середовище, ослабленим і відсталим індустріальне виробництво. Отже завдання розвитку на даному етапі у нас відмінні. Україні потрібно вирішити питання, які країни Євросоюзу вирішили в минулому, а саме подолати бідність та розвинути корпоративне виробниче середовище, зокрема, шляхом появи численних підприємств обробної промисловості.

5.3. УКРАЇНА-2030 ЗА УМОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕПЕРІШНІХ ТЕНДЕНЦІЙ: АГРАРНА КРАЇНА БЕЗ СУЧАСНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Згадана кількість економічної проблематики, яка накопичилась в один час і в одному місці не може не мати для країни негативних наслідків. Спробуємо візуалізувати майбутнє, якщо все описане вище триватиме, Україна залишатиметься такою ж пасивною, а її економічну структуру і надалі формуватимуть лише зовнішні обставини і сили.

Для початку зафіксуємо історичну реальність, що Україна отримала сучасну форму завдяки наявності індустріального ядра. Тепер це ядро зменшується і дає тріщини. Наслідки такого процесу добре описує сценарій, за яким у країні зберігаються існуючі економічні тенденції, а саме нарощується виробництво орієнтованої на експорт сільськогосподарської продукції та надання послуг з програмування при подальшому занепаді обробної промисловості.

Враховуючи, що в даний час в суспільстві культивується бачення майбутнього розвитку України як «аграрної наддержави» із розвиненою спільнотою ІТ-спеціалістів, назвемо цей сценарій «АгроІТ» і надамо розрахунки його наслідків для економіки.

Для розрахунків було використано макроекономічну модель затрати-випуск, збудовану на даних 2017 р. з наступним використанням її результатів для побудови матриці потоку валового наявного доходу (ВНД), який отримують держава, домогосподарства, нефінансові і фінансові корпорації. Розрахунки здійснені в цінах і за середньорічним курсом гривні 2018 року та охоплюють період до 2030 р. Опис застосованого модельного апарату та постановка АгроІТ-сценарію подані у додатках 4 та 5. Результати розрахунків наведені в таблиці 30.

Таблиця 30. Розвиток економіки України за АгроІТ-сценарієм

Показники за період	факт	АгроІТ*	довідково
	2007-2018	2019-2030	2010-2018
Середньорічне зростання реального ВВП (CAGR), %	-0,5	0,8	0,1
Середньорічне зростання експорту (CAGR), %	-4,3	1,4	-4,0
Середньорічне зростання імпорту (CAGR), %	-0,5	2,1	1,0
Наявність (+)/потреба (-) у фінансових ресурсах ДГ, млрд дол. США	86,9	-27,3	67,1
Показники за рік	2018	2030	2007
ВВП, млрд дол. США	131	144	143
Сальдо зовнішньої торгівлі, млрд дол. США	-11,4	-20,8	-8,1
Сальдо зовнішньої торгівлі, % від ВВП	-8,7	-14,4	-5,7

Державний та гарантований державою борг України, млрд дол. США	78	135	18
Державний та гарантований борг, % до ВВП	61	94	12
Борги НК, млрд дол. США	71	128	76
Співвідношення боргів НК до ВНД НК, рази	4,5:1	7,5:1	5:1

* реальні зміни показників (розраховані при незмінних цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 року)

Джерело: Держстат, Мінфін, НБУ, розрахунки

Перед описом результатів зауважимо, що сценарій не враховує різних масштабних непередбачуваних подій. Тому трактувати результати доцільно в контексті здатності економіки забезпечувати потреби суспільного розвитку та її стійкості до непередбачуваних шоків, які будуть і в майбутньому.

Отже, за сценарію AgroIT ВВП країни зростатиме середньорічними темпами 0,8 %. Найбільший негативний вплив на економічне зростання буде спричинений високим імпортом індустріальних товарів, які будуть необхідні як для виробничої діяльності, так і для задоволення внутрішнього споживчого попиту, але не вироблятимуться всередині країни. Тобто, сировинна економіка України фінансуватиме діяльність обробних підприємств і створення ними доданої вартості в інших країнах.

Доходів, які генеруватиме така економіка, буде недостатньо для покриття витрат на кінцеве споживання та капітальні інвестиції на рівні попередніх 12 років. Відповідно, формується необхідність нових боргових запозичень, темпи яких будуть перевищувати темпи зростання доходів. Так, державний і гарантований державою борг зростає в 2019–2030 рр. із 78 до 135,2 млрд дол. США, а його відношення до ВВП – із 60,9 % до 94,0 %. Сумарний борг корпорацій зростає із 73 до 127,8 млрд дол. США, а у співвідношенні до їхнього валового наявного доходу – з 449 % до 755 %.

Інакше кажучи, кредитний рейтинг позичальника погіршуватиметься, і йому буде важче пояснювати кредиторам, де він візьме кошти на погашення боргу. За таких обставин заставою чи розрахунком стають активи позичальника. Які активи є в Україні на сьогодні? Звичайно, найперший і вже останній, що залишився, – це земля сільськогосподарського призначення.

Продаж цього активу принесе певний ресурс, але це не врятує ситуацію стратегічно. В умовах економічного спаду і високих політичних ризиків, як це є в Україні, вартість активів завжди знижується. Тому в найближчі п'ять

років ціна землі в Україні, як і інших активів, не буде високою. Навіть якщо буде продано половину державних сільськогосподарських земель, а це біля 5 млн га і, крім того, держава отримуватиме мито від приватних угод купівлі-продажу землі, її сумарна виручка становитиме до 10 млрд дол. за мінімально необхідних 57 млрд дол. США запозичень.

Є ще кілька тривожних сигналів цього сценарію. Україна залишається країною з низькими доходами. Цих доходів населення, що також враховують перекази коштів трудових емігрантів, буде недостатньо для покриття щорічного зростання витрат на 0,9 %, які були задані умовами моделі на рівні значно нижчому, ніж у попередні 12 років (3,2 %). Домогосподарства повинні будуть запозичити чи витратити із заощаджень біля 27 млрд дол. США.

Темпи зростання імпорту значно випереджають зростання експорту. На 2030 р. негативне сальдо поточних операцій складає (мінус) 20–21 млрд дол. США. Такий обсяг уже не перекрити коштами трудових емігрантів, що означатиме негативний платіжний баланс. Слідом за цим відбувається знецінення гривні і зростання інфляції. Додамо, що за цього сценарію частка сировинного експорту (сільське господарство і добувна промисловість) зростає до 26 % ВВП. Тобто економіка отримує величезну залежність від циклічних, зовнішніх цін на сировину.

Отже, АгроІТ-сценарій без розвитку промисловості – це модель боргової економіки, що не може обслуговувати мінімальні інвестиційні потреби, жорстко залежна від зовнішніх запозичень і цін на сировину, програмує втрату заощаджень населення і закладає небезпечні макроекономічні ризики. Така економіка буде нездатною генерувати фінансовий ресурс, що необхідний для нормального функціонування країни, не зможе подолати бідність, як і забезпечити потрібну свободу для проведення суверенної економічної політики.

Тепер спробуємо уявити, які суспільно-економічні процеси провокуватиме зазначений економічний розвиток. Зупинимось на основних з них і почнемо із впливу на стан людського капіталу, який визначатимуть кілька очевидних обставин.

1. Україна залишатиметься країною з низькими рівнями доходів населення, і відставання за цим показником від сусідніх країн зростатиме.

2. Для підтримки збільшення споживання на прийнятні за сценарієм 0,9 % необхідно буде витратити близько 27 млрд дол. США заощаджень попередніх років або покрити цю суму запозиченнями. Іншими словами, чисте фінансове багатство людей має зменшитись на цю суму.

3. У країні зменшиться кількість робочих місць, оскільки об'єктивно зростання продуктивності праці випереджатиме зростання ВВП, яке сукупно за 12 років становитиме лише біля 10 %. Скорочення робочих місць значною мірою стосуватиметься промисловості та сільського господарства, в якому зараз, за офіційними даними, зайнято біля 3 млн осіб, що вже значно більше, ніж потрібно за сучасної продуктивності праці.

4. У країні буде зменшуватися потреба в спеціалістах з інженерними, конструкторськими і науковими знаннями, оскільки не буде розвитку промислових, зокрема машинобудівних, підприємств і вони не матимуть можливостей для самореалізації.

Чи будуть за таких обставин соціально мобільні українці залишатись і очікувати? Звичайно, ні. Вони й надалі покидатимуть країну. Однак тепер значно більше виїжджатиме не працівників робітничих спеціальностей, а освіченої молоді, яка не бачитиме перспектив на Батьківщині. Ці молоді люди мають стратегічний запас часу і тому набагато частіше готові залишити країну назавжди.

Також країну покидатимуть вчені, інженери, новатори, здібності яких за АгроIT- сценарію будуть не потрібні. Тобто з країни вимиватиметься передусім той прошарок громадян, який є носієм інноваційних рішень. Він знайде попит на свої здібності в розвинених країнах, але з цією втратою країна буде відрізана від перспектив сучасного технологічного розвитку.

Отже, країна знелюднюватиметься і продовжуватиме занепадати культурно та інтелектуально. Це стане зручним середовищем для маніпулювання і зовнішнього впливу. Зовнішній світ в економічному обміні і надалі забиратиме з країни такі найцінніші ресурси розвитку, як трудовий капітал і сировину, оскільки не буде обробного сектору, який споживатиме її всередині.

Контроль над сільськогосподарською землею отримає великий капітал, зокрема і закордонний. Він визначатиме, що вирощувати, і це буде моно-

культурна, великотоннажна продукція, яку експортуватимуть на переробні заводи за межі України. Відповідно, постійними будуть дефіцити тих товарів, які традиційно споживаються населенням усередині України і які доведеться імпортувати.

У країні з малою борговою економікою гостро не вистачатиме коштів ні на соціальні проекти, ні на оборону, ні на інфраструктуру. Остання, що вже зазнала втрат у попередні періоди через постійне недоінвестування, потребує величезних інвестицій, які можна покрити лише зовнішньою допомогою або запозиченнями.

Але умови зовнішніх запозичень погіршаться. Кредитний рейтинг країни перебуватиме на низькому рівні, оскільки темпи накопичення боргів значно перевищуватимуть темпи зростання ВВП. Також дуже крихкою буде макроекономічна стабільність, оскільки високе негативне торговельне сальдо підриватиме платіжний баланс країни і курсову стабільність гривні. Все це ускладнить зовнішні запозичення, а будь-які спроби масштабних внутрішніх запозичень уряду шляхом випуску нових гривневих облігацій спровокують за таких умов високу інфляцію.

Інфраструктура і надалі недоотримуватиме необхідного інвестування, і країна наблизатиметься до техногенного дефолту. В окремих місцях припинятиметься сполучення залізницею і мостами, зупинятимуться енергоблоки і зменшиться виробництво електроенергії, почастишають аварійні випадки на об'єктах житлово-комунального господарства.

Макроекономічний баланс країни буде дуже нестійким. Це означатиме високу вразливість економіки до різних внутрішніх чи зовнішніх шоків, які неодмінно настануть. Лише протягом попередніх 12 років їх було щонайменше два – світова фінансова криза 2008 р. та війна і втрата територій 2014–2015 рр.

У згадані періоди економіка України була в значно кращому стані, однак унаслідок кризи 2008 р. рівень її падіння був найвищим у світі. Отже, вже тоді проявились ризики спрощеної, сировинної економічної структури. Зараз же ця економіка ще більш сировинна, переобтяжена зовнішнім боргом, із зношеною інфраструктурою і негативним сальдо зовнішньої торгівлі та великою масою спекулятивного капіталу в боргових паперах уряду.

Якою буде реакція такої економіки на кризу на зразок світової 2008 р.? Звичайно, це буде глибоке і затяжне падіння, більше, ніж тоді. Різкої девальвації гривні вже буде недостатньо для утримання платіжного балансу. Втрати заощаджень вже й без того збіднілого населення сягнуть рівнів кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття.

Отже, за АгроIT-сценарієм, найімовірніше, не буде просто рівного середньорічного зростання ВВП на 0,8 %. Це будуть глибокі провали після невеликих зростань, як це було в 2009 і 2014 рр. (рис 5, с. 44).

Вибратись із таких економічних провалів власними силами Україна, де не буде ні людей, ні ресурсів, очевидно, не зможе. Нові ж позики країні зі слабкою економікою і високими рівнем боргу будуть супроводжуватись дедалі жорсткішими умовами. Як мінімум, відбудеться значне ослаблення позицій України в міжнародних відносинах, коли вона буде змушена покладатись на інших.

За таких обставин в світі зміцнюватиметься сприйняття України як країни, що не відбулась, тобто сірої території, яка не здатна дати собі раду. Цю загрозливу тезу успішно тиражуватимуть ті, хто не сприймає незалежної України. За всякої небажаної геополітичної зміни, наприклад, дезінтеграційних процесів ЄС чи ізоляціонізму США, ослаблена і соціально неблагополучна Україна перетворюється на ідеальне місце для різних негативних та непередбачуваних подій – так званих чорних лебедів.

Зросте ймовірність недружнього зовнішнього втручання. Етнічні групи на кордонах України шукатимуть прихистку у своїх національних країн, і ті не зможуть не відгукнутись на прохання діаспори. Отже, вимальовується картина фрагментованої території із громадянськими конфліктами і сумнівними перспективами подальшого існування держави в її теперішніх кордонах.

Подана картина, звичайно, є одним із найбільш негативних сценаріїв розвитку подій, але цей сценарій чи його різні варіації стануть реальними, якщо через економічну слабкість не буде гарантовано добробут і безпеку громадян країни. Ймовірність таких подій зростатиме в міру неспроможності економіки самостійно забезпечити потреби суспільства і соціально-економічну організацію такої геополітично складної території, якою є Україна.

Як показують розрахунки, сценарій AgroIT закладає ризики саме такої перспективи. Його наслідків, очевидно, не розуміють ні ззовні, ні всередині країни. Щодо зовнішнього світу це закономірно, оскільки люди керуються насамперед власними інтересами. Значно тривожніше те, як мало це усвідомлюють у самій Україні. Адже маємо досвід, який свідчить, що в таких ситуаціях не варто розраховувати на зовнішні гарантії чи поради.

Отже, необхідна альтернативна пропозиція економічної стратегії країни, причому тут і зараз, оскільки кожен втрачений день забирає ресурси і погіршує можливості майбутнього розвитку. Така альтернативна пропозиція існує, і її подано в другій частині роботи.

РОЗДІЛ 6

ОБРАНИЙ ШЛЯХ: ЕКОНОМІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ НОВІТНІЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

6.1. ЩО ТАКЕ НОВІТНІЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І ЧОМУ ВІН НЕОБХІДНИЙ УКРАЇНІ

6.1.1. ЯК ІНДУСТРІАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО РОЗГОРТАЄ ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

З огляду на ту критичну масу проблем, що накопичились в Україні, суспільство зобов'язане знайти рішення, яке забезпечить найшвидший шлях нарощування обсягу національної економіки. Для цього необхідно віднайти вектор докладання зусиль, який має найвищий потенціал створення доданої вартості всередині країни. Інакше кажучи, необхідна концентрація продуктивних сил суспільства на тих видах діяльності, які найінтенсивніше генеруватимуть створення споживчої цінності у вигляді сучасних товарів і послуг.

Яким є цей вектор докладання зусиль? Відповідь на це питання, на наш погляд, не є складною. В економічній системі є лише один сектор, який за своєю природою має особливі можливості інтегрувати різні види діяльності в процес створення доданої цінності всередині країни. Таким сектором була і залишається обробна промисловість, але саме вона є найслабшою ланкою сучасної економіки України. Відповідний аналіз цього явища був наведений вище, у підрозділах 2.6 та 3.7.

Факторів, що вказують на обробну промисловість як ключ до вирішення економічної проблематики країни, достатньо. Зупинимось на головних із них.

1. Обробний сектор має унікальну здатність зв'язувати виробничі фактори, як і різні види діяльності, у процес створення доданої вартості всередині країни. Він досягає цього, насамперед, через застосування процесів поглибленої переробки продукції первинного сектору економіки, задіюючи для цього діяльність всіх інших секторів.

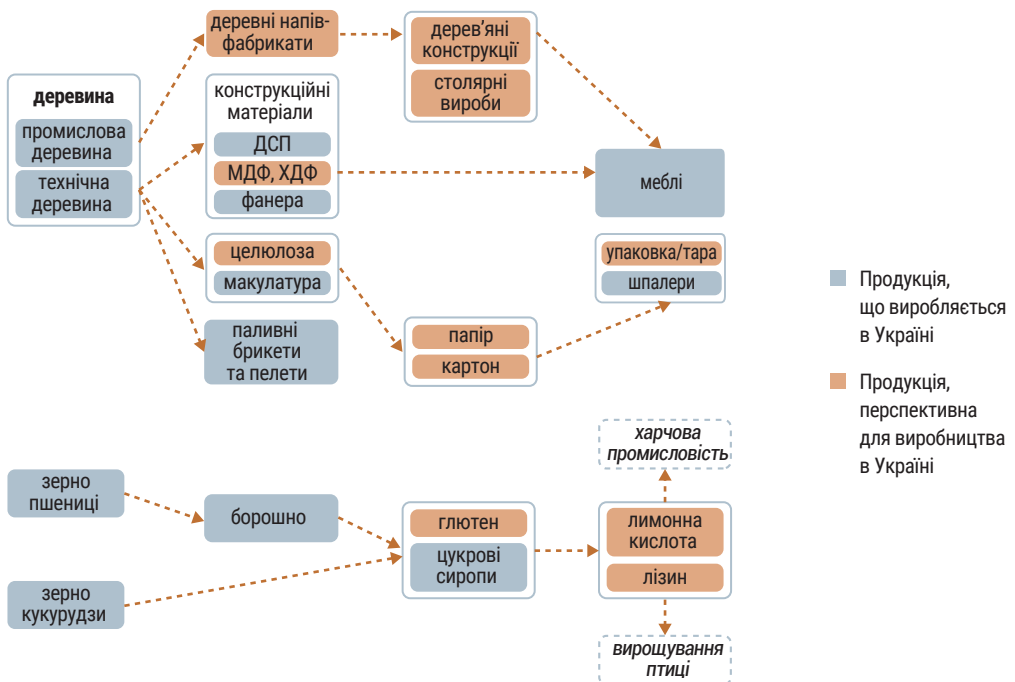
2. Очевидно, що без структурних змін економіка України не зможе генерувати тривале, тим більше надолужуюче, зростання. В цьому контексті лише обробна промисловість має всеохоплюючий вплив на інші сектори економіки, тому її перебудова здатна привести до структурної трансформації всієї економічної системи країни.

3. Для розвитку обробної промисловості в Україні існують конкурентні переваги. Це особливо важливо з огляду на сучасну глобальну взаємодію країн, яка дає можливість залучати зовні інвестиції та технології, але найперше в ті сфери, де такі конкурентні переваги існують (розділ 6.4).

Розкриємо ці пункти дещо глибше. Секрет обробного підприємства полягає в тому, що воно споживає людську працю, сировину, технології, послуги, створюючи на виході додану цінність (рис. 41). Таке споживання передбачає багато технологічних процесів, кожен з яких щось додає до цієї цінності, і чим складніший цей процес, тим більша її вартість.

Кількість виробничих процесів в обробній промисловості, як і їхня складність, набагато більша, ніж у первинних секторах, якими є, зокрема, сільське господарство чи добувна промисловість. Можна вважати, що розвиток цих процесів не має видимих меж, як і простір для продукування нової доданої цінності. Відповідно, та спільнота, яка здатна творити в цьому просторі, постійно продукуватиме власне багатство через пропозицію доданої цінності на ринку.

Рис. 41. Продуктові ланцюги переробки деревини та зерна

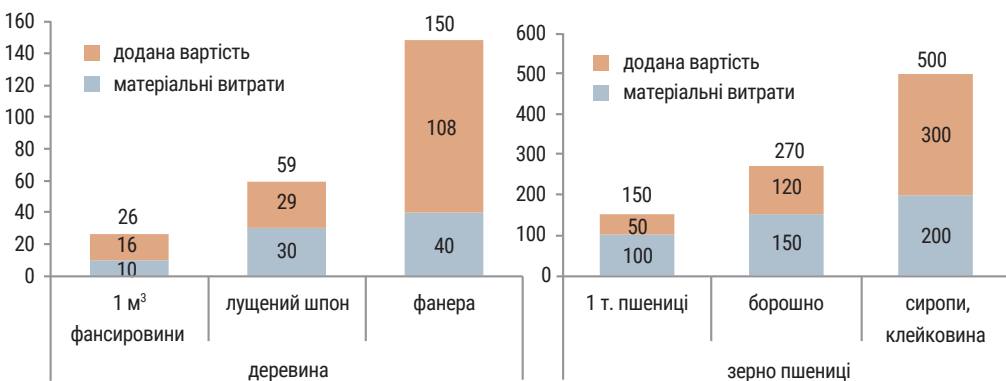

Завдяки різноманітності технологічних процесів, які застосовує обробна промисловість, здійснюється поглиблена переробка сировини, і додана вартість товару на виході зростає в рази чи на порядки порівняно із вартістю сировини на вході (рис. 41). Сума цих доданих вартостей складає валовий внутрішній продукт країни, і коли вони зростають, розгортається вся національна економіка.

Наприклад, вартість одного кубічного метру деревини складає 26 дол. США, з яких додана вартість складає 16 дол. США. Інші 10 дол. США/м³ – це матеріальні витрати, пов'язані із заготівлею деревини. Виробництво з цього обсягу деревини луценого шпону, що є напівфабрикатом для виробництва фанери, створює лише 29 дол. США доданої вартості. А вже виробництво кінцевого продукту, фанери, забезпечує 108 дол. США доданої вартості в розрахунку на один кубічний метр фанерної сировини (рис. 42). Тобто, виробництво фанери приносить майже в 7 разів більше доданої вартості, ніж просто реалізація деревини.

Подібну динаміку створення доданої вартості демонструє процес глибокої переробки зерна пшениці, де додана вартість 1 тонни цієї сировини зростає з 50 дол. США у зерні до 300 дол. США у сиропі та клейковині.

Рис. 42. Формування доданої вартості в процесі переробки 1 м³ деревини та 1 т. зерна пшениці, дол. США

Джерело: розрахунки

Важливо, що в цьому процесі знаходять своє місце всі сектори економіки без винятку. Вони переносять власну вартість на індустріальний товар, і

коли той продається, зокрема експортується, разом з ним на зовнішніх ринках розміщується додана вартість інших видів діяльності, задіяних у його виробництві. До останніх належить і довгий перелік послуг: освітніх, дослідницьких, логістичних, інжинірингових, інформаційних тощо.

У свою чергу, продукти обробної промисловості наділяють власним компонентом вартості продукцію і послуги інших галузей, що дуже важливо для зростання національного багатства. Наприклад, якщо країна експортує зерно, у виробництві якого задіяні продукти національного виробництва, наприклад мінеральні добрива, техніка чи нафтопродукти, то тим самим відбувається експорт вартості, створеної й ними.

Імпортер цього не помічає, оскільки для нього ціна залишається незмінною, але для країни додана вартість, яку оплачує імпортер, зростає у рази. Відповідно, у цьому випадку він у рази робить багатшим суспільство, що виробило експортний товар.

Показовим є економічний цикл зерна від його вирощування до глибинної переробки на білок, цукрові сиропи та кормову добавку. Одна тонна зерна коштує 150 дол. США, а згадані продукти її переробки з тонни зерна – 350 дол. США. Отже, якщо країна має потужності з глибокої переробки зерна, а також виробництво індустріальних товарів для його вирощування (добрива, сільгосптехніка, пестициди, насіння тощо), вона отримує дохід близько цієї суми, тобто 350 дол. США/тонну. Якщо ж країна згаданих виробництв не має, то її дохід буде у рази меншим.

Саме в такій ситуації знаходиться Україна, яка, експортуючи сире зерно та імпортуючи 75% компонентів для його виробництва, отримує дохід лише 75 дол. США/тонну, як різницю між експортною ціною зерна в 150 дол. США/тонну та вартістю імпортованих компонентів для його вирощування (75 дол. США/тонну).

Чим складніший індустріальний виріб, тим більше видів діяльності задіяно у його створенні і тим більше вкладено висококваліфікованої праці. Цим самим індустріальне виробництво генерує попит на дослідницьку, інженерну, освітню працю, як і на працю кваліфікованих працівників різних робітничих професій. Суспільство, де такий попит не створений, неодмінно втрачає такий трудовий капітал, який є основою функціонування сучасної розвиненої економіки.

Отже, іншого сектору, який так широко задіює продуктивні і творчі сили суспільства, не існує. Тому коли говорять про великий, але нерозкритий потенціал України, треба розуміти, що це відбувається саме тому, що слабкою є її обробна промисловість.

З інтеграційними властивостями обробного сектору пов'язана його властивість впливати на всю економічну систему країни і тісно взаємодіяти з усіма її елементами. Він створює навколо себе екосистему, до якої входять власне самі виробничі підприємства, сервісні компанії, що обслуговують виробничі процеси і робітників, заклади вищої і середньої спеціальної освіти, дослідницькі та конструкторські центри, об'єкти соціальної інфраструктури тощо.

Обробний сектор генерує комплексні замовлення на різні сучасні послуги, зокрема транспортно-логістичні, науково-дослідницькі, інформаційно-цифрові, освітні, фінансові. Саме в середовищі, яке створює обробна галузь, зароджується більшість новітніх розробок, що дають згодом життя цілим індустріям послуг і суміжним секторам. Останні приклади – це електроніка та засоби зв'язку, фінанси та платіжні системи, швидкісні транспортні перевезення.

Таким чином, різні зміни, що відбуваються в обробній галузі викликають реакцію у всіх елементах економіки. Вона формує ланцюги попиту і пропозиції, вздовж яких розгортаються всі інші види економічної діяльності. Одне робоче місце у машинобудуванні генерує попит на створення трьох-чотирьох місць в інших секторах. Тому структурні зміни в індустріальному секторі здатні трансформувати всю економічну систему країни.

Через згадані особливості обробна промисловість має великий вплив на загальне створення робочих місць в країні – як у самій галузі, так і в суміжних видах економічної діяльності. Критично важливим є те, що вона дає можливість самореалізації людям вищих технічних та інженерних професій. Особливо це стосується машинобудування, яке споживає працю інженерів, конструкторів, винахідників, науковців чи ІТ-спеціалістів, тобто того прошарку, який несе цінності сучасного інноваційного розвитку. Тому без відповідної пропозиції з боку переробних підприємств країна втрачатиме цих людей, а з ними і можливості економічного відродження.

Згідно статистичних показників роль промисловості в сучасному світі змінюється, однак її цінність, як основи економічної системи, залишається

незмінною, модифікуючись у своїх проявах. Саме обробна промисловість покликана доводити продукт до тієї завершеної форми, яка потрібна кінцевому споживачеві. Вже потім на базі таких матеріальних виробів розвиваються різні послуги, які споживає сучасна людина. Індустріальні товари і послуги на їхній основі є невіддільними, і в цьому полягає новий погляд на промисловість. Однак у цій неподільності первинним є товар, тобто виробництво.

Останніми роки частка промисловості в структурі ВВП розвинених країн і загалом у світі зменшувалась на користь послуг, зокрема фінансових. В Україні відбувалось те саме лише з тією різницею, що разом із послугами значно зросла частка сільського господарства – з 7,4 % до 10,1 % в 2010–2018 рр., а обробна промисловість зменшила за цей час не лише частку у ВВП з 13,2 % до 11,6 %, що значно нижче, ніж у країнах фокус-групи (17–20 %), а й абсолютні обсяги випуску. Тобто, на відміну від розвинених країн в Україні відбулась негативна деіндустріалізація, як зворотний перехід від промисловості до сільського господарства (див. п. 3.7).

Світовий тренд щодо зниження частки промислового виробництва вимагає пояснення, адже виникають питання, чи залишається обробна промисловість драйвером економічного зростання і розвитку. При цьому зазначимо, що у жодного серйозного економіста немає сумнівів, що саме індустріальне виробництво стало свого часу для розвинених держав вхідним квитком до клубу багатих країн^{25,29}. Отже, є й проста відповідь: оскільки Україна цього квитка поки ще не має, його треба здобути через створення сучасного, високотехнологічного обробного сектору країни.

Що ж стосується зростання частки послуг в економіці розвинених країн, яке також називають постіндустріальним розвитком, то воно стало можливим лише завдяки розвиненому індустріальному виробництву, яке забезпечило як матеріальну основу для самої появи цих послуг на базі різних промислових виробів, так і достатню купівельну спроможність суспільства ці послуги споживати.

На сьогодні індустріальна база багатьох розвинених країн, що створювалась в 70–80-их роках минулого століття вже не може забезпечити потрібної динаміки загальноекономічного зростання, зокрема і сектору послуг. Відбувається це через застарілість базового обладнання і низький ступінь проникнення новітніх технологій, у т.ч. цифрових. Відповідно, біль-

шість розвинених країн переглядають стратегічні пріоритети на користь нового етапу індустріального розвитку під широкою назвою Промисловість 4.0, застосовуючи масовану державну допомогу на впровадження цифрових технологій в індустріальне виробництво³⁰. Це підтверджує реалії, що індустріальне ядро було і залишається основою економічної системи країн, які мають високий рівень добробуту і знаходяться на передових позиціях технологічного розвитку³¹. Відтак воно постійно перебуває у полі опіки урядів цих країн, які застосовують різні форми державної підтримки для розвитку складного індустріального виробництва на своїх територіях.

Ренесанс сучасних індустріальних стратегій у світі полягає у впровадженні бізнес-процесів, що базуються на цифрових технологіях. Ці технології забезпечують можливість створення небаченої досі споживчої цінності товарів, аж до наділення індустріального виробу штучним цифровим інтелектом³². Відтепер такий виріб отримує здатність самостійно реагувати на зовнішнє середовище, змінювати власну поведінку, взаємодіяти з людиною та іншими виробами тощо. Це породжує нові бізнес-моделі, які перевертають традиційний погляд на промисловість як на фабрику, що продукує товар. Відтепер це радше екосистема, що продукує послугу, в якій центральну роль відіграє взаємодія із виробом і між виробами.

Отже, нині відбувається перевинайдення промисловості. Від цього процесу найперше виграють країни, які вже виробляють сучасні індустріальні товари, тобто мають те, до чого докладаються новітні цифрові реалії. Бути осторонь цього процесу означає втратити здатність до створення цієї нової цінності, а отже, й до контролю дохідних ланцюгів доданої вартості. Наслідком цього для будь-якої країни буде консервація відставання і бідності. Тому коли ми говоримо про індустріальний розвиток України, то маємо на увазі і його сучасний контекст у руслі нової цифрової реальності.

Водночас, необхідно розуміти, що Україна пройшла негативну деіндустріалізацію у вигляді повернення до сільського господарства і все ще перебуває в цьому процесі. Тому завдання її нового індустріального розвитку є значно ширшим і передбачає не лише і не так вдосконалення вже існуючих виробництв, як процес створення нових обробних потужностей у тих сферах, де для цього існують сприятливі передумови. Відразу зазначимо, що таких сфер в Україні багато, про що йтиметься у підрозділі 6.4.

6.1.2. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ УКРАЇНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Історичний досвід України, а також аналіз наявних сьогодні факторів вказують на те, що країна має конкурентні переваги для розвитку на її території обробної промисловості. Останнє, щоправда, можливе лише якщо країна розпізнає власні можливості та застосує правильну економічну політику для їхньої реалізації.

Можливості і передумови для розвитку виробництва сучасних індустріальних товарів, як і конкурентні переваги України, детально описані в підрозділі 6.2, тому зупинимось на них лише коротко.

Україна багата на різноманітну місцеву сировину для переробки. Це зокрема, мінеральні продукти, такі як руди чорних і кольорових металів, вугілля, газ, каолінові глини, сільськогосподарська сировина, ресурси деревини тощо (п. 6.2.2). Деякі з них особливо перспективні в контексті сучасних світових трендів, як, наприклад, руди літію, цирконію та титану. Цих ресурсів достатньо, щоб здійснювати їхню промислову переробку, але недостатньо, щоб експортувати в необробленому вигляді, наслідуючи, наприклад, нафтову модель Саудівської Аравії чи вугільно-рудну модель Австралії.

Наступне – це ринки. У світі сформувався стійкий зростаючий попит на продукцію переробки згаданої сировини, насамперед тих самих харчових продуктів, металовиробів чи будівельних матеріалів (п. 6.2.5). Також великий і стійкий попит існує на внутрішньому ринку: як населення, так і низка експортоорієнтованих секторів потребують багатьох видів індустріальних товарів, які зараз імпортуються (п. 6.2.3 та п. 6.2.4). Отже, насправді ринки не є обмеженням. Наявні як можливості експорту, так і розумного імпортозаміщення.

В Україні залишається працездатною енергетична і транспортна інфраструктура, яка свого часу створювалась під масштабну індустріальну державу. Насамперед, йдеться про залізницю та енергомережі. Значення цього фактора важко переоцінити. Електроенергії, яка виробляється в країні, достатньо для подвоєння ВВП за умови зниження її непродуктивних втрат і створення сучасних енергоефективних виробництв. Так, нинішній стан інфраструктури вимагає великих інвестицій, але й це потрібно розглядати як можливість нового індустріального розвитку.

У країні наявні виробничі потужності в різних галузях, частина з яких залишається конкурентоспроможною, а частина може бути модернізована. Зокрема, існує виробнича інфраструктура, як передумова для створення повноцінних кластерів у будівництві залізничної техніки, авіації, автопромі, суднобудуванні, сільськогосподарському машинобудуванні тощо¹³.

І, нарешті, головне – це людський капітал, освітня і наукова інфраструктура. Ключовими є природні здібності людей до технічних і точних наук, завдяки яким зростають нові покоління інженерів, конструкторів, дослідників (п. 6.2.1). В країні присутні сотні тисяч робітників, при звичаєних до індустріальної культури і дисципліни. За останні десять років отримала розвиток ІТ спільнота, ключова у впровадженні цифрових технологій. Цей капітал шукає самореалізації, яку неможливо забезпечити без сучасної обробної промисловості.

Не можна також ігнорувати важливість обробного сектору для України в контексті тих реалій, які сформувались історично. В Україні, яка вже мала період індустріальної слави, особливо в її центральній та східній частині розміщено чимало великих індустріальних міст. Там розташовані підприємства металургії, машинобудування, хімічної галузі, на яких працюють сотні тисяч робітників.

Навколо цих підприємств функціонує велика соціально-інфраструктурна та освітня мережа. Відповідно, така реальність несе як ризики, так і можливості. І все залежить від того, чи руйнуватиметься індустріальне ядро і надалі, чи країна отримає новітній індустріальний розвиток.

6.1.3. ЧОМУ СТВОРЕННЯ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ОБРОБНОГО СЕКТОРУ ВИМАГАЄ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Отже, в Україні зібрані основні і взаємодоповнюючі фактори, необхідні для новітнього індустріального розвитку. До них необхідно додати підприємництво, інвестиції та технології. Але, незважаючи на такі сприятливі умови, ми не спостерігаємо розвитку обробної промисловості в країні. Навпаки, протягом останніх десятиліть відбувається зворотній процес.

Причина такого регресу полягає в тому, що **розвиток сучасного індустріального виробництва вимагає розумного балансу економічних свобод та державної стимулюючої політики**. В Україні ж сектор обробної промисловості ніколи не перебував у полі тривалої і серйозної опіки влади. Для появи переробних підприємств лише дії ринкових сил і передумов недостатньо. Ринок взагалі слабо працює там, де йдеться про створення власного виробництва серйозних індустріальних товарів, таких, наприклад, як літальні апарати, енергетичне обладнання, нафтохімія тощо.

Цей вид діяльності вимагає великих інвестицій і тривалого часу, тобто є ризикованим. Але й винагорода може бути високою – контроль за найпривабливішими ланцюгами доданої вартості, технологічний прогрес та високий рівень доходів громадян, що забезпечує така економіка. Тому економічно успішні держави застосовують відповідну стимулюючу політику, здійснюючи в тій чи в іншій формі фінансову підтримку національних виробників різних розмірів, як МСБ, так і великих корпорацій³³.

Форми державної підтримки виробників відрізняються за окремими країнами, але концептуально вони схожі і полягають у наданні прямих безповоротних субсидій (грантів), податкових преференцій, здешевленні кредитів, різного обмеження імпорту та технічній політиці.

Продумана державна допомога починається із розумної аргументації її надання. В розвинених країнах субсидіювання пов'язують із досягненням суспільної мети, якою, наприклад, в даний час є захист довкілля і боротьба з глобальним потеплінням. Відповідно субсидуються компанії і проекти, спрямовані на технологічну модернізацію, внаслідок якої процес виробництва чи сам індустріальний виріб стають більш енергоощадними та дружніми до природного середовища. Показовим прикладом може бути виробництво електромобілів чи безвідходні переробні потужності.

Концепція суспільної мети дозволяє компаніям, зокрема і крупним машинобудівним корпораціям, отримувати із зовнішніх джерел до 50% фінансування власних R&D. В 2017 р. в країнах ЄС у формі прямих державних грантів було профінансовано 12% витрат на R&D машинобудівних корпорацій у сумі 35,7 млрд євро³⁴. Отже, йдеться про дуже великі кошти.

Іншою, відносно стандартною, мотивацією є підтримка МСБ, яка супроводжує всі основні етапи його діяльності – створення підприємства, вихід

на проектну потужність, капітальну модернізацію, розробку нових зразків виробів, вихід на зовнішні ринки тощо. Вона включає як отримання безповоротних субсидій, так і пільгове довготермінове кредитування (за кредитною ставкою до 2% на термін до 10 років).

Наприклад, Центральна інноваційна програма для МСБ в Німеччині (Zentrales Innovationsprogramm Mittelstand, ZIM) передбачає надання безповоротних субсидій в обсязі до 360 тис. євро на компанію, а також надання пільгових інвестиційних кредитів в обсязі до 25 млн євро (але не більше 50% інвестицій). Надання субсидій адмініструють регіональні відділення Федерального міністерства економіки і технологій Німеччини (BMWi). Пільгові кредити видають Федеральний банк розвитку KfW (активи 500 млрд євро), або 16 регіональних банків розвитку, які має кожна земля Німеччини. Регіональні банки розвитку також мають значні можливості до кредитування – наприклад, активи NRW Bank (Північній Рейн-Вестфалія) складають 142 млрд євро, L-Bank (Баден-Вюртемберг) – 70 млрд євро.

Інший приклад – Польща. Програми підтримки МСБ адмініструє Польське агентство із розвитку підприємництва (ПАРП). Воно надає інвестиційні субсидії в обсязі до 120 тис. дол. США (але не більше 30% інвестицій), та часткову компенсацію кредитної ставки. Для Східної Польщі обсяг інвестиційної субсидії може бути більший. Загальний бюджет Програми на 2011-2020 роки складає 20 млрд євро.

Розповсюдженим аргументом надання державної допомоги служить ідея вирівнювання економічного розвитку територій та підтримки депресивних регіонів. Дана мотивація більше характерна для країн, що розвиваються, і втілюється інструментами спеціальних економічних зон. Резиденти цих зон отримують доступ до інфраструктури та податкові пільги, зокрема звільнення від податку на прибуток та/або оподаткування зарплати. Обсяги отриманих податкових пільг сумарно не повинні перевищувати обсяги інвестицій.

Наприклад, у Польщі працює 14 особливих економічних зон, які створені в 1996-1998 рр. і будуть діяти до 2026 р. Географічно ці зони розташовані в районах зосередження вуглевидобутку і постсоціалістичної металургії та суднобудування, і покликані створити нові робочі місця для звільнених в процесі реструктуризації працівників. Управляють цими зонами комерційні компанії, які отримують державні та регіональні субсидії на розвиток

транспортної і енергетичної інфраструктури зони. Інвестор отримує доступ до енергомережі, а також звільняється від податку на прибуток на 10 років. Також він може претендувати на регіональні програми подолання безробіття, які передбачають виплату грантів із розрахунку 900-1950 дол. США на одне робоче місце у випадку залучення безробітного³⁵.

В Туреччині територія країни за рівнем економічного розвитку і показником безробіття розділена на 6 інвестиційних регіонів. Інвестор отримує земельну ділянку, і залежно від місцезнаходження (інвестиційного регіону) отримує преференції у вигляді звільнення від ввізного мита і ПДВ на імпорт обладнання (всі регіони), а також звільнення від податку на прибуток і сплати соціального страхування (регіон 6). Також у регіонах 3, 4, 5 і 6 регіональна влада компенсує частину кредитної ставки.

Ще одним аргументом, який призводить до обмеження конкуренції на користь внутрішнього виробника, є питання безпеки експлуатації (сумісності виробів) промислової продукції та захисту інтересів споживача, які регулюються технічною політикою. Вона фактично оберігає внутрішній ринок від напливу неякісної дешевої імпоротної продукції та створює преференції національному виробнику у внутрішніх публічних закупівлях.

І, зрештою, в деяких країнах діють прямі акти на підтримку внутрішнього виробника, які обґрунтовуються метою збереження робочих місць. Вони передбачають преференції, зокрема у державних закупівлях, у залежності від рівня локалізації виробництва, тобто створення ним доданої вартості всередині країни. Показовим є приклад США, де в рамках Акту про відновлення та реінвестиції Америки (ARRA) від 2009 р. діє законодавча норма «Купуй американське», яка зобов'язує публічні установи країни при держзакупівлях надавати перевагу продукції, що містить, залежно від складності виробів, від 40 до 80% місцевої складової.

Наведемо деякі приклади як діє державна допомога у розвинених країнах. Візьмемо деревообробне підприємство в Німеччині з категорії МСБ, яке хоче здійснити модернізацію виробництва вартістю 1 млн євро. Воно має лише 100 тис. євро власних коштів, або 10% від потреби. В рамках Центральної інноваційної програми для МСБ можна отримати 380 тис. євро безповоротної субсидії. Залишок (520 тис. євро) буде отримано у вигляді пільгового кредиту у регіональному банку розвитку терміном на 10 років.

У Польщі деревообробне підприємство при аналогічній модернізації потужностей отримує від ПАРП безповоротну субсидію в обсязі 120 тис. дол. США та компенсацію кредитної ставки, яка знизить вартість залученого комерційного кредиту.

Всі країни, що межують з Україною, зокрема всі країни фокус-групи, мають працюючий інструментарій підтримки власного індустріального виробництва. Невичерпний перелік цього інструментарію наведений в Додатку 6.

Отже, підтримка внутрішнього виробництва займає високі позиції в реальній політиці економічно успішних країн. Для них важливість цього питання є очевидною умовою вигідної міжнародної співпраці і добробуту їхніх громадян. Державна допомога, яку вони застосовують, робить дуже жорсткою міжнародну конкуренцію на ринках індустріальної продукції, а саму державну підтримку – важливим фактором конкурентоспроможності.

В Україні ж зараз подібної підтримки власної обробної промисловості немає, що, в умовах відкритості ринку, перекреслює шанси на появу в країні диверсифікованого і високотехнологічного індустріального виробництва.

6.1.4. ЩО ТАКЕ НОВІТНІЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Отже, розвинена обробна промисловість, завдяки тісним міжгалузевим зв'язкам, є ключовою ланкою, що забезпечує створення доданої вартості всередині країни, основою підвищення її конкурентоспроможності та досягнення високого рівня доходів громадян. Україна має необхідні передумови для будівництва сучасної обробної промисловості і, на цій основі, – структурної трансформації всієї економіки країни. Це найкоротший і, очевидно, безальтернативний шлях створення стійкої економічної системи, здатної забезпечити прискорене зростання і подолання бідності в країні. Також це той напрямок, який дає Україні шанс стати виробником технологій і в майбутньому досягти статусу розвиненої країни.

Тому країні пропонується змінити ставлення до сучасного індустріального розвитку і застосувати економічну політику, націлену на появу оновленого

і високотехнологічного сектору обробної промисловості. Держава власною політикою має заохотити приватний сектор розвивати виробничу діяльність і збудувати в Україні сучасні заводи.

Такий процес створення високотехнологічної, диверсифікованої і високопродуктивної обробної промисловості, як основи структурної трансформації всієї економіки країни через застосування економічної державної політики, і є **Новітнім індустріальним розвитком України (НІРУ)**. Більш коротко НІРУ можна визначити як спосіб побудови конкурентоспроможної економіки країни через концентрацію зусиль на розвитку її обробного сектору.

НІРУ виходить із українських реалій, тобто з можливостей розвитку національної економіки, які їй надають внутрішні ресурси і зовнішні обставини, і є суто українським шляхом. Вона передбачає претензії України на більш гідне місце у ланцюгах створення вартості, а отже, її вступ у міжнародну конкуренцію на іншому, вищому рівні. Ця політика є суверенною, адже, здійснюючи її, країна вже не зможе лише підлаштовуватись під зовнішні обставини.

НІРУ – це масштабний процес перетворень, який виходить за суто економічні рамки. Він передбачає залучення великої кількості громадян до різних видів діяльності, зростання їхньої довіри до цього процесу, як і зміну ставлення до країни. Мають змінитись моделі поведінки і держави, і бізнесу, який тепер насамперед інвестуватиме у свою країну. Тому НІРУ вимагає зрозумілих принципів, і їх сформульовано в підрозділі 7.2

Здійснити такі перетворення за короткий проміжок часу неможливо, тому для реалізації новітнього індустріального розвитку виділяється дванадцять років безперервних зусиль суспільства і влади. В 2030 році в країні має бути створений новий індустріальний ландшафт, який не відтворюватиме минулий, а буде інший – високопродуктивний і енергоефективний.

Важливо розуміти, що цей процес передбачає як цифрову трансформацію діючих підприємств, так і значно ширше завдання – появу нових переробних заводів. Тобто наша новітня індустріалізація є одночасно і частиною загальносвітового процесу перевинайдення індустрії, або її цифровізації, і суто українським зусиллям з будівництва повноцінних виробничих кластерів, для яких у країні існують передумови.

Політика НІРУ повинна виходити із реалій та особливостей України, а також із новітнього погляду на промисловість. У наступних розділах наведено аналіз можливостей і передумов розвитку обробної промисловості, як і зріз того, чим є у світі сучасне виробництво індустріальних товарів. За результатами цього аналізу було складено картину того, якою має бути новітня обробна промисловість України, сформульовано принципи і робочі гіпотези щодо реалізації НІРУ, а також описано як працюватиме ця політика для появи в країні високотехнологічного обробного сектору.

Крім того, для обґрунтування правильності вибору були проведені макроекономічні розрахунки загальноекономічного розвитку і зростання української економіки за умов застосування цієї економічної стратегії.

6.2. МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВИ НОВІТНЬОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

6.2.1. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Людський капітал є найпершим, чого потребує Новітній індустріальний розвиток. Насамперед йдеться про інженерно-дослідницькі кадри, кваліфікованих фахівців робітничих спеціальностей, а також адміністративного та операційного персоналу із навичками організації роботи складних виробничих систем.

Сучасні реалії висувають нові вимоги до працівників. Зокрема, інженерно-технічні спеціалісти повинні бути здатними розробляти нові технології, матеріали, промислові зразки продукції, а також мати навички роботи з комп'ютерними інженерними програмами та різноманітними комп'ютерними системами: проектувальними, розрахунковими, дослідницькими.

Кваліфіковані робітники з виробництва, технічного обслуговування та ремонту виробничого обладнання і промислової інфраструктури повинні вміти працювати на автоматизованому промисловому обладнанні з програмним управлінням. Від адміністративного та операційного персоналу вимагаються навички роботи із системами, що забезпечують виробничі процеси: логістику, енергетику, постачання матеріалів та ресурсів.

Українці мають історично сформовані здібності до точних і технічних наук. Цьому сприяли їхнє культурне, географічне, природне середовище та умови побуту. Звичка до дотримання технологічної дисципліни з дитинства виховувалась в домашньому господарстві, сільському господарстві, ремісництві. Традиційний родинний уклад життя не надавав більшості населення можливості мандрувати, однак природна допитливість приводила простих селян до вивчення наук та накопичення знань від обміну досвідом з представниками інших народів, а також сублімувала важливу для винахідництва творчу енергію.

Найкращою ілюстрацією цього є здобутки найвідоміших українців – винахідників промислових матеріалів та технологій:

- **Іван Пулюй** (1845–1918) – фізик та електротехнік, винахідник, організатор науки, публіцист, перекладач Біблії українською мовою.
- **Федір Піроцький** (1845–1898) – інженер, один з перших в світі винахідників трамваю на електричній тязі.
- **Йосип Тимченко** (1852–1924) – механік-винахідник, який винайшов кіноапарат за два роки до братів Люм'єр.
- **Володимир Хавкін** (1860–1930) – винахідник вакцин проти холери та чуми.
- **Степан Тимошенко** (1878–1972) – всесвітньовідомий український вчений у галузі механіки, який вважається батьком теоретичної механіки.
- **Євген Патон** (1870–1953) – учений, який займався проектуванням і будівництвом мостів та під керівництвом якого винайдено спосіб автоматичного швидкісного зварювання.
- **Олексій Бахмутський** (1893–1939) – винахідник, конструктор першого в світі вуглевидобувного комбайна.
- **Сергій Корольов** (1906–1966) – український вчений у галузі ракетобудування та космонавтики, конструктор.
- **Михайло Янгель** (1911-1971) – засновник та перший Головний конструктор конструкторського бюро «Південне» (1954-1971).
- **Валентин Глушко** (1908-1989) – засновник радянського рідинного ракетного двигунобудування.

- **Кирило Синельников** (1901-1966) – фізик, один із засновників ядерної фізики в СРСР, один з керівників розвитку реакторного матеріалознавства та створення ТВЕЛів.
- **Лев Шубников** (1901-1937) – фізик та винахідник, засновник першої криогенної лабораторії в Україні, першовідкривач ефекту Шубникова-де Хааза.
- **Вадим Горський** (1905-1937) – фізик, який за 32 роки життя винайшов та дослідив два фізичних явища: ефект Горського та наближення Горського-Брегга-Вільямса.

Невипадково обидві імперії – Австро-Угорська та Російська, в яких територіально перебувала українська спільнота з часів першої промислової революції, розвивали власну промисловість та машинобудування на теренах сучасної України, де вони знайшли придатний для цього людський капітал.

Те саме відбулося в СРСР, в межах якого Україна стала найбільш потужним і концентрованим індустріальним осередком. Тоді в Україні були створені численні конструкторсько-технологічні, навчальні, інженерно-технічні школи у передових секторах промисловості: енергетиці, спеціальній металургії, важкому машинобудуванні, титановій промисловості, трансформаторобудуванні, виробництві безшовних труб, космічному ракетно- та супутникобудуванні, електронному приладобудуванні, літакобудуванні, авіаційних двигунів, судових газотурбінних двигунів, гідравлічних турбін.

Людський капітал, який створював всі ці досягнення, продовжує відтворюватись на теренах України і сьогодні. В країні є цілі промислові міста і регіони, де мешкають тисячі людей з досвідом роботи на виробництві. Отже, природні здібності та навички українців разом з існуючою системою середньої, професійно-технічної та вищої освіти дають можливість сформувати кадровий корпус для нового етапу індустріального розвитку.

6.2.2. РІЗНОМАНІТТЯ СИРОВИНИ

Природні та сировинні ресурси України (natural endowments) є багатими і різноманітними. Вони можуть стати невичерпним джерелом багатства її громадян за умов раціонального використання, тобто розумного докладавання праці та технологій для їхньої поглибленої переробки на території

країни. Зараз така переробка здійснюється більшою мірою не в Україні, відповідно, добути з цих ресурсів багатство осідає за її межами.

На території України проживає 0,5 % населення планети, але воно фактично володіє 8,7 % чорноземів, 18 % запасів марганцевої руди, 2,7 % запасів залізорудної сировини, 1,9 % запасів уранових руд, 0,9 % запасів титанової сировини, 0,6 % запасів природного газу.

Крім того, достатньо значними для видобутку і переробки є запаси деревини, літєвих і цирконієвих руд, каолінових та вогнетривких глин тощо (табл. 31). Цього різноманіття сировини достатньо для розвитку диверсифікованої та багатогалузевої промисловості.

Таблиця 31. Основні сировинні ресурси України станом на 2018 р.

Вид сировини	Обсяги запасів
Чорноземи	28 млн га
Деревина	2,1 млрд м ³
Залізні руди	2,3 млрд тонн (на 100% Fe)
Марганцеві руди	140 млн тонн (на 100% Mn)
Ільменітовий титановий концентрат	5,9 млн тонн (на 100% TiO ₂)
Рутиловий титановий концентрат	2,5 млн тонн (на 100% TiO ₂)
Природний газ	1 100 млрд м ³
Нафта	395 млн барелів
Уранові руди	114,1 тис. тонн (на 100% U)
Літєві руди (середній вміст Li ₂ O - 1,3%)	100 млн тонн

Джерело: U.S. Geological Survey, BP Energy Outlook 2019, World Nuclear Association

Сировинні ресурси України стали основою розвитку її первинного сектору. Так, сьогодні в Україні добуваються в значних обсягах залізні, марганцеві та титанові руди, вугілля, глини. Також здійснюється видобуток природного газу, нафти і урану, який має потенціал до нарощування (табл. 32).

Україна не випадково позиціонується як житниця світу. Родючі ґрунти і сприятливі агрокліматичні умови (температура і достатня кількість опадів) дозволяють отримувати високі врожаї зерна. Потенціал його виробництва в Україні оцінюється в 120 млн тонн зерна щорічно, що на 70 % перевищує нинішній рівень (70 млн тонн в 2018 р.). Також в Україні вирощується широкий спектр плодовоовочевої продукції та нішеві культури (нут, сочевиця, квасоля, горох тощо).

Отже, Україна виробляє значні обсяги сировинних продуктів, однак невинправдано висока їх частка експортується в необробленому вигляді, тобто використовується дуже нераціонально.

Таблиця 32. Виробництво та експорт основних видів сировини в Україні в 2018 р., тис. тонн

Товарна група	Виробництво	Експорт	Питома вага експорту у виробництві, %
Зернові	69 049	41 676	60
Зернобобові	955	655	69
Олійні	21 434	4 770	22
Насіння соняшнику	14 165	59	0
Інші олійні (соя, ріпак)	7 269	4 711	65
Руди	72 679	37 592	52
Руди і концентрати залізни	70 120	36 913	53
Руди і концентрати титанові	820	599	73
Руди і концентрати марганцеві	1 719	60	3
Руди цирконієві	21	21	100
Глини	10 467	6 496	62
Бентоніт	113	14	12
Глини вогнетривкі	8 114	5 534	68
Каолін	2 240	948	42
Енергоносії			
Вугілля	26 254	64	0
Нафта	1 624	-	0
Природний газ	20 267	-	0
Уранові руди	1,4	1,4	100
Заготовлена ділова деревина (з урахуванням деревини підданої первинній переробці: розколена чи розпиляна)	7 205	2 671*	37

* включає обсяги необробленої деревини, які експортуються в країни ЄС під виглядом паливної деревини (328 тис. тонн у 2018 р.)

Джерело: Держстат

Частка сировинної продукції в українському товарному експорті має тенденцію до зростання: з 2014 р. по 2018 р. вона збільшилась із 23 % до 27 % (табл. 33). Сумарний обсяг експорту сировини в 2018 р. сягнув 12,6 млрд дол. США. Водночас, переробка цієї сировини в Україні збільшилась у рази додану вартість і виручку від експорту. Яскравий приклад – експорт соняшникової олії і шроту замість експорту насіння соняшнику. Так, у 2018 р. Україна експортувала сирової олії наливом і шроту на 5,0 млрд дол. США. У випадку експорту насіння соняшнику у необробленому вигляді обсяг експорту становив би 3,5 млрд дол. США, тобто на 30 % менше.

Таблиця 33. Динаміка українського експорту основних видів сировини в 2014-2018 рр., млн дол. США

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018
Зернові	6 542	6 057	6 073	6 501	7 238
Зернобобові	63	61	118	149	155
Олійні	1 655	1 445	1 502	2 028	1 914
Руди	3 452	2 202	1 938	2 722	3 024
Глини	248	232	222	292	299
Деревина	254	173	106	1	0
Сировинний експорт разом	12 214	10 169	9 959	11 692	12 629
Сукупний експорт товарів	53 914	38 135	36 362	43 267	47 340
Питома вага сировини в експорті товарів	23 %	27 %	27 %	27 %	27 %

Джерело: Держстат

Залучення сучасних технологій дозволяє розгорнути в Україні ланцюги доданої вартості як продовження вже існуючих в країні сировинних виробництв. Таких ланцюгів є багато, і найбільш перспективні з них наведені в Додатку 7.

Також, завдяки запасам сировини, Україні можна розумно інтегруватися у виробничий простір Євросоюзу, використовуючи нові індустріальні тенденції в ЄС. Наприклад, у квітні 2019 р. Європейський Союзом прийнято «Стратегічний план дій щодо акумуляторів: побудова стратегічного ланцюга вартості акумуляторів в Європі»³⁶, який передбачає збільшення споживання відповідних ресурсів, насамперед літію. Україна, маючи

найбільші запаси літію в Європі, повинна боротися за розміщення виробництва акумуляторів на своїй території. Однак, це вимагає розумної індустріальної політики.

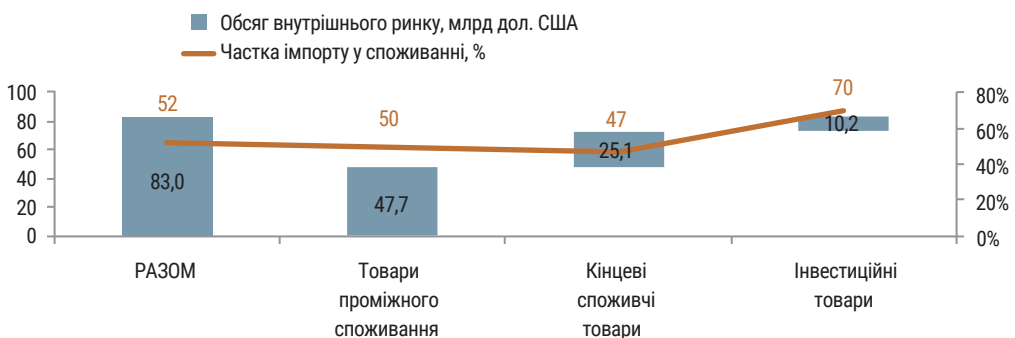
Налагодження переробки місцевої сировини, насамперед аграрної, є процесом збирання «плодів, що висять низько». Його треба пройти у першу чергу, і це має стати важливою частиною нового переробного сектору країни, який описаний в підрозділі 6.4

6.2.3. ВНУТРІШНІЙ ПОПИТ НА ПРОДУКЦІЮ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Внутрішній ринок здатний відіграти важливу роль у розвитку виробництва і створенні робочих місць у країні. Він демонструє реальний платоспроможний попит, який завжди був основою становлення національних корпорацій в різних країнах і на який можна розраховувати, організовуючи випуск індустріальних товарів. Відповідно, Україна повинна скористатися цим досвідом і цією можливістю.

Обсяг українського ринку товарів переробної промисловості в 2017 р. становив 83,0 млрд дол. США (рис. 43), з яких 47,7 млрд дол. США (або 57 %) склали товари проміжного споживання, які далі використовуються у процесі виробництва готової продукції, а 25,1 млрд дол. США та 10,2 млрд дол. США, відповідно, споживчі та інвестиційні товари кінцевого споживання, на які сумарно припала решта 43 %.

Рис. 43. Попит на продукцію переробної промисловості в Україні в 2017 р., млрд дол. США

Джерело: розраховано на базі даних таблиці Держстата «витрати-випуск» за 2017 р.

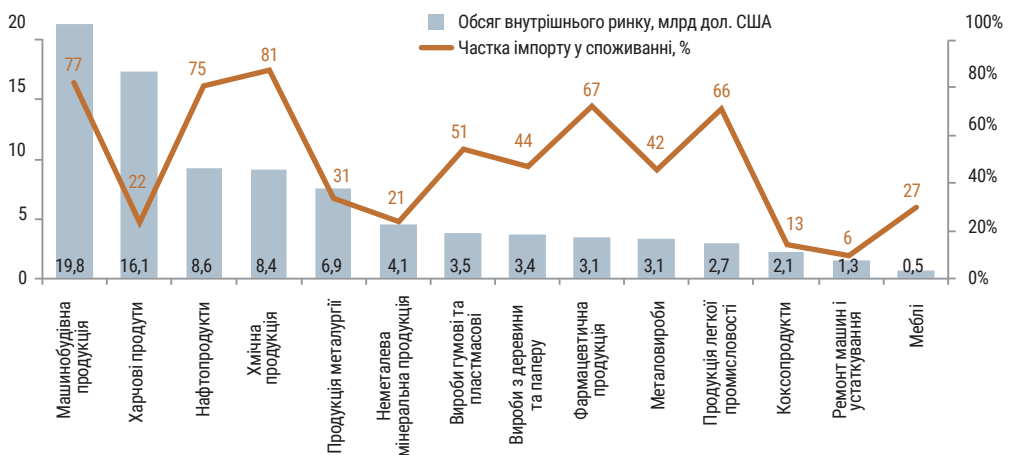

Важливо розуміти, що внутрішній ринок України має високий потенціал зростання з огляду на чисельність (42 млн осіб) та нинішню низьку купівельну спроможність її населення. Сьогодні Україна належить до категорії країн з доходами нижче середнього рівня. За умов ефективної економічної політики та наближення показника доходів до рівня східноєвропейських країн обсяг внутрішнього ринку промислової продукції зросте в рази.

На сьогодні більше половини попиту на продукцію переробної промисловості задовольняється імпортом (52 % в 2017 р.). Рівень залежності від імпортних поставок у сегментах товарів проміжного споживання та споживчих товарів становить 50 % і 47 % відповідно. Особливо високою є частка імпорту в сегменті інвестиційних товарів – 70 %

В економіці України сформувалася ціла низка товарних ринків, де рівень імпортозалежності перевищує 2/3 обсягів. До них належать хімічна продукція (обсяг імпорту в 2018 р. – 6,8 млрд дол. США, або 81 %), машинобудівна продукція (15,2 млрд дол. США, або 77 %), нафтопродукти (6,5 млрд дол. США, або 75 %), фармацевтична продукція (2,1 млрд дол. США, або 67 %) та продукція легкої промисловості (1,8 млрд дол. США, або 66 %). Також місткими за обсягами імпорту (понад 1 млрд дол. США на рік) є ринки металургійної продукції, гумових та пластмасових виробів; виробів з деревини та паперу; металовиробів (рис. 44).

Рис. 44. Споживання продукції переробної промисловості на внутрішньому ринку України та частка імпорту у споживанні в 2018 р.

Джерело: Держстат, розрахунки

Розрахунок обсягів споживання продукції переробної промисловості в Україні в 2018 р. та частки імпорту наведено в додатку 8.

Окремо слід акцентувати увагу на тому, що економіка України є високо залежною від імпорту продукції машинобудування, яка є ключовим елементом технологічної спроможності країни. Зокрема, серед 15 найбільших за обсягами позицій українського імпорту готових товарів переробної промисловості 10 – це продукція машинобудівної продукції галузі (табл. 34). Також дуже високою, до 80–90 %, є частка імпорту переважної більшості товарів споживчого попиту, насамперед автомобілів, ліків, побутової техніки, електроніки тощо.

Таблиця 34. Рейтинг 15 найбільших за обсягами українського імпорту інвестиційних та споживчих товарів в 2018 р., млн дол. США

Товарна група	Імпорт, млн дол. США	Питома вага імпорту на внутрішньому ринку, %
Засоби транспортні моторні (крім мотоциклів)	3 023	92
Препарати фармацевтичні	1 533	65
Машини сільськогосподарські та лісогосподарські	1 086	78
Апаратура зв'язку	1 007	99
Пестициди та інші агрохімічні продукти	969	96
Комп'ютери та периферійні пристрої	712	90
Прилади побутові електричні	635	95
Парфуми та косметичні засоби	615	97
Машини й устаткування для гірничих та кар'єрних робіт та для будівництва	524	72
Елементи паливні для ядерних реакторів	523	100
Продукція рибна, оброблена та законсервована	508	77
Інші машини та устаткування загального призначення	371	92
Інструменти і приладдя медичні та стоматологічні	371	88
Устаткування підймальне та вантажне	357	75
Апаратура електронна побутова	323	96

Джерело: Держстат, розрахунки

Найбільший імпортний попит товарів проміжного споживання переробної промисловості формують нафтопродукти (6,5 млрд дол. США в 2018 р., табл. 35), нафтохімічна продукція (1,3 млрд дол. США), металургійна продукція (1,2 млрд дол. США) та мінеральні добрива (1,1 млрд дол. США).

Таблиця 35. Рейтинг 10 найбільших за обсягами українського імпорту товарів проміжного споживання в 2018 р., млн дол. США

Товарна група	Імпорт, млн дол. США	Питома вага імпорту на внутрішньому ринку, %
Нафтопродукти	6 457	75
Пластмаси в первинних формах	1 303	84
Металургійна продукція	1 248	28
Мінеральні добрива	1 118	72
Складники електронні	685	98
Папір і картон	674	82
Інші основні хімічні органічні речовини	622	85
Пластини, листи, труби та профілі з пластмас	578	52
Частини до моторних транспортних засобів	405	88
Шини та камери гумові	398	81

Джерело: Держстат, розрахунки

Домінування імпорту в задоволенні попиту на окремі види продукції є питанням національної безпеки держави. До таких видів продукції, зокрема, належать ядерне паливо, вже згадані нафтопродукти, широка номенклатура технологічного обладнання.

Варто окреслити три основні категорії імпортного попиту на індустріальну продукцію: інвестиційний попит, зокрема для модернізації інфраструктури країни та обладнання для переоснащення виробництва; попит на продукцію проміжного споживання, який генерують зростаючі експортоорієнтовані сектори української економіки, насамперед сільське господарство, для забезпечення власного виробничого процесу; споживчий попит населення. Ці категорії мають різну природу і формуються з різних джерел але для кожної з них в Україні склалися стійкі передумови зростання.

Отже, внутрішній ринок України демонструє стабільний попит на широку номенклатуру індустріальної продукції, однак він покривається переважно імпортом. У ринковій економіці попит є основним стимулом для виробництва, особливо коли йдеться про попит внутрішній, який за будь-яких обставин є більш передбачуваним, ніж зовнішній. Тому в контексті НІРУ цей попит розглядається як ключова можливість для налагодження в Україні виробництва індустріальних товарів широкого спектру, зокрема і складних промислових виробів.

6.2.4. ВНУТРІШНІЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОПИТ НА РЕКОНСТРУКЦІЮ ІНФРАСТРУКТУРИ

Під поняттям «інфраструктура» в контексті цієї роботи розуміється сукупність матеріальних активів (будівлі, споруди, шляхи сполучення, обладнання, енергетичні мережі тощо), які використовуються спільно економічними агентами для здійснення їхньої діяльності. До основних сегментів інфраструктури належать енергетична інфраструктура, транспортна і комунальна.

Енергетична інфраструктура:

- генерація (котли, генератори, турбіни, металоконструкції тощо);
- транспортування (трансформатори, металоконструкції, дроти тощо);
- розподіл (трансформатори, металоконструкція, дроти тощо).

Транспортна інфраструктура:

- автомобільна (дороги, мости, шляхопроводи);

- залізнична (залізничне полотно, депо, станції, локомотиви, вагони, електропоїзди);
- річкова і морська (гідроспоруди і розвантажувально-навантажувальне обладнання).

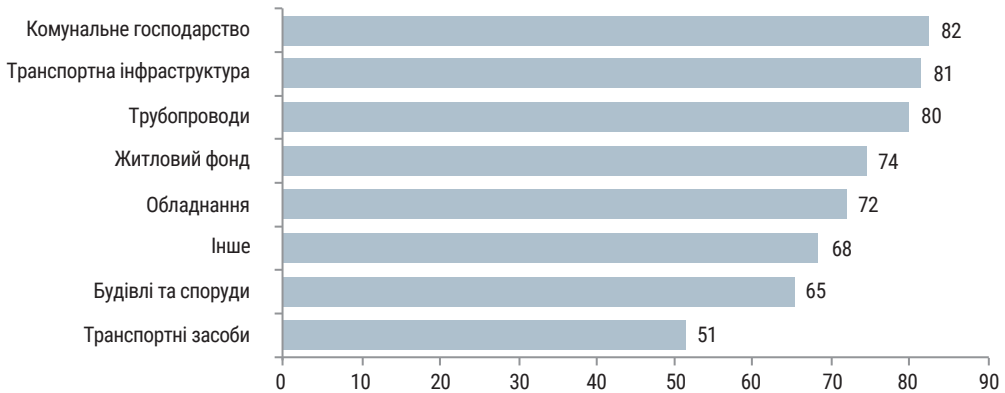
Комунальна інфраструктура:

- водозабезпечення (труби);
- теплове забезпечення (труби, котли).

Нині економічна інфраструктура України ще продовжує виконувати свої базові функції, однак її стан підійшов до тієї межі моральної і фізичної зношеності, після якої нормальне функціонування економіки стає неможливим. Вже зараз економічний розвиток країни стримується незадовільним станом основних фондів «Укрзалізниці», автомобільних доріг, гідроспоруд на Дніпрі (шлюзи). Це стало наслідком хронічної недоінвестованості розвитку та оновлення об'єктів інфраструктури з початку 90-их років. Фактично питання стану інфраструктури ніколи не перебувало в полі серйозної державної політики, а її виснаження стало зворотною стороною процесу формування капіталів великих фінансово-промислових груп.

Загальну деградацію інфраструктури України показово демонструє стан металофонду, обсяг якого протягом 1991–2018 р. скоротився з 760 млн тонн до 550 млн тонн. Частка металофонду, що повністю відпрацював свій ресурс, зростає до 75 % і нині оцінюється у майже 410 млн тонн. Зношеність інфраструктури в деяких галузях наближається до 100 %, тобто до рівнів, що генерують високий ризик виникнення техногенних аварій. Для прикладу, комунальна, транспортна інфраструктура та трубопроводи зношені на 80-82 %, житловий фонд та обладнання – на 72-74 %, будівлі та споруди – на 65 %, а транспортні засоби – на 51 % (рис. 45).

Офіційного зведеного показника інвестиційної заборгованості чи, іншими словами, вартості приведення основних фондів до нормативів зношеності наразі в країні немає. В той же час за результатами розрахунків, що базуються на показниках рівня зношеності об'єктів інфраструктури, а також поточних цін на промислову продукцію, будівельні та інжинірингові послуги, вартість приведення основних фондів до нормативного зносу становить по країні близько 430 млрд дол. США³⁷.

Рис. 45. Ступінь зношеності металу в основних фондах України, %

Джерело: Звіт на НДР «Розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо збільшення споживання металопрокату на внутрішньому ринку в контексті оновлення металофонду України», 2014 р. (оновлено в 2019 р.)

Із вказаної суми важливо виділити найбільш нагальні проекти модернізації, які необхідно здійснити до 2030 року. Перелік та вартість таких проектів приведені в таблиці 36. До них, зокрема, відносяться:

- оновлення вагонного та локомотивного парку (12 млрд дол. США), модернізація залізничної колії (2,5 млрд дол. США).
- заміна зношених труб, водо- і теплопроводів в комунальному господарстві (12 млрд дол. США).
- модернізація енергогенеруючих потужностей (51 млрд дол. США) та ліній електропередач (27,5 млрд дол. США).
- капітальний ремонт і будівництво автомобільних доріг (32,5 млрд дол. США).
- модернізації портів кранів та розширення пропускної здатності припортових залізничних колій (2 млрд дол. США).

Сумарна вартість необхідних інвестицій в інфраструктуру до 2030 року становить 143 млрд дол. США. Відповідно, ці кошти повинні бути передбачені в інвестиційній програмі країни на вказаний період.

Отже, оновлення та реконструкція інфраструктури є одним із стратегічних завдань суспільства, яке вимагає значних ресурсів і коштів. Водночас правильна організація цього процесу здатна дати великий поштовх для

економічного розвитку країни, що підтверджується прикладами інших держав (Китай в 2000-их роках, Польща та Туреччина в 1997–2010 рр.). Часто країни доволі штучно стимулюють інфраструктурне будівництво, щоб підтримати економічне зростання. Прикладом цього є минула практика США та Японії і поточна нинішня – Китаю, Саудівської Аравії, Арабських Еміратів.

Україна ж перебуває в ситуації, коли реконструкція інфраструктури є об'єктивною необхідністю для подальшого функціонування її економіки, а спорудження численних інфраструктурних об'єктів є економічно обґрунтованим. Такими об'єктами є дороги, мости через ріки, станції прикордонних переходів, порти, гідроспоруди тощо. Власне, все те, що наведено в таблиці 36.

Таблиця 36. Оцінка інвестиційного попиту по окремих напрямках реконструкції інфраструктури до 2030 року

Напрямок	Продукція	Кількість	Сумарні інвестиційні потреби, млрд дол. США
Оновлення вагонного та локомотивного парку	Піввагони	85000	4
	Зерновози	15000	0,9
	Фітингові платформи	15000	0,8
	Інші вантажні вагони	25000	1,3
	Пасажирські вагони	750	0,5
	Магістральні тепловози	400	1,6
	Магістральні електровози	500	2
	Маневрові тепловози	500	0,75
	Швидкісні пасажирські потяги	5	0,125
	РАЗОМ		12,0
Модернізація залізничного полотна	Модернізація залізничної колії	12500 км	2,5
Будівництво і капітальний ремонт автомобільних доріг	Капітальний ремонт і відновлення автошляхів	50000 км	25
	Будівництво нових автошляхів	1500 км	7,5
	РАЗОМ		32,5
Модернізація комунального господарства	Комунальні мережі	10000 км	12

Напрямок	Продукція	Кількість	Сумарні інвестиційні потреби, млрд дол. США
Модернізація ГТС	Заміна труб, компресорів	1250 км.	1,5
Модернізація та будівництво газо- та нафтодобувних вишок	Газові бурові вишки	50 од.	1
	Нафтовидобувні вишки	55 од.	1,2
	РАЗОМ		2,2
Модернізація енергогенерації і ліній енергопередач	ГЕС (модернізація, будівництво нових)		1
	Модернізація АЕС (продовження терміну експлуатації), всього		20
	Модернізація ТЕС		30
	Модернізація Укренерго (заміна ЛЕП і трансформаторів)		2,5
	Модернізація розподільчих мереж (заміна ЛЕП і трансформаторів)		25
	РАЗОМ		78,5
Модернізація портової інфраструктури	Оновлення портових кранів		1,5
	Збільшення пропускної здатності припортових залізничних станцій		0,5
	РАЗОМ		2
РАЗОМ			143,2

Джерело: Стратегія розвитку Укрзалізниці, Державне агентство автомобільних доріг України, Міністерство розвитку громад та територій України, ПАТ «Укртрансгаз», АТ «Укргазвидобування», ПАТ «Укрнафта», Енергетична стратегія України на період до 2035 р., АМПУ

Однак, щоб правильно організувати реконструкцію інфраструктури в Україні, важливо розуміти такі деталі:

1. Необхідні для цього кошти доведеться віднайти всередині національної економіки, і це, переважно, будуть державні (публічні) кошти. Розраховувати на істотні прямі іноземні інвестиції нині нереально через високі внутрішні ризики країни і відсутність дієвих механізмів реалізації цього процесу, зокрема, таких як державно-приватне партнерство. Це під-

тверджує статистика Держстату по ПІІ в акціонерний капітал, обсяг яких із 2014 по 2018 рр. знизився з 54 до 32 млрд дол. США

2. Більшу частину обладнання і матеріалів для будівництва інфраструктури здатні виробляти українські підприємства, які ще зберігають конкурентоспроможність і гостро потребують замовлень (табл. 37).

3. Сучасна корпоративна структура економіки країни дозволяє значно збільшити залучення інвестицій в модернізацію інфраструктури через зміну тарифної політики (п. 10.12) та активізацію інвестиційної діяльності відносно невеликої кількості державних компаній, які є ключовими інфраструктурними операторами (табл. 37).

Таблиця 37. Найбільші інфраструктурні оператори та можливі виробники промислової продукції для модернізації інфраструктури

Оператор інфраструктури	Промислова продукція, що споживається і виробляється в Україні	Можливі виробники промислової продукції в Україні
Укрзалізниця	Пасажирські вагони, зерновози, напіввагони, електровози, швидкісні потяги, стрілочні переводи, рейки	Азовмаш, Дніпровагонмаш, Крюківський ВБЗ, Дніпропетровський стрілочний завод, Азовсталь, Дніпропетровський електровозобудівний завод
Укргазвидобування	Труби, компресори, бурові вишки	Сумське НВО, Зоря-Машпроект, Техмаш, Енергомаш, Інтерпайп
Укртрансгаз	Труби, компресори	Зоря-Машпроект, Сумське НВО, Інтерпайп
Укрнафта	Труби, компресори, бурові вишки	Зоря-Машпроект, Інтерпайп
Укртранснафта	Труби, компресори	Зоря-Машпроект, Сумське НВО
Енергоатом, Укргідроенерго, Центренерго, ДТЕК	Турбіни, генератори, трансформатори, металопрокат та металоконструкції	Турбоатом, Запоріжтрансформатор, Електроважмаш, АрселорМіттал Кривий Ріг, Дніпровський Меткомбінат, Укрстальконструкція
Укренерго	Трансформатори, кабелі, металеві опори ЛЕП	Запоріжтрансформатор, Південкабель, Азовкабель, Укрстальконструкція

Оператор інфраструктури	Промислова продукція, що споживається і виробляється в Україні	Можливі виробники промислової продукції в Україні
Адміністрація морських портів України	Портові крани, металопрокат	НКМЗ, Азовмаш, АрселорМіттал Кривий Ріг, Дніпровський Меткомбінат
Укравтодор	Металоконструкції	АрселорМіттал Кривий Ріг, Дніпровський Меткомбінат, Запоріжсталь

Джерело: сайти компаній, аналіз та групування авторів роботи

Отже, процес має бути організований так, щоб публічні кошти, зокрема кошти державних корпорацій, які витратяться на інфраструктурне будівництво, одночасно максимально залучали до цього процесу вітчизняних виробників та сприяли розвитку внутрішнього виробництва індустріальних товарів. Вони повинні принести замовлення вітчизняним підприємствам і стимулювати організацію їх партнерств із закордонними компаніями з метою отримання сучасних технологій. На таких замовленнях майже з нуля виростають компанії в інших країнах.

У цьому контексті потреба в реконструкції інфраструктури країни розглядається як велика можливість НІРУ, яку не можна втратити, проігнорувавши залучення до цього процесу вітчизняних компаній. Зазначимо, що існує реальний ризик останнього варіанту. Пов'язано це з тим що, діюча система публічних закупівель дозволяє вільно і на рівних умовах брати участь у внутрішніх закупівлях закордонним компаніям, які мають в своєму розпорядженні створені їхніми урядами ефективні фінансові інструменти підтримки експорту, включно із субсидіюванням, яких не мають українські виробники. В реальності це створює нерівні умови конкуренції для вітчизняних підприємств. Відповідно, політика Новітнього індустріального розвитку покликана вирівняти згадані асиметрії через зміну грошово-кредитної політики та створення інструментів підтримки складних індустріальних виробництв, на зразок до тих, які діють за кордоном³³.

Таким чином, розвиток та модернізація української інфраструктури повинні розглядатись як велика можливість Новітнього індустріального розвитку. Такий підхід дозволить одночасно вирішити завдання будівництва інфраструктури, зокрема під сучасні виробничі об'єкти, і забезпечення вітчизняних підприємств замовленнями на виробництво індустріальної продукції.

6.2.5. ЗОВНІШНІЙ ПОПИТ НА ТОВАРИ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Зростаючі експортні ринки є ще однією можливістю для Новітнього індустріального розвитку України. Вони створюють передумови виходу на глобальний ринок для існуючих та нових українських виробників.

На сьогодні близько третини українського експорту припадає на сільсько-господарську сировину, продукцію добувної промисловості та сталеві напівфабрикати. Новітня індустріальна політика покликана це змінити. Вона сприятиме організації нових експортноорієнтованих виробництв, які, здійснюючи поглиблену переробку місцевої сировини, збільшать додану вартість виробленої продукції та розмістять її на зовнішніх ринках. Це сприятиме зміні існуючої структури економіки та новій моделі інтеграції України в глобальний економічний простір.

Для оцінки перспектив нарощення українського експорту товарів переробної промисловості як можливості для розвитку обробних потужностей в Україні та встановлення тих видів продукції, на які очікується зростаючий попит на зовнішніх ринках, в рамках цієї роботи було проведено окреме дослідження світового імпорту товарів протягом 2008-2018 рр. (додаток 9).

Дослідження охоплювало продукцію переробної промисловості, зокрема, аналізувалися товари, для виробництва яких в Україні є сировинна база. Натомість не розглядалися сировинні товари (зерно, рудна та нерудна сировина тощо), а також продукція добувної промисловості та енергоносії (видобуток руд, нафти, газу, виробництво нафтопродуктів, тощо).

За своєю природою та технологічністю досліджувані види продукції було об'єднано у дев'ять основних груп:

1. Продукти харчування (м'ясопродукти, сири, борошно, продукти переробки фруктів та овочів, вершкове масло, сухе молоко);
2. Продукти харчових біотехнологій (лимонна кислота, лізин, клейковина, цукрові сиропи);
3. Продукти поглибленої обробки деревини та картонно-паперова продукція;
4. Хімічна продукція (пестициди, фармацевтика, мило та мийні засоби);

5. Продукція легкої промисловості (одяг, взуття);
6. Будматеріали (керамічні та сантехнічні вироби, листове скло);
7. Продукція металургії та металообробки (металеві вироби, титановий прокат, труби, металопрокат, металеві зливки);
8. Продукція машинобудування (комп'ютерна і побутова техніка, транспортні засоби, сільськогосподарська техніка, гірничошахтне обладнання, підіймальне та розвантажувальне устаткування);
9. Інша продукція (меблі, спортивне спорядження).

Серед показників імпорту для подальшого аналізу і прогнозу відбирались ті, що мають актуальність для України з урахуванням її географічного розміщення, існуючих режимів торгівлі та вже досягнутої частки в імпортному попиті цільового регіону чи країни.

Так, Україна межує з Євросоюзом, який є найбільшим в світі імпортуєчим ринком: обсяги зовнішнього імпорту протягом останніх років становили майже 2,5 трлн дол. США. Набуття чинності Угоди про вільну торгівлю знизило середньозважене ввізне мито в ЄС на українську продукцію з 6,05 % до 0,06 %. Україна може відгравати значно більшу роль на цьому ринку, аж до часткового заміщення інших постачальників, зокрема географічно віддаленого Китаю. Отже показники імпорту в країни ЄС є важливим для України і тому розглядалися як один з критеріїв визначення перспективності створення в Україні тих чи інших виробництв.

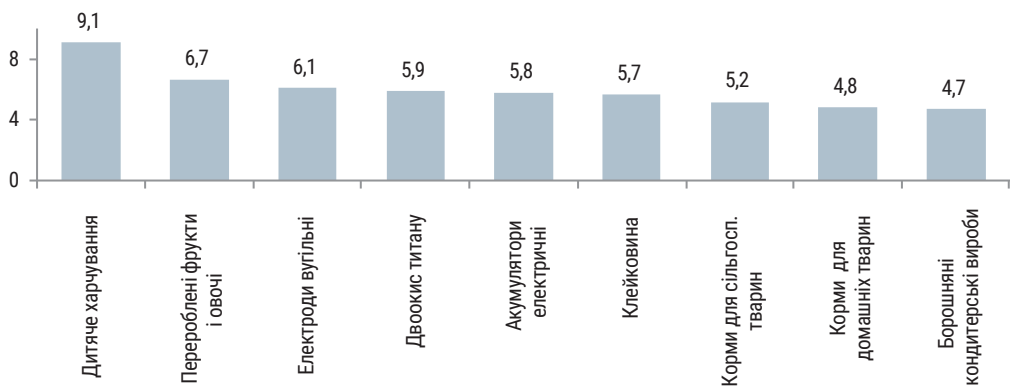
Для організації в Україні нових переробних виробництв, крім експортної ринкової ніші, важливо мати нішу на внутрішньому ринку, яку зокрема характеризують теперішні обсяги українського імпорту відповідної продукції. Тому ці обсяги також приймалися до уваги.

У сумі був застосований наступний набір показників, як критеріїв визначення очікуваного попиту з боку зовнішніх ринків та, відповідно, перспективних до виробництва в Україні промислових товарів: обсяги світового імпорту, обсяги імпорту в країни ЄС, зокрема, позиції Китаю та України в ньому, обсяги українського імпорту та середньорічний приріст обсягів світової торгівлі у вартісному вимірі протягом 2008-2018 років.

Дослідження експортних товарних ринків за вищезазначеними критеріями дало можливість визначити близько 170 найменувань товарів, виробництво яких в Україні є перспективним з огляду на зростаючий зовнішній попит (додаток 9). Йдеться як про продукцію, що вже виробляється в Україні (наприклад, олія, перероблені фрукти та овочі, молокопродукти), так і ту, виробництво якої ще потрібно організувати. Сумарно на визначені товари в 2018 р. припадала 46 % світового імпорту (9 008 млрд дол. США), 42 % зовнішнього імпорту в країни ЄС (1 029 млрд дол. США) та 40 % українського імпорту (майже 23 млрд дол. США). Отже, це товари, які мають масштабний попит.

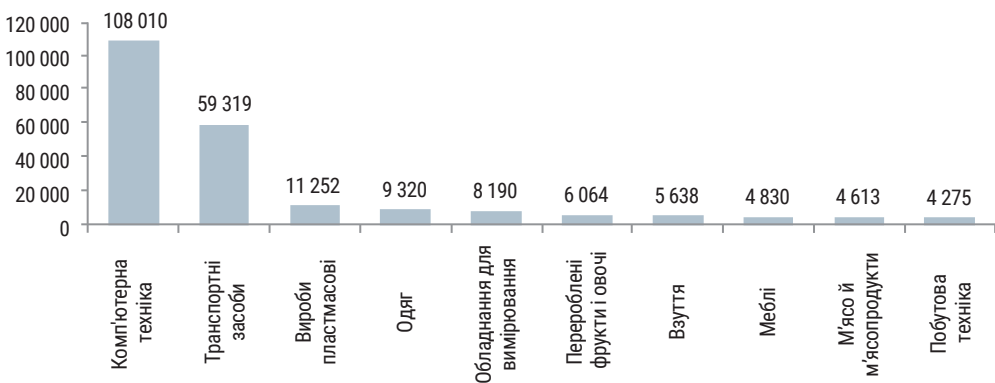
Деталізація дослідження дала змогу здійснити рейтингування окремих перспективних товарів за темпами середньорічного приросту обсягів світової торгівлі ними протягом 2008–2018 рр. (рис. 46). Серед продуктів харчування найвищі середньорічні темпи приросту обсягів світової торгівлі демонстрували продукти дитячого харчування (+9,1 %), перероблені фрукти та овочі (+6,7 %), вугільні електроди (+6,1 %), двоокис титану (+5,9 %), акумулятори (+5,8 %), клейковина (+5,7 %), корми для сільськогосподарських тварин (+5,2 %), корми для домашніх тварин (+4,8 %), борошняні кондитерські вироби (+4,7 %). Для виробництва цих товарів в Україні є сировинна база, виробничі потужності і трудові ресурси відповідної кваліфікації.

Рис. 46. Середньорічні темпи приросту обсягів світової торгівлі окремих видів продукції переробної промисловості в 2008-2018рр, %

При рейтингуванні за темпами приросту, вираженими в абсолютних показниках, картина є іншою (рис. 47): найвищі середньорічні темпи приросту показують комп'ютерна техніка (+108 млрд дол. США/рік), транспортні засоби (+59 млрд дол. США/рік) та пластмасові вироби (+11 млрд дол. США/рік).

Рис. 47. Середньорічний приріст обсягів світової торгівлі окремих видів продукції переробної промисловості в 2008-2018 рр., млн дол. США

Джерело: *International trade center*

Проведене дослідження світового імпорту також дозволило сформулювати реалістичні припущення щодо нарощення експорту з України відповідних товарів за умов реалізації Новітнього індустріального розвитку. Очевидно, що оновлений переробний сектор країни буде претендувати на частку приросту світової торгівлі на період до 2030 року. Ця частка була визначена за окремими товарними групами шляхом ділення обсягів зростання українського експорту згідно сценарію НІРУ (розділ 8) на очікуваний приріст світового імпорту. У свою чергу, очікуваний приріст світового імпорту в розрізі товарних груп визначався шляхом екстраполяції темпів його росту за попередні 10 років (додаток 9).

Визначена таким чином загальна ніша на світових ринках, на яку претендуватимуть українські виробники перебуває в діапазоні 0,05–4,9 % за окремими товарними групами, що виглядає реалістично (детальніше в додатку 10). Відповідно, з боку зростаючого зовнішнього ринку не повинно бути обмежень для нарощення випуску товарів переробної промисловості внаслідок політики НІРУ.

Отже, розвиток світових ринків пропонує Україні можливості організації виробництва широкого спектру промислової продукції і розміщення створеної на них доданої вартості за межами країни. Найбільш перспективними є ринки країн ЄС, Східної та Південно-Східної Азії, а також Близького Сходу.

6.3. НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПРОМИСЛОВІСТЬ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

Питання створення сучасного сектору обробної промисловості України необхідно розглядати в контексті світових процесів проникнення цифрових технологій та розгортання Індустрії 4.0, що радикально змінюють уявлення про промисловість.

Традиційно промисловість сприймається як виробничі об'єкти для випуску товарів, що споживаються суспільством. Однак, самі товари, які мають споживчу цінність і роблять наше життя комфортним, залишаються за межами цього сприйняття. Також окремо від товару розглядається послуга, яка насправді є його невід'ємною частиною.

Промисловість поділяється на три категорії: добувну, яка добуває природні ресурси, переробну, яка переробляє ці ресурси в товари для кінцевого споживання, та діяльність із виробництва та постачання електроенергії, газу, пари та води. Добувна та переробна промисловість розподіляються на галузі та сектори за товарними групами продукції. У світі використовується міжнародна класифікація галузей та секторів промисловості UNIDO. В кожній країні існує національна класифікація, яка, як правило, повторює міжнародну.

Навколо галузей промисловості формуються сектори різноманітних послуг та видів діяльності, які безпосередньо забезпечують виробничий процес. Це послуги з транспортування, навчання та тренування персоналу, ремонту обладнання та виробничої інфраструктури, забезпечення життєдіяльності підприємств та ін. Історично розвиток цих послуг був зумовлений потребами саме виробництва.

Чим більше операцій необхідно для вироблення продукції та більше фахівців різних спеціальностей, тим складнішим є виробничий процес.

За рівнем складності продукції та технологічних процесів її виробництва в світі сформувались групи так званих низькотехнологічних (Low-Tech), середньотехнологічних (Medium-Tech) та високотехнологічних (High-Tech) секторів промисловості. У додатку 11 наведено перелік секторів та приклади типової масової продукції, яку вони випускають.

Сучасні способи організації виробництва досягли складної і досконалої форми. Прикладом найрозвинутішого сучасного виробництва може бути конвеєрне виробництво літаків компаніями Airbus та Boeing із темпом 50 літаків на місяць або два-три літаки за добу. Таке виробництво є результатом функціонування масштабної та складної системи випуску, постачання та складання матеріалів і компонентів тисячами компаній зі всього світу та досконалої організації управління всіма процесами.

Основним чинником розвитку промисловості був і є розвиток науки і технологій. Приблизно з 90-их років XX ст. в промисловості почали виникати принципово нові можливості, пов'язані з поширенням цифрових мереж за межами підприємств та створенням промислових екосистем.

Наслідком такого поширення стало, зокрема, створення промислових екосистем, під якими слід розуміти групи підприємств та групи окремих фахівців, які взаємодіють на ринкових і конкурентних засадах з метою створення та вироблення продукції та послуг для кінцевих споживачів. У таких екосистемах послуга відіграє більшу роль, але розглядається як невід'ємна частина товару.

Промислові екосистеми, які формуються навколо розробників і виробників складної продукції, включають:

- постачальників послуг на основі знань (комп'ютерні послуги, консультаційні, розробки, інжинірингові, дослідницькі, навчання персоналу);
- постачальників послуг із забезпечення операційної діяльності (адміністративні, безпека, юридичні, перекладацькі, харчування, транспортні, медичні, комунальні, оренда приміщень, зв'язок);
- постачальників послуг з маркетингу (просування, виставкові, логістичні, закупівлі).

Функціонування промислових екосистем стало можливим завдяки інформаційно-цифровим технологіям, що, як штучна «нервова» матерія, зв'язали їх учасників. Найбільш значними з таких технологій є всевітня мережа Інтернет, мобільний зв'язок, «хмарні» технології, «інтернет речей», штучний інтелект тощо. Процес проникнення цих інформаційних технологій та рішень в економіку, зокрема в традиційну промисловість, отримав назву четвертої промислової революції, або Промисловості 4.0.

Технології Промисловості 4.0 дозволяють створювати нову, небачену раніше споживчу цінність товарів. Вони наділяють традиційний індустріальний виріб здатністю швидко реагувати на зовнішнє середовище, приймати рішення згідно із закладеними алгоритмами, дистанційно взаємодіяти з людиною та з іншими виробами тощо.

Промисловість 4.0 трансформує взаємозв'язки у всій економічній системі, надаючи їй нового вигляду, а саме:

- товарна економіка перетворюється на сервісну, в якій замість матеріального товару споживач придбає послугу (сервіс), що задовольняє певну потребу;
- здійснюється тісніша інтеграція галузей і секторів, стираючи між ними кордони, наприклад, між освітою і промисловістю чи промисловим виробництвом та будівництвом;
- нові промислові екосистеми формуються навколо споживачів та їхніх потреб, прикладом чого можуть бути сучасні «розумні» житлові містечка та квартали.

Ще однією рисою цього процесу є зростаюче значення промислового інжинірингу в економіці³⁸. Він став глобальним завдяки проникненню англomовного програмного забезпечення, створенню глобальних стандартів виконання інжинірингових робіт, баз даних. Інженерні рішення стають доступними для різних секторів завдяки зменшенню галузевих бар'єрів, широкому впровадженню практик управління інтелектуальною власністю. Завдяки комунікаційним та цифровим технологіям інтелектуальна власність стала самостійним товаром, що може бути проданий-придбаний без фізичного контакту продавця та покупця.

Також набувають інших форм самі процеси організації індустріального виробництва та його взаємодії з усіма елементами промислової екосистеми. Цифрові технології надають нові можливості їхнього вдосконалення по всьому ланцюгу створення вартості, включно з періодом експлуатації товару. Назвемо основні з них.

- Перехід від повної автоматизації виробництв до їх роботизації. Безпосередньо виробництво товарів стає все більше автоматизованим та потребує менших обсягів фізичної праці людини з вироблення продукції.

- Лізинг різноманітного промислового технологічного обладнання та виробничої інфраструктури: енергетичного, транспортного, логістичного.

- Інтеграція сфери освіти та науки у промисловість. Впроваджуються програми дуальної освіти, коли студенти виконують реальні роботи на підприємствах та разом із дипломом отримують визнані кваліфікаційні сертифікати.

- Значно краща доступність кваліфікованих фахівців. Висококваліфіковані фахівці можуть залучатися фактично зі всього світу через інтернет, працюючи одночасно незалежними експертами-розробниками рішень для кількох замовників.

- Глобалізація послуг та рішень, їх уніфікація та стандартизація через створення глобальних стандартів виконання інжинірингових робіт, баз даних.

- Високий метаболізм промислових екосистем – зростаюча швидкість обміну матеріальними та нематеріальними активами. Спеціалізація веде до прискорення та здешевлення постачання матеріалів, комплектуючих та готової продукції до місць їх використання. Технології «ощадливого виробництва» (lean manufacturing) та «вчасного постачання» (just-in-time delivery) стають стандартом.

- Трансформація та поява принципово нових бізнес-моделей у промисловості. Висока первісна вартість обладнання та машин розширює практику надання послуг оренди (лізингу) дорогої продукції як фізичними особами, так і підприємствами. Така оренда включає весь комплекс послуг з супроводження експлуатації протягом терміну життя обладнання.

- Якщо споживачеві необхідний невеликий обсяг використання обладнання, тоді виникає потреба спільного володіння або оренди обладнання («шерінг», shared services). Це нова модель стосується обладнання, яке спеціально прилаштоване до швидкої зміни місця використання, – транспортних засобів, дорожньої техніки, виробничого обладнання, яке можливо перевозити в контейнерах та швидко підключати до технологічного ланцюжка.

- Ускладнення основної діяльності розробника та виробника вимагає звуження спеціалізації до основних компетенцій, що призводить до переведення частини процесів «на замовлення» (аутсорсинг). Віддалений доступ дозволяє окремому споживачу формувати облік (комплектацію) продукції індивідуально, а виробнику – не робити зайвих рухів та зменшити витрати на логістику. Практика «прямого замовлення» (direct to customer) широко впроваджується в продаж автомобілів, побутової техніки, оснащення будівель, облаштування житлових приміщень, комплектації виробничих ліній.

Таким чином, новий погляд на промисловість розглядає її як промислову екосистему, що сформована навколо виробників складної індустріальної продукції, об'єднує постачальників матеріальних та нематеріальних активів, зокрема послуг на основі знань, яка пронизана інформаційно-цифровими технологіями та налаштована на супровід товару протягом усього життєвого циклу.

Ступінь проникнення інформаційних технологій в традиційну промисловість відрізняється за країнами і секторами. Але там, де це проникнення більше, промислова система набуває вищої конкурентоспроможності. Чим складніший виробничий процес, тим більше він надає можливостей для впровадження Промисловості 4.0. Тому найбільш готовими до використання досягнень четвертої промислової революції є країни з розвиненим промисловим виробництвом.

Це необхідно розуміти, оцінюючи можливості розгортання Промисловості 4.0 в Україні. Новітній індустріальний розвиток покликаний долучити Україну до процесів цифровізації промисловості як через будівництво сучасних заводів, так і через стимулювання проникнення цифрових технологій в її традиційне промислове виробництво.

6.4. ЯКА ОБРОБНА ПРОМИСЛОВІСТЬ ПОТРІБНА СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Відповідь на питання, «яку обробну промисловість необхідно та доцільно розвивати в Україні», впливає з наведеного вище аналізу передумов і можливостей її розвитку та сучасних тенденцій формування промислових екосистем. Україна повинна виробляти продукцію для власних потреб та на експорт, здійснюючи поглиблену переробку сировини та напівфабрикатів. На це вказують наявність сировини, значний внутрішній споживчий та інвестиційний попит, зокрема той, що покривається імпортом, зростаючий попит на експортних ринках, людський капітал та компетенції у сфері НДДКР, інновацій та інтелектуальної власності, навички робітників у виробничій сфері, а також наявність індустріальних активів у вигляді виробничої бази, інфраструктури тощо. Разом ці фактори формують так звані порівняльні конкурентні переваги.

Також треба зважати на фактор доцільності існування певних виробництв з огляду на масштаби країни, їхню важливість для економіки загалом, зокрема мультиплікативний вплив на суміжні сектори і їх технологічність, а також на потреби загальної безпеки і розвитку держави. При цьому корисно взяти до уваги дані про структуру обробного сектору розвинених країн та країн із групи порівняння. Наприклад, всі вони мають розвинені сектори нафтопереробки, нафтохімії та автопрому, які недостатньо представлені в Україні.

Крім того, не можна не враховувати сучасних тенденцій та нового погляду на промисловість, який формується під дією проникнення цифрових технологій чи, інакше кажучи, розгортанням Індустрії 4.0.

Звичайно, у ефективній ринковій економіці остаточну відповідь на питання, які саме виробництва мають функціонувати в країні, найчастіше дає підприємець, що вирішив узяти на себе ризик будівництва нового заводу. Це стосується і НІРУ, однак важливо розуміти, що держава може стимулювати цей вибір своєю політикою, а на певних етапах – і сама створювати критично необхідні виробничі об'єкти. Тобто, порівняльні конкурентні переваги, особливо для розвитку складних індустріальних виробництв, закладаються не лише природними умовами, а й відповідною державною політикою. Враховуючи викладене, наведемо приклади груп обробних виробництв, які мали б розвинути в Україні.

1. Найбільш очевидно є доцільність розвитку діяльності з **поглибленої переробки місцевої сировини**. В Україні такої сировини багато, зокрема сільськогосподарської, але вона експортується в сирому необробленому вигляді (розділ 6.2.2). Кількість заводів, які здійснюють цю переробку, наразі є дуже малою. Наприклад, у країнах ЄС є 78 заводів з глибокої переробки зерна, зокрема, п'ять у Польщі, а в Україні немає жодного.

Економістам відомо, що вертикально інтегроване виробництво «від сировини до готової продукції» в межах однієї країни, як правило, більш прибуткове, більш гнучке для планування, менше залежить від коливання цін на сировину на світових товарних біржах.

Чим більше рівнів проміжної продукції можливо виробити з сировини, тим більше створюється доданої вартості на одиницю витраченого ресурсу і тим більше компаній може долучитись до спільного виробництва. Наприклад, тонна зерна в продуктах глибокої переробки (глютен, сиропи, крохмаль, амінокислоти) коштує в середньому 350 дол. США за вартості непереробленого зерна аналогічної ваги в 150 дол. США, а 1 кг сталі в складі кузова автомобіля коштує 10 дол. США, що в 10 разів дорожче його вартості в сталевому листі.

Розглядаючи цей напрямок діяльності як перспективний, потрібно враховувати, що на зовнішніх ринках зростає попит на **продукцію харчової промисловості, переробки каолінових глин (сантехніка, будівельна плитка), деревообробки (будівельні матеріали, меблі, папір), металовиробів (металоконструкції, метизи), переробки літєвих та титанових руд** тощо (п. 6.2.5). Ефективність капітальних інвестицій в цих секторах в Україні є високою – в більшості випадків період окупності проектів становить чотири-п'ять років. Розвиток таких виробництв можна назвати збором «плодів, що висять низько».

2. Важливим критерієм, який вказує на доцільність функціонування в країні відповідних виробництв, є її масштаб і пов'язаний з цим внутрішній споживчий та інвестиційний попит. Внутрішній попит є більш гарантованим і менше залежить від зовнішніх факторів. Як правило, обсяги цього ринку відносно відомі та прогнозовані, що надає можливість для розумного імпортозаміщення.

В Україні спостерігається стабільний попит на багато товарів кінцевого та інвестиційного споживання, продиктований потребами населення, діючих виробництв чи інфраструктурної модернізації (п. 6.2.3 та п. 6.2.4). Нині частка імпорту в покритті цього попиту є невинувато високою. Наприклад, питома вага імпорту нафтопродуктів на внутрішньому ринку в 2018 році сягала 75 %. Аналогічний показник по добривах та азотних сполуках становив 72 %, по паперу та картону – 82 %, по багатьох товарних групах машинобудівної продукції – перевищував 90 %. Високий попит потрібно розглядати як важливий стимул для створення в Україні відповідних виробництв. Абсолютна більшість необхідних для цього технологій є доступною в сучасному світі.

Отже обсяги внутрішнього ринку та можливість розумного заміщення імпорту вказують на широкий спектр виробництв, які доцільно розвивати в Україні, зокрема **нафтопереробки, автопрому, нафтохімії, виробництва побутової хімії, паперу, металовиробів, одягу, листового скла, побутової техніки, електроніки, промислового обладнання** тощо. Важливо зазначити, що ряд перерахованих виробництв матиме значний мультиплікативний вплив на розвиток суміжних секторів та цілих технологічних циклів. Наприклад нафтопереробка та нафтохімія, яка дає початок циклу виробництва дуже широкого спектру продукції.

3. Наявність компетенцій у сферах НДДКР, нематеріальних активів (інтелектуальної власності), системи освіти та професійної школи, виробничого досвіду та інфраструктури свідчать про перспективність розвитку в країні промислового інжинірингу, а також виробництва складної індустріальної техніки та обладнання, включно зі створенням цілком нових видів такої продукції. Ключову роль в цьому відіграє людський капітал (п. 6.2.1). У світі не так багато країн, що мають цей комплекс факторів, але Україна – одна з них.

Такі напрацювання дають можливість контролювати найдохідніші ланки ланцюга створення вартості складного індустріального виробу. До того ж розробки нових матеріалів та технологій їх виробництва, універсальних технологій машинобудування, здобутки у сфері інжинірингових послуг можуть використовуватись у декількох секторах та галузях промисловості.

Прикладами видів діяльності, що базуються на внутрішніх науково – технічних розробках, які історично присутні в Україні і повинні надалі розвиватись є **про-**

мисловий інжиніринг, авіакосмічна галузь, промислова автоматизація, оборонно-промисловий комплекс, виробництво енергетичного обладнання, транспортної техніки тощо.

4. В окрему групу слід виокремити нові напрямки розвитку виробництва в рамках промислових екосистем. Зокрема йдеться про розробку та випуск готових продуктів та рішень для машинобудування, що пов'язані з проникненням цифрових технологій та розгортанням Індустрії 4.0 й забезпечують виробництво товарів з новою споживчою цінністю, зокрема оснащених штучним інтелектом, здатних реагувати на зовнішнє середовище, взаємодіяти з людиною та між собою. Вони передбачають інші, вдосконалені способи виробництва продукції, які забезпечують промислові екосистеми і нові моделі бізнесу, зокрема продаж послуг на базі індустріального виробу протягом його життєвого циклу.

Україні доцільно зосередитись на створенні унікальних продуктів та сервісів з огляду на велику складність конкуренції у масовому виробництві із Китаєм чи іншими індустріалізованими країнами з чисельним населенням. Ключовим фактором для розвитку цієї групи є людський капітал: спеціалісти в сфері ІТ та промислового інжинірингу, творча технічна еліта (новатори, винахідники, конструктори). Крім того, важлива наявність традиційного індустріального виробництва, що є своєрідним полігоном для розгортання технологій Промисловості 4.0.

В Україні присутні ці обидва фактори, тому потрібно розглядати можливість створення нових видів продукції на базі їхньої взаємодії. Йдеться про так звані індустріальні high tech-вироби: **робототехніку, автопілоти, системи «розумних» будинків, 3D-принтери, обладнання для альтернативної енергетики.**

5. Кожна країна має свої потреби в безпеці та обороні. Іноді це вимагає наявності власних промислових виробництв, навіть незважаючи на їхню відносно низьку комерційну віддачу.

До продукції, пов'язаної з питаннями безпеки, належить достатньо широкий спектр товарів, частина з яких вже була згадана вище, зокрема **енергоносії, нафтопродукти, продукція оборонно-промислового комплексу, енергетичне обладнання тощо.**

Україна, з часів інтеграції в СРСР, успадкувала значну залежність від імпорту важливих промислових товарів з Російської Федерації. Найбільш яскравим прикладом є залежність від імпорту **елементів ядерного палива та комплектуючих до озброєння**. Враховуючи політичні реалії, цю залежність має бути усунено.

У підсумку зазначимо, що наведений перелік вказує на можливість побудови в країні широкого спектра виробництв індустріальних товарів, тобто організації повноцінного комплексу галузей обробної промисловості за аналогією з тим, що існує в країнах фокус-групи. У наступних частинах роботи буде описано політику, яка має привести до появи в Україні такого індустріального комплексу.

РОЗДІЛ 7

ЯК МАЄ ПРАЦЮВАТИ ПОЛІТИКА НОВІТНЬОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

7.1. ОСНОВНІ РОБОЧІ ГІПОТЕЗИ

Попередні напрацювання щодо стану економіки України, наявних ресурсів та ефективності їх використання, а також передумов і можливостей для здійснення індустріального прориву, дозволяють сформулювати основні гіпотези для розробки політики НІРУ.

1. Приклад інвестування у Новітній індустріальний розвиток країни має подати внутрішній інвестор. Вагомі зовнішні інвестиції придуть лише тоді, коли українці самі почнуть інвестувати у власну країну, а економіка продемонструє успішну динаміку розвитку. Таким чином, головні сподівання покладаються на активізацію внутрішнього інвестора.

2. Основною валютою НІРУ, принаймні на його перших етапах, має бути гривня. Треба виходити з того, що подальші зовнішні запозичення, зокрема у МФО, відбиратимуть кошти на обслуговування і надалі звужуватимуть простір для суверенної економічної політики, без якої неможливий новітній індустріальний розвиток. Вміле застосування суверенного права України на використання власної валюти для розвитку продуктивних сил є завданням широкого уряду, тобто Кабінету Міністрів і НБУ.

3. Українська економіка генерує достатньо фінансових ресурсів для виробничого розвитку, однак необхідно ліквідувати деформації, через які вони вимиваються з продуктивного обігу. Джерелом фінансових ресурсів для НІРУ мають стати кошти, отримані внаслідок кращої сплати податків, ліквідації деформацій і зміни пріоритетів витрачання вже наявних фінансів. Нагадаємо, що оцінена вище сума несплачених до бюджету визначених законом податків становить біля 10,5 млрд дол. США на рік, а прибуток нефінансових корпорацій, що виводиться із країни, – біля 7 млрд дол. США щорічно. Як допоміжний захід потрібно розглядати можливість випуску внутрішніх урядових облігацій для фінансування цільових витрат виробничо-технологічного розвитку.

4. Україна має декілька серйозних можливостей з боку ринків, які будуть стимулювати НІРУ колосальним попитом. Перша з них стосується реконструкції базової транспортної та енергетичної інфраструктури країни за участю українських виробників. Обсяг попиту на таку реконструкцію до 2030 року оцінюється майже у 143 млрд дол. США. Якщо ця діяльність буде реалізовуватися за домінуючої участі національних виробників, це

надасть їм замовлення, які забезпечать можливість модернізуватися і вийти з конкурентними пропозиціями на зовнішні ринки

Ще одна ємна сфера потенційного споживання пов'язана з постійним зростанням світового попиту на широку номенклатуру індустріальної продукції, сировина для виробництва якої є в Україні. За наявності в Україні сучасних заводів для переробки місцевої сировини більшу частину їхньої продукції можна буде експортувати. Йдеться, зокрема, про продукти харчування та харчові компоненти, вироби з деревини, сантехніку, металовироби тощо. Щоб у разі наростити експорт, Україні достатньо претендувати лише на 1 % світової ніші таких продуктів, що додатково з'явиться до 2030 р.

Це вказує на можливість реалізації моделі експортоорієнтованого зростання економіки, доки купівельна спроможність внутрішнього ринку не зросте в 2–2,5 рази, і вже він стане основою сталого економічного зростання.

5. Нинішнє відставання України несе в собі своєрідні переваги, якими необхідно скористатись. Це, насамперед, ненасиченість території технологіями та виробничими потужностями. Щільність заводів в Україні в рази нижча, ніж у сусідніх країнах із фокус-групи. Отже, якщо залучити зовні технології та закупити найновіші виробничі лінії, що є можливістю сучасного світу, можна отримати і високе економічне зростання, і деяку технологічну перевагу.

6. З огляду на стійкий внутрішній попит і бідну пропозицію від національного виробника, ефективним для зростання економіки України має стати заміщення імпорту. В Україні відсутнє виробництво елементарних споживчих товарів, які, зазвичай, є в індустріальних країнах і прив'язані до чисельності населення. Йдеться, зокрема, про будівельне скло, папір, побутову хімію, металовироби чи дитячі підгузки. Інший аспект питання – це постійний попит на імпорт товарів проміжного споживання з боку секторів, що зростають і генерують експорт. Приклад – сільське господарство, яке працює на імпортних техніці, засобах захисту рослин, частині добрив, пально-мастильних матеріалах тощо.

7. Враховуючи природні здібності українців до точних наук та ще не втрачені остаточно індустріальні навички та систему освіти, є змога від-

новити здатність до розробки і виведення на ринок власних технологій. Це означає, що фінансова підтримка державою науки, НДДКР та інноваційного розвитку в поєднанні з розбудовою сучасного обробного сектору дозволить Україні претендувати на місце у групі технологічно розвинених країн.

8. Завдяки людському капіталу, зокрема, розвиненому сектору ІТ та інженерній спільноті Україна може досягти широкого впровадження продуктів і технологій Індустрії 4.0. Однак, це станеться лише тоді, коли почнеться масштабна співпраця між продуцентами цифрової економіки та сучасними обробними підприємствами, зокрема, машинобудівними, які виникатимуть в процесі НІРУ. За умови державної підтримки такої співпраці високоїмовірною стане поява проривних промислових hi-tech українського походження.

9. Новітній індустріальний розвиток обов'язково потребує зміни грошово-кредитної та фіскальної політики держави. Крім того, є необхідним застосування технічної політики, яка вимагатиме заміни морально та фізично зношеного обладнання та об'єктів інфраструктури.

Наведені гіпотези окреслюють напрямки і сфери втручання для політики НІРУ, а також закладають основи сценарію для розрахунків макроекономічного ефекту від її реалізації, здійснених з використанням моделі «затрати – випуск».

7.2. ПРИНЦИПИ ПОЛІТИКИ

НІРУ є масштабним проектом соціально-економічних перетворень, який виходить за межі суто економіки. Він передбачає зміну настроїв суспільства на користь готовності економічно активних громадян до підприємницького ризику. Такі перетворення вимагають залучення широких верств населення на основі добровільного вибору і тому неможливі без зрозумілих і чітко артикульованих принципів і правил, які приймаються суспільством і будують довіру.

Окреслити ці принципи і правила, як і гарантувати їх дотримання, має держава, і вони, насамперед, стосуватимуться її самої. Проголосивши принципи, держава бере на себе зобов'язання щодо власної поведінки і цим створює підстави для формування відповідної поведінки громадян.

Принципи, на яких будується НІРУ, виходять із базових економічних свобод демократичного суспільства. Вони покликані вивільнити енергію підприємництва і спрямувати її на створення сучасних товарів і послуг та технологічний розвиток країни. Їх суть полягає в наступному:

1. НІРУ будується на засадах приватної власності і ринкової економіки, поєднуючи енергію підприємців і держави.
2. Роль держави в НІРУ полягає у створенні мотивацій для приватного сектору займатись діяльністю з виробництва сучасних індустріальних товарів.
3. Держава безпосередньо не будує нові виробничі об'єкти, вважаючи, що тут ефективнішим буде підприємницький вибір. Винятком є ситуації, продиктовані питаннями національної безпеки.
4. НІРУ ґрунтується на залученні передових технологій і практикує різні форми державного заохочення до їх розробки і впровадження на території України.
5. Дія НІРУ має бути всеохоплюючою, забезпечувати соціальну інклюзивність та пропонувати рівні можливості і справедливий розподіл благ. Це дозволить залучити до творчого індустріального процесу широкі маси населення і створювати добробут для всіх громадян, насамперед тих, що задіяні в офіційній економіці.
6. Заходи і механізми НІРУ не повинні призводити до збільшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання чи урізання соціальних статей.
7. НІРУ сповідує прагматизм у рішеннях й, особливо, у витратах публічних коштів. Публічні кошти, які йдуть на заходи НІРУ, повинні дати ефект у масштабах всієї економіки. Їхнє витрачання здійснюється за принципом оптимального використання ресурсу в умовах його обмеженості.
8. Підприємницький ризик, як і висока відповідальність державної служби, заслуговують на отримання високої матеріальної винагороди. Цей ризик і ця відповідальність, зрештою, і мають забезпечити реалізацію нової політики.
9. НІРУ заперечує ізолюваність та автаркію. Державна допомога в політиці НІРУ супроводжується зустрічними зобов'язаннями її реципієнтів

виробляти товари обробної промисловості, конкурентоспроможні на міжнародних ринках.

10. НІРУ не порушує екологічної стійкості країни. Це означає, що він застосовує політику м'якого примусу до впровадження технологій, які мінімізують навантаження на довкілля.

11. Легітимізація політики НІРУ досягається прозорістю та інформуванням суспільства про суть його заходів, а також тристоронньою співпрацею профспілок, роботодавців і публічної влади.

12. Політика НІРУ нетерпима до популізму, ставить реальні завдання, які підтверджуються розрахунками, і, на такому ґрунті, комунікує з громадянами.

Будівництво сучасної високотехнологічної обробної галузі у країні що розвивається, є сферою, де лише чистий ринок не працює. Такою є реальність. Тому цей процес, як і загалом індустріальний розвиток країни, вимагає розумного державного втручання і різних форм державної допомоги. Таку допомогу безперервно здійснюють всі розвинені та економічно успішні країни.

Щоб стимулювати залучення бізнесу у тривалий і затратний процес ведення виробничої діяльності, зокрема будівництва нових виробничих потужностей, державна допомога повинна бути гарантованою і ефективною, тобто принести економічну віддачу і всій економіці країни, і конкретному підприємцю. Для цього надання державної допомоги в процесі НІРУ має відбуватися за такими принципами:

1. Допомога надається відповідно до пріоритетних для виробничо-технологічного розвитку напрямків діяльності, які визначаються державним рішенням на основі рекомендацій професійної експертної спільноти.

2. Державна допомога має бути економічно ефективною. Доходи, які отримує держава у вигляді додатково сплачених податків від розширення економічної діяльності, повинні перевищувати величину наданої для цього державної допомоги.

3. Державна допомога стимулює розвиток поглибленої обробки сировини та локалізацію виробництв на території України.

4. Основний ризик при капітальній модернізації чи спорудженні виробничого об'єкта несе приватний бізнес. Держава мотивує такі дії через гарантовану державну допомогу, але надає її лише після початку експлуатації об'єкта.
5. Гарантії отримання допомоги не повинні залежати від політичних циклів і зміни урядів, тому це мають бути захищені статті державного та місцевих бюджетів.
6. Надання допомоги обов'язково супроводжується зустрічними зобов'язаннями сторін - держави і бізнесу, що фіксуються у відповідних публічних угодах. Конкретні проекти, в межах визначених напрямків, пропонує приватний сектор, він же першим несе за ними витрати.
7. Державна допомога має схвалюватись суспільством, а тому повинна бути прозорою і публічною. Інформацію щодо конкурсів, рішень і транзакцій з держдопомоги необхідно розміщувати у відкритому доступі на офіційному сайті Міністерства фінансів.
8. Доступ до державної допомоги має бути відкритим, конкурсним і рівним для вітчизняних і закордонних інвесторів.
9. Державна допомога стимулює технологічність та конкурентоспроможність. Вона не підтримує економічно неефективні проекти. Пріоритетними у отриманні допомоги є проекти, що передбачають вищу локалізацію виробництва та зобов'язання експорту частини продукції.
10. Встановлюється обов'язковість моніторингу за наданням і використаням державної допомоги, що, зокрема, передбачає звітну інформацію про виконання сторонами зобов'язань.

Формулювання принципів НІРУ – це не просто декларація. Їхнє дотримання має вибудувати довіру, без якої неможливий успіх НІРУ, як і будь-якого іншого здорового економічного процесу.

Розвиток подій у незалежній Україні показав, що громадяни чинять так, як чинить держава, не особливо дотримуючись законів і правил. Така поведінка руйнує довіру, і цю традицію необхідно змінити. Це прямий обов'язок держави. Тому поведінка держави, яка проявлятиметься в заходах і практичних діях НІРУ, має відповідати заявленим принципам, щоб цю суспільну довіру збудувати.

7.3. ПІДХОДИ ДО БУДІВНИЦТВА ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ОБРОБНОГО СЕКТОРУ КРАЇНИ

Вище ми розповіли, як має виглядати оновлена обробна галузь, для створення якої в Україні зберігаються передумови і можливості. Також було визначено основні робочі гіпотези і принципи Новітнього індустріального розвитку. Тепер ітиметься про те, як НІРУ працюватиме, щоб перетворити ці можливості на реальність.

Держава розпочинає процес (як агент змін). Агентом змін та організатором НІРУ є держава в особі законодавчої і виконавчої влади. Іншого суб'єкта, здатного організувати цей процес, просто не існує. В цьому контексті посилання на те, що держава слабка, корумпована, і її краще взагалі виключити з процесів економічного розвитку, вочевидь, стали маніпулятивними. Зазвичай, ті, хто цей погляд тиражують, добре знають, якою мірою технологічно розвинені країни зобов'язані своїм успіхом саме ролі держави.

Концепція НІРУ має власні переконання з цього важливого питання. По-перше, неприпустимо втрачати дорогоцінний час, очікуючи подолання корупції і створення ефективних інституцій. Цього можна взагалі не дочекатися. Кожен втрачений день погіршує стартові позиції країни, оскільки високими темпами втрачається людський капітал, руйнується інфраструктура, вимиваються фінансові ресурси. Змарнуємо час, і взагалі не буде з чого починати. Цей руйнівний сценарій описаний вище.

По-друге, держава ніколи не стане ефективною, якщо не буде займатись масштабними проектами. Її інститути розвинуться і зміцняться лише в процесі виконання важливих суспільних завдань. Коли мета візуалізована, і зрозумілий шлях до неї, в тебе неодмінно з'являються і ресурси, і сили, і сприятливі обставини. Що ж до корупції, то і суспільство, і сама держава, здійснюючи такі перетворення, стануть набагато нетерпимішими до цього явища. В НІРУ, який вимагає довіри й ефективності, їй просто не знайдеться місця.

Держава змінює власну поведінку. Підхід НІРУ полягає в тому, що держава починає сама займатись індустріально-технологічним розвитком країни і мотивує до цього приватний сектор. Зміна поведінки цих двох акторів є

основою для успіху процесу. Чисельні питання, які виникатимуть під час реалізації НІРУ, знайдуть свої вирішення за наявності їхньої рішучої волі.

Енергія і залученість підприємців у НІРУ має вирішальне значення. Розподіл функцій між державою і приватним сектором такий:

- держава є гарантом процесу і безпосередньо несе частину витрат, пов'язаних з індустріальним розвитком, приватний сектор будує нові виробничі потужності. У цьому контексті під державою розуміються і державні корпорації, насамперед ті, що відповідають за стан транспортної та енергетичної інфраструктури;
- державне фінансування спрямовується, здебільшого, на заходи горизонтального характеру, які безпосередньо зміцнюють матеріальні і нематеріальні активи економіки. Це ті загальновиробничі фактори, витрати на які невласливо нести приватному сектору в країні з підвищеними ризиками, якою є Україна. До них належать: реконструкція інфраструктури під будівництво нових заводів, підготовка трудових ресурсів, співфінансування НДДКР. Держава також засновує та фінансує публічними коштами інституції розвитку, діяльність яких має стимулювати капітальні витрати бізнесу і вирівняти його можливості конкурувати на зовнішніх ринках з корпораціями, що користуються продуманою системою підтримки від їхніх урядів;
- бізнес несе підприємницький ризик, будуючи сучасні заводи, залучає передові технології, виконує податкові зобов'язання, сплачує гідні зарплати, тобто інвестує в свою країну. Це передбачає зміну моделі поведінки власників бізнесу, які зараз часто зорієнтовані на виведення заробленого в Україні прибутку за кордон. Вплинути на зміну цієї моделі поведінки є завданням державної політики.

Держава мотивує приватний сектор збудувати нові заводи. Успіх НІРУ безпосередньо залежить від залучення в процес економічно активних громадян. Водночас, держава зможе переконати приватний сектор займатись індустріальним розвитком країни лише тоді, коли сама почне це робити. Тому, передусім, вона має змінити власну поведінку щодо індустріальної модернізації і щодо тих, хто покликаний відіграти в цьому важливу роль.

Дії і заходи державної політики охоплюють напрямки, кожен з яких по-своєму налаштовує НІРУ, впливаючи на цільову аудиторію приватного сектору та суспільства загалом. Для їх відбору використаний аналітичний матеріал

щодо тіньової економіки та численних деформацій, створених непрозорими і неврахованими управлінськими рішеннями (розділ 4), а також щодо передумов і можливостей для Новітнього індустріального розвитку, існуючих в Україні чи запропонованих зовнішнім сектором.

Обрані напрямки є необхідними і достатніми, щоб започаткувати процес НІРУ і зробити його незворотним. Мова йде про наступне:

На першому етапі держава усуває економічні деформації і знаходить фінансовий ресурс усередині економіки. Це можна назвати блоком питань із детінізації економіки. Вони, власне, артикують підхід НІРУ, згідно з яким ця політика бере фінанси із непродуктивного тіньового обігу чи від ліквідації деформацій і спрямовує їх в індустріально-технологічний розвиток.

Ключовим завданням цього напрямку є усунення економічних деформацій, що спотворюють конкурентне середовище і вимивають фінансові ресурси із продуктивного економічного обігу. Цим досягається подвійний ефект: забезпечується рівноправна конкуренція для легальних виробників і отримується фінансовий ресурс для заходів НІРУ.

Заходи цього напрямку мають усунути незаконну вигоду або прибрати із конкурентного поля тих виробників чи імпортерів, які не сплачують податки і, тим самим, перебувають у невиправдано більш вигідних умовах порівняно з легальними виробниками. Ця ситуація стосується, наприклад, виробництва одягу, меблів, побутової техніки, електроніки, металовиробів тощо.

Інше, не менш важливе завдання, охоплене цим напрямком, стосується забезпечення фінансування НІРУ. Зовнішніх ресурсів для здійснення затратного індустріального розвитку країна поки що не має. Ті кредити, які вона отримує від МФО, спонукають швидше до політики аграрно-сировинного розвитку, а ПІІ не мають достатньо мотивації заходити в інфраструктуру чи переробну промисловість України. Тому фінанси на першому етапі мають бути віднайдені у внутрішній економіці.

Як показують наведені в пункті 4.1 розрахунки, такими ресурсами можуть бути кошти, отримані державним сектором від детінізації економіки. Сума податків, яку на сьогодні недоотримує держава, становить біля 10,5 млрд дол. США, і їхня частина має бути отримана бюджетом та спрямована на фінансування індустріального розвитку.

Від приватного корпоративного сектору очікується припинення практики виведення прибутку з країни в обсязі 6,5–7 млрд дол. США щорічно, що дотепер здійснювалось шляхом заниження експортних цін. Фактично всі заходи НІРУ мають бути спрямовані на мотивування корпорацій вкладати ці кошти в економіку України.

Здійснюється реконструкція інфраструктури із максимальним залученням внутрішніх виробників. Другий напрямок стосується економічної діяльності держави та фінансового стимулювання виробничої і технологічної діяльності приватного сектору. Він вимагає витрат і фінансується за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, позабюджетних фондів та державних підприємств – системних інфраструктурних операторів. Ці витрачені державою фінансові ресурси мають залучити в НІРУ значно більші приватні кошти, що матиме вирішальне значення для його успіху.

Найперше, що робить держава, організовуючи НІРУ, – це збільшує видатки на базову транспортну та енергетичну інфраструктуру та спрощує процедури доступу до неї інвесторів. Впливовими агентами держави в цьому процесі мають стати державні корпорації – балансоутримувачі інфраструктурних об'єктів. Державні закупівлі, що будуть супроводжувати цей процес, повинні залучити до нього якомога більше вітчизняних виробників якісного обладнання і матеріалів.

Змінюються підходи і зростають видатки на підготовку спеціалістів, зокрема, на вищу професійно-технічну освіту, на фінансування НДДКР та інноваційного розвитку. Освітня система починає координувати плани підготовки спеціалістів із очікуваною пропозицією нових робочих місць. Фонди, що фінансують чи співфінансують розробки, докапіталізуються, здійснюють аудит пріоритетів і розширюють свій мандат з тим, щоб охопити більше ланок інноваційного процесу та підвищити націленість на кінцевий результат.

Стимулюється підприємництво у виробничій діяльності. Для активізації участі приватного сектору в НІРУ держава застосовує різні види допомоги та підтримки. На першій стадії реалізації НІРУ створюється та докапіталізовується інструментарій надання такої допомоги. Це інституції розвитку з мандатом фінансової підтримки бізнесу, який візьме на себе ризик будівництва сучасних заводів. Ще одна мета цих інституцій – підтримка несировинного експорту та модернізації обладнання діючих підприємств.

Видами такої підтримки можуть бути: прямі грошові трансферти, що компенсують частину капітальних видатків проекту, банківські гарантії, співфінансування підготовки персоналу, податкові пільги протягом початкового періоду роботи новозбудованого об'єкта та ін.

Державна допомога, щоб бути ефективною, здійснюється за принципами, описаними вище. Серед інституцій, які її адмініструватимуть, важлива роль відводиться Агенції розвитку (чи Фонду НІРУ). Її основна функція полягатиме в стимулюванні приватного інвестування в пріоритетні сектори шляхом зменшення ризиків і тягаря капітальних витрат, які несе бізнес.

Усуваються асиметрії в інституціях підтримки українського та зарубіжного бізнесу. НІРУ створює набір інституцій та інструментів, з метою вирівнювання умов України в конкуренції за інвестиції та експортні ринки несировинних товарів з країнами, де такий інструментарій давно працює. Система інституцій має включати: Національний фонд структурної трансформації економіки України, Експортно-кредитне агентство, Фонд розвитку інновацій, Фермерський аграрно-індустріальний фонд, інститут індустріальних парків, Агенцію із залучення інвестицій, мережу агенцій регіонального розвитку. Очікується, що такий інструментарій буде особливо ефективним у поєднанні з іншими заходами НІРУ.

Створюється інформаційне поле новітньої індустріальної політики. Це третій напрямок заходів, який стосується інформаційної політики та загальної координації процесу. В сучасному світі вплив інформації на громадян відіграє колосальну роль. НІРУ, який потребує їхньої підтримки, не відбудеться, якщо в суспільстві, як і сьогодні, культивуватимуться настрої апатії і зневіри. НІРУ неможливий без здорового оптимізму. Тому держава в процесі його реалізації постійно комунікує із своїми громадянами, підтримуючи їхню віру у власний успіх та успіх країни.

Для цього вона розширює власні можливості комунікації, нарощуючи фінансування громадського радіо і телебачення. Громадські ЗМІ збільшують сучасний діловий контент, тиражують реальні історії підприємницьких успіхів та здобутків від різних форм співпраці.

Політика координується і пояснюється. Через інформаційну політику НІРУ пояснює суть своїх заходів і дає чітке уявлення майбутнього розвитку

країни. Для підприємця, який ухвалює рішення про інвестування у виробничу діяльність, визначеність і розуміння середньо- і довгострокового розвитку країни критично важливі. Тому НІРУ застосовує концепцію чотирирічних індикативних планів розвитку, яких буде три протягом 12 років його реалізації.

Ці плани надають інформацію про очікувані макроекономічні показники, такі як облікова ставка, курс гривні, рівень інфляції, важливі державні інфраструктурні проекти та економічну політику в цілому. Вони відіграють у НІРУ важливу координуючу роль і слугують орієнтиром для ухвалення рішень бізнесом.

НІРУ «збирає плоди, що висять низько». Політика новітнього індустріального розвитку опирається на розуміння того, які галузі переробки і чому слід розвивати в Україні, і як це може відбуватись у часі (п. 6.4). Зокрема, необхідно докласти зусиль до розвитку виробництва харчових продуктів, нафтопереробки, нафтохімії, автопрому, авіакосмічної техніки тощо. Відповідно, ці сектори мають бути охоплені державною підтримкою, яку передбачає НІРУ.

Підтримка різних секторів вимагає різних дій. Якщо підтримку розвитку переробки місцевої сировини можна забезпечити внутрішньою політикою, то галузі нафтопереробки, автопрому чи авіакосмічної техніки потребують тісних міжнародних контактів і переговорів, які має проводити виконавча влада. Але тепер держава веде діалог із важливими інвесторами, опираючись на інструментарій та активи, створені НІРУ. Тобто вона реально готова запропонувати конкурентоспроможні умови для інвестицій, включно з підтримкою і преференціями, чого не було раніше.

Найшвидший ефект очікується від розвитку переробки різної місцевої сировини в готову продукцію. Можливості цієї діяльності описані в підрозділі 6.2.2 і стосуються, насамперед, переробки сільськогосподарської та нерудної сировини, а також деревини.

Такі переробні заводи збудувати швидше, і, крім економічної, вони виконуватимуть ще й важливу соціальну роль. Ці заводи створять робочі місця в сільській місцевості і дадуть місцевим мешканцям пропозицію зручної моделі організації життя – ще одне джерело доходів, крім власного присадибного господарства, що не вимагає зміни місця проживання.

Стимулюється цифровізація, машинобудування та інжиніринг. Будівництво підприємств нафтопереробки, нафтохімії чи автопрому більш

тривале, вимагає значно більших інвестицій і міжнародної співпраці. Тому ефект від них очікується пізніше, в другий - третій період НІРУ. Але НІРУ від самого початку стимулює розвиток вітчизняного машинобудування та інжинірингу, як ключового індустріального ядра, через кращу підготовку кваліфікованих кадрів, фінансування НДКР, замовлення обладнання для реконструкції інфраструктури чи фінансову підтримку експорту.

Заходи НІРУ стимулюють співпрацю вітчизняного ІТ-сектору, інжинірингових компаній та обробних підприємств з метою активного запровадження цифровізації та інших рішень Індустрії 4.0. У фокусі – фінансова підтримка внутрішніх розробок на перетині цифрових технологій та різних форм машинобудівного інжинірингу. Здійснюється це шляхом надання грантів підприємствам, що впроваджують такі розробки.

Зміцнюється управлінська ланка НІРУ. Важливо розуміти, що індустріальний розвиток передбачає великий обсяг практичної роботи для влади різних рівнів. Зокрема, від неї вимагатиметься приділяти більше часу завданням індустріальної та технологічної проблематики, а саме: організаційній роботі з інвесторами, підприємцями та представниками промисловості, роботі з місцевими громадами, підготовці якісних генеральних планів розвитку територій, аналітичному моніторингу тощо.

Підхід НІРУ полягає у забезпеченні належної кількості, а також у фінансовій і моральній мотивації спеціалістів, які будуть кооптовані у владу і без яких НІРУ неможливий. Важливо, щоб ідея долученості до такого масштабного проекту розвитку країни надихала людей, що є завданням інформаційної політики. Фінансова мотивація також є обов'язковою. Матеріальна компенсація має бути високою, а преміальна винагорода – безпосередньо залежати від випуску чи експорту індустріальної продукції на окремій території чи в країні загалом.

Зазначені підходи НІРУ імплементуються політикою та первинним комплексом заходів, описаними в розділі 10. Тепер важливо кількісно оцінити, які показники економічного розвитку і зростання країни здатна забезпечити ця політика. Цьому присвячений наступний розділ книги.

РОЗДІЛ 8

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТАВКИ НА НОВІТНІЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

8.1. МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ НОВІТНЬОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ВИХІДНІ СЦЕНАРНІ УМОВИ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Для прогнозних розрахунків по сценарію НІРУ використана макроекономічна балансова модель «затрати-випуск», сконструйована на даних 2017 р. У подальшому її результати були використані для побудови матриці потоків формування та використання валового наявного доходу (ВНД) у розрізі інституційних агентів: держави, домогосподарств, нефінансових і фінансових корпорацій (опис модельного апарату див. у додатку 4). Розрахунки здійснювалися у гривні в цінах 2018 р. з наступним переведенням для зручності порівнянь у доларовий еквівалент за середньорічним обмінним курсом цього ж року (27,2 грн/дол. США). Таким чином, отримані результати очищені від впливу цінового (інфляційного) фактора та, за своєю сутністю, є проєкцією на ситуацію 2018 р.

Період моделювання охоплює 12 років: з 2019 до 2030 рр., оскільки повні фактичні дані за 2019 р. станом на 01.01.2020 р. відсутні. Зауважимо, що сценарний період у 12 років може зміщуватися в часі залежно від стартового року політики НІРУ, однак це не змінить сутності тенденцій, що закладає ця модель економічного розвитку.

ВИХІДНІ УМОВИ

Основна ідея сценарію – змоделювати роботу економіки України за умови появи нового високотехнологічного обробного сектору та масштабної реконструкції інфраструктури країни, що має стати результатом політики НІРУ. Опис обробного сектору, потрібного Україні, наведений у підрозділі 6.4. Його функціонування дозволить наростити виробництво в країні додатної споживчої вартості завдяки збільшенню переробки місцевої сировини в готову продукцію та отримати вигідні позиції у міжнародних ланцюгах створення вартості. Конкурентоспроможна продукція буде експортуватися на зростаючі зовнішні ринки та розумно заміщувати імпорт, задовольняючи споживчий та інвестиційний попит всередині країни. Розширено вихідні умови сценарію НІРУ наведені у додатку 12. Нижче подано їх опис.

Валове нагромадження основного капіталу (ВНОК). Україна реконструює інфраструктуру, модернізує існуюче виробництво та буде

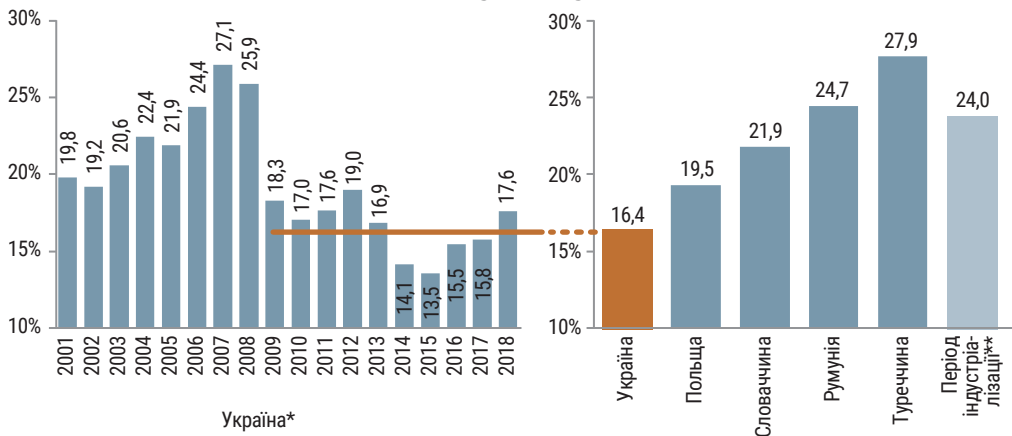

новітні, конкурентоспроможні на зовнішніх ринках підприємства обробно-го сектору, використовуючи при цьому ресурси та індустріальну продукцію внутрішніх виробників та поступово створюючи передумови для заміщення імпортних споживчих товарів та їх компонентів. Це вимагає значних капітальних інвестицій.

Середньорічне зростання валового нагромадження основного капіталу становить 10 %. Високі темпи зростання інвестицій (вищі, ніж у країн фокус-групи в період їх індустріального розвитку) пояснюються необхідністю масштабного фінансування розвитку інфраструктури для погашення інвестиційної заборгованості попередніх років (рис. 48). Сукупний обсяг інвестицій за 12 років НІРУ становить 526 млрд дол. США, що в 1,7 рази, або на 216 млрд дол. США, перевищує цей показник за аналогічний період 2007–2018 рр.

Обсяги інвестицій були узгоджені з розрахованим рівнем випуску продукції в 2030 р. у розрізі ВЕД. Таким чином врахована необхідність модернізації існуючих підприємств та введення нових виробничих потужностей з урахуванням часового лагу «віддачі від інвестицій», що виникає внаслідок тривалого періоду будівництва таких об'єктів.

Рис. 48. Інвестиційне відставання України від країн фокус-групи на прикладі частки ВНОК у ВВП у 2009-2018 роках, %

* з 2010 р. - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя; з 2014 р. - також без тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

** середнє значення ВНОК за 15 років по чотирьох країнах: по Румунії, Польщі, Словаччині за 1995-2010 рр.; по Туреччині за 1985-2000 рр.

Джерело: Держстат, Світовий банк, ОЕСР, розрахунки

Структура інвестування в період НІРУ суттєво відрізняється від аналогічної структури за попередні 12 років, що відображає зміну пріоритетів за цим сценарієм розвитку. Темпи зростання інвестицій у переробну промисловість, транспортну та енергетичну інфраструктуру перевищують темпи зростання інвестицій у сільське господарство та сферу послуг.

Важливо те, що, на відміну від попередніх років, політика НІРУ передбачає більше інвестицій у виробничі об'єкти, а не в комерційну та житлову нерухомість. Частка капітальних інвестицій у переробну промисловість зростає в період НІРУ до 24,5 % порівняно з 19 % у попередні 12 років. Однак найбільший приріст цього показника демонструє транспортна та енергетична інфраструктура, реконструкція якої є найбільш капіталоемним процесом. У період НІРУ ця частка сягне 35,2 %, що значно більше, ніж у 2007–2018 рр. (16,6 %, табл. 38). Розподіл інвестиційного потоку за видами економічної діяльності (ВЕД) подано в додатку 12, табл. 2.

Таблиця 38. Структура інвестицій (ВНОК) за напрямками економічної діяльності в Україні, %

Напрямки економічної діяльності	Факт 2007-2018		НІРУ 2019-2030	
	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
Сільське господарство	24,9	8,0	19,7	3,7
Добувна промисловість	24,9	8,0	27,1	5,2
Переробна промисловість	58,8	19,0	128,9	24,5
Транспорт і енергетика	51,6	16,6	184,9	35,2
Послуги	150,1	48,4	164,9	31,4
Разом	310,2	100,0	525,6	100,0 %

Джерело: Держстат, розрахунки.

Кінцеве споживання домогосподарств (населення) та сектору загальнодержавного управління (держави). Кінцеве споживання домогосподарств зростає середньорічними темпами 5,2 %, що на 2 в. п. більше аналогічного показника у попередні 12 років, що зумовлено збільшенням доходів зайнятого населення (зарплатою на виробництві). Витрати сектору загальнодержавного управління, тобто витрати на освіту, медицину, оборону тощо, зростають з середньорічними темпами 5,3 % (порівняно з 1,1 % у

2007–2018 рр.) через потребу ліквідувати наслідки масштабної недофінансованості в останні роки. Такі видатки сектору ЗДУ покращують рівень життя громадян, забезпечуючи якісне та кількісне зростання освітніх та медичних послуг. При цьому зростає вагомість держави як замовника соціальних послуг.

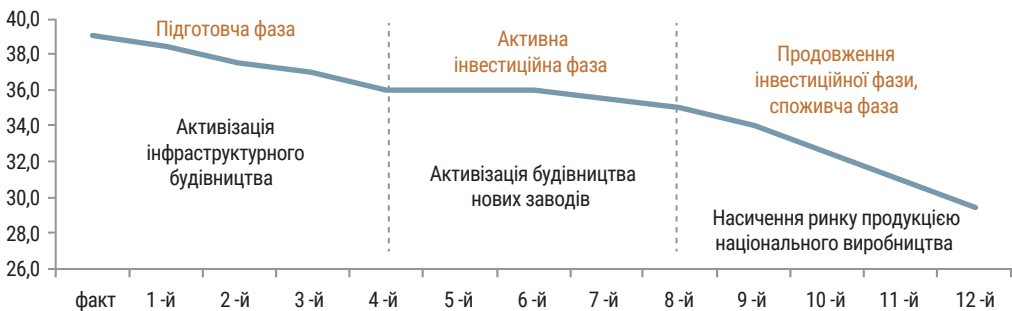
Темпи зростання кінцевого споживання ДГ та ЗДУ є вищими, ніж у попередні роки, але нижчими за темпи зростання капітальних інвестицій. Це відображає стратегічну спрямованість НІРУ на інвестиції в індустріальний розвиток.

Імпорт. У зв'язку зі збільшенням внутрішнього виробництва товарів обробної промисловості за сценарієм НІРУ відбувається заміщення імпорту в проміжному і кінцевому споживанні.

Сценарій НІРУ передбачає побудову на території країни низки виробництв, що, насамперед, стримує імпорт відповідної продукції. Йдеться про нафтопереробку, нафтохімію, виробництво листового скла, паперу і виробів з нього, засобів захисту рослин, автомобілів, побутової техніки, електроніки тощо.

Ріст споживання інвестиційної продукції внутрішніх виробників у процесі відновлення інфраструктури та створення нових виробництв веде до поступового зниження імпортомісткості ВНОК: протягом 2018–2030 рр. цей показник падає з 39 % до 29,5 % (рис. 49). Але в активну інвестиційну фазу розбудови сучасних заводів із залученням закордонних технологій та, частково, обладнання, імпортомісткість ВНОК майже не змінюється.

Рис. 49. Зниження імпортомісткості ВНОК в розрізі трьох фаз НІРУ з першого по дванадцятий роки політики, %

Джерело: експертна оцінка

Протягом 2018–2030 рр. зростання випуску споживчих товарів українського виробництва веде до зниження імпортомісткості кінцевого споживання ДГ та ЗДУ відповідно з 27,5 % до 22,7 % та з 4,0 % до 3,4 %. Загалом імпортомісткість на внутрішньому ринку знижується з 25,6 % до 21,9 %. Історична та очікувана динаміка імпортомісткості наведена у додатку 12, табл. 3 та 4.

Експорт. Сценарій НІРУ передбачає зростання експорту продукції переробної промисловості замість експорту сировини, продовження розвитку експорту українського ІТ-сектору та машинобудування. При розрахунках сценарних показників експорту враховувався фактор попиту на світовому ринку (п. 6.2.5). Найшвидший ефект очікується від нарощування експорту продуктів переробки різної місцевої сировини, насамперед, продукції сільського господарства, деревини та нерудних мінеральних ресурсів.

Україна залишиться світовим постачальником сільгоспсировини, однак тепер у період до 2030 р половина приросту її виробництва переробляється на продукти харчування та харчові інгредієнти як для внутрішнього споживання, так і для експорту.

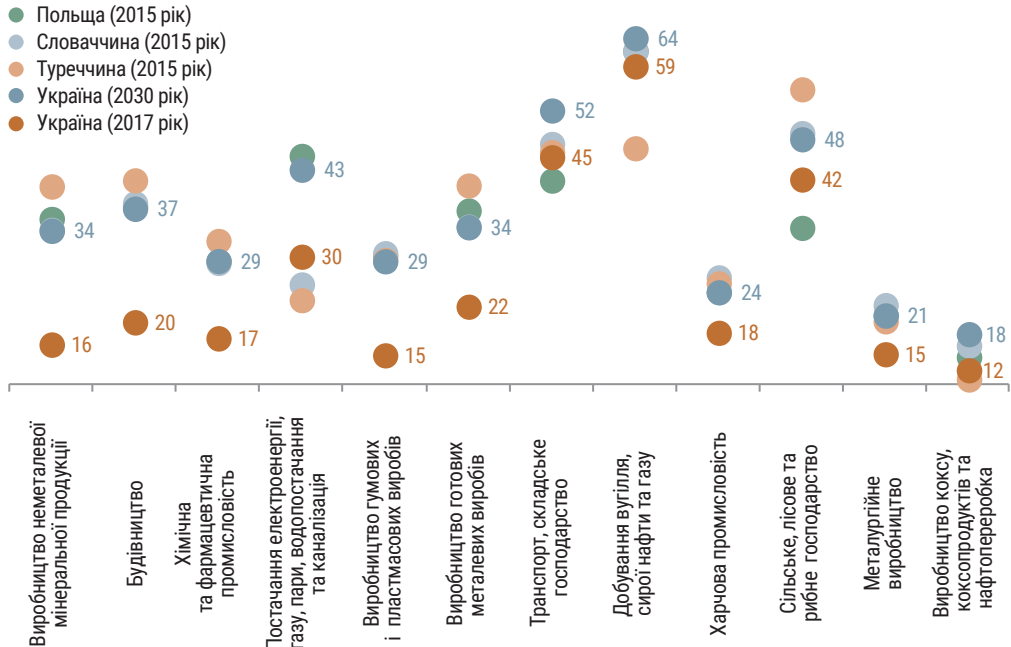
Випуск по ІТ-сектору має обмеження внаслідок нестачі спеціалістів, які можуть бути додатково підготовлені в країні за 12 років. Очікується, що їхня чисельність подвоїться та збережеться тенденція до укрупнення замовлень.

Збільшення експорту продукції машинобудування враховувало наявність в країні машинобудівних традицій, потенційні ніші на світовому ринку та низьку базу окремих галузей, де поява одного підприємства одразу ж збільшує експорт продукції в рази (авіакосмічна техніка, автопром, комп'ютерна та побутова техніка тощо).

Валова додана вартість (ВДВ). Валова додана вартість, згідно з моделлю «витрати – випуск», – це різниця між випуском товарів та проміжним споживанням для їх виробництва. Вона складається з оплати праці найманих працівників, валового прибутку/змішаного доходу та податків. Чим вище відношення цього показника до випуску, тим ефективніше, тобто з більшою віддачею, функціонує підприємство, сектор, країна в цілому. Сума валової доданої вартості по країні формує її ВВП.

Очікується, що до 2030 р. рівень ВДВ секторів економіки України сягне щонайменше нижчих рівнів показників країн фокус-групи (рис. 50).

Рис. 50. Частка валової доданої вартості у розрізі ВЕД в Україні та країнах фокус-групи, %

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

Підвищення ефективності економіки відображається через збільшення частки ВДВ у випуску з 40,3 % в 2017 р. до 45,5 % в 2030 р. Економіка стане краще використовувати енергетичні та сировинні ресурси через появу нових більш високопродуктивних секторів та підвищення технологічності. Детально зміни ВДВ в Україні з 2017 по 2030 рр. наведено в додатку 12, табл. 5.

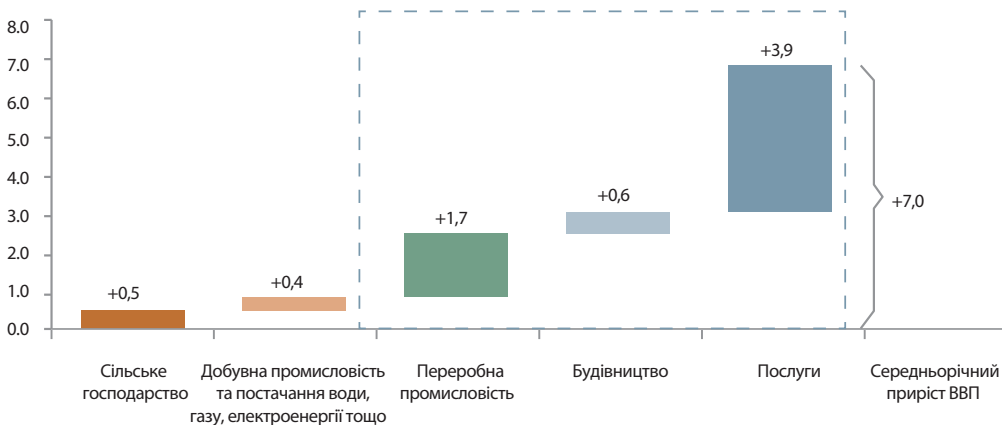
Детінізація і її відображення в моделі. Згідно сценарію у моделі закладено перерозподіл доходів між інституційними агентами у зв'язку з проведенням детінізації, яка є складовою політики НІРУ. Відбувається перерозподіл фінансових потоків до сектору ЗДУ від інституційних агентів, зокрема НК і ДГ, на частину суми недоплачених ними податків.

Детінізація у частині припинення штучного заниження експортних цін нефінансовими корпораціями враховується шляхом підвищення їх ВНД на частину суми виведених таким чином активів. Політика НІРУ передбачає збільшення мотивації НК вкладати кошти в економіку України. Нагадаємо, що у 2018 р. розрахований обсяг виведених коштів через трансферне ціноутворення становив близько 6,7 млрд дол. США (п. 4.1).

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Розрахунки демонструють, що за сценарієм НІРУ економіка України генерує прискорене зростання ВВП середньорічними темпами 7 % протягом 12 років реалізації цієї політики. За видами економічної діяльності більше половини цього приросту (+3,9 в. п.) забезпечує сфера послуг. Безпосередній внесок у це зростання переробної промисловості менший (+1,7 в. п.), проте саме поява підприємств переробного сектору є основним каталізатором зростання обсягу послуг (рис. 51).

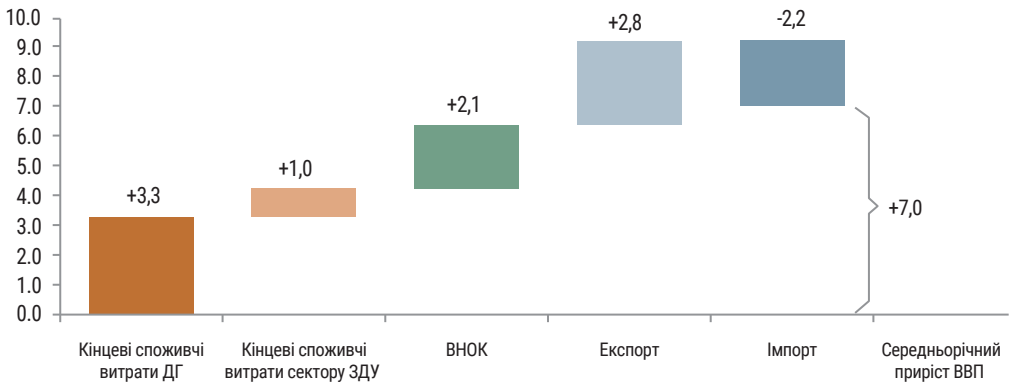
Рис. 51. Внесок секторів економіки у зростання ВВП згідно НІРУ, відсоткові пункти

Джерело: розрахунки

За кінцевим використанням найбільший внесок у «середньорічні 7 % зростання ВВП» забезпечують споживчі витрати домогосподарств – це +3,3 в. п. (рис. 52). Внесок від зростання експорту складає +2,8 в. п., але позитивна динаміка імпорту формує зворотній ефект в -2,2 в. п. (чистий експорт +0,6 в. п.).

Рис. 52. Внесок сегментів кінцевого використання в зростання ВВП згідно НІРУ, відсоткові пункти

Джерело: розрахунки

Зростання інвестиційних витрат (ВНОК) безпосередньо забезпечує +2,1 в. п. приросту, проте опосередковано саме ця категорія витрат зумовлює створення нових підприємств/робочих місць. Таким чином, НІРУ забезпечує подвійний ефект: з одного боку з'являється конкурентоспроможна продукція українського виробництва, а з іншого – у домогосподарств формується достатній рівень доходу для її споживання.

Завдяки прискореному зростанню обсяг економіки України, тобто її ВВП, за 12 років політики НІРУ зростає в 2,2 раза – з 131 млрд дол. США в 2018 р. до 294 млрд дол. США в 2030 р. Сектори економіки демонструють різну динаміку зростання, що веде до потрібних змін у її структурі. Найшвидшими темпами зростають будівництво та обробна промисловість з середньорічними темпами відповідно у 14 % та 9,8 %, що відображає першочергову орієнтацію політики НІРУ на реконструкцію інфраструктури та будівництво нових переробних потужностей (табл. 39).

Таблиця 39. Середньорічні темпи зростання (CAGR) за секторами економіки, %

Показники	Факт 2010-2018	НІРУ 2019-2030
Реальний ВВП	-0,5*	7,0
Сільське господарство, ВДВ	4,0	4,8

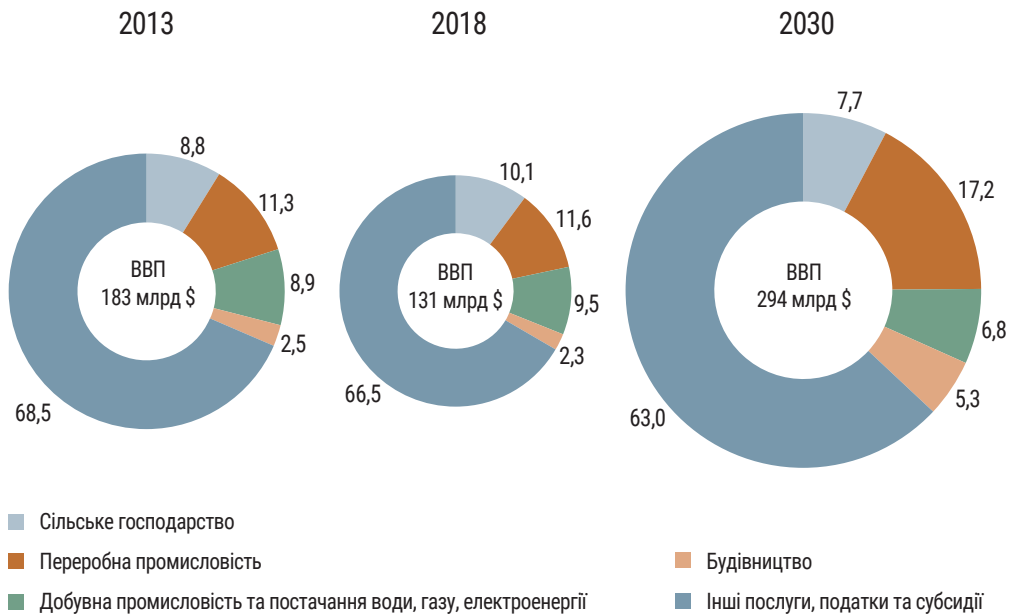
Обробна промисловість, ВДВ	-2,4	9,8
Добувна промисловість, постачання води, електроенергії, газу тощо, ВДВ	-2,8	2,7
Будівництво, ВДВ	-2,5	14,0
Послуги, ВДВ	0,5	6,6

* реальні зміни показників за 2007-2018 роки

Джерело: Держстат, розрахунки

Частка переробної промисловості у ВВП зростає з 11,6 % до 17,2 % (рис. 53). Сільське господарство, добувна промисловість та постачання електроенергії також зростають, але нижчими темпами і, як результат, частка цього сектору в економіці зменшується з 19,6 % у 2018 р. до 14,5 % у 2030 р. (в т.ч. частка сільського господарства – з 10,1 % до 7,7 %).

Рис. 53. Обсяг та структура ВВП України в розрізі секторів економіки, %

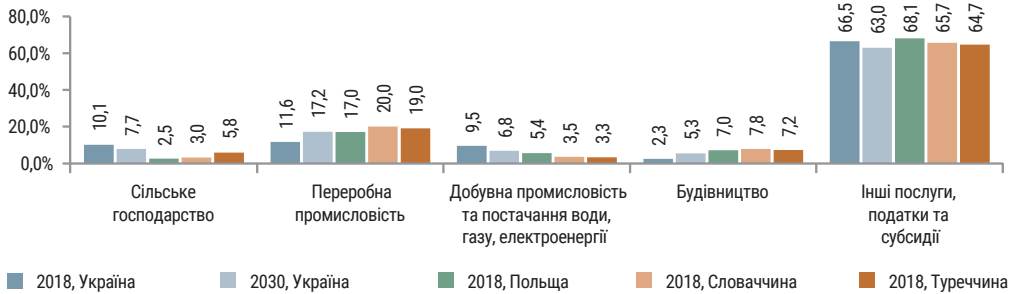

Джерело: Держстат, розрахунки

Структура економіки України в 2030 р. наближається до відповідної структури у країнах фокус-групи (рис. 54).

Рис. 54. Структура ВВП в розрізі секторів економіки в Україні та країнах фокус-групи, %

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

Економічна система України за сценарієм НІРУ генерує достатньо доходів для фінансування капітальних інвестицій і зростаючого кінцевого споживання ДГ та державного сектору. Вона демонструє практично повне покриття ВНОК внутрішнім ресурсом економіки у вигляді заощаджень, а саме 97 % (табл. 40).

Важливо зазначити, що забезпечення потреби економіки в інвестиціях відбувається при безперервному зростанні доходів населення та сектору ЗДУ із середньорічними темпами близько 6 % та 7 % відповідно. Витрати сектору ЗДУ на душу населення зростають з 0,7 тис. дол. США в 2018 р. до 1,7 тис. дол. США в 2030 р.

Таблиця 40. Генерування фінансових ресурсів економікою України за реалізації сценарію НІРУ, кумулятивно за 12 років, млрд дол. США

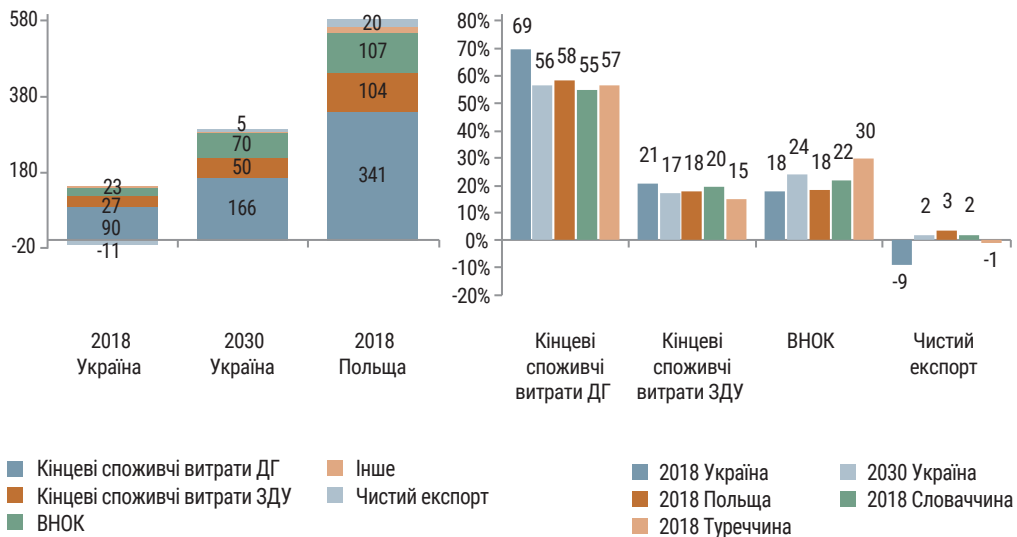
Показник	2007-2018	2019-2030
Валовий внутрішній продукт	1659	2338
Валовий наявний дохід	1716	2410
в т.ч. домашні господарства	1238	1502
в т.ч. загальнодержавне управління	313	546
в т.ч. нефінансові корпорації	123	337
Кінцеві споживчі витрати всієї економіки	1418	1878
Заощадження всіх інституційних агентів	281	510
Валове нагромадження основного капіталу	310	526
Заощадження/ВНОК, %	90,6	97,0

Джерело: Держстат, розрахунки

Протягом періоду НІРУ економіка України набуває здатності до розширеного відтворення, тобто переходить до інвестиційної моделі розвитку. В 2026–2030 рр. частка ВНОК у ВВП становить близько 24 %, що кардинально відрізняється від ситуації попередніх десяти років, коли її середнє значення було на рівні 16,4 % (рис. 48). У 2030 р. країна витрачає на капітальні інвестиції 70 млрд дол. США, що в 3,2 рази перевищує рівень 2018 року (23 млрд дол. США) (рис. 55).

Частка кінцевого споживання ДГ у ВВП зменшується, що характерно для інвестиційної моделі розвитку, проте в абсолютному вимірі кінцеві споживчі витрати населення збільшуються в 1,9 рази – з 90 млрд дол. США у 2018 р. до 166 млрд дол. США у 2030 р. Це посилює роль внутрішнього ринку у забезпеченні стійкого економічного зростання країни, особливо в більш пізній період НІРУ.

Рис. 55. Структура ВВП України та країн фокус-групи, млрд дол. США та %

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

Капітальні інвестиції демонструють високий рівень віддачі. Так, 1 % приросту ВНОК забезпечує 0,7 % приросту ВВП. Для країн фокус-групи це співвідношення у період їхнього індустріального розвитку становило 0,4–0,7 % (виняток Словаччина – 1,2 %). Це пояснюється високим ефектом появи нових переробних виробництв у сучасних українських реаліях.

Їхнє функціонування одночасно вирішує кілька завдань, зокрема зростає створення доданої вартості в країні завдяки поглибленій переробці сировини, розумно заміщується імпорт і більше доданої вартості розміщується на зовнішніх ринках. Цей ефект посилюється процесами модернізації інфраструктури, під час якої споживається переважно продукція вітчизняних підприємств.

Окремої уваги заслуговує боргове навантаження, на яке економіка виходить у 2030 р. (табл. 41). Запозичення продовжаться, але будуть здійснюватись в умовах загального покращення кредитного рейтингу і країни, і корпорацій, тому темпи зростання запозичень будуть нижчими за темпи зростання доходів. За розрахунками, державний і гарантований державою борг зростає в 2019-2030 рр. з близько 80 млрд дол. США до 106 млрд дол. США, але його відношення до ВВП знижується із 61 % в 2018 р. до 36 % в 2030 р. Зазначимо, що наведені результати враховують виплату відсотків згідно так званого «податку на зростання» за ВВП-варантами (VRI), які Україна випустила в 2015 р. в обмін на списання 3,8 млрд дол. США боргу. Сукупний обсяг цих виплат у період 2019–2030 рр. сягає близько 20 млрд дол. США.

Таблиця 41. Передумови макроекономічної стабільності і конкурентоздатність

Показники за рік	2018	2030
ВВП, млрд дол. США	131	294
Державний та гарантований державою борг України, млрд дол. США	78	<106
Державний та гарантований борг/ ВВП, %	61	<36
Борги НК, млрд дол. США	71	149
Борги НК/ ВНД НК, рази	4,5:1	3,5:1
Продуктивність праці в обробній промисловості, тис. дол. США випуску на одного працюючого	45	>80
Частка ВДВ у випуску, %	40,3	45,5
Імпортомісткість економіки, %	25,6	21,9
Експорт, млрд дол. США	59,1	125,2

Показники за рік	2018	2030
Імпорт, млрд дол. США	70,5	120,3
Сальдо зовнішньої торгівлі, млрд дол. США	-11,4	4,9
Сальдо зовнішньої торгівлі, % від ВВП	-8,7	1,7

Джерело: Держстат, Мінфін, НБУ, розрахунки

Сумарний борг корпорацій зростає майже вдвічі, але співвідношення боргів до їхнього ВНД знижується з 4,5:1 у 2018 р. до 3,5:1 у 2030 р. Тобто, за умови реалізації НІРУ позичальники «в особі» сектору ЗДУ та НК зможуть не лише рефінансувати наявну на початок 2019 р. заборгованість, а й запозичити більше фінансових ресурсів для здійснення власних інвестиційних програм.

Поява сучасних переробних підприємств зумовлює зростання продуктивності праці та ефективності використання ресурсів в економіці. Вітчизняна продукція і послуги завдяки підвищенню конкурентоспроможності займають відповідну нішу на зовнішніх ринках та послідовно заміщують імпорт всередині країни.

Як наслідок, покращується зовнішньоторговельне сальдо. У 2030 р. воно набуває позитивного значення в +1,7 % від ВВП, що закладає передумови здорового і стійкого платіжного балансу. Отже, за сценарієм НІРУ формуються два важливих фактори для макроекономічної стійкості: позитивне сальдо поточних операцій та низький рівень відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП.

Новітній індустріальний розвиток закладає тенденції покращення технологічності обробної промисловості і економіки в цілому. Так, у 2030 р. частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції у валовому випуску обробної промисловості буде значно вищою, ніж у 2017 р., – 28 % порівняно із 17 %. Аналогічний показник в експорті товарів і послуг обробної промисловості зростає з 19 % у 2017 р. до 25 % у 2030 р. (табл. 42). Частка експорту продукції первинного сектору за період НІРУ скорочується з 29 % до 20 %. Зазначимо, що ці показники все ще залишатимуться на нижчому рівні у порівнянні з країнами фокус-групи. Отже, простір для позитивних змін ще залишається, але важливо, що обрана модель розвитку закладає основи для подальшого підвищення технологічності.

Таблиця 42. Технологічність економіки України та країн фокус-групи

Показники за рік	2017	2030	країни фокус-групи
Частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції в валовому випуску обробної промисловості, %	17	28	23-56
в експорті товарів та послуг обробної промисловості, %	19	25	35-64
Частка продукції обробної промисловості в експорті товарів, %	71	79	92-96
Частка сировини та продуктів первинної обробки в експорті товарів, %	28	20	2-6

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

Головним результатом політики НІРУ є подолання бідності в країні. Згідно розрахунків (табл. 43), доходи на душу населення зростають з 3,3 до 7,8 тис. дол. США. Таким чином, за класифікацією Світового банку³, Україна переходить із категорії країн з доходами нижче середніх до групи країн із доходами вище середніх.

Таблиця 43. Зростання доходів населення України до 2030 р. за сценарієм НІРУ

Показник	2018 рік	2030 рік
ВНД в економіці, млрд дол. США	138	296
ВНД на душу населення, тис. дол. США	3,3	7,8
ВНД ДГ	93	186
Кінцеве споживання ДГ, млрд дол. США	90	166
Заощадження ДГ	3	20
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, дол. США/міс.	326	>900
Середня місячна пенсія, грн.	2479	>4500
Співвідношення мінімальної пенсії та фактичного прожиткового мінімуму	0,57	>1,0

Джерело: Держстат, розрахунки

У 2030 р. населення споживає майже вдвічі більше, ніж у 2018 р. У домогосподарств з'являється більше можливостей для заощаджень, які у 2030 р. в 10 разів перевищують аналогічний показник 2018 р. Мінімальна пенсія зростає до рівня фактичного прожиткового мінімуму, тобто в країні зникає категорія населення, що знаходиться за межею бідності

Нагадаємо, що всі показники 2030 р. розраховані у цінах і за середньорічним курсом 2018 р., тому індикатори добробуту, якого досягає НІРУ через 12 років, є проєкцією сучасності. Результати прогностичних розрахунків дозволили сформуванати таблицю цільових показників економічного розвитку України в 2030 році (додаток 1) та описати Візію країни-2030 (п. 1.4).

8.2. «АГРАРНА НАДДЕРЖАВА» ЧИ СУЧАСНА ІНДУСТРІАЛЬНА КРАЇНА: МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОРІВНЯННЯ ДВОХ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ

Отже, маємо два шляхи розвитку української економіки – той, яким іде країна зараз, і той, який можна обрати, застосувавши стратегію сучасного індустріального розвитку. Ключовими відмінностями розвитку за цими сценаріями є різні можливості зростання економіки та її здатність забезпечувати суспільні потреби. ВВП, що генерується в 2030 році за умови проведення політики НІРУ майже вдвічі більший від того, що може досягти країна в умовах АгроІТ- сценарію (рис. 56). Його середньорічний темп зростання за сценарієм Новітнього індустріального розвитку становить 7,0 % проти 0,8 % за моделлю АгроІТ.

Рис. 56. Обсяг та структура ВВП України в розрізі секторів економіки у 2018 р. та у 2030 р. за двома сценаріями розвитку, %

Джерело: Держстат, розрахунки

Сценарій АгроІТ-розвитку, який є проєкцією теперішніх тенденцій, фактично не дозволяє профінансувати мінімальні потреби економіки у ВНОК із заощаджень, які вона генерує. Для цього держава має збільшити борг до 135 млрд дол. США і здійснювати запозичення в умовах зростання частки боргу відносно ВВП до 94 % у 2030 р. Аби зберегти зростання споживчих витрат мінімальними середньорічними темпами 0,9 %, населення має витратити 27 млрд дол. США заощаджень попередніх років. На відміну від цього, політика НІРУ дозволяє майже самостійно покрити значно більший ВНОК та споживчі витрати населення й ЗДУ (табл. 44).

Таблиця 44. Порівняння сценаріїв НІРУ та АгроІТ

Показник	2018 рік/ 2007-2018	2030 рік / 2019-2030	
		АгроІТ	НІРУ
ВВП, млрд дол. США	131	144	294
ВНОК за 12 років, млрд дол. США	310	336	526
Споживання ДГ за 12 років, млрд дол. США	1105	1203	1420
Споживання ЗДУ за 12 років, млрд дол. США	313	338	458
Динаміка заощаджень ДГ за 12 років, дол. США	86,9	-27,3	28,4
Державний та гарантований борг України, млрд дол. США	78	>135	<106
Відношення Державний та гарантований борг/ ВВП, %	61	>94	<36
Імпортостікість, %	25,6	29,3	21,9
Сальдо зовнішньої торгівлі, млрд дол. США	-11,4	-20,8	4,9
Сальдо зовнішньої торгівлі, % від ВВП	-8,7	-14,4	1,7

Джерело: Держстат, Мінфін, НБУ, розрахунки

Макроекономічні показники НІРУ програмують стійкість і подальше тривале економічне зростання. На це вказують такі індикатори, як позитивне

торгове сальдо (+4,9 млрд дол. США, або +1,7% від ВВП), низький рівень боргу ЗДУ (близько 36 % від ВВП), структурні зміни економіки (збільшення внеску переробної промисловості та ВНОК у ВВП). Такі структурні зміни забезпечують значно вигідніше місце України у світовому розподілі праці.

Натомість за сценарієм АгроІТ Україна постачає зовнішньому світу сировинні матеріали та продукти первинної обробки, пропонуючи українцям споживати дедалі більше готової імпоротної продукції. Знижується технологічність економіки і зростає залежність від імпорту технологій та індустріальних товарів. Як результат, маємо значне від'ємне торгове сальдо (-20,8 млрд дол. США, або -14,4 % від ВВП) та високий рівень державного боргу (близько 94 % від ВВП), що автоматично збільшує залежність України від зовнішніх запозичень.

Таблиця 45. Зростання доходів населення України до 2030 р. за двома сценаріями

Показник	2018 рік	2030 АгроІТ	2030 НІРУ
ВНД в економіці, млрд дол. США	138	146	296
ВНД на душу населення, тис. дол. США	3,3	3,8	7,8
ВНД ДГ, млрд дол. США	93	100	186
Кінцеве споживання ДГ, млрд дол. США	90	99	166
Заощадження ДГ, млрд дол. США	3	1	20
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, дол. США/міс.	326	<400	>900
Середня місячна пенсія, грн	2479	<3000	>4500
Співвідношення мінімальної пенсії та фактичного прожиткового мінімуму	0,57	<0,75	>1,0
Робочі місця, млн	13-14	11-12	15-16

Джерело: Держстат, розрахунки

Показники добробуту людей за двома сценаріями значно відрізняються (табл. 45). Доходи людей, які генерує економіка за сценарієм НІРУ, у 1,9 рази перевищують доходи за умови АгроІТ-розвитку – відповідно 186 млрд дол. США проти 100 млрд дол. США. Відмінність у кінцевому

споживанні населення на кінець періоду, тобто у 2030 р., становить 1,7 рази (166 млрд дол. США проти 99 млрд дол. США). Тобто населення має можливість значно більше заощаджувати.

І якщо за сценарієм НІРУ Україна, згідно з класифікацією Світового банку, переходить у категорію країн з доходами вище середнього, то сценарій АгроІТ консервує її статус як країни з доходами нижче середнього.

Отже, реалізація сценаріїв АгроІТ і НІРУ – це різні реалії для країни, які залежать від вибору її громадян. Перший є сценарієм суто боргової економіки, який залишає українців у пастці бідності і створює високі ризики існуванню країни через економічну слабкість та величезний розрив у добробуті порівняно із сусідніми державами. Нагадаємо, що згідно розрахунків для обслуговування АгроІТ економіки потрібно не більше 12 млн робітників. Відповідно, значна частина трудового капіталу України, насамперед працівники інженерно-технічних спеціальностей, буде незадіяною і шукатиме можливості самореалізації за межами країни.

Натомість модель НІРУ – це можливість збудувати економіку, яка генеруватиме прискорене економічне зростання та матеріальну базу високих стандартів життя людей в Україні. Ця економіка долає бідність і забезпечує достатні кошти для власного розширеного відтворення. Вона скорочує розрив у доходах людей порівняно із сусідніми країнами і пропонує роботу 15–16 млн українців. Країна займає значно вигідніші позиції у міжнародному розподілі праці.

Нижче подано оцінку і джерела ресурсів, яких потребує НІРУ, а також опис елементів та ключових заходів цієї політики.

РОЗДІЛ 9

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОВІТНЬОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Метою даного розділу є перевірка реалістичності здійснення в Україні Новітнього індустріального розвитку з огляду на ресурсні потреби і обмеження. Для цього були проведені розрахунки обсягів основних ресурсів, необхідних для досягнення цільових показників політики НІРУ, та вказані джерела і способи їх отримання.

9.1. ПОТРЕБА В ТРУДОВИХ РЕСУРСАХ ТА ЇХ КВАЛІФІКАЦІЯ

Прискорене економічне зростання, яке має забезпечити політика НІРУ, передбачає як збільшення продуктивності праці, так і використання більшої кількості робітників. Історичний досвід свідчить, що внесок продуктивності праці у приріст ВВП у світі, зазвичай, становив близько 80–90 %, а решта 10–20 % приросту – це результат збільшення кількості працюючих³⁹.

НІРУ має забезпечити середньорічні темпи економічного зростання на рівні 7 % протягом 12 років. Отже, якщо базуватися на вищезазначених історичних пропорціях, продуктивність праці має зростати середньорічними темпами 5,6–6,3 %, тоді як кількість працюючих в економіці України повинна збільшуватися щорічно у межах від 0,7 % до 1,4 %.

З огляду на загострення проблем вимивання трудових ресурсів з країни (п. 3.8), важливо оцінити реальні масштаби зайнятості в економіці країни на цей час (2018 р.) та визначити потребу у робочій силі за умов Новітнього індустріального розвитку у 2030 р.

За даними Державної служби статистики України, економічно активне населення країни становило 17,9 млн осіб у 2018 р., з них 16,3 млн – зайняті, а 1,6 млн осіб належать до категорії безробітних. Для наших оцінок важливо знати, скільки робітників працює саме в економіці України, однак такого офіційного показника не визначено, а згадані 16,3 млн включають українців, що працюють як усередині країни, так і за її межами (трудові мігранти).

Згідно з висновками підрозділу 3.8, чисельність трудових мігрантів у 2018 р. може бути зафіксована на рівні 3,5 млн осіб, з яких 3,0 млн належать до категорії «зайняте населення», а 0,5 млн – до категорії «безробітне населення». Відповідно, реальна кількість зайнятих в Україні може бути

оцінена на рівні 13,3 млн осіб, як результат вилучення 3,0 млн трудових мігрантів із 16,3 млн осіб зайнятого населення.

Для прогнозування потреби в трудових ресурсах для НІРУ важливо знати не лише загальну чисельність зайнятого населення, а і його розподіл за видами економічної діяльності. Відповідні значення за даними Державної служби статистики та існуючих оцінок реальної чисельності працюючих в Україні за мінусом трудових мігрантів наведені у таблиці 46. У цих оцінках враховано інформацію щодо розподілу трудових мігрантів за видами економічної діяльності та за місцевістю проживання⁴⁰, а також результати порівняльного аналізу рівнів продуктивності праці та заробітних плат за видами економічної діяльності в Україні та у країнах фокус-групи.

Таблиця 46. Оцінка кількості зайнятих в економіці України за видами економічної діяльності у 2018 р., тис. осіб

Види економічної діяльності	Чисельність зайнятих (факт)	Кількість трудових мігрантів (оцінка)	Зайняті в Україні
Сільське, лісове та рибне господарство	2 938	-1 000	1 938
Переробна промисловість	1 698	-140	1 558
Добувна промисловість та постачання води, газу, електроенергії	728	-40	688
Будівництво	665	-200	465
Торгівля, ремонти, транспортне та складське господарство, організація харчування та проживання	4 933	-1 350	3 583
Державне управління, оборона, освіта, охорона здоров'я	3 351	0	3 351
Інші послуги	2 048	-270	1 778
Разом	16 361	-3 000	13 361

Джерело: Держстат, оцінка та розрахунки авторів.

Наступним кроком для оцінки потреби НІРУ у трудових ресурсах є прогнозування продуктивності праці, як валової доданої вартості у розрахунку на одного працюючого (зайнятого). Для прогнозування цього

показника враховувалась динаміка аналогічного показника у країнах фокус-групи (у період їхнього індустріального розвитку) та нинішній рівень продуктивності праці в Україні. Останній є значно нижчим, ніж у країн фокус-групи (табл. 47). Так, у 2018 р. продуктивність праці в Україні становила 8,8 тис. дол. США, що нижче, ніж у Польщі (31,3 тис. дол. США), Туреччині (24,0 тис. дол. США) та Румунії (25,0 тис. дол. США), відповідно у 3,5; 2,7 та 2,8 раза. Особливо значним є відставання продуктивності у будівництві, торгівлі, державному управлінні та інших послугах. У переробній промисловості відставання становить 2,2–2,3 раза.

Таблиця 47. Валова додана вартість на одного працюючого в Україні та країнах фокус-групи за видами економічної діяльності, тис. дол. США

Види економічної діяльності	Польща, 2018	Туреччина, 2018	Румунія, 2018	Україна, 2018	Україна, 2030
Сільське, лісове та рибне господарство	9,3	8,5	5,2	7,4	10,5
Переробна промисловість	29,0	28,1	28,9	12,7	23,7
Добувна промисловість та постачання води, газу, електроенергії	63,2	56,8	32,5	19,1	26,4
Будівництво	34,5	27,8	19,3	6,5	15,1
Торговля, ремонти, транспортне та складське господарство, організація харчування та проживання	36,2	26,1	22,3	7,4	14,0
Державне управління, оборона, освіта, охорона здоров'я	21,5	18,0	27,1	5,0	11,6
Інші послуги	45,5	38,0	64,0	13,4	25,9
Разом	31,3	24,0	25,0	8,8*	16,7

* враховує реальну додану вартість секторів економіки, включаючи кошти корпорацій, що виводяться за кордон

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

Середньорічний реальний приріст продуктивності праці у країнах фокус-групи за періоди їхнього індустріального розвитку (1996-2010 рр.) коливався у межах 4-5,5 %*. Враховуючи дуже низьку «стартову точку» продуктивності праці в Україні, а також те, що НІРУ передбачає впровадження сучасних технологій та структурні зміни у контексті появи нових високопродуктивних виробництв, прогнозний приріст продуктивності праці в економіці країни був прийнятий на рівні верхньої межі зазначеного діапазону – 5,5 % (табл. 48).

Таблиця 48. Середньорічні темпи зростання реальної ВДВ на одного працюючого в Україні та країнах фокус-групи у розрізі видів економічної діяльності в період індустріального розвитку, %

Види економічної діяльності	12 років періоду індустріального розвитку		12 років НІРУ
	Польща	Румунія	Україна
Сільське, лісове та рибне господарство	1,7	2,9	3,0
Переробна промисловість	5,3	8,4	5,3
Добувна промисловість та постачання води, газу, електроенергії	2,0	7,4	2,7
Будівництво	2,7	6,2	7,2
Торгівля, ремонти, транспортне та складське господарство, організація харчування та проживання	2,3	4,0	5,5
Державне управління, оборона, освіта, охорона здоров'я	5,2	1,6	7,2
Інші послуги	3,6	3,2	5,6
Разом	4,1	5,5	5,5

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки авторів.

* Розраховано на базі матеріалів ОЕСР, що наводилися в постійних цінах 2010 р. та при постійному середньорічному обмінному курсі національної валюти в 2010 р.

Як свідчать дані наведеної таблиці, сільське, лісове та рибне господарство в Україні протягом 12 років НІРУ зростатиме з середньорічними темпами на рівні 3 %, що дещо вище значень Польщі і Румунії. Відповідно до цих припущень ВДВ на одного зайнятого в Україні у 2030 р. у даному секторі становитиме 10,5 тис. дол. США. Це вище нинішнього рівня країн фокус-групи, і пояснюється синергією поєднання сучасних технологій та значно родючіших ґрунтів у країні.

Темпи середньорічного зростання у переробній промисловості України були прийняті на рівні 5,3 %, що співставно з показником у Польщі у період її індустріального розвитку. Низькопродуктивний обробний сектор, що наразі існує у країні, буде модернізуватися, але його теперішній стан не дозволить Україні повною мірою надолужити наявне відставання від країн фокус-групи. Схожі тенденції будуть характерні також для добувної промисловості.

Найвищі темпи зростання продуктивності праці очікуються у секторах сфери послуг, зокрема, у будівництві – 7,2 %, державному управлінні – 7,2 % і торгівлі – 5,5 %. Саме у цих секторах спостерігається особливо значне відставання цього показника. У процесі НІРУ, який вимагатиме швидкого спорудження інфраструктурних та виробничих об'єктів, галузь будівництва отримуватиме нове оснащення і технології, а також залучатиме будівельні послуги ззовні, що забезпечить вищезазначений приріст. Динамічний розвиток спостерігатиметься в торгівлі: це стане можливим завдяки меншому рівню тінізації внаслідок поширення більш сучасних форм організації та контролю, а також зростанню купівельної спроможності населення. Приріст продуктивності праці у державному управлінні пояснюється збільшенням відповідних видатків бюджету за незмінної чисельності зайнятих у секторі ЗДУ. Водночас, навіть за високих темпів зростання, ВДВ на одного зайнятого у сфері послуг в Україні у 2030 р. усе ще буде істотно нижчим, ніж у сусідніх країнах.

На основі даних про очікувану величину ВДВ за секторами у 2030 р., які взяті з розрахунків розвитку економіки за сценарієм НІРУ (п. 8.1) та прогнозованої продуктивності праці, була розрахована потреба економіки в трудових ресурсах (табл. 49).

Таблиця 49. Потреба в працівниках за умов НІРУ в розрізі видів економічної діяльності в 2030 р.

Види економічної діяльності	ВДВ, млн дол. США		ВДВ на зайнятого, тис. дол. США (продуктивність праці)		Зайняті, тис. осіб		Додаткова потреба в зайнятих, тис. осіб
	2018	2030	2018	2030	2018	2030	
Сільське, лісове та рибне господарство	14 355	22 618	7,4	10,5	1 938	2 145	208
Переробна промисловість	19 859	50 779	12,7	23,7	1 558	2 142	584
Добувна промисловість та постачання води, газу, електроенергії	13 153	20 204	19,1	26,4	688	766	78
Будівництво	3 047	15 564	6,5	15,1	465	1 033	568
Торгівля, ремонти, транспортне та складське господарство, організація харчування та проживання	26 474	55 270	7,4	14,0	3 583	3 937	354
Державне управління, оборона, освіта, охорона здоров'я	16 862	38 825	5,0	11,6	3 351	3 351	0
Інші послуги	23 797	56 537	13,4	25,9	1 778	2 187	409
Разом	117546	259797	8,8	16,7	13 361	15 561	2 200

Джерело: Держстат, розрахунки

Отже, за розрахунками, економіка за умов НІРУ генерує додаткову потребу у 2,2 млн працівників. У секторальному розрізі найбільший додатковий попит на працівників буде сформовано в обробній галузі (584 тис. осіб) та в будівництві (568 тис. осіб), що є логічним, враховуючи спрямованість

політики на розбудову інфраструктури, будівництво нових переробних заводів та теперішній дефіцит робітників будівельних професій.

Також необхідно відзначити додаткову потребу у зайнятих в секторі сільського господарства (у розмірі 208 тис. осіб). Більшою мірою, це може бути результатом розширення різноманітних видів сільськогосподарської діяльності та нинішнім станом фактичного знелюднення сільської місцевості через трудову міграцію в українські міста чи за кордон.

Водночас значна частина сільських жителів може претендувати на заміщення робочих місць на новозбудованих переробних заводах у регіонах, що не вимагатиме зміни місця їхнього проживання. Відповідно, це зумовлює позитивний вплив НІРУ на розвиток сільської місцевості.

Потреба НІРУ у додаткових працівниках (2,2 млн осіб) може бути вирішена за рахунок залучення ресурсу трудових мігрантів та безробітних, сукупна чисельність яких у 2018 р. становила 4,6 млн осіб. Також необхідно враховувати очікуваний демографічний спад, приблизно 1,3 млн осіб економічно активного населення*, та зменшення частки безробітних в Україні з 8,8 % (1,6 млн осіб у 2018 р.) до природного рівня у 4–5 %** (0,7 млн осіб у 2030 р.) в умовах прискореного розвитку економіки.

Таким чином, резерв додаткових працівників, необхідних для НІРУ, становить 2,6 млн ($4,6 - 1,3 - 0,7 = 2,6$) за потреби у 2,2 млн осіб, тобто запас не є високим. Підтримати НІРУ з точки зору достатності трудового капіталу може залучення працівників ззовні.

Політика НІРУ формуватиме додатковий попит на трудовий капітал не тільки у кількісному, а й у якісному вимірі. З огляду на потреби сучасної промисловості, як зазначено у підрозділі 6.3, необхідна більша кількість фахівців із передвищою та вищою освітою за такими професіями та спеціальностями: інженер-матеріалознавець, інженер-технолог, інженер мехатронічних систем, інженер машинного навчання та штучного інтелекту, архітектор інтернету речей, інженер інтелектуальних систем та мереж,

---

*Розраховано виходячи з прогнозу ООН щодо зменшення чисельності населення України на 3 млн осіб та частки економічно активного населення в загальній чисельності населення (42,6 % станом на 2018 р.).

**Природне безробіття – це частка безробітних, яка не пов'язана з динамікою економічного зростання, а виникає в результаті тимчасового безробіття через зміну місця роботи (фрикційне безробіття) чи в результаті структурної зміни економіки та, відповідно, зміни структури потрібних кадрів; виникає потреба в перекваліфікації (структурне безробіття). У Польщі та Румунії загальний рівень безробіття в 2018 р. був, відповідно, 3,8 % та 4,2 %.

інженер логістичних систем, оператор БПЛА, веб-дизайнер, аналітик Big Data, проектувальник локальних енергосистем та мереж, енергоменеджер, біоінженер, менеджер з інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, менеджер з управління проектами та інші.

Спеціалісти з вищезазначеного переліку інженерно-технологічних спеціальностей формують ядро трудового капіталу для сучасного індустріального розвитку, зокрема у контексті Промисловості 4.0.

Іншою важливою частиною цього капіталу є кваліфіковані робітники з інструментом. Зокрема, порівняння структури зайнятих за професійними групами в Україні та країнах фокус-групи (табл. 50) підтверджує необхідність збільшення частки технічних службовців (2,9 % в Україні порівняно з 4,5–9,2 % у країнах фокус-групи), кваліфікованих робітників сільського господарства (0,7 % в Україні проти 0,9–19,2 % у країнах фокус-групи) та кваліфікованих робітників з інструментом (11,6 % проти 13,7–16,9 %). Частка робітників найпростіших професій, яких у 2018 р. було 19,1 %, або 3,1 млн осіб, повинна скоротитися мінімум удвічі.

Таблиця 50. Порівняння структури зайнятих в Україні та країнах фокус-групи в розрізі професійних груп за класифікацією ООН, %

Професійні групи	Польща, 2017	Румунія, 2017	Словаччина, 2017	Туреччина, 2017	Україна, 2018
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	6,3	1,9	4,4	5,0	8,1
Професіонали	19,3	15,4	12,4	10,2	18,4
Фахівці	13,0	6,0	15,1	5,8	11,2
Технічні службовці	6,1	4,5	9,2	7,0	2,9
Працівники сфери торгівлі та послуг	13,3	14,8	18,2	19,1	16,7
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	9,0	19,2	0,9	14,7	0,7

Професійні групи	Польща, 2017	Румунія, 2017	Словаччина, 2017	Туреччина, 2017	Україна, 2018
Кваліфіковані робітники з інструментом	15,1	16,9	15,7	13,7	11,6
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування	10,3	11,5	14,9	9,5	11,2
Найпростіші професії	7,6	9,9	9,1	15,0	19,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Держстат, ОЕСР, розрахунки

На початковому етапі НІРУ приплив висококваліфікованих робітничих кадрів в економіку країни буде відбуватися, головним чином, через активний процес перенавчання та перекваліфікації, у т.ч. у рамках співпраці (співфінансування) між місцевими громадами та приватними інвесторами.

Для сучасного індустріального розвитку країни дуже важливо, щоб підготовка спеціалістів узгоджувалася з пропозицією робочих місць. Відповідно, центр підготовки спеціалістів має зміщуватись у регіони, де підготовлені кадри будуть, зрештою, задіяні, що є практикою розвинених країн. Політика підготовки трудових ресурсів для НІРУ описана в підрозділі 10.7.

9.2. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Згідно з розрахунками за сценарієм НІРУ, для досягнення високих темпів зростання ВВП (7 % щорічно) сумарна потреба в капітальних інвестиціях на період до 2030 р. становить 526 млрд дол. США (в цінах 2018 р.). Найбільше інвестицій очікується від НК (376,5 млрд дол. США, або 72 %) і сектору ЗДУ (87,5 млрд дол. США, або 17 %). Обсяги інвестицій ФК і ДГ менші – відповідно, 8,7 і 52,9 млрд дол. США (табл. 51).

НК інвестуватимуть кошти у модернізацію потужностей і будівництво нових заводів, а також у розвиток енергетичної та транспортної інфраструктури. Останнє насамперед стосується великих державних інфраструктурних компаній («Укрзалізниця», «Укренерго», «Енергоатом», АМПУ), які та-

кож відносяться до сектору нефінансових корпорацій (НК) і, відповідно, повинні збільшити обсяги своїх інвестиційних програм. Сектор загальнодержавного управління (ЗДУ) має інвестувати насамперед у приведення до прийнятного стану автошляхів, мостів, водних шляхів тощо, а також у створення інституцій розвитку. Фінансовим корпораціям (ФК) необхідно вкладати кошти у технічне переоснащення і розвиток філіальної мережі. Домогосподарства (ДГ) інвестуватимуть у будівництво житла і об'єктів малого сімейного бізнесу.

Розрахунки вказують на важливу деталь. За умови прискороеного зростання економіка України здатна до 2030 р. згенерувати 510 млрд дол. США заощаджень, які майже повністю покривають потреби в інвестиціях (табл. 51). Тобто, НІРУ може бути здійснений переважно за рахунок внутрішнього ресурсу. В розрізі економічних агентів дефіцитними є НК (-40 млрд дол. США) і сектор ЗДУ (-20,5 млрд дол. США), тоді як у ФК і ДГ обсяги заощаджень перевищують їхню потребу в інвестиціях.

Таблиця 51. Потреба у ВНОК і ресурси заощаджень, генеровані національною економікою протягом 12 років НІРУ, млрд дол. США

Показник	Потреба у ВНОК		Заощадження		Баланс
	млрд дол. США	%	млрд дол. США	% від ВНОК	
Нефінансові корпорації	376,5	72	336,5	89	-40,0
Фінансові корпорації	8,7	2	25,2	290	16,5
Сектор загальнодержавного управління	87,5	17	67,0	77	-20,5
Домашні господарства	52,9	10	81,5	154	28,6
Разом	525,6	100	510,2	97	-15,3

Джерело: розрахунок

Для того щоб ресурс заощаджень був спрямований у виробничо-технологічний розвиток країни, а не на інші цілі, необхідне застосування комплексу заходів фіскальної політики, які описані в підрозділі 10.3.

Основні з них – це заходи із детінізації, які покликані збільшити доходи зведеного бюджету за рахунок кращої сплати (адміністрування) податків, та заходи державної політики, які спрямують ці кошти у розвиток економічного потенціалу країни та стимулюватимуть підприємців інвестувати у виробничу діяльність.

Як уже зазначалося, сума недоплати податків до зведеного бюджету оцінюється в 10,5 млрд дол. США/рік (див. п. 4.1). Заходи із детінізації дозволять додатково залучити до зведеного бюджету частину цих коштів. Очікується, що протягом 12 років вони сумарно складуть щонайменше 50 млрд дол. США.

Заходи із детінізації разом із політикою інвестиційного стимулювання впливатимуть на поведінку українських корпорацій, спонукаючи їх інвестувати в національну економіку, а не виводити кошти з країни. За розрахунками, лише через трансфертне ціноутворення з України щорічно виводиться 6–7 млрд дол. США прибутків (див. п. 4.1). Фактично, мова йде про реалізацію державної політики одночасного покращення сплати податків і створення сприятливих умов для інвестування в Україні.

Окремо акцентуємо увагу на важливій ролі банківської системи, яка має забезпечити перерозподіл заощаджень на користь капітальних інвестицій. Як згадувалося вище, у частини корпорацій і домогосподарств обсяги заощаджень перевищуватимуть їхню потребу в інвестиціях, що формуватиме потенційний грошовий ресурс для національних банків (табл. 52).

Таблиця 52. Розподіл ресурсу заощаджень інституційних секторів економіки на період до 2030 р. (за 12 років політики НІРУ), млрд дол. США

Інституційний агент	Сукупний ресурс у вигляді заощаджень	Розподіл ресурсу заощаджень	
		Кошти для фінансування ВНОК	Кошти на депозити у банках
Нефінансові корпорації	336,5	275,9	60,6
Фінансові корпорації	25,2	8,7	16,5
Сектор загальнодержавного управління	67,0	67,0	
Домашні господарства	81,5	26,4	55,1
Разом ресурсів/ заощаджень ВНОК	510,2	378,0	132,2

Джерело: розрахунок.

Отже, завданням банків є залучення заощаджень НК і ДГ у банківську систему країни, і кредитування ними економічних агентів, що здійснюватимуть капітальні інвестиції. Щоб кошти, залучені до банківської системи, стали доступним для інвестицій ресурсом, необхідні зміни у грошово-кредитній політиці, зокрема, щодо облікової ставки, рівня монетизації економіки та формування диверсифікованої банківської структури. Ігнорування чи гальмування Національним банком цього питання ускладнить реалізацію НІРУ.

В таблиці 53 наведено орієнтовну структуру фінансування ВНОК до 2030 р. у розрізі інституційних агентів. Так, НК основну потребу в інвестиціях покриватимуть за рахунок власних коштів (73 %) і кредитів банків (21 %). Частина їхніх інвестицій (сумарно 7,5 млрд дол. США) буде профінансована із зведеного бюджету через передбачені політикою механізми компенсації частини проінвестованих коштів. Наприклад, це може бути повернення до 10 % суми фактичних інвестицій у вигляді грантів за кожне створене робоче місце. Ці виплати повинні здійснюватися вже після запуску виробництва.

Прямі іноземні інвестиції не розглядаються як критично важливе джерело фінансування капітальних вкладень. Однак, слід очікувати їхньої активізації в міру розгортання української економіки, що стане додатковим інвестиційним ресурсом.

ФК потребу в інвестиціях повністю покриватимуть за рахунок власних коштів. Сектор ЗДУ основну частину потреби в інвестиціях покриватиме за рахунок зведеного бюджету (59,5 млрд дол. США, або 68 %), а також кредитів, зокрема у МФО (28 млрд дол. США, або 32 %). ДГ потреби в інвестиціях на будівництво житла і об'єктів малого сімейного бізнесу покриватимуть за рахунок власних заощаджень (50 %) і банківських кредитів (50 %).

Таким чином, у структурі фінансування інвестицій за сценарієм НІРУ на період до 2030 р. основна частка припадає на власні кошти НК (54,2 %) і кредити банків (25,2 %). Зведений бюджет має профінансувати 87,5 млрд дол. США капітальних інвестицій. Тобто, одна інвестована публічними коштами гривня повинна залучити три гривні приватних інвестицій.

Таблиця 53. Потреба і джерела фінансування ВНОК в розрізі інституційних агентів за сценарієм НІРУ, млрд дол. США

Інституційний агент	Потреба у ВНОК	Джерела фінансування ВНОК				
		Зведений бюджет	Власні кошти підприємств та організацій	Кошти населення	Кредити, надані банками	Кошти іноземних інвесторів
Нефінансові корпорації	376,5	7,5	275,9		77,8	15,4
Фінансові корпорації	8,7		8,7			
Сектор загальнодержавного управління	87,5	59,5			28,0	
Домашні господарства	52,9			26,4	26,5	
Разом потреба/джерела ВНОК	525,6	67,0	284,6	26,4	132,2	15,4

Джерело: розрахунок авторів.

Для того, щоб профінансувати свою частку інвестицій, корпорації і держава повинні будуть здійснювати запозичення. Важливо, що в обох випадках завдяки прискореному економічному зростанню підвищиться їхній наявний дохід і, відповідно, кредитні рейтинги.

Так, згідно з розрахунками за сценарієм НІРУ, співвідношення боргів НК до їх ВНД скорочуватиметься з 4,5:1 в 2018 р. до 3,5:1 в 2030 р., навіть при тому, що номінальна величина боргів зростатиме. Це сприятиме зниженню вартості нових запозичень, в т.ч. у рамках реструктуризації існуючої заборгованості (табл. 54).

Таблиця 54. Співвідношення доходів та боргу НК за сценарієм НІРУ

Показник	2018 (факт)	2025	2030
Співвідношення Борги НК/ ВНД НК	4,5:1	3,9:1	3,5:1

Джерело: розрахунок авторів.

Також за рахунок кредитів буде покриватися частина інвестиційних потреб сектору ЗДУ. Насамперед, мова йде про кошти МФО, які вже зараз кредитує уряд під реалізацію інфраструктурних проектів (будівництво автошляхів, портової інфраструктури тощо). Через слабку підготовку інвестиційних проектів Україна не використовує повною мірою можливості щодо залучення цих кредитів. Так, за даними Державного казначейства у 2018 р. залучено 335 млн дол. США, що становить лише 47 % від обсягів кредитів МФО, запланованих на цей рік.

Розширення кредитування сектору ЗДУ вплине на зростання номінальної величини державного і гарантованого боргу. Проте обсяги ВВП збільшуватимуться швидше, ніж обсяги зростання державного боргу, що знижуватиме боргове навантаження. Так, за розрахунками, протягом періоду реалізації НІРУ співвідношення державного боргу до ВВП має скоротитися із 60,9 % у 2018 р. до 36,2 % у 2030 р. (табл. 55). Важливо зазначити, що розрахунки включають і виплату VRI у сумі 20 млрд дол. США до 2030 р. відповідно до підписаної в 2015 р. Угоди про реструктуризацію зовнішнього боргу та очікуваних середньорічних темпів зростання ВВП у 7%. Номінальна вартість VRI становить 3,8 млрд дол. США, тому на певному етапі розвитку доцільно буде розглянути питання їх викупу.

Таблиця 55. Співвідношення державного та гарантованого боргу сектору загальнодержавного управління до ВВП за сценарієм НІРУ

Показник	2018	2023	2027	2030
Відношення Борги ЗДУ/ ВВП, %	60,9	51,5	44,0	36,2

Джерело: розрахунок авторів роботи

Отже, характерною особливістю НІРУ є те, що він покладається на внутрішні ресурси як джерело капітальних інвестицій, які генеруватиме зростаюча національна економіка завдяки збільшенню обсягів виробництва продукції обробної промисловості для внутрішнього ринку і на експорт. У цьому кардинальна відмінність запропонованого курсу від існуючої економічної моделі, яка не генерує необхідних ресурсів розвитку і базується на зростаючих запозиченнях (зокрема, зовнішніх) для покриття поточних витрат.

На рисунку 57 видно, як за сценарієм НІРУ будуть змінюватись обсяги і структура джерел фінансування капітальних інвестицій. Діаграма демонструє, що політика НІРУ не вимагає надзвичайних чи нереальних обсягів інвестицій. Фактично, за перші шість років обсяг інвестицій лише досягне рівня, який уже був в Україні у попередні історичні періоди. І лише надалі необхідне пришвидшене зростання інвестицій, але на той час це вже буде інша економіка – суттєво більша як за обсягом, так і за інвестиційним потенціалом. Відповідно, вона матиме кардинально вищу здатність генерувати і залучати додаткові фінансові ресурси.

Рис. 57. Обсяги і джерела фінансування ВНОК в Україні у 2008-2030 рр. млрд дол. США

Джерело: Держстат, інтерпретація та розрахунок авторів.

У структурі інвестування, як і повинно бути, зростає частка банківських кредитів – з 7,7 % в 2018 р. до 28,1 % в 2030 р. Така частка банківського кредитування характерна для розвинених країн та для країн фокус-групи.

Необхідно зауважити, що резервними джерелами фінансових ресурсів для Новітнього індустріального розвитку розглядаються кошти населення, що зберігаються поза банківською системою і оцінюються в сумі 48 млрд грн (додаток 3), та капітали резидентів, що тримаються закордоном. Також допустимим є механізм фінансування капітальних інвестицій шляхом збільшення бюджетного дефіциту, однак в обмежених обсягах 0,5–1 % ВВП країни.

9.3. ПОТРЕБА В ТРАНСПОРТНІЙ ТА ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ІНФРАСТРУКТУРАХ

ПОТРЕБА В ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

Загальне споживання електроенергії в Україні в 2018 р. становило 153,2 млрд кВт-год, із яких 122,1 млрд кВт-год (або 80 %) припадало на кінцеве споживання (табл. 56). Інша частина - це власне споживання електростанціями (9 %) і втрати у електромережах (11 %).

Зростання обсягів виробництва товарів і послуг внаслідок реалізації НІРУ збільшить кінцевий попит на електроенергію в Україні до 2030 р. майже в 1,5 раза (+48 %) – до 180,5 млрд кВт-год/рік. Важливо зазначити, що оскільки нові виробництва матимуть менші питомі витрати електроенергії, а також будуть знижені втрати в енергомережах внаслідок їхньої модернізації, темпи приросту попиту на електроенергію будуть нижчими за темпи зростання обсягів виробництва продукції і послуг.

Серед секторів економіки найвищими будуть темпи зростання споживання електроенергії у будівництві (+140 %) і промисловості (+73 %), оскільки НІРУ передбачає зростання обсягів будівельних робіт і розвиток переробних підприємств. Серед підсекторів промисловості найбільше попит зросте у машинобудуванні (+250 %) і хімічній та нафтохімічній промисловості (+100 %).

Зростання доходів населення збільшить рівень забезпеченості домогосподарств побутовою технікою. Однак, обсяг споживання населенням електроенергії зросте не істотно (+8 %) через очікуване зменшення чисельності населення в Україні (-3 млн чол.) і кращі показники енергоефективності нових електроприладів.

Модернізація магістральних і розподільчих енергомереж дозволить знизити частку втрат електроенергії в мережах із сьогоднішніх 11,1 % до 8 %*. За цим показником Україна наблизиться до європейських країн, де він становить 5–7 %⁴¹.

Споживання електроенергії електростанціями на технологічні цілі змінюватиметься аналогічно до зміни обсягів виробництва ними електроенергії.

* «Цільове значення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, Енергоефективність, Конкурентоспроможність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>»

Таким чином, загальний попит на електроенергію (брутто) в Україні до 2030 р. зросте на 42 % проти показника 2018 р. і сягне 217,8 млрд кВт-год. Частка кінцевого використання електроенергії зросте з 80 % до 83 % за рахунок скорочення мережевих втрат.

Таблиця 56. Обсяги і структура споживання електроенергії в Україні в 2018-2030рр., млн кВт-год

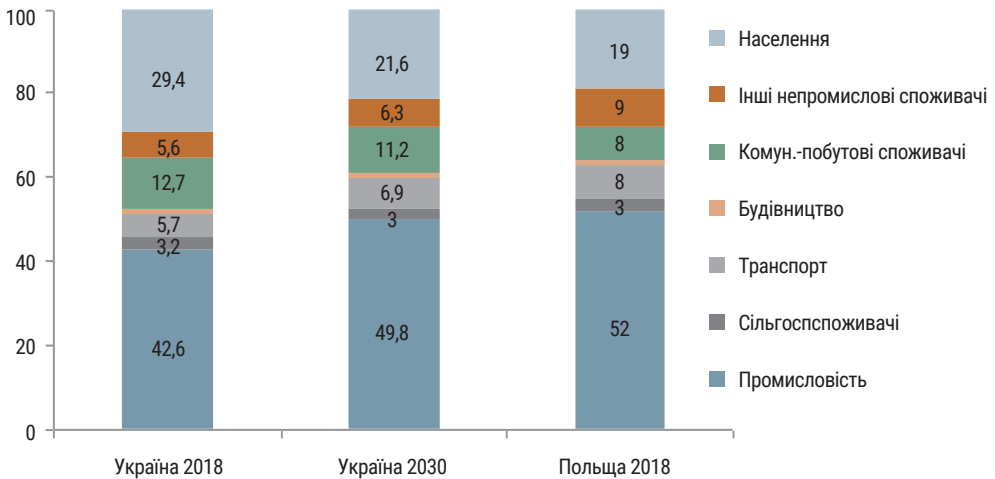
Групи споживачів	Зростання обсягів випуску 2030 до 2018, %	2018		2030 (за умови реалізації НІРУ)		Зміна 2030 до 2018 (+/-)	
		млн кВт-год	%	млн кВт-год	%	млн кВт-год	%
Загальне споживання електроенергії (брутто), у т.ч.		153 215		217 846		64 632	42
<i>власне споживання електроенергії електростанціями</i>		14 075		19 986		5 911	42
<i>втрати електроенергії в енергомережах</i>		16 996		17 336		340	2
<i>Частка втрат в енергомережах, %</i>		11,1		8,0		0	-28
Кінцеве споживання електроенергії (нетто), у т.ч.:		122 144	100	180 524	100	58 381	48
Промисловість	122	52 023	42,6	89 943	49,8	37 920	73
паливна	41	3 543	2,9	4 606	2,6	1 063	30
металургійна	69	29 559	24,2	42 860	23,7	13 301	45
хімічна та нафтохімічна	144	3 115	2,6	6 231	3,5	3 115	100
машинобудівна	410	4 085	3,3	14 296	7,9	10 211	250

Групи споживачів	Зростання обсягів випуску 2030 до 2018, %	2018		2030 (за умови реалізації НІРУ)		Зміна 2030 до 2018 (+/-)	
		млн кВт-год	%	млн кВт-год	%	млн кВт-год	%
будівельних матеріалів	104	2 231	1,8	3 793	2,1	1 562	70
харчова та харчопереробна	92	4 536	3,7	7 258	4,0	2 722	60
інша	171	4 954	4,1	10 899	6,0	5 945	120
Сільгоспспоживачі (агровиробники)	60	3 868	3,2	5 415	3,0	1 547	40
Транспорт	108	6 955	5,7	12 519	6,9	5 564	80
Будівництво	190	964	0,8	2 315	1,3	1 350	140
Комунально-побутові споживачі (об'єкти ЖКГ)	80	15 506	12,7	20 158	11,2	4 652	30
Інші непромислові споживачі	116	6 880	5,6	11 352	6,3	4 472	65
Населення (домогосподарства)	-	35 947	29,4	38 823	21,5	2 876	8

Джерело: Міністерство палива та енергетики України (факт), розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз).

Структура кінцевого споживання електроенергії в Україні до 2030 р. зміниться, якісно наблизившись до показників сусідніх країн (рис. 58). Так, частка виробничих секторів зросте з 57,9 % до 67,3 %, тоді як частка не-виробничих (соціальних) сегментів (населення і комунально-побутові споживачі) знизиться з 42,1 % до 32,8 %.

Рис. 58. Структура кінцевого споживання електроенергії, %

Джерело: Міністерство палива та енергетики України, Центральний статистичний офіс Польщі (факт), розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз)

Отже, НІРУ і забезпечене ним економічне зростання потребує збільшення споживання електроенергії на 48 %. Темпи приросту споживання електроенергії будуть нижчими за темпи зростання економіки, що пов'язано зі структурними змінами в промисловості: буде створено нові виробництва, що здійснюють глибинну переробку сировини, в процесі якої виробництво одиниці доданої вартості потребує меншої кількості електроенергії.

Відповідно, потрібно буде збільшити виробництво електроенергії в 1,42 раза, або на 64,6 млрд кВт-год. Менші темпи приросту обсягів виробництва електроенергії, порівняно з темпами приросту її кінцевого споживання, пояснюються очікуваним зменшенням частки мережевих втрат.

Кошти, які передбачені в інвестиційній програмі НІРУ на розвиток електрогенерації і енергомереж, становлять 100 млрд дол. США. Джерелами цих інвестицій є кошти державних («Укренерго», «Енергоатом», «Укргідроенерго») і приватних корпорацій. Елементи енергетичної політики, які повинні забезпечити розвиток енергетичної інфраструктури, зокрема генерування необхідного інвестиційного ресурсу, наведено в п. 10.12.

ПОТРЕБА В ПЕРЕВЕЗЕННІ ВАНТАЖІВ

Економіка України, за умови реалізації НІРУ, генеруватиме більше вантажів, що висуває вимоги до масштабу модернізації транспортної інфраструктури країни. Частина сировини, яка зараз експортується, постачатиметься на вітчизняні переробні підприємства, звідки вироблена продукція транспортуватиметься внутрішнім споживачам і на експорт. Також через інтенсифікацію будівництва в країні зростуть обсяги перевезення будматеріалів.

Розрахунок прогнозних обсягів вантажоперевезень різними видами транспорту здійснювався, виходячи із очікуваних обсягів виробництва основних видів продукції, що формуватимуть основну вантажну базу, і найбільш раціонального використання засобів перевезення.

Залізниця, як цінний актив української економіки, залишатиметься найбільш затребуваним видом транспорту. Загальний попит на вантажоперевезення залізничним транспортом до 2030 р. зросте майже в півтора раза – до 470 млн тонн/рік (табл. 57).

Таблиця 57. Товарна структура вантажоперевезень залізничним транспортом в 2018-2030 рр., млн тонн

Вантаж	2018	%	2030	%	Δ 2030/2018	
					млн т	%
Руда залізна та марганцева	70,9	22,0	75	16,0	4,1	5,8
Кам'яне вугілля	64,9	20,2	70	14,9	5,1	7,9
Мінбудматеріали	57,7	17,9	110	23,4	52,3	90,6
Зерно і продукти помелу	33,8	10,5	65	13,8	31,2	92,3
Чорні метали	22,4	7,0	27	5,7	4,6	20,5
Нафта і нафтопродукти	12,2	3,8	20	4,3	7,8	63,9
Хімічні і мінеральні добрива	9,2	2,9	15	3,2	5,8	63,0
Цемент	6,2	1,9	12	2,6	5,8	93,5
Кокс	5,6	1,7	6	1,3	0,4	7,1
Руда кольорова і сірчана сировина	4,6	1,4	5	1,1	0,4	8,7
Хімікати	3,7	1,1	5	1,1	1,3	35,1
Брухт чорних металів	3	0,9	5	1,1	2	66,7
Лісові вантажі	2,8	0,9	8	1,7	5,2	185,7
Сіль	2,1	0,7	2	0,4	-0,1	-4,8
Тарно-штучні вантажі*	22,9	7,1	45	9,6	22,1	96,5
Разом	322,2	100,0	470	100,0	147,8	45,9

* Тарно-штучні вантажі: кольорові метали і вироби з них, автомобілі, машини і устаткування

Джерело: АТ «Укрзалізниця», розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз)

Зросте попит на перевезення всіх видів вантажів, але найбільше – на будматеріали (+52,3 млн тонн), зерно і продукти його переробки (+31,2 млн тонн) і тарно-штучні вантажі (+22,1 млн тонн).

Важливо наголосити, що розвиток переробних виробництв у регіонах дозволить задіяти залізничну інфраструктуру, яка зараз взагалі не використовується, або використовується частково, тим самим знизивши непродуктивні витрати «Укрзалізниці» на її утримання.

Внутрішній водний транспорт є найдешевшим видом транспорту. Наявність в Україні судноплавної річки Дніпро, яка перетинає територію країни з півночі на південь, створює сприятливі передумови для розвитку перевезень внутрішніми водними шляхами.

Так, попит на перевезення внутрішнім водним транспортом у 2030 р. оцінюється в 49 млн тонн, що майже в п'ять разів перевищує показник 2018 р. (табл. 58). Насамперед, це стосується вантажів, які генерують регіони вздовж русла Дніпра. Найбільше зросте попит на перевезення будівельних вантажів (+19,6 млн тонн), зерна (+11,3 млн тонн) і металопродукції (+3,7 млн тонн). Також буде створено попит на перевезення 3 млн тонн контейнерних вантажів, що еквівалентно майже 200 тис. TEU.

Таблиця 58. Товарна структура вантажоперевезень внутрішнім водним транспортом в Україні в 2018-2030 рр., млн тонн

Вантаж	2018	%	2030	%	Δ, 2030/2018	
					млн тонн	%
Будівельні вантажі	5,4	51	25	51	19,6	363,0
Зернові	3,7	35	15	31	11,3	305,4
Металопродукція	1,3	12	5	10	3,7	284,6
Нафтопродукти	0,07	1	1	2	0,93	1328,6
Контейнери	0	0	3	6	3	-
Разом	10,5	100	49	100	38,5	366,7

Джерело: Річкова інформаційна служба водних шляхів України, розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз)

Іншою буде тенденція з попитом на перевезення вантажів автотранспортом. У 2030 р., за умови раціонального використання інших видів транспорту, попит на перевезення вантажів магістральними автошляхами оцінюється в 166 млн тонн*, що на 11 % менше показника 2018 р. (табл. 59).

Це вимагає окремих пояснень. Активне використання автотранспорту для магістральних перевезень значних обсягів вантажів, яке ми спостерігаємо сьогодні, є ненормальним явищем і зумовлене дефіцитом рухомого складу (вагонів, локомотивів і річкових суден), недостатньою пропускною спроможністю залізничних припортових станцій, нерозвиненістю річкової інфраструктури та відсутністю належного вагового контролю на автошляхах. Розшивка вузьких місць у залізничній і річковій інфраструктурі, разом із посиленням вагового контролю на автошляхах, сприятимуть переорієнтації вантажопотоків з автомобільного на залізничний і річковий транспорт. Насамперед йдеться про перевезення на великі відстані, наприклад, зерна або металу на експорт в порт, або внутрішні перевезення мінеральних будматеріалів.

Таблиця 59. Товарна структура автомобільних перевезень в Україні в 2018-2030 рр., млн тонн*

Вантаж	2018	%	2030	%	Δ, 2030/2018	
					млн т	%
Мінбудматеріали	73,9	39	55	33	-18,9	-25,6
Харчові продукти, напої та тютюнові вироби	21,9	12	35	21	13,1	59,8
Зернові (крім поставок із поля на елеватор в радіусі 30 км)	21,7	12	7	4	-14,7	-67,7
Інші готові будівельні матеріали та вироби	8,6	5	5	3	-3,6	-41,9
Цемент, вапно та суміші гіпсові	5	3	4	2	-1	-20,0
Нафта і нафтопродукти	4,7	3	6	4	1,3	27,7

* Дані обсяги не враховують перевезень автотранспортом вантажів для власних потреб.

Вантаж	2018	%	2030	%	Δ, 2030/2018	
					млн т	%
Деревина, вироби з деревини та корка	3,8	2	2	1	-1,8	-47,4
Кам'яне і буре вугілля	3,4	2	1	1	-2,4	-70,6
Руди залізнi	2,7	1	0	0	-2,7	-100,0
Метали	1,2	1	1	1	-0,2	-16,7
Тарно-штучні вантажі	40,2	21	50	30	9,8	24,4
Разом	187,1	100	166	100	-21,1	-11,3

* без урахування обсягів перевезень вантажів для обслуговування потреб власного виробництва

Джерело: Держстат, розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз)

Таким чином, загальний попит на вантажоперевезення в Україні до 2030 р. зросте на 32 % (+165 млн тонн) – відповідно, з 520 млн тонн до 685 млн тонн (табл. 60). Структура попиту за видами транспорту зміниться на користь залізничного і річкового транспорту.

Зросте частка мультимодальних перевезень, коли продукція з місця відправки транспортується автомобілями до найближчої залізничної станції або річкового порту, а звідти транспортується залізницею чи річковими суднами до пункту призначення.

Таблиця 60. Обсяги і структура вантажоперевезень в Україні в розрізі видів транспорту в 2018-2030рр., млн тонн*

Показник	2018	%	2030	%	Δ, 2030/2018	
					млн т	%
Залізничний	322,2	62,0	470	68,6	147,8	45,9
Автомобільний**	187,1	36,0	166	24,2	-21,1	-11,3
Річковий	10,5	2,0	49	7,2	38,5	366,7
Всього	519,8	100,0	685	100,0	165,2	31,8

* без урахування тимчасово окупованої території АПК та частини тимчасово окупованих територій;

** без урахування обсягів перевезень вантажів для обслуговування потреб власного виробництва

Джерело: АТ «Укрзалізниця», Держстат, Річкова інформаційна служба водних шляхів України, розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз)

Забезпечення безперебійного перевезення зростаючих обсягів вантажів вимагає значних інвестицій у транспортну інфраструктуру, зокрема, для приведення до нормального стану автошляхів і залізничних колій, збільшення пропускної спроможності припортових станцій і прикордонних погранпереходів, модернізації і будівництва нових річкових терміналів, модернізації рухомого парку (локомотивів, вагонів і річкового флоту). На ці цілі в інвестиційній програмі НІРУ передбачено 80 млрд дол. США. Джерелами інвестицій будуть зведений бюджет (Дорожній фонд), кошти державних корпорацій («Укрзалізниця», АМПУ, «Укрводшлях»), а також кошти приватних інвесторів на умовах концесії.

Елементи транспортної політики, які повинні забезпечити розвиток транспортної інфраструктури, зокрема, генерування для цього необхідних інвестиційних коштів, розглянуто в п. 10.12.

Отже, НІРУ потребуватиме 15,6 млн працівників, 526 млрд дол. США інвестиційних ресурсів, 218 млрд кВт-год електроенергії в рік та здатності транспортної системи перевозити близько 685 млн тонн вантажів. Це більше, ніж у 2018 році, відповідно, на 16 % працюючих, 43 % електроенергії та 32 % обсягів перевезення вантажів. Обсяги капітальних інвестицій в наступні 12 років повинні зрости на 70 %. В той же час, ВВП країни в 2030 році має бути більшим порівняно з 2018 р. на 120 %. Такий ефект забезпечить розвиток переробної промисловості, і це, опосередковано, вказує на правильність рішення зосередити зусилля на цьому напрямку.

В наступному розділі описані елементи та заходи політики, які віднайдуть чи створять ці ресурси і спрямують їх прямо чи опосередковано в побудову нової обробної промисловості країни.

РОЗДІЛ 10

СКЛАДОВІ НОВІТНЬОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

10.1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Проведені дослідження та аналітичні напрацювання щодо реального стану української економіки та можливостей її розвитку лягли в основу розробки політики Новітнього індустріального розвитку за її складовими елементами та практичними заходами.

Політика НІРУ концентрується на побудові сучасного і високотехнологічного обробного сектору, поява якого трансформує всю економіку країни. Для цього вона повинна створити сприятливе середовище для виробничої діяльності в країні, зокрема, інструменти стимулювання і підтримки національної обробної промисловості на зразок тих, що діють у розвинених країнах, однак зараз відсутні в Україні. Без таких інструментів конкурентоздатна національна промисловість не буде створена.

Висновки попередніх розділів вказують на необхідність комплексного підходу, щоб виконати це завдання, тому запропоновані заходи охоплюють усі класичні блоки економічної політики: фіскальну, грошово-кредитну, інноваційну, торговельну, технічну тощо. До них ми також додали освітню та комунікаційну, з огляду на виняткову роль сучасних ЗМІ у формуванні суспільних настроїв українців. Варто вказати на пріоритетність грошово-кредитної, фіскальної та технічної політик. Власне, вміле поєднання цих трьох політик є ключовим для успішної реалізації НІРУ.

Галузевий підхід до вироблення політики НІРУ було мінімізовано на користь тих її елементів, що діятимуть горизонтально на всю обробну промисловість. Те саме стосується інструментів стимулювання індустріального розвитку, які повинні бути універсальними, тобто придатними для застосування до різних видів виробництва в залежності від пріоритетів конкретних програм. Окрема увага приділяється лише тим видам діяльності, які мають вплив на всі галузі і матеріальне виробництво загалом, зокрема енергетиці і транспорту.

Промислова політика окремо не виділялась. Весь комплекс приведених заходів фактично і є цією політикою у її широкому розумінні, оскільки покликаний системно розвивати сучасне промислове виробництво в країні. Практичні інструменти промислової політики такі, як вимоги до локалізації чи трансферу технологій, розглядаються у контексті загальної політики державних закупівель та державної допомоги як умови її отримання. Такі

процеси як інтеграція України у міжнародні ланцюги створення доданої вартості, розвиток кластерів чи розумних спеціалізацій не розглядались в якості окремих політик, оскільки вони будуть прямим наслідком Новітнього індустріального розвитку.

Щодо співіснування НІРУ і політики загальних економічних свобод вже йшлося у підрозділі 1.2, тому наголосимо: важливо, щоб така політика в країні продовжувалась і посилювалась. Для успіху НІРУ, що будується на ринкових засадах і стимулює підприємництво у виробничій діяльності, необхідні захист власності і вільний доступ підприємців до ресурсів та ринків, тобто, дерегуляція. Більше того, у широкому сенсі й ці заходи можна віднести до політики індустріального розвитку.

Але є і нюанси. Наприклад, заходи дерегуляції є необхідними в питаннях доступу до енергомереж і розвитку перевезень, однак у питаннях технічної політики, зокрема, щодо заборони на експлуатацію морально і фізично зношених основних фондів, регулювання необхідно зберегти. Також регулювання може виявитись доцільним у деяких питаннях зовнішньої торгівлі.

Отже, обидві політики в основних своїх підходах доповнюють одна одну, але одних ринкових свобод для появи в країні серйозних індустріальних виробництв недостатньо, що було пояснено в підрозділі 1.2. Тому НІРУ заповнює цю прогалину, застосовуючи арсенал методів, які передбачають розумне втручання в дії ринкових сил.

Заходи політики Новітнього індустріального розвитку формуються на основі його загальних принципів, зокрема принципів державної допомоги, описаних вище. Вони спрямовані на те, щоб зміцнити фінансово економічних агентів, які здійснюватимуть капітальні інвестиції і водночас передбачають взаємні зобов'язання учасників процесу і розподіл ризиків. Зокрема, основний підприємницький ризик залишається за бізнесом, держава лише його зменшує і винагороджує підприємця державною допомогою, яка згодом повертається у вигляді значно більшої суми податків. Така окупність державної політики є необхідною умовою і одним з принципів її застосування.

Витрати публічних коштів для мети індустріального розвитку мають здійснюватись на засадах оптимального використання наявних ресурсів в

умовах їх обмеженості. Вище вже зазначалося, що НІРУ і є саме тим найефективнішим напрямком витрачання обмежених ресурсів приватних і публічних коштів з огляду на його економічну віддачу та суспільний ефект.

Елементи політики добирались так, щоб досягти всеохоплюючої та взаємно-підсилюючої дії стосовно різних галузей переробної промисловості. Зокрема, фінансовому зміцненню виробничих підприємств сприятиме доступність кредитів внаслідок змін у фінансово-банківській політиці, внутрішні публічні закупівлі, що забезпечать підприємства замовленнями, інституції розвитку, які здійснюватимуть компенсації частини капітальних витрат, витрат на НДКР і підтримку експорту. Також передбачаються урядові горизонтальні заходи із будівництва інфраструктури та підготовки спеціалістів, що зміцнюватимуть потенціал всього обробного сектору країни.

З огляду на довгостроковий характер НІРУ і зміну завдань протягом цього періоду, пропонується концепція його розбивки на три етапи по чотири роки. Кожен із них матиме свої завдання, які необхідно виконати для успішності наступних етапів. Зокрема, на першому етапі необхідно заручитись підтримкою виробничого розвитку країни з боку грошово-кредитної та фіскальної політики, створити інституції розвитку, розпочати масштабне інфраструктурне будівництво, зміцнити кадрові та фінансові можливості регіонів, сформувати суспільні настрої на підтримку обраного курсу. Це період підготовчої фази та «розігріву» політики.

Другий і третій етапи передбачають активну інвестиційну фазу будівництва нових заводів, подальше розширення фінансових спроможностей інституцій розвитку та виконання ними компенсаційних та стимулюючих програм згідно мандату, підготовку спеціалістів для нових підприємств, зокрема за кордоном, тощо. У цей період має активізуватись робота міжнародних місій України та зовнішня інформаційна політика, що доносить інформацію про розвиток країни та її нові інвестиційні можливості. Також в цей період з'являється зручна можливість проведення реформи з амністії капіталів, оскільки для їхніх власників виникає перспектива вигідного інвестування в країні у виробничі види діяльності.

Третій етап потребує розвиненого фондового ринку, зокрема для зв'язування вільних коштів населення, а також подальшого зміцнення інституцій підтримки технологічного розвитку та несировинного експорту, тощо. Підбір інструментів та коректування заходів буде відбуватись по-

стійно, але основна лінія сучасного індустріального розвитку країни має бути незмінною.

Нижче подано опис елементів політики НІРУ і першої черги заходів, достатніх для запуску процесу побудови новітньої обробної промисловості, а відтак, і нової економіки країни.

10.2. МАКРОЕКОНОМІЧНА ТА МАКРОСТРУКТУРНА ПОЛІТИКА

Макроструктурна політика – це сукупність заходів, що забезпечують оптимальний розподіл доходів і витрат між інституційними агентами з метою досягнення визначених стратегічних завдань економічного розвитку. Відповідно, цільова макроструктурна рамка – це розподіл доходів і витрат між інституційними агентами в тих оптимальних пропорціях, що найкраще забезпечують виконання ними завдань у межах обраної стратегії.

Реалізується така політика заходами монетарно-фінансового, фіскального та соціального характеру. В широкому сенсі вона покликана забезпечити концентрацію ресурсів на досягненні суспільно визначеної мети, зокрема, на вирішенні пріоритетних завдань, які наближають її досягнення. В контексті НІРУ це завдання кардинального підвищення життєвого рівня населення України шляхом побудови сучасної, високотехнологічної обробної промисловості, яка трансформує економічну систему країни, забезпечивши її здатність генерувати прискорене економічне зростання.

Задум політики НІРУ полягає в тому, що держава почне сама займатися індустріальним розвитком країни, зокрема, інвестуючи в це кошти, отримані від детінізації, і власним прикладом та мотивуючою політикою спонукає до цього інших економічних агентів, насамперед, нефінансові корпорації (НК). Очікується, що держава, включно з державними корпораціями, візьме на себе значну частину витрат на інфраструктуру, підготовку працівників та фінансове стимулювання виробничої діяльності, а приватні НК збудують в Україні сучасні заводи.

НІРУ – це затратний процес, який вимагає значного збільшення капітальних інвестицій в економіку. Протягом 12 років НІРУ вони мають скласти 526 млрд дол. США, що на 216 млрд дол. США більше, ніж за попередній

аналогічний період, а динаміка їхнього зростання буде випереджальною порівняно із зростанням ВВП в 1,4 раза. Таким чином, рівень нагромадження основного капіталу, як відношення ВНОК до ВВП, зросте з 17,6 % у 2018 р. до 24 % у 2030 р.

Відповідно, макроструктурна політика повинна сприяти концентрації фінансових ресурсів у нефінансових корпораціях та сектору загальнодержавного управління, тобто тих агентів, які несуть основне інвестиційне навантаження в процесі НІРУ. Інші інституційні агенти – домогосподарства чи фінансові корпорації (ФК) – відіграють меншу роль у цьому процесі, принаймні, на його початковій фазі. Важливо зазначити, що їхні доходи також зростають, однак темпами нижчими, ніж у корпорацій та держави.

За оцінками науковців¹⁴ оптимальний секторальний розподіл ВНД за доходами, який забезпечуватиме випереджальне зростання капітальних інвестицій у виробничий розвиток, характеризується такими пропорціями: НК – 12–14 %, сектор домогосподарств – 59–61 %, сектор загальнодержавного управління (ЗДУ) – 22–23 %. За результатами 2018 р. в Україні цей розподіл був суттєво деформований на користь доходів домогосподарств та мав наступний вигляд: НК – 8,7 %, домогосподарства – 67,6%, сектор ЗДУ – 21,4 %.

Для виправлення існуючої ситуації держава має застосувати інструментарій фіскальної, грошово-кредитної та соціальної політики. Головним інструментом НІРУ для перерозподілу ВНД на користь сектора ЗДУ є заходи з детінізації економіки. Загалом протягом 12 років цієї політики через детінізацію держава має змогу отримати біля 50 млрд дол. США. (див. п. 4.1), які потрібно витратити на капітальні інвестиції та стимулювання сучасного індустріального розвитку країни.

Політика НІРУ виключає можливість підвищення податків на виробництво та доходи з метою отримання додаткового ресурсу для сектору ЗДУ, але розраховує на їхню кращу сплату, що зміцнить державні фінанси. З часом держава також додатково отримуватиме більше доходів від прискореного економічного зростання, яке має забезпечити запропонована політика. Ще одним резервом зростання видатків держави на НІРУ є підвищення ефективності використання вже наявних публічних ресурсів. Допустимим є також механізм фінансування індустріально-технологічного розвитку шляхом збільшення бюджетного дефіциту, однак він має застосовуватися

обмежено, в обсязі 0,5–1 % ВВП країни, і спрямовуватися в економіку виключно через інституції розвитку.

Сектор НК отримає більше ресурсів від ЗДУ та ДГ завдяки усуненню деформацій, зокрема в тарифній політиці (див. п. 4.2), капітальним трансфертам через державні інституції розвитку, а також завдяки зростанню видатків публічних коштів на будівництво інфраструктури та придбання вітчизняних товарів, що стимулюватиме попит на індустріальну продукцію підприємств сектору. Досягається це інструментами фіскальної і тарифної політики (п. 10.3 та п. 10.12), а також заходами грошово-кредитної політики, що забезпечать покращення доступу НК до фінансів (п. 10.5).

Щодо динаміки споживчих витрат ДГ, НК та ЗДУ, то на перших етапах НІРУ вона має поступатися темпам зростання інвестицій та ВВП загалом. Цю тенденцію доцільно змінювати на більш пізніх етапах, коли виникне приплив прямих іноземних інвестицій, а внутрішній ринок насититься споживчими товарами вітчизняної обробної промисловості, збудованої в процесі НІРУ. Тоді збільшення внутрішнього споживання стимулюватиме розширення обсягів внутрішнього виробництва і не тиснучиме на платіжний баланс через зростання імпорту.

Таким чином, макроструктурна політика НІРУ на початковому етапі має ресурсно зміцнити сектори НК і ЗДУ, а у подальшому, – сприяти доходам домогосподарств. Важливо ще раз наголосити, що протягом всього періоду НІРУ доходи сектору приватних домогосподарств в абсолютному вимірі не зменшуватимуться, а лише зростатимуть темпами нижчими, ніж доходи НК.

Секторальна структура розподілу ВНД, валових заощаджень та витрат на капітальні інвестиції для цілей новітнього індустріального розвитку наведена в таблиці 61. У період 2019–2030 рр. для прискорення темпів капітальних інвестицій рівень валового заощадження (ВЗ) має зростати та на кінець періоду досягти 27 % ВНД. У середньому за 12 років темпи приросту ВНОК будуть перевищувати прирости ВЗ, що змушуватиме сектори НК та ЗДУ до запозичень. Водночас, темпи приросту таких запозичень будуть нижчими за темпи приросту ВНД.

Очікується, що позитивні зміни в інвестиційному середовищі та динамічне зростання інвестицій за рахунок внутрішніх джерел стане позитивним сиг-

налом для іноземних інвесторів. Тоді приплив ПІІ дозволить підтримати позитивну інвестиційну траєкторію і зростання ВВП.

Таблиця 61. Прогноз зміни рівнів ВНД, ВЗ, ВНОК у розрізі інституційних секторів економіки України, в цінах 2018р., % до ВНД

Показник	Валовий наявний дохід		Валові заощадження		Валове нагромадження основного капіталу		Чисте кредитування (+), запозичення (-)	
	2018	2030	2018	2030	2018	2030	2018	2030
Нефінансові корпорації	8,7	14,3	8,7	14,3	12,0	16,0	-3,9	-1,7
Фінансові корпорації	1,3	1,0	1,3	1,0	0,3	0,4	1,0	0,6
Сектор ЗДУ	21,4	22,0	1,7	5,0	3,2	4,0	-1,8	1,0
Домашні господарства	67,6	62,2	2,6	6,7	1,2	3,4	1,5	3,3
Некомерційні організації, що обслуговують ДГ	0,9	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Разом	100,0	100,0	14,4	27,0	16,7	23,8	-3,2	3,2

Джерело: Держстат, розрахунки з використанням результатів моделі затрати-випуск (прогноз)

Підвищення рівня валових заощаджень, у свою чергу, можливе лише за умови гармонізації секторної структури валового наявного доходу із недопущенням падіння частки нефінансових корпорацій, яка у зазначений період має підтримуватися в межах 12–14 % від валового наявного доходу. Водночас, посилюється інвестиційна роль держави, тому рівень ВЗ сектора ЗДУ, який теж має стати повноцінним інвестором, повинен досягти на кінець періоду 5 % ВНД, а рівень секторного ВНОК – 4 %.

Наведені зміни в секторній структурі валового наявного доходу, валових заощаджень і в валовому нагромадженні основного капіталу забезпе-

чать активізацію інвестицій із випереджальними темпами відносно ВВП, а також перевищення рівня валового заощадження над рівнем ВНОК, що згодом дозволить не нарощувати, а скорочувати сукупний зовнішній борг країни.

Як уже зазначалося, на першому етапі реалізації НІРУ важливу роль у збільшенні валового прибутку та, відповідно, рівня ВНД у секторах НК та ЗДУ, відіграють державні заходи зі скорочення відпливу доходів нефінансових корпорацій. В даний час цей відплив відбувається через заниження експортних цін та призводить до недоплати значної частини податку на прибуток (п. 4.1). При цьому, зростання валового заощадження в обох секторах зробить можливим забезпечення цільової динаміки середньорічного зростання ВНОК темпами 10 %. Водночас, щорічне підвищення рівня ВНОК в секторі ЗДУ потребує корекції бюджетної політики в напрямку зростання капітальних витрат до 4,0 % ВНД у 2030 р.

Додатковим джерелом індустріалізації економіки має стати приплив до країни нових ПІІ, спричинений успіхами НІРУ та загальним поліпшенням інвестиційного середовища. Їх приріст відбуватиметься за трьома складовими.

По-перше, триватиме реінвестування доходів функціонуючих в Україні нефінансових корпораціях під іноземним контролем.

По-друге, здійснюватимуться прямі іноземні інвестиції в акціонерний капітал (включно з паями у філіях і акціями у дочірніх компаніях та у партнерів) та інші внески у капітал (у вигляді матеріальних та нематеріальних активів).

По-третє, продовжиться залучення коштів через боргові інструменти, що включатимуть фінансування інвестиційних проектів міжнародними фінансовими організаціями; кредити і позики, отримані дочірніми підприємствами від материнських компаній, а також кредити і позики, надані їм дочірніми підприємствами; торговельне та інше кредитування між прямими інвесторами і їхніми зарубіжними відділеннями тощо.

Заходи, які мають забезпечити цільові макроструктурні пропорції для виконання державою, корпоративним сектором та домогосподарствами їхніх функцій у процесі НІРУ, розглянуто нижче в розділі 10.

10.3. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА НОВИЙ ПОГЛЯД НА ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Новий погляд на державні фінанси необхідний у зв'язку із підвищенням їхньої ролі в процесах Новітнього індустріального розвитку України. Фіскальні заходи, які охоплюють увесь комплекс питань, пов'язаних зі створенням та витратами державних фінансів, покликані забезпечити фінансові витрати на старті політики НІРУ та стимулювати грошовими ресурсами процес розвитку сучасної обробної промисловості протягом усього періоду цієї політики.

Фактично, налаштована на стимулювання вітчизняного виробництва фіскальна політика повинна стати приводом всього механізму НІРУ. Для цього вона повинна докорінно змінити те негативне відношення до розвитку виробничої діяльності в країні, яке сформувалося протягом попередніх десятиліть. Коротко нагадаємо основні деструктивні аспекти цієї політики (детальніше вони наведені у п. 3.2):

1. Пріоритет фіскальної консолідації над стимулюванням економічного зростання та розвитком людського капіталу. Іншими словами, за мету фіскальної політики ставиться рівень бюджетного дефіциту у відсотках до ВВП, визначений у меморандумах про економічну політику з МВФ та інших зовнішніх зобов'язаннях перед кредиторами. Під цей показник «підганяють» усі інші фіскальні рішення уряду і Верховної Ради. Коли обсяг ВВП знижується, скорочуються, насамперед, видатки капітального та гуманітарного характеру, які визначають спроможність держави до економічного зростання та підвищення якості людського капіталу.

2. Низькі видатки на розвиток і високі на поточне споживання. Негативне ставлення до підтримки вітчизняного виробництва і його державного стимулювання, яке аргументується тим, що будь-яка державна підтримка є шкідливою для національного виробника, оскільки створює для нього «тепличі» умови у внутрішній та міжнародній конкуренції. Це відрізняє Україну від інших держав, які постійно застосовують фіскальні інструменти підтримки власних виробників індустріальної продукції, зокрема на світових ринках. Через таку політику країна вже втратила і продовжує втрачати цілі галузі промисловості, які за інших під-

ходів могли б перетворитись на конкурентоспроможні транснаціональні компанії.

3. Розпорошеність видатків на розвиток між різними бюджетними програмами. Для того, щоб якомога легше було скорочувати чи недофінансовувати видатки економічного спрямування, постійно руйнуються цільові фонди у складі спеціального фонду державного бюджету.

4. Невиконання видатків на фінансування затверджених бюджетних програм економічного спрямування. Унікальним для України є явище невиконання видатків на окремі бюджетні програми з мотивів невиконання бюджету за надходженнями. Це прямо суперечить програмно-цільовому підходу до бюджетування і призводить до марнотратства, оскільки недофінансовані програми не досягають своєї мети.

5. Невиправдане зволікання із впровадженням середньострокового бюджетного планування. Такі дії блокують впровадження будь-якого бюджетного стимулювання інвестицій, оскільки немає впевненості щодо виконання державою своїх зобов'язань протягом усього періоду реалізації проектів.

Політика НІРУ передбачає виправлення цієї негативної практики і запровадження активного фіскального стимулювання економіки як через державну підтримку з бюджету чи інструменти податкової політики, так і шляхом послідовних дій держави у фіскальній сфері. Важливо розуміти, що об'єктом такого стимулювання є саме структурні зміни в економіці, насамперед, становлення сучасного високотехнологічного обробного сектору, що приведе до появи нових високопродуктивних видів діяльності. До видатків бюджету, що будуть підтримувати ці структурні зміни, відносяться:

- будівництво та модернізація інфраструктури;
- стимулювання будівництва нових та модернізація існуючих переробних виробництв;
- підготовка та підвищення кваліфікації працівників;
- фінансування НДДКР;
- підтримка виробництва та експорту національної індустріальної продукції.

Держава відіграє ключову роль у реалізації НІРУ, особливо на його першому етапі. Її суть полягає в ескалації капітального інвестування корпораціями через детінізацію економічної діяльності, фінансування публічними коштами заходів, що зміцнюють загальноекономічний потенціал країни, зокрема, розвиток інфраструктури і підготовку спеціалістів, та через систему фіскальних стимулів.

Реалізація такої політики має відбуватися за такими напрямками.

1. Через заходи з детінізації економіки домогтися кращої сплати податків і, відповідно, отримати додаткові кошти до зведеного бюджету. Обсяги несплачених податків (див. п 4.1) в 2018 р. становили 10,5 млрд дол. США. В таблиці 62 подано оцінку можливостей щорічних додаткових надходжень до бюджету та перелік основних заходів, які дозволять це зробити. Необхідно додати, що цього результату можна очікувати на третій рік дії цих заходів. Зокрема, за перший рік заходи з детінізації дозволять отримати додатково 1,5 млрд дол. США податкових надходжень до бюджету, за другий – 2,5 млрд дол. США, за третій – 3,45 млрд дол. США. Припускається, що протягом дванадцяти років НІРУ заходи від детінізації принесуть у бюджет біля 50 млрд дол. США, які будуть спрямовані на стимулювання економіки. Недовиконання цих надходжень може компенсуватися збільшенням дефіциту бюджету без скорочення загального обсягу коштів на стимулюючі заходи.

2. Під час ухвалення фіскальних рішень (включно із прийняттям змін до податкового законодавства) питання структурного розвитку і економічного зростання мають бути пріоритетними порівняно з питанням фіскальної консолідації (мінімізації фіскального дефіциту), а питання отримання майбутніх доходів – пріоритетним перед проблемами теперішніх тимчасових втрат.

Потрібно виходити з того, що поліпшення таких відносних показників, як рівень дефіциту бюджету до ВВП чи рівень боргу до ВВП, залежить, передусім, від темпів реального зростання ВВП, а не від скорочення номінальних показників державного боргу чи дефіциту. Тобто, метою є зростання доходів, а не скорочення видатків.

Таблиця 62. Оцінка можливостей додаткових надходжень до зведеного бюджету на третій рік політики НІРУ та перелік основних заходів політики НІРУ з детінізації, млн дол. США

Показник	Сума недоплати, 2018	Очікувані додаткові надходження від заходів з детінізації	Основні заходи з детінізації
Податок на доходи фізичних осіб	4 276	0	Створення робочих місць на нових переробних підприємствах приведе до зменшення частки тіньової зарплати. Через складність оцінки відповідний ефект не враховувався в роботі, але його слід розглядати як додатковий або резервний ресурс для бюджету
Податок на прибуток (заниження експортних цін)	1 200	900	Створення Служби/Бюро фінансових розслідувань, яка буде виявляти випадки деформацій в економіці за допомогою аналітичних інструментів та розслідувати їх, що дасть змогу повертати кошти, що виводились з-під оподаткування; ухвалення Закону щодо імплементації плану BEPS (посилення контролю за оподаткування прибутку корпорацій)
Податок на прибуток (тіньове виробництво)	230	100	Створення Служби/Бюро фінансових розслідувань, запровадження касових апаратів
Рентні платежі	320	300	Зміна бази оподаткування при визначенні рентних платежів (нарахування і сплата від ціни, а не від собівартості)
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	820	500	Впровадження інструментів обліку і контролю (електронні акцизні марки, касові апарати, електронні лічильники на нафтобазах і спиртзаводах)
Податки, що стягуються при імпорті товарів (ПДВ, ввізне мито)	1 059	500	Технічне оснащення митниць сучасними засобами сканування вантажів, ухвалення Закону щодо імплементації плану BEPS

Показник	Сума недоплати, 2018	Очікувані додаткові надходження від заходів з детінізації	Основні заходи з детінізації
ПДВ із вироблених в Україні товарів (послуг)	2 206	1 000	Запровадження касових апаратів для всіх ВЕД, насамперед у торгівлі, сфері послуг, автотранспорті
Оренда державної землі	360	150	Організація аукціонів для визначення ринкової вартості землі та приведення орендних ставок до їх ринкової вартості
Разом	10 471	3 450	

Джерело: «Аналіз дохідної частини зведеного бюджету України в 2018 році» (додаток 2), експертні оцінки

3. Протягом періоду реалізації НІРУ встановлюється мораторій на прийняття змін до податкового законодавства, що збільшують податкове навантаження на бізнес (крім індексації ставок податків у зв'язку з інфляцією), але можуть прийматись податкові рішення щодо стимулювання інвестицій. Зокрема, завдяки очікуваному збільшенню доходів бюджету через детінізацію і зростання обсягів економіки політика НІРУ створить сприятливі умови для запровадження податку на виведений капітал (ПВК).

4. Законодавчо закріплюється, що дефіцит державного бюджету не може бути більшим за обсяг капітальних видатків бюджету та видатків на обслуговування державного боргу. Водночас допускається його збільшення у межах цих видатків понад передбачені законодавством 3 % по відношенню до ВВП. Такий підхід дозволить забезпечити виконання видатків бюджету, що спрямовані на виконання НІРУ навіть у випадку, якщо фактичні надходження від детінізації економіки виявляться нижчими за очікувані. Також важливим є те, що за умов НІРУ частка державного боргу до ВВП буде знижуватися, підвищуючи рейтинг України як позичальника. Відповідно, державні запозичення можна буде проводити на більш вигідних умовах, ніж це відбувається сьогодні.

5. Додаткові надходження бюджету, отримані внаслідок здійснення заходів із детінізації, у повному обсязі спрямовуються на фінансування напрямків, пов'язаних з реалізацією політики НІРУ (табл. 63). Зокрема, загальний обсяг видатків на фінансування напрямків, що пов'язані з НІРУ, протягом 12 років цієї політики становить 162 млрд дол. США, що вдвічі перевищує аналогічні економічні видатки за попередні 12 років.

Таблиця 63. Обсяги фінансування зведеним бюджетом України напрямків, пов'язаних з реалізацією політики НІРУ, млрд дол. США

Напрямки фінансування	попередні 12 років	12 років НІРУ
Капітальні видатки бюджету (ВНОК) модернізація та будівництво доріг державного значення, розшивка вузьких інфраструктурних місць (мости через ріки, дороги місцевого значення і дороги в населених пунктах, причали в морських і річкових портах, днопоглиблення річок Дніпро, Південний Буг, Прип'ять; модернізація шлюзів на Дніпрі; днопоглиблення морських портів; будівництво злітних смуг та ін.), обладнання ділянок під будівництво заводів, індустріальні парки, придбання вітчизняної індустріальної продукції для виконання державою своїх функцій (оборонна продукція, автомобілі, швидкі допомоги, пожежна техніка для МЧС, техніка для правоохоронних органів тощо), соціальна інфраструктура (лікарні, навчальні заклади, парки, спортивні споруди)	36,2	87,5
Капітальні трансферти в інституції розвитку Національний фонд структурної трансформації економіки (НФСТЕ), Експортно-кредитне агентство (ЕКА), Інноваційна установа, Фермерський аграрно-індустріальний фонд	0,01	8,5
Затрати на підготовку трудових ресурсів	37,2	59,0
Державні програми підтримки виробництва складної вітчизняної індустріальної продукції з метою вирівнювання конкурентних умов для українських виробників порівняно з іноземними, які використовують подібні інструменти.	2,0	7,0
Разом	75,41	162,0

Джерело: Держстат, зведений бюджет, експертні оцінки та розрахунки

6. Забезпечується необхідна і достатня капіталізація державних інституцій розвитку (детальніше в п. 10.9), головною функцією яких є стимулюван-

ня структурної трансформації економіки. До них належать Національний фонд структурної трансформації економіки, Експортно-кредитне агентство, Фонд розвитку інновацій, Фермерський аграрно-індустріальний фонд, Фонд регіонального розвитку та ін.

7. Запроваджується, починаючи із 2021 р., реальне середньострокове бюджетне планування державних капітальних інвестицій на чотири роки (1+3), узгоджене з чотирирічними індикативними планами розвитку країни, що імплементуються політикою НІРУ. Це означає, що видатки на державні капітальні вкладення, капітальні трансферти, капіталізацію державних установ розвитку, компенсації інвестицій у створення нових підприємств та нових робочих місць будуть заплановані на чотири роки.

8. Для виконання пункту 5 запроваджується складання окремого Бюджету розвитку, як складової процедури затвердження державного бюджету. В цьому бюджеті мають бути зосереджені видатки на розвиток, що враховані у державному бюджеті, і джерела цих видатків. Такий бюджет затверджується на чотири роки (1+3) і не може скорочуватись (крім форс-мажорних обставин, викликаних глобальними чи національними фінансовими кризами). До такого бюджету уряд повинен подати цільові показники економічного зростання, узгоджені з показниками НІРУ. Звіт про виконання Бюджету розвитку подається разом із звітом про виконання державного бюджету, у Верховній Раді його представляє міністр економіки.

Практичне втілення зазначених пропозицій дасть можливість перетворити державний бюджет України із кошторису доходів, витрат і запозичень на головний фінансовий інструмент країни, націлений на прискорений економічний розвиток і зростання добробуту громадян на основі структурної трансформації економіки.

Для втілення нової фіскальної політики, як складової політики НІРУ, необхідно ухвалити такі першочергові рішення:

1. Запустити механізми детінізації шляхом внесення відповідних змін в законодавчу базу (створення Служби/Бюро фінансових розслідувань, імплементація плану BEPS, запровадження електронних акцизних марок, касових апаратів, електронних лічильників на нафтобазах і спиртзаводах, оснащення митниць сучасними засобами сканування вантажів тощо).

2. Ухвалити бюджет з урахуванням нової політики розвитку. В цьому «першому бюджеті НІРУ» додаткові надходження від детінізації становлять 1,5 млрд дол. США (за умови прийняття відповідних рішень щодо детінізації) і будуть спрямовані на капіталізацію інституцій розвитку, насамперед НФСТЕ (0,5 млрд дол. США), ЕКА (0,3 млрд дол. США), ФРІ (0,1 млрд дол. США) і Фермерського аграрно-індустріального фонду (0,3 млрд дол. США) та на найбільш важливі інфраструктурні об'єкти (0,3 млрд дол. США).

3. Скласти бюджет на 2021 р. на середньостроковій основі з чотирьохрічним горизонтом планування. Видатки, перераховані вище в пункті 2, та інші видатки капітального характеру, пов'язані з реалізацією НІРУ, в цьому бюджеті мають бути згруповані у Бюджет розвитку, який має постійні середньострокові бюджетні призначення.

4. Ухвалити Верховною Радою закони про внесення змін до Бюджетного кодексу, які втілюють вищезазначені пропозиції, а також закони про Національний фонд структурної трансформації економіки, про Фермерський аграрно-індустріальний фонд, про інституціалізацію Фонду регіонального розвитку, зміни до законодавства щодо функціонування ЕКА, індустріальних парків.

5. Ухвалити Закон про прогностичні індикативні плани розвитку країни. Ці плани покликані забезпечити координацію політики між державою та приватним сектором і містити прогноз ключових макроекономічних показників (інфляція, облікова ставка, обмінний курс тощо), а також пріоритетні проекти держави на наступні кілька років.

10.4. ПОЛІТИКА ПУБЛІЧНИХ (ДЕРЖАВНИХ) ЗАКУПІВЕЛЬ

Система публічних закупівель, яка оперує стратегічним ресурсом державних коштів, повинна забезпечити їхнє ефективне використання в інтересах всього суспільства. Це означає не лише своєчасне постачання товарів і послуг за найнижчою ціною для виконання державою її функцій, а й максимальну долученість до цього процесу українських виробників. Іншими словами, публічні закупівлі повинні сприяти розвитку внутрішнього виробництва та створенню робочих місць через формування ними портфеля

замовлень українських виробників, що здатні виробляти конкурентоспроможну продукцію, зокрема для потреб державного управління.

Очікувані обсяги державних закупівель протягом 12 років новітнього індустріального розвитку складуть біля 350 млрд дол. США, за умов збереження досягнутого ними рівня 15 % від ВВП країни. Для того щоб цей ресурс став ресурсом виробничо-технологічного розвитку вітчизняної економіки, необхідно запровадити низку наступних заходів:

1. Забезпечити можливість оцінки пропозицій за комплексом критеріїв, оскільки єдиний критерій ціни блокує можливість участі національних компаній та призводить до закупівлі найдешевших і часто неякісних товарів.

Аналіз процедур закупівель в Україні показує, що середня кількість пропозицій на торгах у 2019 р. становить 2,69, що значно нижче, ніж у ЄС, де цей показник сягає 5,7. Щоб підвищити суспільну результативність процесу, залучивши більше виробників до участі у закупівлях в Україні, важливо забезпечити їхню конкуренцію не лише за ціною, а й за якістю товарів (послуг) та іншими критеріями. Так, у ЄС, щоб уникнути завищених витрат і забезпечити належну якість товарів, законодавчо, статтею 91 (2а) Директиви 2014/24, встановлене обмеження на використання цінового критерію, яке передбачає, що ціна може бути використана як єдиний критерій лише в тих випадках, коли предмет договору є стандартизованим із чітко визначеними параметрами якості.

Тому в Україні доцільно запровадити можливість оцінки пропозицій за комплексом критеріїв, насамперед, за вартістю життєвого циклу предмета закупівлі, та розробити методики з рекомендованими формулами її розрахунку для окремих категорій стратегічно важливих товарів. Такий підхід дозволить враховувати місцеву складову виробництва та підвищить частку закупівлі товарів у вітчизняних виробників.

Для цього необхідно внести зміни до закону «Про публічні закупівлі», визначивши, за якими критеріями, крім ціни, замовник може оцінювати пропозиції, зокрема, передбачивши такий критерій оцінки, як «використання місцевого ресурсу та ступінь локалізації виробництва», «якість, у тому числі технічні характеристики», «естетичні та функціональні характеристики», «доступність», «проекування для всіх категорій користувачі»,

«соціальні, екологічні та інноваційні характеристик», «організація, кваліфікація і досвід співробітників», які працюють над виконанням контракту, якщо якість персоналу може мати значний вплив на рівень виконання контракту або «післяпродажне обслуговування та технічну допомогу», тощо.

Крім того, необхідно розробити методики з рекомендованими формулами для оцінки вартості життєвого циклу предмета закупівлі, зокрема, з урахуванням місцевої складової виробництва.

2. Зменшити можливості демпінгу серед учасників (аномальне зниження цін у тендерних пропозицій під час участі у торгах) та підвищення ціни договору в процесі його виконання за рахунок укладення додаткових угод, відсутність методики визначення очікуваної вартості предмета закупівлі.

Дані про закупівлі з bi.prozorro.org показують, що додаткові угоди укладаються в кожній шостій процедурі закупівлі (зміни у договори про закупівлю вносились в 21 300 з 135 801 торгів). Це свідчить про те, що учасники аукціону часто свідомо занижують ціну пропозиції для виграшу тендеру, а потім висувають вимогу щодо підвищення ціни договору до реальної через укладання додаткової угоди.

З огляду на це, у Законі України «Про публічні закупівлі» необхідно передбачити:

- підставу відхилення пропозиції учасника, якщо його ціна на тендер є «аномально низькою» порівняно з оціненою за формулою;
- обов'язок замовника у проекті договору про закупівлю, що є частиною тендерної документації, визначати виключні підстави для зміни умов договору після його укладення;
- доручення Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства (Уповноважений орган) розробити та затвердити примірну Методику визначення очікуваної вартості предмета закупівель з обов'язковим врахуванням інформації щодо оцінки ситуації з товаром на внутрішньому ринку.

3. Обмежити можливість блокування торгів недобросовісними учасниками через процедуру оскарження.

Аналіз даних про оскарження торгів за період 2016–2017 рр. свідчить про низку слабких місць у реалізації цього механізму в Україні:

- вартість оскарження є обмежувальним фактором для подання скарги на тендерах із невисокою очікуваною вартістю;

- механізм оскарження не забезпечує від подання скарг з метою призупинення торгів, що дає можливість для маніпулювання як замовником, так і конкурентами та для зриву торгів.

Для усунення цієї проблеми необхідно змінити схему оплати скарги з фіксованої на диференційовану та вартість скарг залежно від суми договору про закупівлю. Доцільно прийняти нову постанову Уряду, що встановлює розмір оплати за скаргу.

Також в електронній системі закупівель слід обмежити подачу неоплачених скарг, а форму скарги стандартизувати і подавати в електронному форматі.

4. Підвищити рівень державного контролю та моніторингу в сфері публічних закупівель, що здійснюються Державною аудиторською службою (ДАСУ), та забезпечити виконання замовниками рішень органу оскарження (АМКУ).

З появою електронної системи закупівель ProZorro порушення та корупційні дії в публічних закупівлях стали видимими, але це не веде до покарання порушників через слабку роботу ДАСУ.

Для вирішення цих проблем необхідно переглянути визначені ризик-індикатори з огляду змін законодавства та реформувати ДАСУ, зокрема впровадивши в її роботу оперування електронними ризик-індикаторами під час виконання функцій контролю та моніторингу у сфері публічних закупівель.

Крім того, на законодавчому рівні слід вирішити проблему забезпечення під час публічних торгів пріоритету інтересів вітчизняного виробника, насамперед, коли йдеться про закупівлі складної техніки, технологічні можливості виготовлення якої повністю чи частково (окремі вузли або деталі) можуть бути локалізовані в Україні. Для цього, зокрема, доцільно використати механізм застосування переговорної процедури чи процедури закупівлі за рамковими угодами.

10.5. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Політика НІРУ вирішує завдання генерування національних заощаджень, які формуватимуть зростаючий фінансовий ресурс у вітчизняній банківській системі (див. п. 9.2.). У свою чергу, головним завданням банків є забезпечення доступності цього ресурсу для економічних агентів (приватних та державних корпорацій), які інвестують у розвиток виробництва та інфраструктури.

На сьогодні політика НБУ зорієнтована не на економічне зростання, а на досягнення цільових показників інфляції шляхом стиснення грошової пропозиції та утримання високої облікової ставки. Це зумовлює високу вартість кредитних ресурсів та їхню низьку доступність для суб'єктів господарювання. Тому необхідна нова ідеологія грошово-кредитної політики НБУ, яка буде підпорядкована головній меті прискореного економічного зростання, досягнення структурних змін економіки та створення робочих місць. Таргетування інфляції потрібно розглядати як один з елементів цієї політики.

Політика НІРУ передбачає високі темпи розвитку української економіки і досягнення кращої макроекономічної стійкості без використання емісійних інструментів та штучного стимулювання споживчого попиту. Базові передумови макроекономічної стійкості досягаються завдяки покращенню сальдо зовнішньої торгівлі, зменшенню частки держборгу у ВВП та насиченню внутрішнього ринку вітчизняними товарами. Отже, загальний стан економіки сприятиме виконанню завдань НБУ щодо таргетування інфляції та досягнення курсової стабільності.

У свою чергу, від НБУ як основного органу монетарної політики вимагається розробка системи заходів, які сприятимуть надходженню фінансових ресурсів економічним агентам, що здійснюють капітальні інвестиції. Така політика повинна передбачати:

1. Зміну підходів до інфляційного таргетування та його узгодження з таргетуванням зростання економіки;
2. Зміцнення стійкості банківського сектору та стимулювання банківської системи до кредитування реального сектору через збільшення обсягів ре-

фінансування і розширення інструментів впливу на строкову та цільову структуру банківських кредитів;

3. Зменшення відсоткових ставок банків за кредитами для суб'єктів реального сектору економіки шляхом зниження облікової ставки НБУ до рівня інфляції та обмеження спекулятивних операцій банками;

4. Підвищення рівня монетизації економіки до показників не нижче, ніж у країнах фокус-групи;

5. Утримання плаваючого курсу гривні у межах визначеного коридору, що має забезпечити реальні орієнтири стратегічного планування бізнесу.

Для здійснення такої політики потрібно, насамперед, забезпечити ефективну взаємодію НБУ з Урядом в частині макроекономічного регулювання шляхом спільної розробки і затвердження макроекономічної стратегії країни. В ній необхідно узгодити основні напрямки та заходи досягнення цільових показників економічного зростання, інфляції, відсоткових ставок, рівнів внутрішнього та зовнішнього державного боргу, державного кредитування, державних капітальних трансфертів тощо, а також фіскальні параметри річних державних бюджетів.

Також слід забезпечити координацію діяльності НБУ і Міністерства фінансів України щодо питань, які стосуються впливу фіскальної сфери на попит і пропозицію на грошовому ринку; інфляційних ризиків; реалізації та викупу державних цінних паперів тощо.

Іншим напрямком є посилення стійкості банківського сектору. Для цього, насамперед, необхідно розв'язати питання непрацюючих кредитів і покращити структуру ресурсної бази банків. Перше можна вирішити шляхом запровадження вторинного ринку кредитів (за участі міжнародного капіталу) і створення компаній з управління заборгованістю. Для управління «проблемними» кредитами державних банків доцільно створити спеціалізоване державне боргове агентство.

Покращення структури ресурсної бази банків можливе шляхом залучення заощаджень населення і корпорацій. Це потребуватиме підвищення граничного розміру вкладу, що підлягає відшкодуванню з Фонду гарантування вкладів, та посилення контролю за банківською діяльністю в частині виконання банками нормативних показників.

І, нарешті, необхідним є комплекс заходів для стимулювання банківської системи до кредитування реального сектору. Він повинен включати обмеження кредитування комерційними банками спекулятивних операцій (в т.ч. валютних) та купівлю ними державних цінних паперів, пріоритетність рефінансування банків, які кредитують довгострокові інвестиційні проекти, шляхом запровадження диференційованих ставок рефінансування та перегляд процентної політики, зокрема, зниження облікової ставки НБУ до рівня інфляції. Останнє питання є комплексним і повинно бути окремим пунктом спільної макроекономічної стратегії Уряду і НБУ.

Розвиток економіки потребуватиме створення мережі спеціалізованих банків із застосуванням щодо них диференційованих регуляторних вимог. Це дозволить спрямувати приріст грошової пропозиції на капітальні інвестиції та мінімізувати ризики, що супроводжують цільові кредити. Зокрема, йдеться про спеціалізовані банківські установи, які супроводжуватимуть кредитування окремих секторів економіки, суб'єктів малого бізнесу, агровиробників, проектів територіального розвитку, здійснюваних об'єднаними територіальними громадами. Поряд із розширенням функцій і спеціалізації банківської системи слід передбачити створення низки державних фінансових інституцій розвитку, які стануть інструментами довгострокового кредитування, страхування і гарантування заходів із проведення структурних змін в економіці. До них належать Національний фонд структурної трансформації економіки, Експортно-кредитне агентство, Державна інноваційна установа та інші. Вони займуть ринкову нішу фінансових інструментів розвитку, які на сьогодні або відсутні в Україні, або зайняті іноземними установами розвитку (див. п. 10.10).

В рамках реалізації НІРУ першочерговими є такі заходи грошово-кредитної політики:

1. Внесення змін до Закону України про «Про Національний банк України» в частині введення до цільових показників його діяльності рівнів економічного зростання та зайнятості;
2. Розробка та ухвалення спільної макроекономічної стратегії НБУ, Мінфіну та Мінекономіки щодо узгодженого досягнення таргетів інфляції, економічного зростання та зайнятості;

3. Створення Національного фонду структурної трансформації економіки з мандатом фінансового стимулювання появи нових виробництв у переробній промисловості (чи модернізації існуючих) через кредитування та/або компенсацію частини капітальних інвестицій (грант на нове робоче місце) чи відсоткових ставок за кредитами.
4. Ухвалення закону про чотирьохрічні індикативні плани розвитку та розробка і схвалення першого такого плану, в якому будуть прописані основні макроекономічні показники, що стануть таргетами для НБУ та Уряду, а також орієнтирами для бізнесу.
5. Ухвалення закону про діяльність з управління заборгованістю, створення спеціалізованого державного агентства для управління проблемними активами, придбаними у державних банків.

10.6. ТЕХНІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ

Технічне регулювання встановлює вимоги до процесів виробництва та експлуатації товарів, накладаючи на виробників зобов'язання впроваджувати кращі практики і технології випуску продукції. Цим воно стимулює капітальні інвестиції у модернізацію, а отже є одним із ключових інструментів Новітнього індустріального розвитку.

Розвинені країни розглядають технічне регулювання як важливий елемент забезпечення високих стандартів життя громадян і нетарифного захисту внутрішніх виробників. В цих країнах технічне регулювання сконцентровано навколо вимог щодо безпеки людей і захисту навколишнього середовища, що спонукає компанії запроваджувати кращі технології виробництва і використання товарів, а також перешкоджає проникненню на внутрішній ринок низькоякісної дешевої продукції.

Особливість України полягає у високій зношеності основних фондів, яка в окремих галузях наближається до 90-100 %, що генерує високий ризик виникнення техногенних аварій. Наприклад, комунальна, транспортна інфраструктура та трубопроводи зношені на >80 %, житловий фонд та обладнання – на 70–75 %, будівлі та споруди – на 65-70 %.

Також експлуатація зношеної інфраструктури збільшує операційні витрати, які лягають на споживачів. Наприклад, через надмірне відпрацювання залізничного полотна і дефіцит локомотивів середній показник обігу вантажного вагона в Україні зріс із 5,7 діб у в 2002-2012 роках до 10,4 доби в 2018 році, в результаті чого вантажовласники змушені додатково платити за оренду вагонів ~2,5 дол. США/тонну перевезеного вантажу*. Втрати електроенергії в зношених електромережах складають 11-12% при нормативному показнику <7%, і в грошовому вираженні ця різниця складає ~1 млрд дол. США/рік.

Загальна потреба в інвестиціях тільки в транспортну і енергетичну інфраструктуру на період до 2030 року оцінюється в 143 млрд дол. США (п 6.2.4).

Відповідно, технічне регулювання в українських реаліях покликане посилити вимоги до оновлення основних засобів, створити дієвий бар'єр для проникнення на внутрішній ринок неякісної іноземної продукції та спростити для вітчизняних виробників процедуру сертифікації їхньої продукції, в т.ч. для експорту.

Україна в Угоді про асоціацію з Євросоюзом взяла на себе зобов'язання привести свою нормативну базу у сфері технічного регулювання у відповідність із європейською. Це передбачає прийняття (імплементацию) близько 4 тис. регламентів і стандартів, які гармонізовані з європейськими, та припинення дії стандартів колишнього СРСР.

Запровадження сучасних регламентів і стандартів спонукатиме інфраструктурні корпорації та вітчизняних виробників модернізувати свої потужності. Наприклад, імплементация вимог Директиви ЄС 2016/798 від 11 травня 2016 р. щодо безпечності залізничного транспорту вимагатиме модернізації залізничного полотна і заміни зношених локомотивів і вагонів. Імплементация Директиви № 2010/75/ЄС про промислові викиди вимагатиме від вітчизняних виробників для зменшення шкідливих викидів модернізувати своє виробниче обладнання.

Підписання з ЄС Угоди АСАА про взаємне визнання сертифікатів на продукцію суттєво спростить сертифікацію для вітчизняних виробників

---

* Середня вартість оренди вантажного вагона складає 35 дол. США/добу. При збільшенні терміну обігу вагона на 4,7 доби додаткові витрати вантажовласників на оренду вагонів склали 165 дол. США, або 2,5 дол. США/тонну

товарів, оскільки їм не потрібно буде витратити час і ресурси на подвійну сертифікацію продукції. Система технічного регулювання в Україні станом на початок 2020 р. приведена до європейської (рис. 59).

Рис. 59. Структура системи технічного регулювання в Україні на початок 2020 р.

Джерело: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства

Водночас, імплементація ряду положень Угоди про асоціацію щодо технічного регулювання відтермінується через брак коштів в українських виробників на проведення модернізації. Насамперед, це стосується вимог щодо шкідливих викидів стаціонарними джерелами, включаючи теплову енергетику.

Політика НІРУ дає відповідь на питання щодо покращення фінансового стану підприємств, а саме пропонує інструменти підтримки (НФСТЕ, Фонд розвитку інновацій) та фінансові стимули для модернізації. Зокрема, ліквідація тарифних деформацій в транспорті та енергетиці і залучення внутрішніх виробників до масштабної модернізації інфраструктури принесе додаткові доходи операторам інфраструктури і нові замовлення внутрішнім виробникам, формуючи їхній інвестиційний ресурс. У свою чергу, технічне регулювання стимулюватиме їх спрямовувати цей ресурс у модернізацію основних засобів.

Отже, НІРУ потребує пришвидшення реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС в частині технічного регулювання та одночасно створює сприятливі для цього умови.

10.7. ПІДГОТОВКА ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

Політика НІРУ до 2030 р. сформує попит орієнтовно на 15,6 млн працівників, що на 2,2 млн осіб перевищує кількість зайнятих в економіці України в 2018 р. (п. 9.1). Крім того, важливим питанням є нові вимоги до рівня кваліфікації трудового капіталу. Протягом останніх десятиліть відбувався занепад інфраструктури підготовки спеціалістів, і на сьогодні вона не відповідає вимогам сучасного індустріального розвитку. Про це, зокрема, свідчить серйозна дискоординація процесу підготовки кадрів і потреб ринку праці. Часто навчальні заклади в регіонах продовжують готувати спеціалістів для підприємств, які суттєво скоротили чи вже навіть припинили свою діяльність.

Модернізація системи підготовки трудових ресурсів у контексті НІРУ передбачає такі напрямки:

- координація навчального процесу підготовки спеціалістів та робітників із потребами ринку праці. НІРУ дає загальне розуміння, які сектори промисловості (існуючі чи нові) будуть розвиватися (п. 6.3 та п. 6.4), тому

підготовка спеціалістів повинна не «наздоганяти потреби ринку», а випереджати їх;

- регіоналізація системи професійно-технічної освіти – залучення місцевих роботодавців та об'єднань бізнесу до формування державного замовлення, покращення матеріально-технічної бази, розробки (осучаснення) професійно-освітніх стандартів підготовки робітничих кадрів, формування навчальних програм та забезпечення постійного процесу їх адаптації;
- дуальний спосіб отримання професійної освіти та кваліфікації, що передбачає регуляторне забезпечення взаємодії освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів, дифузю освітнього та виробничого процесів з метою підвищення якості підготовки працівників із урахуванням вимог роботодавців. Дуальність обов'язково необхідно враховувати при фінансуванні закладів професійно-технічної освіти*;
- державне фінансування навчання за кордоном талановитої молоді з обов'язковим поверненням в країну і гарантією працевлаштування за важливими для НІРУ напрямками, зокрема, такими як проектний менеджмент, інженерно-технологічні спеціальності, фінансовий менеджмент тощо;
- постійна адаптація навчальних програм та доповнення навчального процесу тренінгами та програмами підвищення кваліфікації, що виховують нові навички та компетенції у працівників різних професій, а саме: мультимовності; комп'ютерної грамотності; пошуку цільової інформації; систематизації інформації; групових комунікацій; ініціювання, підготовки та виконання проектів; основ винахідництва та інновацій тощо.

Із самого початку потрібно сконцентруватися на вирішенні найважливіших практичних питань, якими є узгодження навчальних програм підготовки кваліфікованих працівників робітничих спеціальностей із потребами місцевого ринку праці та матеріально-технічне оснащення професійно-технічних закладів освіти.

Окремо варто окреслити проблематику сприйняття професійно-технічної освіти в країні. Протягом багатьох років в Україні культивувався її негативний стереотип як вимушеного вибору для соціально неблагополучних та менш успішних молодих людей. Це стало основною причиною того, що

---

* Доцільно вивчити та використати німецький досвід запровадження дуальної освіти. Duale Hochschule Gera-Eisenach. URL: <https://www.dhge.de/DHGE.html>

неприродно висока кількість дітей (понад 80 %) після школи, за власним бажанням чи під тиском батьків, стає студентами вищих навчальних закладів, а по їх закінченню – майже не працює за спеціальністю.

Тому має бути задіяний інформаційний блок політики НПУ з популяризації робітничих професій через засоби суспільного мовлення чи, наприклад, шляхом повноцінної реалізації елементів «Комунікаційної стратегії МОН України на 2017–2020»⁴² у секції профтехосвіти.

Отже, за політики НПУ заклади професійно-технічної освіти відразу мають отримати від держави більше фінансування для зміцнення матеріально-технічної бази, інформаційну підтримку, а також встановити тісний зв'язок із виробничими підприємствами як обов'язкову умову державного фінансування.

Блок питань по вищій школі має схожу проблематику. Можливості та розвиток передвищої та вищої освіти в Україні, як постачальника якісних молодих фахівців за конкретними спеціальностями, значно відстають від потреб реального сектору економіки та, зокрема, промисловості. На фоні надлишкової кількості випускників гуманітарних та нетехнічних спеціальностей, промисловим підприємствам хронічно не вистачає інженерних фахівців із сучасними компетенціями (п. 9.1).

Насамперед, необхідно збільшити державне замовлення на підготовку бакалаврів та магістрів за інженерними спеціальностями. Також ВНЗ повинні швидко адаптувати академічні навчальні програми та доповнити їх тематикою й курсами з використання фахових комп'ютерних програм, виконання проєктів, роботи в групах, роботи над інноваційними розробками тощо. Така адаптація має стати значно динамічнішою.

Ефективним шляхом підготовки кваліфікованих інженерних кадрів для промисловості є підвищення кваліфікації існуючих фахівців, що мають досвід праці за промисловими спеціальностями, але яким не вистачає додаткових знань та навичок. Сучасним способом підвищення кваліфікації є TVET-система на базі навчальних центрів, які працюють на комерційних засадах і в тісній співпраці з замовниками фахівців та місцевою владою.

Така перепідготовка відбувається значно швидше, ніж за академічними програмами (2–12 місяців, в тому числі без відриву від виробництва порівняно з 4–5-річним терміном академічного навчання). Відповідно, розвиток

такої системи в Україні стане ефективним інструментом як підготовки, так і подолання дефіциту трудових ресурсів в умовах скорочення чисельності населення та молоді зокрема.

Передбачається, що на операційному рівні НІРУ зіштовхнеться з проблемою дефіциту трудових ресурсів потрібної кваліфікації. Тому в перші роки політики висококваліфіковані працівники робітничих професій будуть надходити в економіку, значною мірою, через процес перенавчання та перекваліфікації. Він має здійснюватись під потреби конкретних виробництв, і на нього мають бути передбачені кошти місцевих бюджетів.

Згадані заходи з підготовки спеціалістів потребуватимуть фінансування. Стратегія НІРУ передбачає збільшення державних видатків для цього в 1,6 раза, до 59,1 млрд дол. США за роки НІРУ порівняно з 37,2 млрд дол. США у попередні 12 років.

10.8. ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЗАЛУЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОМИСЛОВОСТІ

Сучасна обробна промисловість неможлива без інновацій та цифрових технологій як частини інноваційного процесу. Їх стимулювання фактично є суттю сьогоднішньої індустріальної політики в світі. Розвинені країни постійно нарощують витрати на інноваційну діяльність і цифровізацію промисловості. В Україні ж в реальності відбувається зворотній процес.

Так, частка витрат на інноваційну діяльність (R&D) в структурі ВВП в Україні протягом 2000–2017 рр. знизилася з 1,14 % до 0,45 %²², тоді як у розвинених країнах ОЕСР²³ вона зросла з 2,12 % до 2,37 %. За критеріями готовності до Індустрії 4.0⁴³ Україна займає лише 74-ту позицію серед 100 країн світу, значно поступаючись країнам фокус-групи.

У контексті НІРУ підтримка інновацій і цифрових технологій розглядається як необхідний інструмент побудови в країні сучасної обробної промисловості. Загалом ця політика, власне, і є інноваційним шляхом розвитку економіки України.

Політика НІРУ вирішує ключові питання для створення елементів екосистеми інновацій. Вона стимулює появу нових обробних підприємств

як замовників та кінцевих користувачів інновацій і цифрових технологій, а також підтримує проникнення цифрових технологій на діючі виробництва. Внаслідок Новітнього індустріального розвитку повинна відновитися здатність країни виробляти і виводити на ринок нові промислові технології та створені за їх допомогою продукти і послуги. Без цього обробна промисловість України не буде конкурентоспроможною на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Україна має ряд особливостей, важливих для розробки заходів стимулювання інноваційних і цифрових технологій у промисловості. Так, діючі крупні виробничі та інфраструктурні підприємства (металургія, транспорт, енергетика тощо) потребують модернізації, і їх потрібно розглядати як своєрідні «промислові полігони» для цифрового та інноваційного розвитку. Також в Україні є інжинірингові та ІТ-компанії, що зараз, в основному, працюють на експорт. Заходи НІРУ повинні стимулювати кооперацію та співпрацю між ними, що зараз є однією із найбільш проблемних зон для створення в Україні продуктів та рішень на основі цифрових технологій та промислового інжинірингу⁴⁴.

Ефективність інноваційної політики в рамках НІРУ передбачається досягти через поєднання регуляторних, фінансових та інформаційно-просвітницьких механізмів.

Як основний регуляторний механізм розглядається імплементація європейських регламентів та технічних стандартів щодо захисту довкілля, безпеки і енергоефективності, що стимулюватиме підприємства до технологічних інновацій.

До фінансових стимулів належать збільшення фінансування Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (ДІФКУ) та розширення мандату її діяльності, а також прискорена амортизація інноваційних активів і розширення податкового кредиту для діяльності з використанням інноваційної продукції або з її розробки.

Інформаційно-просвітницькі механізми передбачають державне фінансування освітніх програм, найперше тих, що стосуються суті та переваг технологій Індустрії 4.0, а також розвиток комунікацій між учасниками інноваційного процесу, насамперед, підприємствами («промисловими полігонами»), науковцями, ІТ-спільнотою, інжиніринговими компаніями, лабораторіями тощо.

Першочерговими заходами інноваційної політики в рамках НІРУ розглядаються:

1. Збільшення фінансування ДІФКУ та розширення його мандату, насамперед у частині грошової підтримки впровадження національних розробок, на засадах відкритих та прозорих конкурсів, що відповідають важливим суспільним потребам (захист довкілля, енергоефективність, безпека людей тощо), співфінансування інкубаторів / акселераторів стартапів, створення центрів прототипування, тощо. НІРУ передбачає витрати на фінансування ДІФКУ в обсязі 1 млрд дол. США протягом 12 років;

2. Розробка і запровадження системи незалежної експертної оцінки інноваційних розробок та відповідних інвестиційних проектів як передумови виділення державних грантів на розробки;

3. Створення Національної інтернет-платформи діджиталізації для налагодження контактів між замовниками і розробниками послуг з інжинірингу, ІТ та суміжних послуг (маркетинг, управління інтелектуальною власністю, юридичні послуги, тощо). Розробка і адміністрування можуть бути передані на аутсорсинг приватній компанії або об'єднанню бізнесів, а частина коштів має бути використана для її популяризації;

4. Запуск інформаційно-просвітницьких програм щодо можливостей інструментів Індустрії 4.0, насамперед, серед менеджменту промислових підприємств. Фінансування цих програм публічними коштами або із залученням коштів міжнародної технічної допомоги;

5. Імплементация європейських стандартів в сфері захисту довкілля, безпеки життя і енергоефективності;

6. Надання податкових стимулів для розробок і впровадження промислової інноваційної продукції: прискорена амортизація інноваційних активів на балансі компаній; розширення податкового кредиту для діяльності з використанням інноваційної продукції або з її розробки;

7. Захист інтелектуальної власності: розширення освітніх програм у вищих навчальних закладах та проведення окремих тренінгів із патентування та захисту інноваційних розробок; посилення відповідальності за порушення

прав інтелектуальної власності; грантова підтримка розробників інноваційної продукції з патентування та захисту їхніх прав.

10.9. ПІДТРИМКА НЕСИРОВИННОГО ЕКСПОРТУ

Під несировинним експортом ми розуміємо поставки на зовнішній ринок продукції, яка пройшла поглиблену переробку на території України, внаслідок чого була сформована додана вартість з часткою не менше 25 %* від кінцевої ціни продукції. Характерною особливістю несировинних товарів є велика кількість процесів обробки та промислового інжинірингу, задіяних у її виробництві.

Підтримка несировинного експорту в контексті НІРУ важлива, оскільки її заходи спрямовані на розвиток виробництв, здатних створювати продукцію з вищою доданою вартістю та розміщувати її на експортних ринках, тим самим забезпечуючи фінансування економічного зростання та добробуту України коштами іноземних споживачів. Ця політика покликана стимулювати збільшення місцевої компоненти (локалізацію) у виробництві на території країни. У підрозділі 6.2.5 детально роз'яснено, чому слід акцентувати увагу саме на експорті доданої вартості, а не на загальних валових показниках експорту.

Вигідність для України несировинного експорту можна продемонструвати на прикладі машинобудівної галузі (рис. 60). Так, обсяги загального експорту за окремими видами продукції значно відрізняються від експорту доданої вартості. В давальницькому виробництві, що передбачає лише складання імпортованих на територію України матеріалів та комплектуючих, частка доданої вартості є найнижчою. Наприклад, експорт електричного устаткування для автотранспортних засобів у 2018 р. становив 1,4 млрд дол. США, тоді як експорт доданої вартості – лише 0,13 млрд дол. США, тобто менше 10 %. Інша ситуація спостерігається в сегменті повітряних літальних апаратів та супутнього устаткування, в якому основна кількість виробничих процесів та інжиніринг здійснюється в Україні, а частка доданої вартості сягає 66 %.

* Середнє значення часток доданих вартостей у випуску продукції високо- та середньотехнологічних галузей в Україні в 2017 р.

Рис. 60. Рейтинг 20 найбільших товарних груп українського експорту машинобудівної продукції в 2018 році, млн дол. США

Джерело: Держстат

Отже, виходячи із стратегічних цілей розвитку несировинного експорту, у фокусі державної підтримки мають бути компанії та сектори, що здійснюють поглиблену переробку сировини та матеріалів, розробляють власні види продукції та мають сильні зворотні зв'язки із постачальниками всередині країни. Для прискорення ефекту важливо виявити та підтримувати вже діючі експортоспроможні виробництва (див. рис. 61). Такий підхід стимулюватиме підвищення рівня локалізації виробництва складної промислової продукції в Україні, насамперед машинобудування.

**Рис. 61. Компанії та сектори у фокусі підтримки неси-
ровинного експорту**

Компанії та сектори
у фокусі підтримки
несировинного
експорту

Розробка переліку пріоритетних заходів та інструментів підтримки неси-
ровинного експорту базується на результатах комплексного аналізу за
такими напрямками:

- визначення бар'єрів, що стримують розвиток неси-
ровинного експорту;
- порівняльний аналіз інструментів підтримки експорту, які на сьогод-
ні використовують сусідні країни, що конкурують з Україною на зовнішніх
ринках, наприклад, Польща та Туреччина;
- висновки щодо індустріальної політики, яка стимулюватиме поглиблену
переробку та продукування нової доданої вартості в Україні.

Дослідження світової практики підтримки виробництва та експорту
складної індустріальної продукції показує, що українські експортери сут-
тєво програють у цій компоненті іноземним виробникам. Так, в сусідніх
Польщі та Туреччині існує біля десятка продуманих інструментів підтрим-
ки експорту, які мають можливість використовувати фактично всі компанії,
незалежно від їх величини. Найбільш дієвими в цьому контексті є фінан-
сові інструменти, зокрема, спеціалізоване кредитування та страхування

експортних операцій, компенсація відсотків (до 50 % відсоткової ставки) по експортних кредитах, часткова компенсація витрат на участь у виставках (табл. 64).

В Україні такий інструментарій взагалі відсутній, що об'єктивно знижує конкурентоспроможність вітчизняних експортерів. Тому, першочерговим завданням політики НІРУ є вирівнювання фінансових умов здійснення експорту українськими компаніями, порівняно із закордонними. Для цього необхідно створити інструментарій, який вирішуватиме завдання здешевлення кредитування та страхування експортних операцій, а також зниження витрат для започаткування та розвитку експорту. Останнє особливо важливо для подолання стартового фінансового бар'єру МСБ.

Таблиця 64. Порівняння інструментів підтримки експорту в Україні, Польщі та Туреччині

Інструмент підтримки експорту	Наявність інструменту в країні		
	Польща	Туреччина	Україна
Фінансові інструменти			
Гарантоване бюджетом страхування експортних операцій	+	+	-
Спеціалізоване кредитування експортних операцій	+	+	-
Компенсація відсотків за експортними кредитами	+	+	-
Часткова компенсація витрат на участь у виставках	+	+	-
Часткове покриття витрат на поїздки делегацій експортерів за кордон	+	+	-
Надання фінансової допомоги при організації візитів закордонних делегацій, які є потенційними імпортерами товарів	+	+	-
Система компенсації витрат на отримання експортних сертифікатів	+	-	-
Нефінансові інструменти			
Поруки і гарантії під експортну діяльність	+	-	-
Діяльність торговельно-економічних відділів посольств і консульств з підтримки експорту	+	+	-/+
Телеінформаційна система підтримки експорту.	+	+	+
Діяльність регіональних центрів підтримки експорту	+	+	-

Інституцією, яка оперуватиме таким інструментарієм може стати новостворений **Фонд підтримки експорту МСБ** з мандатом роботи в таких напрямках:

- компенсація частини вартості участі українських компаній у зарубіжних виставках;
- компенсація частини вартості участі у зарубіжних бізнес-місіях, що організовуються ТПП України або Офісом з просування експорту;
- компенсація частини вартості консультативних послуг;
- часткове покриття витрат на міжнародну сертифікацію продукції МСБ.

Також необхідно докапіталізувати та запустити повномасштабну роботу Експортно-кредитного агентства, сферою діяльності якого є:

- пільгове кредитування експортних операцій пріоритетних виробництв та підприємств, компенсація частини кредитної ставки;
- страхування експортних контрактів;
- надання інших послуг з підтримки експорту за пільговими умовами (факторинг, акредитиви тощо).

В українських реаліях важливими є заходи, що стимулюють підприємців до започаткування експорту. Як показує практика, популярність в цьому контексті отримали навчальні семінари та тренінги. Ефективність цих заходів значно підвищиться, якщо вони будуть посилені практичними інструментами фінансового стимулювання. Тому організації, що проводять такі тренінги, зокрема Офіс з просування експорту, Торгово-промислова палата України чи інші об'єднання бізнесу, повинні тісно співпрацювати зі згаданим Фондом підтримки експорту МСБ.

Потрібно також враховувати, що в світі продаж складної індустріальної продукції майже не відбувається без дипломатичного сприяння. Опитування українських індустріальних виробників, насамперед великих¹³, вказують на велику потребу щодо підтримки їхніх зусиль українськими дипломатичними представництвами. Відповідно, збільшення індустріального експорту має стати одним з основних показників ефективності їхньої роботи.

Важливо розуміти, що основна проблематика нарощування несировинного експорту лежить все ж у площині виробничого розвитку країни. Тому справжнього ефекту від згаданих інструментів буде досягнуто за умов їх поєднання із заходами підтримки виробництва індустріальних товарів. За рахунок синергії цих інструментів передбачається за 12 років політики НІРУ наростити несировинний експорт з 19 до 55 млрд дол. США.

10.10. ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Політика індустріального розвитку потребує створення додаткової мотивації для нефінансових корпорацій, які є власниками основної частини інвестиційного ресурсу, до інвестування у будівництво та розвиток підприємств переробного сектору. Таку мотивацію, крім іншого, мають забезпечити як діючі, так і новостворені державні інституційні інструменти розвитку. Їхня мета – компенсувати більш низьку прибутковість індустріальних інвестицій порівняно з фінансовими і торговельними, а також страхування некомерційних ризиків в процесі створення підприємств, виробництва продукції та виходу українських виробників на експортні ринки.

На сьогодні в Україні активно працюють іноземні та міжнародні установи розвитку, такі як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Німецький банк розвитку (KfW), Група Світового банку, в яку входить, зокрема Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ) та ін. Вони повністю зайняли невеликий український ринок стимулюючого кредитування і фінансування під відносно низькі відсотки, що забезпечується низькою вартістю їх фондування.

Але проблема полягає в тому, що ці фінансові установи належать не Україні, а глобальному капіталу через посередництво міжнародних фінансових організацій (МФО), урядів окремих країн або їхніх регіональних об'єднань чи співтовариств. Тому ці установи діють у відповідності до стратегій, що затверджуються їхніми акціонерами, а не стратегії розвитку України. Більше того, українські уряди відмовляються від розробки власних українських стратегій розвитку і заявляють, що готові виконувати стратегії

цих організацій, заявлених у спільних меморандумах з Міжнародним валютним фондом (МВФ), угодах з Європейським Союзом (ЄС) та іншими організаціями.

Водночас, розвиток української обробної промисловості не передбачений стратегіями міжнародних фінансових установ, за винятком випадків створення виробничо-збутових ланцюжків транснаціональних корпорацій та експорту людського капіталу і робочої сили. Кошти цих організацій спрямовуються переважно на розвиток сільського господарства, інфраструктури (головним чином транспортної для вивезення сировини) і енергетики (переважно з відновлювальних джерел за «зеленим» тарифом).

Отже, міжнародні фінансові установи не будуть виконувати функції підтримки розвитку виробництва в Україні складної індустріальної продукції, оскільки це не відповідає їхньому мандату. Сама ж Україна досі не створила жодної ефективно працюючої установи розвитку, що заохочувала б підприємців інвестувати у виробничу діяльність і надавала ту підтримку, яку мають виробники індустріальної продукції в інших країнах.

Такі установи, чи, іншими словами, інструменти стимулювання виробничо-технологічного розвитку, необхідно створити вже протягом першого етапу НІРУ. Нижче наводиться перелік ключових установ розвитку та їхніх основних функцій у рамках цієї політики.

Національний фонд структурної трансформації економіки. Призначенням Національного фонду структурної трансформації економіки (НФСТЕ) в політиці індустріального розвитку України є фінансово-кредитна підтримка створення нових високопродуктивних виробництв та модернізації діючих потужностей в обробному секторі. НФСТЕ покликаний стати центральним фінансовим інструментом стимулювання пріоритетних для держави напрямків розвитку (за зразком банків розвитку в інших країнах) і має бути утворений шляхом ухвалення окремого Закону України.

Передбачається, що ця нова державна фінансова установа функціонуватиме на засадах, визначених для національних промоційних банків, що діють в європейському просторі, надаючи фінансову підтримку інвестиційних проектів, пов'язаних із структурною перебудовою та модернізацією економіки. Для цього Фонд здійснює цільове довгострокове кредитування суб'єктів господарювання за зниженою відсотковою ставкою чи безоплатно.

Також НФСТЕ адмініструє державні цільові програми, спрямовані на підтримку інвестування в об'єкти промисловості та інфраструктури і стимулювання виробництва продукції вітчизняного машинобудування. Такі державні програми можуть передбачати виплату грантів за створення нового робочого місця або компенсацію відсоткових ставок за комерційними кредитами під модернізацію виробничих потужностей та виробництво складної індустріальної продукції.

Операції НФСТЕ, як самоврядної фінансової установи, здійснюватимуться на «класичних» для банківської установи засадах платності, строковості, поворотності, забезпеченості, економічної обґрунтованості. Активні та пасивні операції НФСТЕ мають повністю гарантуватися державою. З огляду на мандат Фонду, надання ним кредитів має обумовлюватися додатковими вимогами щодо створення виробничих потужностей, асортименту продукції, її технологічного рівня, забезпечення робочих місць тощо.

Статутний капітал НФСТЕ формується за рахунок держави, яка на перших етапах його функціонування має бути єдиним власником, або акціонером, із можливістю подальшої часткової приватизації з метою залучення додаткових фінансових ресурсів до статутної діяльності.

Джерелами ресурсів НФСТЕ мають стати:

- кошти, що надаються із бюджету на формування і поповнення статутного капіталу НФСТЕ;
- кошти державних цільових програм;
- кредити рефінансування НБУ, які можуть надаватися за зниженою ставкою;
- позики міжнародних фінансових організацій та кошти від суб'єктів іноземних держав, які надаються в рамках програм фінансової допомоги Україні;
- прибуток від цільового використання власного капіталу;
- кошти від реалізації власних цінних паперів НФСТЕ;
- кошти, одержані від приватизації держмайна;
- кошти, отримані до бюджету внаслідок проведення амністії капіталів.

Під час прийняття рішення про кредитування перевага має надаватися проектам зі змішаним фінансуванням, за якого державна частка інвестиції є гарантією цільового спрямування інвестиційних ресурсів і передбачає можливість приватизації після досягнення мети проекту.

Важливим аспектом діяльності НФСТЕ є накопичення в ньому знань і компетенцій щодо особливостей реального сектору економіки України як на макро-, так і на мікрорівні, розуміння потреб окремих українських підприємств та індустріального розвитку країни загалом, тенденцій внутрішнього та зовнішнього ринків, конкурентоспроможності обробної промисловості, її оснащеності технологіями, наявності людського капіталу тощо. Тому Фонд буде здатний відіграти ключову роль в аналітичному та інформаційному забезпеченні процесу економічної трансформації в рамках НІРУ як консультант та агент Уряду з питань визначення пріоритетності цільових програм, державних інвестиційних проектів, обсягів і джерел ресурсів, ринків збуту продукції українських виробників, координації роботи з міжнародними установами розвитку тощо. Крім того, враховуючи вищевикладене, Фонд може ефективно здійснювати моніторинг заходів та результатів нової політики.

Корпоративне управління НФСТЕ має відповідати найкращим стандартам корпоративного управління для установ такого типу. На фінансування Фонду протягом 12 років запропонованої політики передбачено 5,6 млрд дол. США коштів державного бюджету.

Фонд регіонального розвитку. Основною функцією Фонду регіонального розвитку в рамках нової політики є розбудова економічного потенціалу регіонів, зокрема, створення на місцевому рівні бізнес-інфраструктури: індустріальних парків, транспортної та енергетичної інфраструктури для індустріальних зон, бізнес-центрів, агенцій регіонального розвитку, інноваційних та консалтингових центрів.

Також Фонд здійснює фінансову підтримку малого та середнього бізнесу з метою підвищення зайнятості населення, створення малих промислових підприємств, які займатимуться переробкою місцевих ресурсів, залучає міжнародну технічну допомогу на здійснення заходів економічного, соціального та екологічно безпечного розвитку регіонів тощо.

На сьогодні в Україні створений і працює Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) із фінансуванням в 1 % дохідної частини державного бю-

джету (7,5 млрд грн у 2018 р.). Однак зараз ці кошти розпорошуються на дрібні, переважно соціальні, об'єкти, які не вирішують проблеми виробничого розвитку регіонів та територіальних громад.

Це необхідно змінити шляхом розширення мандату ДФРР, перетворивши його на окрему фінансово-кредитну установу з відповідною мережею регіональних підрозділів. Також потрібно чітко визначити пріоритет ДФРР: ним має стати сприяння індустріальному розвитку регіонів за вищезгаданими напрямками.

Джерелами коштів має залишитися 1 % дохідної частини державного бюджету, а також кошти міжнародної технічної допомоги на здійснення заходів економічного, соціального та екологічно безпечного розвитку регіонів.

Експортно-кредитне агентство. Завданням Експортно-кредитного агентства (ЕКА) є підтримка несировинного експорту, насамперед складної машинобудівної продукції з тривалим циклом виробництва (енергетичне машинобудування, авіабудування, суднобудування тощо), шляхом надання гарантій експортерам, страхування експортних угод та видачі кредитів під експортні контракти. Цей інструмент покликаний вирівнювати конкурентні умови для вітчизняних виробників на зовнішніх ринках порівняно із закордонними компаніями, які таким інструментом користуються.

В Україні засновано ЕКА, однак на сьогодні воно повноцінно не працює. Тому має бути терміново завершено установчий етап створення ЕКА та забезпечено його практичну роботу на основі ухваленого закону. Також має бути забезпечено тісну комунікацію та координацію дій між ЕКА та Укресімбанком з метою узгодженої підтримки визначених пріоритетних напрямків індустріального розвитку, та зниження вартості здійснюваного ним експортного кредитування.

Крім того, слід продовжити процес узгодження функцій ЕКА з міжнародною практикою функціонування таких агентств. Зокрема, це стосується можливості страхування механізмами ЕКА комерційного кредиту як такого, що надається суб'єктами господарювання один одному, та скасування обов'язковості залучення банку-кредитора для здійснення страхування.

До основних завдань ЕКА слід включити підтримку виходу на зовнішні ринки підприємств малого бізнесу шляхом здійснення відповідних страхових та консультаційних програм.

Фінансування діяльності ЕКА має здійснюватися із державного бюджету. В НІРУ передбачено на ці цілі 1,0 млрд дол. США протягом 12 років.

Індустріальні парки. Новітній індустріальний розвиток України передбачає появу тисяч малих та середніх підприємств, що, насамперед, здійснюють переробку місцевої сировини. Інструмент індустріальних парків повинен допомогти їм уникнути низки бар'єрів, зокрема, отримати підготовлену ділянку для будівництва, приєднатися до енергетичної і транспортної інфраструктури, мереж водопостачання та відведення відходів тощо. Індустріальні парки діють у всіх державах, що межують з Україною, зокрема і в країнах фокус-групи. Вони забезпечують швидкий доступ інвесторів до базової виробничої інфраструктури, надають податкові пільги та пряму фінансову підтримку у вигляді грантів за створені робочі місця. Цей перелік стимулів не є вичерпним.

Індустріальні парки можуть бути створені публічним коштом або як приватний девелоперський проект. Джерелами публічних коштів має стати регіональний фонд та кошти місцевих громад.

Інститут індустріальних парків покликаний вирівнювати умови розвитку територій. У депресивних регіонах може застосовуватися фіскальне стимулювання для керуючої компанії та резидентів такого парку. Диференційований підхід до надання податкових пільг передбачає звільнення до 10 років від податку на прибуток або прискорену амортизацію.

Максимізації ефективності індустріальних парків сприятиме низка заходів, зокрема:

- розширення інструментів податкового кредитування керуючих компаній у межах коштів, інвестованих в інфраструктуру індустріальних парків;
- здійснення інвентаризації та паспортизації незадіяних об'єктів нерухомості із наявною інфраструктурою, придатних для розміщення індустріальних парків, та запровадження спрощеної процедури передачі таких об'єктів керуючим компаніям;
- можливість органів місцевого самоврядування встановлювати пільги для резидентів індустріальних парків зі сплати податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності;

- законодавче врегулювання різновиду транскордонних індустріальних парків (експортно-переробних зон), які утворюються на основі двосторонніх міжурядових угод з метою розвитку транскордонного та єврорегіонального співробітництва;
- організація на основі вищих навчальних закладів в регіонах цілеспрямованого навчання та методичного супроводу діяльності керівних компаній, набуття міжнародного досвіду щодо спектра послуг, які надаються резидентам індустріальних парків.

Фонд розвитку інновацій. Призначенням Фонду розвитку інновацій є досягнення зрушень в інноваційній діяльності українських підприємств і підвищення їхньої конкурентоспроможності шляхом надання на конкурсній основі грантів на розробку і впровадження нових зразків індустріальної продукції, цифрових технологій та інструментів Промисловості 4.0.

Основними завданнями Фонду є:

- співфінансування НДДКР (в обсязі до 30 % від їхньої вартості), що відповідають важливим суспільним потребам (захист довкілля, енергоефективність, безпека людей тощо);
- співфінансування технічного оснащення дослідницьких центрів та лабораторій;
- фінансування створення та адміністрування Національної інтернет-платформи діджиталізації;
- надання фахового консультування з питань комерціалізації НДДКР, фінансування проведення освітніх тренінгів та семінарів з питань впровадження цифрових технологій, а також з питань їх значення для підвищення конкурентоздатності підприємств;
- заохочення вітчизняних підприємств до впровадження цифрових технологій українських розробників.

Фонд розвитку інновацій утворюється щорічно у складі Державного бюджету України в обсязі 0,25 % його дохідної частини. Головним розпорядником Фонду є Міністерство розвитку економіки, а його адміністрування здійснює Державна інноваційна фінансово-кредитна установа.

Фермерський аграрно-індустріальний фонд. Головне призначення Фонду полягає у фінансовій підтримці оснащення фермерських господарств технікою та технологіями українського виробництва, капітальних витрат на будівництво тваринницьких ферм, закладку садів тощо. Тим самим Фонд сприятиме спрямуванню коштів, які генерує аграрний сектор, на придбання вітчизняної індустріальної продукції, тобто на розвиток внутрішнього промислового виробництва.

Цільовою аудиторією Фонду є середні і малі фермерські господарства, які на сьогодні ущемлені в доступі до фінансових ресурсів. Напрямами його роботи є компенсація кредитної ставки чи частини вартості інвестиційних витрат на придбання вітчизняної продукції, а також безоплатне надання консультаційних послуг з питань агротехнологій, ведення обліку, юридичної підтримки тощо.

Джерелом Фонду є частина коштів державного бюджету, яка спрямовується на підтримку сільськогосподарських виробників в обсязі до 1 % бюджету.

Агентство залучення інвестицій. Агентство залучення інвестиції діє на центральному рівні з метою залучення великих міжнародних та українських інвесторів. Ця інституція є важливою ланкою в системі інформаційних, правових, комунікаційних послуг, що мають підтримати індустріальний розвиток. Вона сприятиме системній та практичній роботі з інвесторами, створенню дружнього середовища для ведення бізнесу, зниженню трансакційних видатків компаній на пошук інформації, встановленню контактів, мінімізації ризиків невизначеності.

Основними функціями Агентства мають стати донесення професійної інформації про інвестиційні можливості України, організація та супроводження переговорного процесу з важливими інвесторами, підтримка цих інвесторів у комунікаціях із державними органами на етапі підготовки та реалізації проекту.

Агентство повинно співпрацювати із НФСТЕ та Фондом регіонального розвитку в частині використання інвестором можливостей цих інституцій та готувати регулярні аналітичні звіти, в яких підсумовувати результати своєї роботи, а також систематизувати проблеми та рекомендації щодо

розвитку інвестиційного процесу в країні. Фінансування Агентства здійснюється з державного бюджету.

Агентства регіонального розвитку. Агентства розглядаються як складова механізму регіонального розвитку з налагодження координації інвестиційної діяльності в регіоні, а також співпраці регіонів із Міністерством розвитку громад та територій і з іншими органами центральної влади, Національним фондом структурної трансформації, Агентством залучення інвестицій.

Агентства опікуються створенням місцевої бізнес-інфраструктури, зокрема індустріальних парків, розповсюдженням інформації про інвестиційні можливості регіонів, вирішенням практичних питань інвесторів, роботою з місцевими громадами, підготовкою стратегій та генеральних планів розвитку територій тощо.

Агентства створюються та фінансуються місцевими органами влади і можуть отримувати фінансову підтримку з Фонду регіонального розвитку. Вони підзвітні місцевим органам влади.

10.11. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА

Інформаційний вплив на суспільство в наш час є всеохоплюючим, тому він здатний відігравати велику роль у формуванні настроїв громадян, а значить і соціально-економічних процесів. Це необхідно враховувати при здійсненні економічної політики, яка передбачає участь великої кількості людей та мотивування потрібної поведінки учасників економічних відносин.

Новітній індустріальний розвиток у цьому сенсі не виняток, оскільки необхідно не просто залучити до цього процесу підприємців та економічно активних громадян, а й переконати їх збудувати в країні сучасні виробничі об'єкти. Для цього, крім фінансових стимулів, має бути задіяна інформаційна та комунікаційна політика.

Її завдання – пояснити суспільству плани та дії держави, зокрема, важливість обробної промисловості як такої, що створює потрібну людині споживчу цінність, і необхідність її розвитку в країні. Також потрібно донести до громадян, що без високотехнологічної обробної промисло-

вості країна не досягне прискореного зростання і високого рівня доходів громадян.

Глобальна мета комунікаційної стратегії – переконати ділову спільноту та економічно активне населення України у перевагах новітнього індустріального розвитку та об'єднати активних представників цих цільових груп у спільноту адвокатів-послідовників нової економічної ідеології. Ще одним завданням є забезпечення зміни настроїв суспільства: необхідно вселити в громадян віру в успіх, оптимізм та залучити їх до процесів економічного розвитку країни. Від самого початку має бути надіслано сигнал суспільству, що держава змінила своє ставлення до виробничо-технологічного розвитку країни і підприємців, які інвестують у виробничу діяльність.

Для цього доцільно розгорнути інформаційну компанію, що реалізовуватиметься в декілька етапів. На першому етапі має бути розроблено єдиний бренд НІРУ (візуальну айдентику та креативну платформу комунікації) для привернення уваги широкої спільноти завдяки активній комунікації в засобах масової інформації.

Другий крок – виробництво різноформатного контенту (відео, аналітичні звіти, текстові документи, інструкції, візуалізації можливостей, інфографіка, презентації тощо) з огляду на інформаційні потреби та інтереси кожної окремої цільової групи.

Третій крок – розповсюдження контенту через власні та зовнішні канали комунікації, зокрема: сайт НІРУ (як «єдине офіційне інформаційне вікно»), канали швидкого інформування (email-маркетинг, чат-боти), сторінки в соціальних мережах; традиційні ЗМІ, суспільні канали телебачення та радіо; зовнішня реклама; державні канали комунікації (сайти, сторінки державних установ у соціальних мережах), ділові та галузеві асоціації і їхні засоби комунікації, співпраця з лідерами думок тощо.

Головним критерієм оцінки ефективності комунікаційної стратегії буде замір настроїв суспільства, який продемонструє рівень сприйняття ним перспективності переробного сектору та готовність бізнесу інвестувати у виробничий розвиток і технології, а також загальний успіх цієї політики.

Об'єднуюча комунікаційна ідея для широкого загалу має згуртувати різні цільові групи навколо зрозумілих спільних цінностей. Наприклад,

її можуть передавати такі вислови: «Економіка створення доданої цінності», «Економіка перетворення: роби нове – важливе для України та цінне для світу», «Економіка зростання: створи нове – важливе для України та цінне для світу».

Ключові тези, з якими буде асоціюватися НІРУ, повинні поєднувати його із моделлю економічного розвитку країни, в якій основою економічного зростання стає національний (вітчизняний) виробник, із посиленням виробничих потужностей України, створенням власних продуктів та сервісів, що зможуть конкурувати на відкритому ринку, із створенням нової цінності для споживача, застосуванням цифрових технологій тощо.

Історично бізнес сприймав роль держави як наглядача, що здійснює регулювання на користь окремих груп, а не всього суспільства, що призвело до глобальної кризи його довіри до держави. Завдання комунікаційної стратегії НІРУ – змінити це сприйняття, відновлювати довіру та змінювати поведінку цільових груп.

Ініціатором та провідником нової якості взаємин та налагодження довіри із бізнесом має виступати держава Україна, як опорна точка комунікації. У виконавчій та законодавчій гілках влади лідерство у впровадженні політики та, відповідно, налагодженні ефективної комунікації належить: Президенту України, Прем'єр-міністру України; секретаріату Кабінету Міністрів України; Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільсько-го господарства; профільному та зацікавленим комітетам Верховної Ради України, дотичним державним агенціям та підприємствам. Окрема увага має бути приділена комунікації органів місцевого самоврядування та налагодженню інформаційної співпраці з різними галузевими асоціаціями.

Державна комунікація буде ефективною за умови «єдиного голосу», що передбачає єдині для всіх органів державної влади меседжі, що мають стати фактичним підтвердженням НІРУ як пріоритету економічного та політичного порядку денного.

Для забезпечення інформаційної кампанії необхідне посилення не-приватних засобів комунікації між державою і громадянами, зокрема, суспільного мовлення каналами телебачення, FM радіо (акцент на створенні нових форматів та наповнення власних каналів спілкування).

Також потрібні креативна рекламна кампанія (ТБ, радіо, інтернет, преса, зовнішня реклама), форуми, конференції, громадські обговорення. На постійній основі має працювати єдина комунікаційна команда НІРУ (15–20 спеціалістів різної кваліфікації).

Згадана інформаційна діяльність потребуватиме фінансування в межах 1,0 млрд грн щорічно, включно з бюджетами програм суспільного мовлення та іномовлення. Джерелами фінансування можуть бути кошти державного та місцевого бюджетів, гранти, приватна добродійність.

10.12. КЛЮЧОВІ СЕКТОРАЛЬНІ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, ЕНЕРГЕТИКА, ТРАНСПОРТ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО – НОВЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ

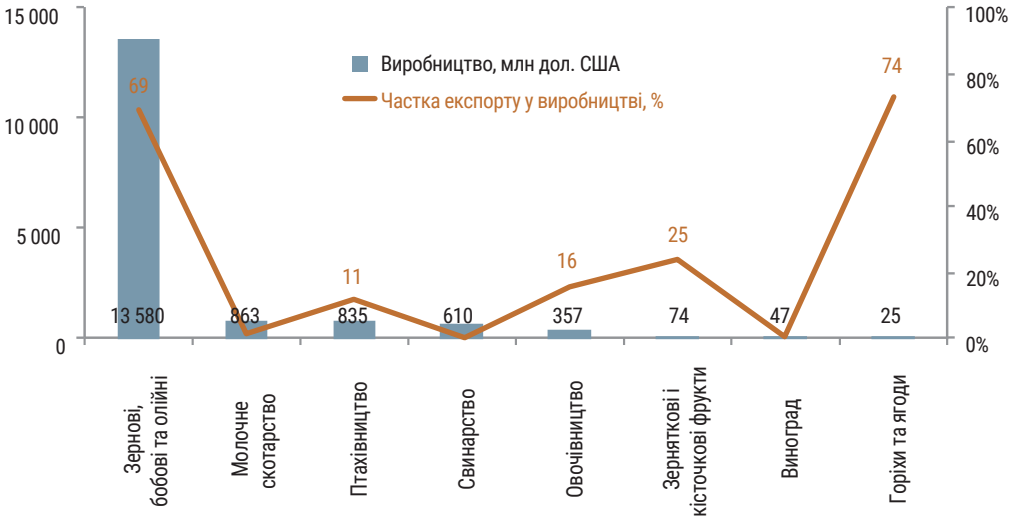
Сільське господарство демонструє зростання своєї ролі в економіці України. Його частка у ВВП зросла з 7,4 % в 2010 р. до 10,1 % в 2018 р. Завдяки природній родючості ґрунту та агрокліматичним умовам сектор має високий потенціал розвитку і вже здійснює значний внесок у загальне зростання української економіки. Однак нинішня модель розвитку АПК не забезпечує того економічного ефекту, який він міг би дати за більш ефективного господарювання. Основними вадами цієї моделі є вирощування та експорт сільськогосподарських монокультур в сирому вигляді та імпорт індустріальної продукції для їх виробництва.

Так, у сільськогосподарському виробництві домінує вирощування зернових та олійних (78 % у грошовому вимірі), з яких 69 % експортується (рис. 62). Водночас сучасні технології переробки зерна дозволяють збільшити додану вартість у 2–5 разів порівняно з необробленим продуктом.

Частка та обсяги виробництва іншої продукції є незначними (22% або 3 830 млн дол. США). Ця продукція (молочного скотарства, птахівництва, свинарства, овочівництва тощо) здебільшого зорієнтована на внутрішній ринок, а саме на кінцеве або проміжне споживання у виробництві готових харчових продуктів. Помітний рівень експортоорієнтованості

спостерігається у виробництві горіхів та ягід (74 %), зерняткових та кісточкових фруктів (25 %) та овочів (16 %).

Рис. 62. Виробництво продукції та рівень експортоорієнтованості сільського господарства в Україні в 2018 р.

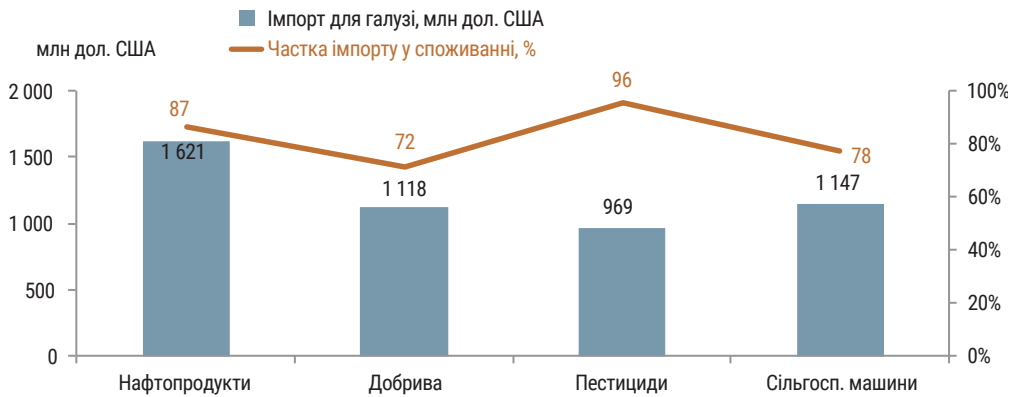
Джерело: Держстат

Отже, ресурси та основні зусилля в сільському господарстві концентруються навколо виробництва зернових на експорт, тобто для переробки за межами України. Тим самим, втрачається величезний потенціал доданої вартості, який міг би бути створений в Україні на її переробних підприємствах.

У 2018 р. експорт сільськогосподарської продукції становив 9,8 млрд дол. США, або близько 21 % всього товарного експорту. Однак для її виробництва було імпортовано техніки та компонентів виробництва (нафтопродуктів, сільськогосподарської техніки, добрив, пестицидів, насіння та кормів) на суму близько 5,3 млрд дол. США.

Серед більшості зазначених сировинних матеріалів позиції імпорту є критично високими – із часткою понад 70–90 % (рис. 63). Цьому є об'єктивна причина – ефективне сільське господарство потребує сучасної техніки, добрив та засобів захисту рослин.

Рис. 63. Частка імпортних компонентів у сільськогосподарському виробництві України в 2018 р.

Джерело: Держстат

Виражена імпортозалежність сільського господарства та його орієнтація на експорт необробленої сировинної продукції є тією моделлю, яка працює на зовнішній сектор і марнує потенціал галузі для економічного зростання та добробуту країни. Супутніми негативними явищами цієї моделі є деградація земельних ресурсів, значне погіршення стану довкілля, втрата робочих місць та вимушена міграція сільського населення до великих міст чи на роботу закордон. Усе це повторює негативні соціальні моделі країн «третього світу», коли формуються величезні міські агломерації та знелюднюється сільська місцевість.

Провідниками згаданої моделі функціонування сільського господарства країни є великі агрохолдинги. Протягом останніх років відбувається посилення їхнього контролю над сільськогосподарськими угіддями шляхом інтеграції та поглинання більш дрібних сільськогосподарських підприємств. За підсумками 2018 р. на сумарний земельний банк 100 найбільших агрохолдингів припадало близько 28 % сільськогосподарських угідь.

Аграрні холдинги концентрують значні фінансові ресурси, мають вихід на експортні ринки, доступ до технологій, дешевшого кредитування. Їхня бізнес-модель полягає в отриманні зовнішнього кредитного фінансування під гарантії експортних поставок великих обсягів зернових та олійних культур. Цей спосіб отримання фінансів і визначає їхню конкурентну

перевагу над фермерами та невеликими сільськогосподарськими виробниками, які потерпають від проблем із кредитуванням своєї діяльності.

На сьогодні в країні фактично не створено інструментарію доступного кредитування фермерських господарств. Особливо гострими є проблеми фінансування тваринництва і садівництва, де переважають малі і середні виробники. Ці перешкоди блокують розвиток важливого ланцюга доданої вартості у виробництві продуктів харчування, якими, зокрема, є тваринницька та плодово-ягідна продукція.

Політика Новітнього індустріального розвитку України, в якому важливу роль відведено виробництву харчових продуктів, покликана змінити нинішню парадигму функціонування і розвитку сільського господарства країни. Більше того, збереження існуючої зернової експортно-сировинної моделі сектору є ризиком для НІРУ, оскільки новостворені переробні підприємства не матимуть необхідного різноманіття та обсягів сировини.

Отже, розглянемо нове позиціонування сільського господарства для пропонуваної політики.

1. Сільське господарство – постачальник різноманітної сировини для переробних виробництв харчової і легкої промисловості.

Цього можна досягти лише за наявності розвинутих фермерських господарств, які, на відміну від агрохолдингів, не мають зобов'язань щодо вирощування зернових та олійних на експорт. Відтак НІРУ підтримує розвиток фермерства, яке за розумної державної підтримки здатне створити широку пропозицію рослинницької і тваринницької продукції для її подальшої переробки в Україні.

2. Сільське населення – резерв робітників для нових переробних виробництв.

З огляду на зростання продуктивності сільського господарства, потреба в працівниках у секторі об'єктивно зменшується. Це вивільнить працюючих, яких доцільно розглядати як резерв робітників для нових переробних підприємств у районних центрах та сільській місцевості. Важливо, що за сучасної організації виробництва таким робітникам не доведеться змінювати місце проживання, що, в свою чергу, стримуватиме проце-

си концентрації населення у великих містах і знелюднення сільської місцевості.

3. Сільське населення – джерело економічно активних громадян, здатних розвивати дрібне підприємництво.

Новітній індустріальний розвиток передбачає активізацію економічної та підприємницької діяльності в країні. Жителі сільської місцевості, маючи присадибне господарство, є призвичаєними до індивідуальної праці та підприємництва. Відповідно, політика НІРУ підтримуватиме появу таких підприємців у сільській громаді і спиратиметься на них.

4. Сільське господарство – джерело попиту на індустріальну продукцію, яка виробляється в Україні.

Як зазначалося вище, на сьогодні близько 70–80 % попиту на сільськогосподарську техніку, сировину та компоненти задовольняється за рахунок імпорту. Цей попит повинен стати потужним стимулом для розвитку вітчизняного виробництва індустріальної продукції, потрібної сільському господарству. Важливо зазначити, що національний продукт має бути конкурентоспроможним за якістю і ціною, що є одним із принципів політики НІРУ.

Отже, політика Новітнього індустріального розвитку повинна використати потенціал високої синергії від співпраці індустріального та аграрного секторів економіки країни. Для цього передбачається налагодити повноцінний економічний обмін, за якого індустріальний сектор отримує сировину для переробки, а аграрний – індустріальну продукцію для виробництва цієї сировини.

Заходи політики, що поєднують новий індустріальний та аграрний розвиток країни, мають концентруватися на підтримці фермерства та дрібних сільськогосподарських виробників. Під ці заходи передбачається зарезервувати до 1 % ВВП країни. Назвемо основні з них:

1. Налагодження механізмів забезпечення фермерів недорогими кредитами.

На сьогодні фермери є надзвичайно вразливими внаслідок відсутності доступу до кредитних ресурсів і не мають запасу фінансової стійкості. Змінити це передбачається через загальну політику зниження облікової

ставки НБУ та окрему програму компенсації частини кредитної ставки. Операторами цієї програми повинні стати вітчизняні банки.

2. Підтримка індустріально-технологічного оснащення фермерських господарств.

Завдання цього напрямку – співфінансування (компенсація частини вартості) придбання фермерами сучасного вітчизняного обладнання, закладки садів, будівництва тваринницьких ферм та придбання племінного стада. Для адміністрування цього процесу передбачається створити Фермерський аграрно-індустріальний фонд (див. п. 10.10).

3. Безкоштовне консультування фермерів.

Світовий досвід переконливо свідчить, що консультаційні чи дорадчі служби є ефективним інструментом підтримки фермерів та одним із важливих чинників національної аграрної політики. Ці послуги, як правило, є безкоштовними для фермерів. Ефект цих консультацій полягає в масштабуванні, тобто донесенні одного консультаційного продукту до великої кількості господарів. Консультації повинні охоплювати питання технологій, ринків, обліку, отримання державної допомоги, взаємовідносин із владою тощо. Адміністрування цього процесу також передбачається покласти на Фермерський аграрно-індустріальний фонд.

4. Державна підтримка тваринництва та садівництва.

Важливо практикувати надання державних дотацій у розрахунку на одиницю виробленої тваринницької продукції (літр молока, кг м'яса) з прив'язкою до її якості. У садівництві слід продовжити політику часткової компенсації витрат на закладку садів.

5. Запровадження ринку землі.

Логіка розвитку сільського господарства в контексті запровадження НІРУ приводить до важливих висновків щодо моделі запровадження ринку землі:

- запровадженню цього ринку має передувати створення інструментарію підтримки фермерства, описаного вище;
- умови запровадження ринку повинні передбачати можливість володіння землею сільськогосподарського призначення лише для фізичних осіб – громадян України, а також обмеження щодо площі такого землеволодіння.

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА

Сектор енергетики має горизонтальний вплив на діяльність всієї промисловості. Проведені дослідження його стану, існуючих деформацій у тарифоутворенні та вимог до цього сектору в умовах НІРУ дають можливість сформулювати основні напрямки енергетичної політики.

Потреба НІРУ в електричній енергії до 2030 р. становить 218 млрд кВт-год., що на 42 % перевищує показник 2018 р. (153 млрд кВт-год.).

Для успішної реалізації політики НІРУ енергетичний сектор повинен забезпечити:

1. Зростаючі потреби економіки в енергоресурсах (електроенергія і природний газ), зокрема у зв'язку із появою нових переробних виробництв;
2. Просте підключення нових переробних виробництв до електричних і газорозподільних мереж;
3. Конкурентоспроможні тарифи на електроенергію і природний газ для промисловості порівняно з іншими країнами.

Забезпечити потреби зростаючої економіки в енергоресурсах передбачається:

- в електроенергетиці – шляхом зниження втрат в електромережах (із поточних 11-12 % до <8 %), модернізації існуючих і будівництва нових електростанцій, створення резерву енергорозподільчих потужностей в енергодефіцитних регіонах та зниження термінів і вартості підключення до електромереж;
- у газовій галузі – за рахунок нарощування видобутку газу на існуючих і нових родовищах, а також спрощення доступу суб'єктів господарювання до газових мереж.

Очевидно, що до 2030 р. частка «зеленої» електроенергії в енергобалансі зросте з поточних 1,7 % до 7–10 %, однак основну роль продовжить відігравати традиційна енергетика (АЕС і ТЕС) з часткою близько 85 %*. Але це повинна бути модернізована, екологічно безпечна та ресурсоефективна електрогенерація.

---

* За даними Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, Енергоефективність, Конкурентоспроможність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>

Доступність підключення до електромережі є надзвичайно важливою умовою для організації нових переробних виробництв. Терміни нестандартного підключення до електромережі слід скоротити із поточних 230–350 діб (для потужності 160-5000 кВт)⁴⁵ щонайменше вдвічі. Вартість нестандартного підключення до енергомереж слід знизити з нинішніх 55–135 євро/кВт⁴⁶ до <65 євро/кВт (вартість підключення у європейських країнах)⁴⁷.

Що стосується природного газу, то Україна може збільшити його видобуток до рівня, що дозволить повністю покрити внутрішній попит в обсязі 35–40 млрд м³/рік.

Інвестиційна потреба енергетики (електроенергетика + природний газ) на період до 2030 р. оцінюється щонайменше в 92 млрд дол. США, в т.ч:

- енергогенеруючі потужності (будівництво нових і модернізація існуючих електростанцій) – 51 млрд дол. США;
- магістральне транспортування електроенергії (Укренерго) – 2,5 млрд дол. США;
- розподіл електроенергії (енергомережі) – 25 млрд дол. США
- видобуток природного газу – 8 млрд дол. США
- газотранспортна система і газорозподільні мережі – 5,5 млрд дол. США.

Ці кошти передбачені в інвестиційній Програмі НІРУ, розрахованій на 12 років. Основним джерелом цих коштів є збільшення доходів енергокорпорацій за рахунок реформування енерготарифів і ліквідації існуючих деформацій (див. п. 4.2).

Ключові заходи енергетичної політики на період до 2030 р.:

Електроенергетика

1. Запровадження RAB-моделі формування тарифів для «Укренерго» і енергорозподільчих компаній. Це дозволить залучити інвестиції в енергомережі, що приведе до зменшення мережевих втрат електроенергії, зниження аварійності їх роботи та формування резерву енергорозподільчих потужностей.

2. Запровадження аукціонів на «зелений тариф» для нових об'єктів альтернативної енергетики. Це дозволить знизити «зелений тариф» до економічно обґрунтованого рівня.

3. Зняття з «Енергоатома» спеціальних зобов'язань із реалізації електроенергії населенню та об'єктам теплокомуненерго за низькою ціною. Це розширить пропозицію на ринку електроенергії та дозволить «Енергоатому» акумулювати необхідні для інвестицій кошти.

4. Зниження термінів і вартості нестандартного підключення до електромереж. Це знизить витрати інвесторів на будівництво нових виробничих потужностей.

5. Запровадження при модернізації електромереж переходу розподільчих мереж від трирівневої системи (110/35/10 кВ) до дворівневої системи (110/20 кВ). Це дозволить знизити втрати електроенергії в електромережах.

Природний газ

1. Завершення процесу анбандлінгу НАК «Нафтогаз України», тобто, передача в повній мірі функції транспортування природного газу незалежній компанії (оператору газотранспортної системи). Це дозволить Україні виконати умови Європейської енергетичної хартії та забезпечить рівний доступ суб'єктів господарювання до газотранспортної системи.

2. Продаж на аукціонах ліцензій на видобуток природного газу, з умовою розпочати видобування не пізніше, ніж за рік. У випадку невиконання цієї умови – вилучення ліцензії для повторного її продажу на аукціоні. Це дасть можливість ввести в дію новий стимулюючий інструмент для збільшення видобутку природного газу.

3. Запровадження RAB-моделі формування тарифів для газорозподільчих компаній, що стимулюватиме інвестиції в газорозподільні мережі і приведе до зменшення мережових втрат та зниження аварійності в їх роботі.

Для пом'якшення впливу зростання енерготарифів для населення необхідно збільшити фінансування програм енергоефективності в житловому секторі. Йдеться, зокрема, про компенсацію частини інвестицій у термо-модернізацію житла (заміна вікон, утеплення будинків і теплових мереж),

а також про внесення змін до ДБН щодо нового житлового будівництва в частині встановлення вимоги щодо встановлення окремого індивідуального теплового пункту в багатоквартирних будинках. За умов НІРУ це реальне завдання, оскільки обсяг державного бюджету, завдяки зростаючій економіці, за наступні 12 років збільшиться щонайменше вдвічі.

ТРАНСПОРТНА ПОЛІТИКА

Пропозиції транспортної політики базуються на проведених дослідженнях стану транспортної інфраструктури, існуючих тарифних деформацій і вимог до перевезень за умов реалізації Новітнього індустріального розвитку. Транспортна система країни повинна забезпечити перевезення зростаючих обсягів вантажів, які генеруватиме економіка України в умовах прискороного зростання.

Очікувані обсяги вантажоперевезень в Україні в 2030 р. становитимуть 685 млн тонн, що на 32 % перевищує показник 2018 р. (519 млн тонн). Основний приріст вантажної бази забезпечать переробна промисловість (постачання сировини та готової продукції внутрішнім споживачам і на експорт) та будівельний сектор (постачання будматеріалів).

Транспортна політика НІРУ має на меті:

1. Забезпечити оптимальне розміщення вантажів за видами транспорту. Зокрема, частка автотранспорту знизиться з нинішніх 36 % до 25 % за рахунок часткової переорієнтації вантажної бази на внутрішні водні шляхи і залізницю;
2. Розширити вузькі місця транспортної інфраструктури, якими є пропускна спроможність припортових станцій і західних прикордонних переходів, низька якість магістральних автодоріг і придорожньої інфраструктури, нестача мостів через р. Дніпро, відсутність електрифікації вантажонапружених залізничних ділянок у південному напрямку, застаріла технічна оснащеність перевантажувальних комплексів у морських і річкових портах;
3. Спонукаючи учасників ринку вантажо- та пасажироперевезень до оновлення засобів перевезення згідно встановлених технічних вимог (локомотиви, вантажні і пасажирські вагони, автомобілі, річкові судна, автобуси тощо).
4. Сприяти розвитку контейнерних перевезень на мультимодальних та інтермодальних лініях у складі міжнародних ланцюгів поставок;

5. Забезпечити розвиток транзитного потенціалу через міжнародні транспортні коридори: Пан'європейські транспортні коридори №№ 3, 5, 7, 9; коридори Організації співробітництва залізниць (ОСЗ) №№ 3, 4, 5, 7, 8, 10; Транс'європейську транспортну мережу (TEN-T), коридор Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА).

Реалізація цієї політики потребує інвестицій у транспортну інфраструктуру, які на період до 2030 р. оцінюються в 70 млрд дол. США. Ці кошти передбачені в інвестиційній Програмі НІРУ протягом 12 років. Заходи транспортної політики повинні сприяти залученню цих коштів і стимулювати оптимальний розподіл вантажопотоків за видами транспорту, а саме залізничного, автомобільного та водного.

Ключовою для залучення інвестиційного ресурсу є збалансована тарифна політика, яка базується на принципах окупності інвестицій і прийнятності для вантажовласників та усуває існуючі на сьогодні деформації в тарифоутворенні (див. п. 4.2).

Джерелами коштів для розвитку залізничного транспорту є суми, отримані внаслідок звільнення «Укрзалізниці» від непрофільного оподаткування (5,3 млрд грн в 2019 р.), відмова від перехресного субсидування пасажирських перевезень (12,4 млрд грн/рік), посилення платіжної дисципліни в сегменті приміських перевезень, збільшення обсягів вантажоперевезень (із 322 млн тонн в 2018 р. до 410 млн тонн в 2030 р.).

Джерелами коштів для будівництва та ремонту автодоріг буде збільшення Дорожнього фонду за рахунок детінізації сплати акцизу на пальне.

Нижче сформулюємо основні заходи транспортної політики у період НІРУ.

Залізничний транспорт

1. Розділення АТ «Укрзалізниця» на три компанії за напрямками: пасажирські перевезення, вантажні перевезення, інфраструктура. Це дозволить ліквідувати перехресне субсидування пасажирських перевезень за рахунок вантажних.

2. Відмова від поділу вантажів на вантажні класи, приведення залізничного тарифу до економічно обґрунтованого рівня.

3. Дерегуляція ринку магістральної залізничної тяги, що дозволить залучити приватний капітал у цей сегмент діяльності Укрзалізниці.

4. Підвищення платіжної дисципліни в сегменті пасажирських перевезень, насамперед у приміському сполученні, шляхом покращення обліку і контролю придбання квитків, збільшення розміру штрафів за безквитковий проїзд.

5. Звільнення залізничного транспорту від непрофільного оподаткування, а саме: від сплати земельного податку на землю під залізничними коліями та акцизу за дизпаливо, що використовується тепловозами.

6. Посилення технічної політики щодо рухомого парку, що експлуатується в Україні:

- заборона на продовження терміну експлуатації локомотивів і вагонів понад визначений виробником нормативний строк;
- обмеження ввезення на територію України локомотивів та вагонів, у яких закінчується строк служби, шляхом підвищення митних зборів за принципом: чим «старший» локомотив (вагон) ввозиться в Україну, тим більший митний збір сплачується;
- зменшення міжремонтних термінів (пробіги) на 25–40 % для планових видів ремонту локомотивів і вагонів з продовженим терміном служби.

Автомобільний транспорт

1. Запровадження на основних автомагістралях автоматичних зважувальних комплексів та посилення відповідальності за перевищення допустимого рівня навантаження на вісь, шляхом запровадження штрафів у сумі, еквівалентній >200 дол. США за кожен тонну перевищення ваги;

2. Посилення відповідальності за експлуатацію автотранспорту у незадовільному технічному стані шляхом збільшення штрафів до рівня >500 дол. США за кожен випадок порушення.

Внутрішній водний транспорт

1. Ухвалення Закону України «Про внутрішній водний транспорт», який регулюватиме питання державного управління в галузі, розділення адміністративних і господарських функцій суб'єктів річкової транспорт-

ної інфраструктури; утримання та використання внутрішніх водних шляхів; права власності та права користування об'єктами інфраструктури внутрішнього водного транспорту, а також забезпечення безпеки судноплавства.

2. Запровадження на законодавчому рівні стимулюючих заходів для підвищення конкурентоспроможності річкового транспорту і залучення на річку вантажопотоків, насамперед продукції підприємств, які розташовані поблизу річки Дніпро:

- закріплення на законодавчому рівні цілорічного навігаційного періоду по Дніпру.
- запровадження пільгових портового та каналного зборів для річкових суден, які здійснюють каботажні перевезення продукції між річковими портами, а також із річкового порту в морський порт і в зворотному напрямку. Зменшення вартості одного судно-заходу компенсуватиметься збільшенням кількості судно-заходів внаслідок збільшення обсягів річкових вантажоперевезень;
- звільнення від сплати акцизу з нафтопродуктів, що використовуються річковими суднами для внутрішніх водних перевезень;
- відкриття пунктів пропуску через державний кордон та постів митного контролю в річкових портах/терміналах;.
- розвиток конкуренції на ринку річкових лоцманських послуг шляхом створення інституту державних та приватних річкових лоцманів.

3. Стимулювання інвестицій у модернізацію та будівництво нових річкових портів та терміналів:

- зняття заборони на передачу в довгострокову оренду причалів та акваторії річкового порту/терміналу;
- спрощення процедури землевідведення під будівництво нових або розширення існуючих річкових портів, причалів та терміналів.

4. Стимулювання виведення з експлуатації старого флоту, будівництва в Україні річкових суден і змішаного плавання «ріка-море» та їх реєстрації під українським прапором:

- Розробка програми оновлення річкового флоту на основі утилізаційного гранту за схемою «нове на заміну старого», яка повинна передбачати разову грошову виплату судноплавній компанії за умови утилізації старого судна і одночасного розміщення замовлення на українській судноверфі нового судна, яке відповідає високим екологічним стандартам;
- компенсація судноплавній компанії-замовнику, яка плаває під прапором України, частини кредитної ставки в обсязі 75 % облікової ставки НБУ, при залученні нею кредитів на будівництво річкових суден на українських суднобудівних заводах;
- приведення до конкурентних критеріїв процедури реєстрації флоту в Україні, яка відповідає кращим світовим аналогам, та зниження її вартості;
- надання пільг та преференцій у вигляді спеціальних портових та каналних зборів на перевезення вантажів річковим флотом під українським прапором.

5. Стимулювання розвитку контейнерних перевезень річковим транспортом як одного із найбільш перспективних напрямків:

- лібералізація митних і прикордонних процедур при перевезенні контейнерів у річкові порти/термінали, включаючи прямий експорт-імпорт флотом змішаного плавання «ріка-море» та каботажні перевезення з морських портів в річкові і в зворотному напрямку;
- введення режиму «траншипменту» для перевезення контейнерів річковим транспортом;
- звільнення річкових контейнерних терміналів від плати за землю строком на 10 років.

Також необхідно враховувати, що на розвиток і розбудову інфраструктури буде впливати нова фіскальна і технічна політики. Так, інвестиційною програмою НІРУ передбачено капітальні видатки на транспортну та енергетичну інфраструктуру в обсязі, відповідно, близько 80 та 100 млрд дол. США, серед яких, крім приватних коштів, і зростаючі витрати державного бюджету. Концесійні механізми залучення інвестицій у розвиток транспортної інфраструктури розглядаються як допоміжні. У свою чергу технічна політика спонукатиме до заміни основних засобів, що експлуатуються понаднормативно, і встановлюватиме нові вимоги до обладнання

та інфраструктурних об'єктів, що вводяться в експлуатацію з огляду на захист довкілля та безпеку.

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ПЛАНУ ДІЙ ІЗ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ

Метою НІРУ є досягнення прискореного зростання економіки і добробуту людей через створення і функціонування в країні високотехнологічного і конкурентоспроможного сектору обробної промисловості. Вище був представлений аналіз і опис елементів політики, що стимулює його появу. Ці напрацювання лягли в основу калібрування політики НІРУ, тобто розробки заходів та інструментів для її імплементації, які наведені в даному розділі. Всі ці заходи відповідають принципам і підходам НІРУ, описаним в розділі 7, і діють поряд із заходами захисту економічних свобод, зокрема судовою реформою, антикорупційним і антимонопольним регулюванням. Також зазначимо, що вони не є вичерпними і більше охоплюють стартовий пакет.

Агентом змін і провідником політики НІРУ є держава в особі законодавчої і виконавчої гілок влади. Успішність НІРУ передбачає вирішення державою ключового завдання – переконати і мотивувати приватний сектор, підприємців і економічно активних громадян займатися бізнесом у виробничій сфері. Останні загалом поводяться так, як поводить себе держава. Тому перше, що держава повинна зробити, – це почати інвестувати в новітній індустріальний розвиток країни, подавши сигнал іншої поведінки. Ці кошти мають витратитися ефективно. Одна гривня, витрачена на капітальні інвестиції публічних коштів, повинна залучити мінімум три гривні приватних.

Це окреслює ключове практичне завдання державної політики початкового періоду – розпочати фінансування складових елементів новітнього індустріального розвитку, зокрема інфраструктури, підготовки кадрів, інституцій розвитку, тощо (п. 9.2), задіявши для цього додатковий ресурс, отриманий від кращого адміністрування податків. Головним інструментом при цьому є фіскальна політика, зокрема зведений бюджет.

Без такого сигналу буде неможливо переконати суспільство, насамперед підприємців і активних громадян, у серйозності намірів держави і мотивувати їх долучитися до цього процесу. На початку це основне, а решта

питань, які виникатимуть під час реалізації курсу НІРУ, вирішуватимуться на різних рівнях суспільства і влади в контексті поставлених завдань.

Відповідно, пропонуються наступні загальні підходи до формування пакету заходів та інструментів:

1. Вони повинні бути нечисельними і впливати на головне – поведінку самої держави і бізнесу. Другорядне, технічне і практичне вирішуватиметься у процесі реалізації НІРУ.
2. Вони повинні бути зрозумілими суспільству і роз'яснені через інформаційну політику.
3. Заходи доцільно розглядати у контексті окремих блоків, кожен з яких діятиме позитивно на економічних агентів через власні канали впливу, і застосовувати їх одночасно, сприяючи загальній синергії.

Перша черга заходів і пакет нормотворчих документів, які є її частиною, спрямовані на забезпечення фінансового зміцнення агентів, що здійснюватимуть капітальні інвестиції, зокрема, і саму державу. Для цього мають бути задіяні внутрішні ресурси, якими, зокрема, є суттєві кошти, що недоотримуються бюджетом через несплату податків та виводяться за межі країни (п. 4.1 і п. 4.2), а також ресурси банківської системи, нині майже не задіяні в кредитуванні капітальних інвестицій через їхню високу вартість. Задіяти ці кошти для індустріального розвитку, тобто зробити їх продуктивними для суспільства, повинні інструменти грошово-кредитної і фіскальної політики, зокрема реалізація заходів із детінізації.

Водночас необхідно запровадити відкритий діалог із суспільством і підприємцями, який переконає їх у серйозності та обґрунтованості намірів влади і підготує до періоду НІРУ. Для цього мають бути використані інструменти інформаційної політики, зокрема, суспільне мовлення і, звичайно, соціальні мережі.

Такі завдання необхідно виконати протягом першого етапу, на який припадають початкові роки реалізації цієї політики. За цей час мають бути проведені заходи із детінізації економіки, збільшені державні інвестиції в інфраструктуру та підготовку працівників, налагоджені інструменти координації та управління цією політикою, створені інституції розвитку і встановлені комунікації із суспільством, підтримка якого має легітимізувати процес.

Передбачається, що коли проекти НІРУ дійдуть до операційного (виконавчого) рівня, вони зіштовхнуться з проблемами нестачі кадрів, зокрема, з проектного менеджменту та кваліфікованих робітників, а також отримання різної дозвільної документації, що сповільнюватиме процес. Тому потрібно буде негайно зайнятись питанням підготовки працівників для реалізації НІРУ та продовжити дерегуляцію дозвільних процедур для початку будівництва чи забезпечення доступу до мереж.

Калібрування політики НІРУ, тобто підбір її інструментів, здійснювалося за трьома блоками, що окреслюють різні напрямки стимулювання індустріально-технологічного розвитку країни та різні канали впливу на економічних агентів, які повинні діяти в інтересах цього розвитку. До складу цих блоків відносяться, передусім:

1. Усунення економічних деформацій, що спотворюють конкуренцію і вимирають ресурси з виробничих сфер діяльності, детінізація та деофшоризація економіки.
2. Сприяння діяльності зі створення та розвитку виробництва конкурентоспроможних індустріальних товарів і послуг, впровадження сучасних технологій.
3. Інформаційна політика НІРУ, що спрямована на формування ділових та підприємницьких настроїв у суспільстві і зміну його світогляду.

Як уже згадувалось, спочатку налагоджуються і задіюються інструменти «головного калібру», такі як зведений бюджет, облікова ставка, чотирирічні індикативні плани розвитку, вдосконалена система державних закупівель, тристоронні угоди між урядом, профспілками і роботодавцями, суспільне мовлення тощо. Інструментами наступного рівня є інституції розвитку, зокрема новостворені фонди, банківські установи, механізми тарифоутворення, технічні стандарти та інструменти розвитку територій, такі як спеціальні економічні зони, генеральні плани розвитку, кластерні ініціативи та інше.

Далі йдуть регламенти щодо локалізації виробництва, навчальні програми та важливі прикладні інструменти, що, зокрема, стосуються отримання різних дозволів на початок будівництва, землеволодіння, приєднання до мереж тощо. Вони мають бути реорганізовані на основі розумної дерегуляції та впровадження цифрових технологій, щоб забезпечити значне пришвидшення та здешевлення дозвільних процедур.

Потрібно розуміти, що в цій роботі сформульовано ідею, обґрунтування та основні положення політики НІРУ, а також здійснене її калібрування за головними інструментами. Але процес підбору інструментарію в ході реалізації цієї політики має бути постійним і базуватися на даних моніторингу її результатів.

Нижче наводяться пропозиції щодо застосування заходів та інструментів за трьома укрупненими блоками політики. Ці пропозиції не є остаточними чи вичерпними, але їх буде достатньо для головного – старту і забезпечення незворотності процесу Новітнього індустріального розвитку України.

Таблиця 65. Пропозиції з плану дій із виконання програми

<p>Напрямок 1. Усунення економічних деформацій, що спотворюють конкуренцію і вимивають ресурси з виробничих сфер діяльності, детінізація та деофшоризація економіки Очікуваний результат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поява додаткових коштів у бюджеті для фінансування НІРУ; - збільшення ресурсів НК для фінансування НІРУ; - вирівнювання умов конкуренції для виробників, які сплачують податки. 	
Завдання	Заходи та інструменти
<p>1. Детінізація та деофшоризація економіки через адміністративні заходи, посилення фінансової відповідальності за порушення</p>	<p>Створення Служби / Бюро фінансових розслідувань при Міністерстві фінансів;</p> <p>Ухвалення закону про імплементацію плану BEPS (посилення контролю за оподаткуванням прибутку корпорацій);</p> <p>Запровадження електронних акцизних марок на алкоголь, тютюн і пальне;</p> <p>Покращення обліку шляхом запровадження касових апаратів, електронних лічильників на нафтобазах і спиртзаводах;</p> <p>Оснащення митниць сучасними інноваційними технологіями (зокрема, сканерами);</p> <p>Нарахування рентних платежів від ціни товару.</p>
<p>2. Ліквідація тарифних деформацій</p>	<p>Запровадження аукціонів на «зелений тариф» для нових об'єктів альтернативної енергетики;</p> <p>Зняття з «Енергоатома» спеціальних зобов'язань із реалізації електроенергії населенню за низькою ціною;</p> <p>Ліквідація перехресного субсидування пасажирських перевезень за рахунок вантажних;</p> <p>Відмова від поділу вантажів на вантажні класи, приведення залізничного тарифу до економічно обґрунтованого рівня.</p>

Напрямок 2.**Сприяння діяльності із створення та розвитку виробництва конкурентоспроможних індустріальних товарів і послуг, впровадження сучасних технологій****Очікуваний результат:**

- зміцнення загальноекономічного потенціалу України, зокрема, розбудова інфраструктури та підготовка кваліфікованих спеціалістів;
- фінансове зміцнення НК через зростання замовлень державного сектору;
- активізація інноваційної діяльності, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, цифровізація промисловості;
- покращення доступу НК та ДГ до кредитних ресурсів;
- вирівнювання умов для конкуренції вітчизняних виробників із закордонними компаніями;
- активізація місцевих територіальних громад у питаннях виробничого розвитку територій та залучення інвесторів;
- зміна моделі поведінки приватних підприємців щодо капітальних інвестицій у розвиток виробництва на території України.

Завдання	Заходи та інструменти
<p>1. Фінансове сприяння створенню нових виробництв та розвитку виробничої діяльності в обробній промисловості через створення й зміцнення інституцій, що фінансують промисловість та розробки</p>	<p>Прийняття нового Бюджету розвитку, в якому передбачити витрати на капіталізацію ключових інституцій розвитку – НФСТЕ (500 млн дол. США), ЕКА (300 млн дол.), ФАІФ (100 млн дол. США) і ФРІ (100 млн дол. США);</p> <p>Ухвалення закону про створення Національного фонду структурної трансформації економіки (НФСТЕ) з мандатом фінансового стимулювання створення нових чи модернізації існуючих потужностей шляхом компенсації кредитної ставки чи виплати гранту на кожне нове робоче місце;</p> <p>Ухвалення закону про створення Фермерського аграрно-індустріального фонду (ФАІФ) з мандатом стимулювання придбання вітчизняної сільгосптехніки через компенсацію малим і середнім фермерам частини її вартості;</p> <p>Створення Фонду розвитку інновацій (ФРІ) з мандатом грошової підтримки впровадження національних розробок, що відповідають важливим суспільним потребам (захист довкілля, енергоефективність, безпека людей тощо);</p> <p>Розширення мандату Експортно-кредитного агентства (ЕКА) в частині стимулювання несировинного експорту через страхування експортних контрактів і компенсацію кредитної ставки.</p>

<p>2. Збільшення інвестиційного кредитування реального сектору економіки</p>	<p>Внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» у частині введення до цільових показників його діяльності рівнів економічного зростання та зайнятості;</p> <p>Розробка та прийняття спільної макроекономічної стратегії НБУ, Мінфіну та Мінекономіки щодо узгодженого досягнення таргетів інфляції, економічного зростання та зайнятості;</p> <p>Ухвалення Закону України «Про діяльність з управління заборгованістю», створення спеціалізованого державного агентства для управління проблемними активами, придбаними у державних банків.</p>
<p>3. Координація дій держави і бізнесу, надання бізнесу розуміння перспектив, суті державної політики</p>	<p>Впровадження у практику державного управління чотирирічних індикативних планів економічного розвитку країни;</p> <p>Розробка і прийняття першого чотирирічного плану, який повинен включати прогноз ключових макроекономічних показників (інфляція, облікова ставка, обмінний курс тощо), а також визначати пріоритети розвитку економіки та пріоритетні проекти держави на наступні 4 роки</p>
<p>4. Створення умов для розвитку обробної промисловості через реконструкцію транспортної та енергетичної інфраструктури</p>	<p>Прийняття нового Бюджету розвитку із збільшеними видатками на розбудову базової інфраструктури;</p> <p>Зниження вартості нестандартного підключення до електромереж до <65 євро/кВт;</p> <p>Збільшення інвестиційних можливостей ключових інфраструктурних компаній шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> запровадження RAB-моделі формування тарифів для «Укренерго», енергорозподільчих і газорозподільчих компаній; звільнення залізничного і річкового транспорту від непрофільного оподаткування (земельний податок і акциз на дизпаливо). <p>Реалізація заходів технічної політики, що стимулюватиме модернізацію інфраструктури:</p> <ul style="list-style-type: none"> введення заборони на продовження терміну експлуатації локомотивів і вагонів; імплементация стандартів Євросоюзу в частині охорони навколишнього середовища та енергоефективності.
<p>5. Сприяння виробничій діяльності через підготовку трудових ресурсів</p>	<p>Збільшення в зведеному бюджеті видатків на фінансування технічного переоснащення закладів профтехосвіти;</p> <p>Координація підготовки робітників та спеціалістів із потребами ринку праці. Впровадження практики фінансування освітніх закладів за умови узгодження держзамовлення на підготовку робітників та спеціалістів із роботодавцями та об'єднаннями бізнесу;</p> <p>Збільшення державного замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів за STEM-спеціальностями;</p>

6. Вирівнювання соціально-економічного розвитку територій	Внесення змін до закону про індустріальні парки щодо можливості застосовувати фіскальне стимулювання (звільнення від податку на прибуток чи прискорена амортизація) для управляючої компанії та резидентів індустріальних парків, які знаходяться в депресивних районах.
7. Розширення повноважень місцевих громад здійснювати фінансування видатків, пов'язаних із залученням інвестицій	<p>Прийняття Акту про економічну діяльність місцевих громад, що розширюватиме їхні повноваження спрямовувати ресурси у розвиток економічного потенціалу територій, зокрема співфінансувати важливі інфраструктурні об'єкти разом із коштами держбюджету, надавати гранти з метою залучення інвесторів, фінансувати підготовку спеціалістів для конкретних підприємств;</p> <p>Визначення серед пріоритетів Фонду регіонального розвитку можливості фінансування видатків на розвиток виробничої інфраструктури</p>
<p>Напрямок 3. Інформаційна політика НІРУ, що спрямована на формування ділових та підприємницьких настроїв у суспільстві і зміну його світогляду Очікуваний результат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зміна моделі поведінки економічних агентів щодо інвестування в свою країну; - зміна настроїв економічно активного населення щодо працевлаштування в Україні; - зміна настроїв молоді, а також творчої і технічної креативної спільноти щодо самореалізації в Україні 	
Завдання	Заходи та інструменти
1. Створення інформаційного поля НІРУ	<p>Розширення фінансування суспільного мовлення та іномовлення, зокрема, громадського телебачення, радіо в частині ділового контенту;</p> <p>Формування єдиної комунікаційної команди НІРУ;</p> <p>Виробництво різноформатного контенту НІРУ з урахуванням потреб окремих цільових груп;</p> <p>Запровадження програм, що популяризуватимуть історії успіху в реалізації індустріальних проєктів, підприємництва та новаторства;</p> <p>Популяризація ідеї економічного патріотизму, зокрема, щодо купівлі товарів національного виробництва.</p>
2. Формування в суспільстві нового сприйняття країни	Донесення до суспільства суті політики НІРУ та досягнутих результатів через суспільне телебачення, ЗМІ та соціальні мережі.

Окреслюючи концепцію управління політикою НІРУ, важливо розуміти, що це масштабний процес суспільно-економічних перетворень, яким мають опікуватись перші особи держави: Президент, Прем'єр-міністр та Голова Верховної Ради.

Очевидно, що управління цією політикою вимагатиме переформатування структури виконавчої влади. Виникає цілий ряд нових функцій, пов'язаних з її здійсненням, великий обсяг нової практичної роботи, як і потреба у підвищенні статусу цього питання в порядку денному інституцій влади. Наприклад, практична робота з промислової політики передбачає розробку та адміністрування програм локалізації, які мають координуватися з програмами державної допомоги та публічними закупівлями, питань трансферту важливих технологій, підтримку розвитку виробничих кластерів тощо. Це обумовлює доцільність створення окремого Міністерства промисловості і технологій чи реорганізацію Мінекономрозвитку в контексті посилення індустріального блоку.

У системі виконавчої влади має функціонувати спеціальний комітет з питань НІРУ, як міжвідомчий орган, що координуватиме і коректуватиме заходи цієї політики. Він має бути оснащений аналітичним центром, який ще до прийняття рішень уряду оцінюватиме їхній вплив на економіку країни та здійснюватиме моніторинг макроекономічних результатів НІРУ та реакцію на них економічних агентів, зокрема інвесторів, і всього суспільства.

ПІСЛЯМОВА. ВЕЛИКІ ЗУСИЛЛЯ – ГІДНИЙ РЕЗУЛЬТАТ!

Отже, перед вами заключні сторінки роботи про Новітній індустріальний розвиток України як альтернативну економічну стратегію для країни. Дослідження дає відповідь на ключові питання: чого можна досягти, якщо йти цим шляхом, і як цього досягти, скільки потрібно коштів на такий розвиток, як і те, де їх узяти.

Новітній індустріальний розвиток та створення сучасної обробної промисловості є необхідною умовою як подолання економічного відставання і бідності, так і відновлення економічного суверенітету країни за відносно короткий час. Україна занадто велика, щоб бути просто «перетравленою» зовнішніми акторами, зокрема, Європейським Союзом, до якого ми справедливо прагнемо. Лише після модернізації країни і досягнення рівня доходів людей вище середнього відкриється реальна можливість членства в ЄС. Щоб це здійснити необхідні продуктивні зусилля із середини суспільства, і ця книга містить пропозицію, якими саме вони мають бути.

Якщо зуміти ефективно використати ті ресурси, які генерує економіка України навіть у її нинішньому стані і спрямувати їх у Новітній індустріальний розвиток, то вже через 12 років країна житиме в іншій реальності, увійшовши до групи світових лідерів за темпами економічного зростання. Цю, іншу реальність, створять сучасні заводи, що мають з'явитись як результат НІРУ. Важливо, щоб читач зрозумів: Україна може і повинна здійснити економічне диво, зростаючи середніми темпами 7 % і вище протягом наступних 12 років. Такі реалістичні можливості зростання прораховано в цій роботі, і на них має орієнтуватись суспільство, порівнюючи пропонований шлях з іншими.

Стратегія ставки на новітній індустріальний розвиток тримає в полі зору всю економіку країни і виходить із сьогоднішніх реалій і можливостей. Реальність така, що фінансовий ресурс, який створює економіка України використовується дуже не ефективно. Державний бюджет недоотримує близько 10 млрд дол. США податків, а біля 7 млрд дол. США виводиться за межі країни. Поки це не буде виправлено, економіка і надалі знекровлюватиметься, якими б не були зовнішні запозичення чи допомога. Такий стан справ необхідно змінити через кращу сплату податків та зміну пове-

дінки приватного сектору, а отриманий додатковий ресурс спрямувати у заходи, що стимулюють виробничий розвиток країни.

Результати дослідження показують, що українська економіка за умов НІПУ сама в змозі генерувати кошти, достатні для реконструкції інфраструктури і побудови новітнього обробного сектору країни. Це понад 500 млрд дол. США заощаджень протягом 12 років. Тобто немає жорсткої необхідності робити ставку лише на прямі іноземні інвестиції чи якісь форми плану Маршалла.

Зовнішня допомога в контексті НІПУ розглядається як бонус чи додатковий сприятливий фактор, але не як щось вирішальне. Навпаки, сподівання лише на зовнішній порятунок і надалі паралізуватимуть волю українців до розвитку.

Тому Україна може і повинна робити ставку, передусім, на власні сили, оскільки вона володіє величезними можливостями, і це демонструють результати цієї роботи. Потрібно лише правильно розпорядитись тим, що є. Зрештою, саме так діяли у всіх країнах, які зараз називають розвиненими.

Політика НІПУ вимагає напружених зусиль і праці всього суспільства. Але й приз є неймовірно коштовним. Це не лише проривне зростання добробуту людей, вища сходинка технологічності чи зовсім інші можливості талановитих людей самореалізуватися в Україні, а й нове відчуття своєї країни, яка творить власну історію успіху.

Рушіями Новітнього індустріального розвитку та головними агентами змін є держава і приватні підприємці, але вигоду від нього отримують усі верстви суспільства. Громадянам НІПУ надасть пропозицію високопродуктивних робочих місць, великі можливості для самореалізації і майже потроєння рівня їхніх доходів за 12 років завдяки власній праці у своїй країні.

Для бізнесу, зокрема у виробничих видах діяльності, НІПУ забезпечить ринки збуту, доступ до фінансів, інституції підтримки розвитку виробництва, науково-технологічних розробок та експорту.

Для держави Україна він стане рушієм зміцнення загальноекономічного потенціалу, створення нової якості трудових ресурсів і базової інфраструктури. Оперуючи значно більшим бюджетом, Україна отримає потрібний

фіскальний простір та широке поле для здійснення суверенної економічної політики.

Процес НІРУ очолює держава. Її логіка в цьому процесі наступна: Україна, маючи людський, зокрема інженерно-технічний, капітал та систему освіти, різноманітні сировинні ресурси та базові індустріальні активи, повинна налагодити виробництво сучасних індустріальних товарів, що мають зростаючий попит на зовнішньому та внутрішньому ринках. Це найкоротший шлях нарощування економічної сили і багатства. Але для цього потрібно застосувати політику, яка стимулюватиме розвиток підприємництва у виробництві сучасної індустріальної продукції.

Застосування такої політики є обов'язковим, з огляду на особливості діяльності з виробництва індустріальних товарів. Цей вид підприємництва потребує великих затрат коштів і часу, але й забезпечує контроль найдоходніших ланцюгів вартості. Тому держави, особливо розвинені країни, заохочують його розвиток через систему продуманих стимулів. Відповідно, без застосування такої політики українське індустріальне виробництво матиме мало шансів у відкритій конкуренції, в якій воно фактично перебуває.

Однак треба чітко розуміти, що така політика вимагає високої суверенності у рішеннях і віри у власні сили. Іншими словами, НІРУ – це політика для справжніх еліт, які знають практичний бік життя, але здатні піднятися над дрібним, не губляться перед масштабністю процесу, вміють цінувати ідеалізм у позитивному сенсі цього слова. Тих еліт, для яких гідність і суверенність України є справді чимось значущим.

І нарешті про Час, який у сучасному світі є основним ресурсом. Втрата часу є втратою безповоротною. Якщо для індустріального розвитку будуть згаяні наступні 12 років, то нових в Україні вже не буде, а вигідні позиції в індустріальному ландшафті світу займуть інші мудріші спільноти, використавши для цього, зокрема, людські і сировинні ресурси українців.

Але ми переконані, що українське суспільство розпізнає свої справжні можливості і призначення, і що в ньому вже є люди, здатні організувати такі масштабні перетворення. З цим переконанням передаємо книгу на розсуд читачів, як і віримо в те, що вона допоможе нашому суспільству зрозуміти власні сили і зробити правильний вибір.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. ЦІЛЬОВІ ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ В 2030 Р.

Сфера	Показник	Поточне значення 2018 р.	Цільове значення 2030 р.	Країни фокус-групи
Динаміка економічного розвитку				
Економічне зростання	Середньорічне зростання реального ВВП за період (CAGR), % ^{1,2}	-0,5 (2007–2018)	+7,0 (2019–2030)	Польща (1996–2010) – 4,4 Туреччина (1986–2000) – 4,3 Словаччина (1996–2010) – 4,4 Румунія (1996–2010) – 2,7 ²
	ВВП, млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	131	294	Польща (2018) – 586 Туреччина (2018) – 771 Словаччина (2018) – 106 Румунія (2018) – 240 ³
	ВВП на душу населення, дол. США (за паритетом купівельної спроможності в цінах 2011 р.) ²	8 987	> 18 000	Польща (2018) – 28 752 Туреччина (2018) – 25 287 Словаччина (2018) – 31 326 Румунія (2018) – 24 544 ²
	Сукупний внутрішній попит (споживчі витрати + проміжне споживання + валове нагромадження основного капіталу), млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	244	502	Польща (2015) – 942 Туреччина (2015) – 1 672 Словаччина (2015) – 208 ³
Структурна трансформація економіки	Частка ВДВ переробної промисловості у ВВП, % ¹	11,6	17,2	Польща (2018) – 17,0 Туреччина (2018) – 19,0 Словаччина (2018) – 20,0 Румунія (2018) – 20,0 ³
	Частка ВДВ сільського господарства у ВВП, % ¹	10,1	7,7	Польща (2018) – 2,5 Туреччина (2018) – 5,8 Словаччина (2018) – 3,0 Румунія (2018) – 4,3 ³
	Частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції в валовому випуску обробної промисловості, % ¹	17 (2017)	28	Польща (2015) – 31 Туреччина (2015) – 23 Словаччина (2015) – 56 ³

Сфера	Показник	Поточне значення 2018 р.	Цільове значення 2030 р.	Країни фокус-групи
Капітальні інвестиції	Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП ¹	17,6	24,0	Польща (2018) – 18,2 Туреччина (2018) – 29,9 Словаччина (2018) – 22,0 Румунія (2018) – 21,2 ³
	Валове нагромадження основного капіталу, млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	23,0	71	Польща (2018) – 106,5 Туреччина (2018) – 230,7 Словаччина (2018) – 23,4 Румунія (2018) – 50,8 ³
	Валове нагромадження основного капіталу за період, млрд дол. США ¹	310 (2007–2018)	526 (2019–2030)	Польща (2007–2018) – 1 205 Туреччина (2007–2018) – 2 740 Словаччина (2007–2018) – 257 Румунія (2007–2018) – 607 ⁴
	Прямі іноземні інвестиції, кумулятивно на кінець року, млрд дол. США ¹	40,5	>100	Польща (2018) – 228 Туреччина (2018) – 147 Словаччина (2018) – 58 ³
Технологічність, інновації, цифровізація	Витрати на НДДКР, % у ВВП ²	0,45 (2017)	1,0	Польща (2016) – 0,97 Туреччина (2015) – 0,88 Словаччина (2016) – 0,79 Румунія (2016) – 0,48 ²
	Кількість заявок на патент в розрахунку на 1 млн осіб населення ¹	95,2	>150	Польща (2017) – 106,3 Туреччина (2017) – 105,9 Словаччина (2017) – 38,1 Румунія (2017) – 60,4 ⁹
	Частка середніх та великих промислових підприємств (>50 працівників), що впроваджують інновації, % ¹	15,6	>35	Польща (2016) – 36 Словаччина (2016) – 31 Румунія (2016) – 19 ⁴
	Індекс глобальних інновацій (Global Innovation Index, рейтинг країн) ⁵	47 із 129	ТОП 35	Польща (2018) – 39 Туреччина (2018) – 49 Словаччина (2018) – 37 Румунія (2018) – 50 ⁵
Транспортна та енергетична інфраструктура	Якість автодоріг (рейтинг країн) ⁶	130 із 137 (2017)	ТОП 90	Польща (2017) – 65 Туреччина (2017) – 30 Словаччина (2017) – 73 ⁶
	Якість залізничної інфраструктури (рейтинг країн) ⁶	37 із 137 (2017)	ТОП 28	Польща (2017) – 45 Туреччина (2017) – 57 Словаччина (2017) – 25 ⁶
	Якість портової інфраструктури (рейтинг країн) ⁶	92 із 137 (2017)	ТОП 70	Польща (2017) – 64 Туреччина (2017) – 54 ⁶
	Якість авіатранспортної інфраструктури (рейтинг країн) ⁶	103 із 137 (2017)	ТОП 80	Польща (2017) – 66 Туреччина (2017) – 30 Словаччина (2017) – 73 ⁶
	Рівень енергетичних втрат у мережах ¹	e/e: 11,2%, тепло: 17,6%	e/e: 7%, тепло: 10%	Польща (2016) e/e – 6% ⁴

Сфера	Показник	Поточне значення 2018 р.	Цільове значення 2030 р.	Країни фокус-групи
Стійкість у глобальній конкуренції та вигідна інтеграція у світову економіку				
Макро-економічна стійкість	Сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами, млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	-11,4	+4,9	Польща (2018): +20 Туреччина (2018): -8,5 Словаччина (2018): +2,3 Румунія (2018): -7,7 ³
	Сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами, % від ВВП ¹	-8,7	+1,7	Польща (2018): 3,4 Туреччина (2018): -1,1 Словаччина (2018): +2,2 Румунія (2018): -3,2 ²
	Рівень державного та гарантованого державою боргу, % від ВВП ¹²	61	<36	Польща (2018) – 41 Туреччина (2018) – 30 Словаччина (2018) – 41 Румунія (2018) – 35 ²
	Рівень інфляції, % ¹	10,9	<8	Польща (2018) – 1,8 Туреччина (2018) – 16,3 Словаччина (2018) – 2,5 Румунія (2018) – 4,6 ²
	Дефіцит бюджету, % від ВВП ¹²	1,7	<2	Польща (2018) – 0,4 Словаччина (2018) – 0,7 Румунія (2018) – 3,0 ⁴
	Облікова ставка НБУ, % ¹³	16,0–18,0	не вище інфляції	Польща (2018): 1,5 Туреччина (2018): 16,5-24,0 Словаччина (2018): 0,0 Румунія (2018): 2-2,5 ¹⁰
Інтеграція у світову економіку	Обсяг експорту товарів та послуг, млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	59,1	125,2	Польща (2018) – 324,0 Туреччина (2018) – 227,8 Словаччина (2018) – 103,5 Румунія (2018) – 99,8 ³
	Обсяг імпорту товарів та послуг, млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	70,5	120,3	Польща (2018) – 304,0 Туреччина (2018) – 236,3 Словаччина (2018) – 101,2 Румунія (2018) – 107,5 ³
	Частка у світовому експорті товарів (за статистикою платіжного балансу), % ²	0,2	>0,5	Польща (2018) – 1,3 Туреччина (2018) – 0,9 Словаччина (2017) – 0,5 Румунія (2017) – 0,4 ²
	Частка продукції обробної промисловості в експорті товарів, % ¹	71	79	Польща (2018) – 96 Туреччина (2018) – 93 Словаччина (2018) – 96 Румунія (2018) – 92 ³
	Частка сировини та продуктів первинної обробки в експорті товарів, % ¹	28	20	Польща (2018) – 2 Туреччина (2018) – 5 Словаччина (2018) – 3 Румунія (2018) – 6 ³

Сфера	Показник	Поточне значення 2018 р.	Цільове значення 2030 р.	Країни фокус-групи
Інтеграція у світову економіку	Частка високотехнологічної і середньо-високотехнологічної продукції в експорті обробної промисловості, % ¹	19 (2017)	25	Польща (2015) – 45 Туреччина (2015) – 35 Словаччина (2015) – 64 ³
	Частка споживчих та інвестиційних товарів в експорті товарів, % ¹	17%	>50%	Польща (2018) – 50% Туреччина (2018) – 52% Словаччина (2018) – 54% Румунія (2018) – 37% ¹¹
	Частка трудових емігрантів в структурі економічно активного населення, %	19,5%	<3%	
Умови ведення бізнесу	Індекс простоти ведення бізнесу (Ease of Doing Business, рейтинг країн) ²	71 із 190	ТОП 35	Польща (2018) – 33 Туреччина (2018) – 43 Словаччина (2018) – 42 Румунія (2018) – 52 ²
	Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, рейтинг країн) ⁷	120 із 180	ТОП 80	Польща (2018) – 35 Туреччина (2018) – 79 Словаччина (2018) – 56 Румунія (2018) – 61 ⁷
Конкурентоспроможність	Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, рейтинг країн) ⁶	83 із 140	ТОП 40	Польща (2018) – 37 Туреччина (2018) – 61 Словаччина (2018) – 41 Румунія (2018) – 52 ⁶
	Рівень продуктивності праці в обробній промисловості, тис. дол. США випуску на одну особу (у цінах і за середньорічним курсом 2018 р.) ¹	45	>80	Польща (2016) - 91 Словаччина (2016) – 130 ³
	Енергоефективність (споживання первинних енергоресурсів в економіці, кг н. е./тис. дол. США ВВП) ²	280 кг н.е. (2016)	150 кг н.е.	Польща (2016) – 101 Туреччина (2016) – 91 Словаччина (2016) – 89 ²
Матеріальна основа високих стандартів якості життя				
Зайнятість, доходи, добробут людей	Рівень ВНД на душу населення, тис.дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	3,3	7,8	Польща (2018) – 15,4 Туреччина (2018) – 9,3 Словаччина (2018) – 19,4 Румунія (2018) – 12,3 ²
	Зайняте в економіці України населення, млн осіб	13,4	15,6	Польща (2017) – 16,4 Словаччина (2017) – 2,4 Румунія (2017) – 8,6 ⁴
	Рівень безробіття (за методологією МОП), % ¹	8,8	<5	Польща (2018) – 3,8 Туреччина (2018) – 11,0% Словаччина (2018) – 6,6 Румунія (2018) – 4,2 ²

Сфера	Показник	Поточне значення 2018 р.	Цільове значення 2030 р.	Країни фокус-групи
Зайнятість, доходи, добробут людей	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, дол. США/міс. (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	326	>900	Польща (2018) – 1219 Словаччина (2018) – 1393 Румунія (2018) – 1078 ⁴
	Мінімальна заробітна плата дол. США/міс. (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	137	>400	Польща (2018) – 567 Туреччина (2018) – 449 Словаччина (2018) – 567 ⁴
	Середньомісячна пенсія, дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹	91	>165	Польща (2016) – 335 Словаччина (2016) – 1040 Румунія (2016) – 653 ⁴
	Відношення середньої пенсії до фактичного прожиткового мінімуму, разів ¹⁴	0,97	1,6	
	Відношення мінімальної пенсії до фактичного прожиткового мінімуму, разів	0,57	>1,0	
Людський розвиток	Індекс людського капіталу (Human Capital Index, рейтинг країн) ⁸	24 із 130 (2017)	ТОП 20	Польща (2017) – 31 Туреччина (2017) – 75 Словаччина (2017) – 36 Румунія (2017) – 42 ⁸
	Частка студентів STEM (наука, технології, інженерія, математика), % ¹	26	>35	
Можливості сектору ЗДУ	Зведений бюджет, млрд дол. США (у цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.) ¹²	43,5	>87	
	Доходи Пенсійного фонду, млрд грн (у цінах 2018 р.)	358,8 (в т.ч. дотації 150)	600 (без дотацій)	
	Видатки зведеного бюджету на душу населення, дол. США ^{12, 1}	1 020	2 290	Польща (2017) – 5757 Словаччина (2017) – 7142 Румунія (2017) – 3685
	Перерозподіл зведеного бюджету через ВВП (без Пенсійного фонду), % ¹⁵	35 (2017)	<30	Польща (2016) – 33 Словаччина (2016) – 27 Туреччина (2016) – 31
	Частка видатків на науку, освіту та охорону здоров'я в ВВП, %	9,0 (2017)	12	Польща (2017) – 14,7 Словаччина (2017) – 13,7 Румунія (2017) – 13,2 Туреччина (2017) – 10,0

Джерело: (1) Держстат, (2) World Bank, (3) OECD, (4) Eurostat, (5) Global Innovation Index 2019, (6) World Economic Forum, (7) Corruption Perceptions Index 2018, (8) The Global Human Capital Report, (9) World Intellectual Property Indicators, (10) Trading Economics, (11) United Nations Statistics Division, (12) Мінфін, (13) НБУ, (14) Мінсоцполітики, (15) Держказначейство України.

ДОДАТОК 2. АНАЛІЗ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В 2018 Р.

1. Загальна частина

Об'єктом аналізу є податкові надходження зведеного бюджету України в 2018 р., які забезпечили основну частину його доходів.

У 2018 р. запланований обсяг доходів зведеного бюджету становив 1199,6 млрд грн; фактично надійшло 1184,4 млрд грн, або 99 % від плану (табл. 1).

Обсяг податкових надходжень становив 986,4 млрд грн, або 83,3 % всіх доходів зведеного бюджету. План податкових надходжень виконано на 99,6 %. Неподаткових надходжень отримано на суму 192,7 млрд грн (16,3 % всіх доходів), план виконано на 97 %. Загальний обсяг трьох інших статей доходів зведеного бюджету був незначним – лише 5,3 млрд грн (0,4 % всіх доходів).

Таблиця 1. Дохідна частина зведеного бюджету України в 2018 р., млрд грн

Код бюджетної класифікації	Стаття доходу	План		Факт		Різниця (факт-план)
		млрд грн	%	млрд грн	%	
10000000	Податкові надходження	989,9	82,5	986,4	83,3	-3,5
20000000	Неподаткові надходження	198,7	16,6	192,7	16,3	-6,0
30000000	Доходи від операцій з капіталом	3,1	0,3	2,8	0,2	-0,3
42000000	Надходження від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	2,5	0,2	1,6	0,1	-0,9
50000000	Цільові фонди	5,4	0,5	0,9	0,1	-4,5
	Разом	1 199,6	100	1 184,4	100	-15,2

Джерело: зведений бюджет України за 2018 р.

Основні обсяги неподаткових надходжень до зведеного бюджету сформовано за рахунок власних надходжень бюджетних установ, перерахування НБУ частини прибутку за минулий рік, а також перерахування частини прибутку та дивідендів підприємств державної та комунальної форм власності (табл. 2).

Обсяг неподаткових надходжень зведеного бюджету, з огляду на їхню природу, визначається відповідно до законодавчо встановлених нормативів (обсяг перера-

хування коштів НБУ, частина прибутку державних підприємств, вартість надання бюджетними установами послуг, видачі ними довідок, дозволів та ліцензій тощо).

Таблиця 2. Неподаткові надходження зведеного бюджету України в 2018 р., млрд грн

Стаття	План	Факт	Різниця (факт-план)
Разом неподаткових надходжень	198,7	192,7	-6
Власні надходження бюджетних установ*	72,0	65,9	-6,1
Частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств або комунальну власність	36,5	39,9	3,4
Перерахування НБУ згідно із Законом України «Про Національний банк України»	50,5	44,6	-5,9
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	19,7	23,0	3,3
Інші неподаткові надходження	20,0	19,3	-0,7

* Включає платежі за надання бюджетними установами послуг, видачу довідок, ліцензій, дозволів, оренду майна бюджетних установ тощо.

Джерело: зведений бюджет України за 2018 р.

Дооцінка податкових надходжень до зведеного бюджету України здійснювалася щодо тих податків і зборів, по яких існує можливість визначити реальні обсяги економічних операцій та, відповідно, реальну базу оподаткування. Розрахункові обсяги податків та зборів (у розрізі статей зведеного бюджету) порівнювалися з фактичними обсягами надходжень (табл. 3).

Оцінка реальних обсягів економічних операцій і реальної бази оподаткування здійснювалася в кожному конкретному випадку з використанням результатів авторитетних маркетингових досліджень щодо обсягів споживання продукції/послуг в Україні, дзеркальної зовнішньоторговельної статистики країн-партнерів (обсяги експорту-імпорту), даних щодо обсягів використання сировини/витратних матеріалів у виробництві продукції тощо.

Доступна інформація та вищезазначені методичні підходи дали можливість проаналізувати наповнення бюджету за наступними статтями податків та зборів:

1. Податки на доходи громадян і корпорацій:
  - ПДФО на зарплату;
  - ПДФО на інші доходи населення, крім зарплати;
  - податок на прибуток підприємств.

2. Рентні податки:

- рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів;
- рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення;
- рентна плата за користування надрами для видобування нафти;
- рентна плата за користування надрами для видобування природного газу;
- рентна плата за користування надрами для видобування газового конденсату.

3. Акцизний податок з вироблених в Україні та імпортованих в Україну підакцизних товарів:

- лікєро-горілчана продукція;
- виноробна продукція;
- пиво;
- тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару);
- пальне (нафтопродукти).

4. ПДВ на вироблені в Україні товари та послуги.

5. Податки на імпорт: ПДВ і ввізне мито.

6. Орендна плата з юридичних осіб.

Сумарний обсяг податків та зборів, які досліджувалися, становив 887,2 млрд грн, що складає 90 % усіх податкових надходжень зведеного бюджету чи 75 % усіх доходів зведеного бюджету України в 2018 р. (табл. 3).

Таблиця 3. Аналіз податкових надходжень зведеного бюджету України в 2018 р.

Показник	Факт у 2018 р., млрд грн
Разом доходів зведеного бюджету,	1 184,4
у т.ч. податкові надходження зведеного бюджету	986,4
Податкові надходження зведеного бюджету, які досліджувалися	887,2*
Частка податкових надходжень, які досліджувалися, в загальному обсязі податкових надходжень, %	90
Частка податкових надходжень, які досліджувалися, в доходах зведеного бюджету, %	75

* Включає збалансовану суму сплаченого ПДВ на вироблену в Україні продукцію і його відшкодування при експорті.

Джерело: зведений бюджет України за 2018 р.

Результати розрахунків у розрізі статей податкових надходжень зведеного бюджету України наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Рівень сплати податків за основними статтями податкових надходжень

Показник	2018			
	Факт	Оцінка	Різниця	Частка тіні, %
Податки на доходи	307,6	462,8	155,2	34
ПДФО на зарплату	186,9	295,7	108,8	37
ПДФО на інші доходи населення	14,5	22,0	7,5	34
Податок на прибуток підприємств	106,2	145,1	38,9	27
Рентні податки	44,6	53,3	8,7	16
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	1,2	2,3	1,1	48
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	4,6	7,9	3,3	42
Рентна плата за користування надрами для видобування нафти	5,8	6,9	1,1	16
Рентна плата за користування надрами для видобування природного газу	29,4	31,5	2,1	7
Рентна плата за користування надрами для видобування газового конденсату	3,6	4,7	1,1	23
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів:	66,9	89,2	22,3	25
Лікєро-горілчана продукція	6,2	13,3	7,1	53
Виноробна продукція	1,5	1,8	0,3	17
Пиво	4,7	5,6	0,9	16
Тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	31,8	39,0	7,2	18
Тютюн та тютюнові вироби за ставкою у процентах до обороту з реалізації товару (продукції)	11,1	11,1	0,0	0
Пальне	11,6	18,4	6,8	37
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів:	49,5	50,2	0,7	1
Лікєро-горілчана продукція	1,0	1,0	0,0	0
Виноробна продукція	0,5	0,5	0,0	0
Пиво	0,1	0,1	0,0	0
Тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	0,6	0,9	0,3	34

Показник	2018			
	Факт	Оцінка	Різниця	Частка тіні, %
Тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у процентах до обороту з реалізації товару (продукції)	0,1	0,1	0,0	0
Пальне	47,3	47,7	0,4	1
ПДВ на виробництво	79,1	139,1	60,0	43
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	210,8	268,0	57,2	21
Бюджетне відшкодування податку на додану вартість	-131,7	-128,9	2,8	-2
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	79,1	139,1	60,0	43
Оподаткування імпорту	322,0	350,1	28,1	8
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	295,4	321,3	25,9	8
Ввізне мито	26,6	28,8	2,2	8
Інші податки	17,5	27,3	9,8	36
Орендна плата з юридичних осіб	15,3	25,1	9,8	39
Орендна плата з фізичних осіб	2,2	2,2	0,0	0
Разом податків, що розглядаються	887,2	1 172,0	284,8	24
Разом податкових надходжень	986,4	1270,6	284,2	-

Джерело: зведений бюджет України за 2018 р., розрахунки

Результати аналізу показують, що реальний обсяг податкових надходжень за досліджуваними статтями податків та зборів у 2018 р. становить 1 270,6 млрд грн, що на 284,2 млрд грн перевищує обсяг фактично сплачених податків (986,4 млрд грн). З урахуванням зазначеної дооцінки, сумарні доходи зведеного бюджету України в 2018 р. повинні були сягнути 1468,6 млрд грн. Найбільші обсяги недоотриманих податків та зборів спостерігалися по податку на доходи фізичних осіб у вигляді зарплати (108,8 млрд грн), ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) (57,2 млрд грн), податку на прибуток підприємств (38,9 млрд грн) і ПДВ на імпорт товарів та послуг (25,9 млрд грн.). Сумарно на ці статті припадає 81 % недоотриманих податків та зборів.

2. Оцінка реальних доходів громадян України в 2018 р., обсяг і частка тінювих доходів

У 2018 р. зведений бюджет України отримав 186,9 млрд грн податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати, що становило 18,9 % всіх податкових надходжень. Також було отримано 14,5 млрд грн податку на доходи громадян,

інші від зарплати (головним чином це податок на доходи від оренди житла та земельних сільгосппаїв).

Доходи фізосіб у 2018 р. оподатковувалися за ставкою 18 %. Оподаткований фонд доходів за цими статтями становив:

- 1) фонд заробітної плати:
186,9 млрд грн / 18 % = 1 038 млрд грн;
- 2) фонд доходів громадян, інших від зарплати:
14,5 млрд грн / 18 % = 80,6 млрд грн.

Розрахунок обсягів тіньової зарплати та інших тіньових доходів громадян і, відповідно, недоотриманих податків на доходи фізичних осіб за цими статтями здійснювався в такій послідовності:

1. Оцінка обсягів реальних витрат населення в Україні в 2018 р.;
2. Оцінка обсягів реальних доходів населення в 2018 р. з виділенням у ній заробітної плати і доходів від власності;
3. Оцінка обсягів податків на реально отримані зарплату і доходи від власності, порівняння з обсягами фактично сплачених податків за цими статтями в 2018 р.

За офіційними даними Державної служби статистики, в 2018 р. сумарні витрати населення України становили 3 219 млрд грн. Наведений нижче розрахунок реальних витрат населення демонструє інші результати (табл. 5).

Таблиця 5. Обсяги і структура витрат населення в Україні в 2018 р., млрд грн

Показник	Офіційно	Оцінка реального стану	Різниця
Придбання товарів і послуг	2 870	3 417	547
Доходи від власності (сплачені) (включає оплату відсотків за позиками, кредитами тощо)	30,2	30,2	0,0
Поточні податки на доходи і майно; інші сплачені поточні трансферти (включає оплату податків, страхових зборів, перекази за кордон через банки тощо)	302,4	302,4	0,0
Нагромадження нефінансових активів (включає придбання акцій, цінних паперів, прав власності тощо)	-19,0	-19,0	0,0
Приріст заощаджень	35,8	35,8	0,0
Разом	3 219,4	3 766,4	547

Джерело: Держстат, розрахунки

Так, середньомісячні витрати одного домогосподарства на придбання товарів і послуг в Україні становили 16 615 грн. (табл. 6). Основні статті витрат – продукти харчування та безалкогольні напої (45,8 %), житлово-комунальні послуги (10,9 %) і транспорт та зв'язок (9,5 %).

Таблиця 6. Структура грошових витрат домогосподарств України на придбання товарів та послуг в 2018 р., грн/міс.

Стаття витрат	Обсяг, грн	%
Продукти харчування та б/а напої	7 610	45,8
Алкогільні напої та тютюнові вироби	1 020	6,1
Одяг і взуття	615	3,7
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	1 810	10,9
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка, поточне утримання житла	805	4,8
Охорона здоров'я	860	5,2
Транспорт та зв'язок	1 580	9,5
Відпочинок і культура	420	2,5
Освіта	540	3,3
Ресторани і готелі	185	1,1
Різні товари та послуги	445	2,7
Неспоживчі товари та послуги	725	4,4
Разом	16 615	100,0

Джерело: Держстат, інформація маркетингових агентств

З огляду на кількість домогосподарств в Україні (14 934,9 тис.), загальні витрати населення на придбання товарів та послуг в 2018 р. становили:

16 615 грн x 12 (міс.) x 14 934,9 (тис. домогосподарств) = 2 978 млрд грн.

Також домогосподарства отримали безоплатно від держави товарів та послуг на суму 439 млрд грн. Переважно це медичні та освітні послуги.

Таким чином, сумарні витрати населення України на придбання товарів та послуг у 2018 р. становили 3 417 млрд грн.

Витрати населення за статтею «Доходи від власності (сплачені)» включають погашення відсотків за отриманими позиками, кредитами тощо. Оскільки обсяг цих платежів фіксується, очевидно, що офіційна цифра Держстату (30,2 млрд грн у 2018 р.) відповідає реальному стану речей і не потребує коригування.

Витрати за статтею «Поточні податки на доходи і майно; інші сплачені поточні трансферти» включають оплату податків, страхових зборів, здійснення переказів за кордон через банки/платіжні системи тощо. Обсяг цих платежів також фіксується, тому офіційна цифра Держстату (302,4 млрд грн) не потребує коригування.

Витрати за статтею «Нагромадження фінансових активів» включають придбання акцій, цінних паперів, прав власності тощо. Обсяг зазначених платежів фіксується, тому офіційна цифра Держстату (-19,0 млрд грн) також відповідає реальному стану речей.

Витрати за статтею «Приріст заощаджень» включають зміну обсягів заощаджень населення в банківських установах, які фіксуються. Тому офіційна цифра Держстату (35,8 млрд грн) також відповідає реальному стану речей.

Таким чином, розрахунковий реальний обсяг витрат населення в 2018 р. становив:

$3\,417,0 + 30,2 + 302,4 - 19,0 + 35,8 = 3\,766,4$ млрд грн, що на 546,8 млрд грн (+17 %) перевищує офіційний показник Держстату (3 219,6 млрд грн).

Загалом, доходи населення формуються з чотирьох статей, основними серед яких є дві – зарплата і соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти.

Доходи за статтею «Соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти» включають надані державою безкоштовно послуги (освіта, медицина, охорона правопорядку, тощо), соціальну допомогу у різних формах (покриття дефіциту Пенсійного фонду, субсидії/дотації, тощо). Оскільки обсяг цих доходів фіксується в повному обсязі, очевидно, що офіційна цифра Держстату (1 045,7 млрд грн в 2018 р.) відповідає реальному стану речей і не потребує коригування.

Отже, неврахована в офіційній статистиці сума доходів населення (546,8 млрд грн 2018 р.) утворюється в трьох інших дохідних статтях – «Заробітна плата», «Прибуток та змішаний дохід» і «Доходи від власності (отримані)».

За даними Держстату, загальний обсяг зарплати в 2018 р. становив 1,526 трлн грн, з яких 304,4 млрд грн (або 20 %) отримано за кордоном. Джерелом інформації щодо отриманої за кордоном зарплати є НБУ (платіжний баланс: приватні грошові перекази).

Фонд отриманої в Україні зарплати становить 1 221,6 млрд грн, що на 183,6 млрд грн перевищує обсяг зарплати, з якої сплачені податки (1 038 млрд грн). Таким чином, Держстат оцінює рівень тінізації зарплати в 15 % і в своїх розра-

хунках використовує один показник тінізації виплати заробітної плати для всіх секторів економіки, що, очевидно, є неправильним. Реальний обсяг тіньової зарплати вищий, про що свідчать наступні розрахунки.

В умовах посилення контролю і відповідальності за тіньову оплату праці роботодавці майже не використовують виплату на 100 % тіньової зарплати, практикуючи комбінування: офіційна зарплата на рівні мінімальної (або незначно вище) + «конверт». Так, у 2018 р. 2/3 всієї виплаченої зарплати (68,9%) були нижчими за 4,5 тис. грн/міс (1,2 від показника мінімальної зарплати *). Приведення зарплати до середнього її показника в цьому секторі (включаючи неформальну зайнятість) показує реальний обсяг виплаченої зарплати. Нижче в таблиці 7 наведені результати таких розрахунків.

Загальний розрахований фонд зарплати в 2018 р. становив 1 642 млрд грн, що на 34 % перевищує показник Держстату (1 221,6 млрд грн) і на 58 % – фактичний фонд зарплати, з якого було сплачено податок на доходи фізосіб (1 038 млрд грн).

Частка тіньової зарплати (без сплати податку на доходи) в загальному обсязі фонду зарплати становила 37 %. Цей показник найвищий у секторах зі значним обігом готівкових коштів і відсутністю ефективного контролю над роботодавцями, а саме: в будівництві (69 %), сільському господарстві (61 %) і торгівлі (64 %). Найнижча тінізація зарплати – в закладах освіти та охорони здоров'я, де значна частка зарплат виплачується з держбюджету, а також у добувній та переробній промисловості, де багато підприємств зі значним штатом робітників.

Таблиця 7. Розрахунок тіньової зарплати в Україні в 2018 р., млрд грн

Сектор економіки	Фонд зарплати (за даними Держстату)	Фонд зарплати, з якого сплачений ПДФО	Оцінка фонду зарплати з дорахуваннями	Обсяг тіньового фонду зарплати	Частка тіньового фонду зарплати, %
Сільське господарство	34,88	29,64	75,23	45,59	61
Добувна промисловість	75,96	64,54	91,25	26,71	29
Переробна промисловість	191,11	162,39	221,47	59,08	27
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	43,85	37,26	52,93	15,67	30
Будівництво	25,85	21,96	71,44	49,48	69

* У 2018 р. мінімальна зарплата в Україні становила 3 723 грн.

Сектор економіки	Фонд зарплати (за даними Держстату)	Фонд зарплати, з якого сплачений ПДФО	Оцінка фонду зарплати з дорахуваннями	Обсяг тіньового фонду зарплати	Частка тіньового фонду зарплати, %
Торівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	88,17	74,92	206,93	132,01	64
Діяльність транспорту та зв'язку	78,61	66,80	123,81	57,01	46
Освіта	118,32	100,54	122,51	21,97	18
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	135,69	115,30	138,08	22,78	17
Інші види економічної діяльності	429,16	364,66	538,65	173,99	32
Разом	1 221,6	1 038	1 642,3	604,3	37

Джерело: Держстат, розрахунки

Отже, чимала частина не врахованих в офіційній статистиці Держстату доходів населення припадає на тіньову зарплату – 420,7 млрд грн із 546,8 млрд грн, або 77 %. Інша частина (126,1 млрд грн) припадає на дві інші статті – «Прибуток та змішаний дохід» і «Доходи від власності (отримані)». У першому випадку це доходи від тіньової підприємницької діяльності, в другому – це доходи від тіньової оренди майна, насамперед, житла і земельних сільгоспаїв.

За даними Асоціації ріелторів України, сумарний обсяг українського ринку оренди житлової нерухомості в 2018 р. становив 27 млрд грн, з яких 90% (24 млрд грн) – це тіньовий сегмент.

Згідно з даними Держгеокадастру, в 2018 р. загальна площа приватних земельних паїв в оренді становила 16,9 млн га, середня офіційна вартість оренди становила 1 613 грн/га. Фактична орендна плата, з урахуванням ринкової вартості виданої в рахунок оплати продукції (зерно, цукор, олія тощо), склала 2643 грн/га. Різниця між фактичною та офіційною платою становила:

$2643 - 1613 = 1030$ грн/га або 1030 грн/га $\times$ $16,9$ млн га = $17,4$ млрд грн.

Тобто, сумарний обсяг тіньових доходів населення від оренди майна в 2018 р. оцінюється в $24 + 17,4 = 41,4$ млрд грн.

Обсяг тіньових доходів населення за статтю «Прибуток та змішаний дохід» у 2018 р. розрахунково становив: $547 - 420,7 - 41,4 = 84,7$ млрд грн.

У таблиці 8 наведено оцінку реальних доходів населення України в 2018 р.

Таблиця 8. Оцінка реальних доходів домогосподарств (населення) в 2018 р., млрд грн

Показник	Офіційно (з дооцінками Держстату)	Оцінка реально-го стану	Різниця	Примітка
Зарплата, у т.ч.:	1 526,0	1 946,7	420,7	Офіційні дані: Держстат Оцінка: розраховано через оцінку рівня тінізації зарплати в різних секторах економіки та збалансовано на загальну суму доходів населення
отримана за кордоном	304,4	304,4	0,0	
отримана в Україні	1 221,6	1 642,3	420,7	
Прибуток та змішаний дохід (доходи від підприємницької діяльності тощо)	565,3	650,0	84,7	
Доходи від власності (отримані) (доходи від акцій, оренди майна, продажу майна та нерухомості тощо)	82,6	124,0	41,4	Офіційні дані: Держстат
Соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти (соціальна допомога, соціальні трансферти в натурі тощо)	1 045,7	1 045,7	0,0	
Разом	3 219,4	3 766,4	547,0	

Джерело: Держстат, розрахунки

Розрахунок недоотриманого податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати в 2018 р. наведено в таблиці 9.

Таблиця 9. Розрахунок недоотриманого податку на доходи фізичних осіб у вигляді зарплати в 2018 р., млрд грн

Показник	Обсяг	Примітка
Обсяги зарплат, з яких сплачені податки	1 038	Розраховано, виходячи із сплачених податків = сплачені податки (186,9 млрд грн) / 0,18 (ставка податку на доходи з фізичних осіб)
Офіційні дані з дооцінками	1 221,6	Офіційні дані (з дооцінками Держстату)
Оцінка реального стану	1 642,3	Розраховано через оцінку рівня тінізації зарплати в окремих секторах економіки
Різниця	604,3	Розраховано = оцінка реального стану – обсяги зарплат, з яких сплачені податки
Недоплата податку на доходи фізичних осіб, що сплачується із доходів платника податку у вигляді заробітної плати	108,8	Розраховано = 18 % від обсягів різниці між оціненим реальним обсягом зарплат та зарплат, з яких сплачені податки

Розрахунок обсягів недоотриманого податку на доходи фізичних осіб (заробітну плату) за секторами економіки наведено в таблиці 10.

Таблиця 10. Рівень тінізації зарплати та недоотриманий податок на доходи фізичних осіб (зарплату) за секторами економіки в 2018 р., млрд грн

Сектор економіки	Частка тіньового фонду зарплати, %	Обсяг тіньового фонду зарплати, млрд грн	Недоотримано податку на зарплату (18 % від тіньової зарплати), млрд грн
Будівництво	69	49,48	8,91
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	64	132,01	23,76
Сільське господарство	61	45,59	8,21
Діяльність транспорту та зв'язку	46	57,01	10,26
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	30	15,67	2,82
Добувна промисловість	29	26,71	4,81
Переробна промисловість	27	59,08	10,63
Освіта	18	21,97	3,95
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	17	22,78	4,10
Інші види економічної діяльності	32	173,99	31,32
Разом	37	604,3	108,77

Розрахунок обсягів недоотриманого податку на доходи фізичних осіб інших, ніж зарплата, наведено в таблиці 11.

Таблиця 11. Розрахунок недоотриманого податку на доходи фізичних осіб інших, ніж зарплата, в 2018 р., млрд грн

Показник	Обсяг	Примітка
Обсяги доходів, з яких сплачені податки	80,6	Розраховано, виходячи із сплачених податків = сплачені податки (14,5 млрд грн) / 0,18 (ставка податку на доходи з фізичних осіб)
Офіційні дані з дооцінками	82,6	Офіційні дані (з дооцінками Держстату)
Оцінка реального стану	124,0	Розраховано через оцінку рівня тінізації оренди житла і оренди земельних сільгоспгаїв
Різниця	43,4	Розраховано = оцінка реального стану – обсяги доходів з яких сплачені податки
Недоплата податку на доходи фізичних осіб, що сплачується із доходів платника податку інших ніж заробітної плати	7,5	Розраховано = 18 % від обсягів різниці між оціненим реальним доходом та доходом, з якого сплачені податки

3. Розрахунок недоплати податку на прибуток підприємств у 2018 р.

У 2018 р. до зведеного бюджету України надійшло 106,2 млрд грн податку на прибуток. Частина компаній для мінімізації податку на прибуток використовували трансфертне ціноутворення, а саме: експорт продукції за заниженими цінами (виведення прибутку за межі України).

Також в Україні існує тіньове виробництво окремих видів продукції, з якого не сплачується податок на прибуток. Насамперед, це стосується сегментів, які виробляють продукцію для населення, що купує її за готівкові кошти, – виробництво продуктів харчування, одягу та взуття, ліків, меблів, будматеріалів.

Для розрахунку недоплаченого податку на прибуток використано наступну методику.

1. Оцінка реальних обсягів українського експорту товарів у вартісному виразі з використанням дзеркальної торговельної статистики країн-партнерів (обсяги їх імпорту), скоригованої на вартість транспортування.
2. Визначення обсягів заниження вартості експорту товарів.
3. Розрахунок недоотриманого податку на прибуток внаслідок заниження вартості (цін) експорту.
4. Оцінка фактичних обсягів виробництва окремих видів споживчих товарів з використанням даних про реальні обсяги її споживання в Україні.
5. Розрахунок обсягів прибутку від тіньового виробництва та, відповідно, податку на прибуток.

3.1. Розрахунок недоплати податку на прибуток внаслідок заниження цін експорту в 2018 р.

За офіційними даними Державної служби статистики України, в 2018 р. з України експортовано товарів на загальну суму 47,5 млрд дол. США.

Для визначення реальних обсягів експорту використовувалися доступні дзеркальні дані щодо обсягів зовнішньої торгівлі 193 країн світу. Згідно з даними української статистики, в досліджувані країни-партнери експортовано на 39,2 млрд дол. США (83 % обсягів експорту). Дзеркальна статистика країн-партнерів показує 44,7 млрд дол. США (+5,5 млрд дол. США).

Оскільки на досліджувані обсяги експорту припадає 83 % загальноукраїнського експорту, загальне заниження вартості експорту в 2018 р. можна оцінити так: $5,5 / 83\% = 6,6$ млрд дол. США (табл. 12).

Фактично, зазначена сума є прибутком, вивезеним за межі України без сплати податку на прибуток в обсязі 32,4 млрд грн.

Таблиця 12. Розрахунок недоотриманого податку на прибуток від заниження вартості експорту в Україні у 2018 р.

Показник	2018
Загальний обсяг українського експорту, млрд дол. США,	47,5
в т.ч. експорт в досліджувані країни	39,2
Експорт у досліджувані країни за дзеркальною статистикою країн-партнерів, млрд дол. США	44,7
Різниця вартості експорту в досліджувані країни, млрд дол. США	5,5
Частка досліджуваних обсягів експорту в загальному експорті, %	82,6
Дооцінка вартості загального українського експорту, млрд дол. США	6,6
Середньорічний обмінний курс, грн/дол. США	27,2
Обсяг додаткового експорту товарів, млрд грн	180,1
Додатковий податок на прибуток (18 %), млрд грн	32,4

У розрізі видів продукції найбільше заниження вартості експорту (зменшення податкової бази для нарахування податку на прибуток підприємств) спостерігалось при експорті металургійної продукції (1 875 млн дол. США), продукції харчової промисловості (1 741 млн дол. США), сільськогосподарської продукції (1 011 млн дол. США) та продукції добувної промисловості (470 млн дол. США) (табл. 13).

Таблиця 13. Порівняльний аналіз обсягів найбільших товарних груп українського експорту в 2018 р. з обсягами імпорту основних країн-партнерів

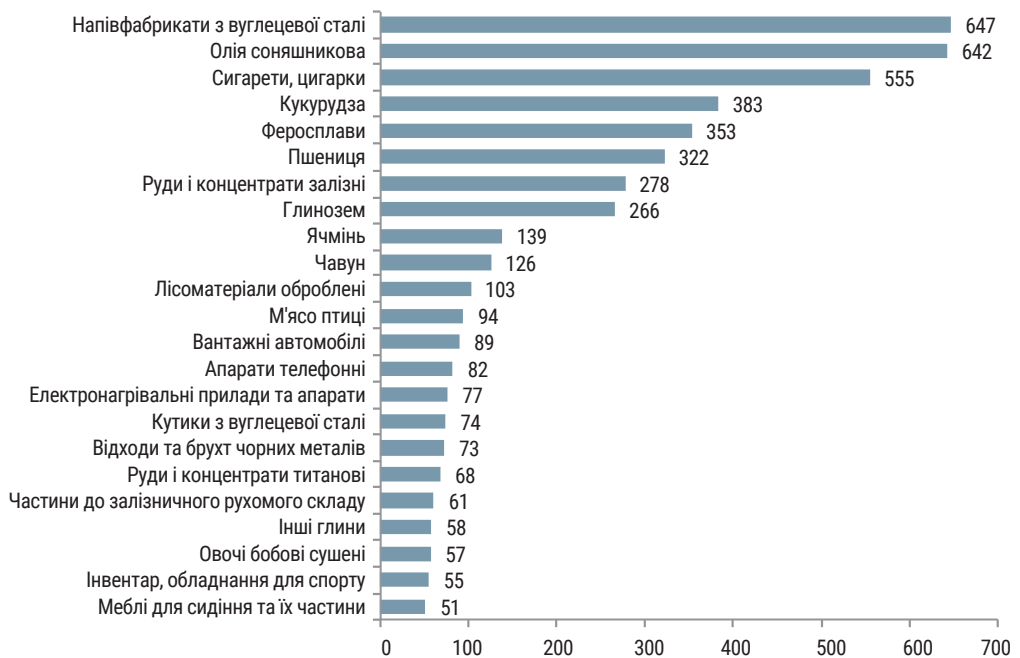
Товарні групи за КВЕД	Показник	Україна	Країни-партнери	Різниця	Різниця в перерахунку на весь експорт
С24 Металургійне виробництво	Досліджувані країни	10 054	11 654	-1 599	-1 875
	Разом експорт	11 785			
С10–С12 Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Досліджувані країни	7 511	8 976	-1 465	-1 741
	Разом експорт	8 928			

Товарні групи за КВЕД	Показник	Україна	Країни-партнери	Різниця	Різниця в перерахунку на весь експорт
A01–A03 Сільське, лісове та рибне господарство	Досліджувані країни	7 692	8 504	-811	-1 044
	Разом експорт	9 901			
B07–B09 Добування корисних копалин	Досліджувані країни	3 034	3 448	-414	-470
	Разом експорт	3 444			
C13–C15 Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	Досліджувані країни	999	1 181	-182	-208
	Разом експорт	1 143			
C20 Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	Досліджувані країни	1 116	1 279	-163	-194
	Разом експорт	1 326			
C27 Виробництво електричного устаткування	Досліджувані країни	982	1 122	-140	-147
	Разом експорт	1 037			
C31–C33 Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	Досліджувані країни	510	628	-118	-163
	Разом експорт	705			
C16–C18 Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	Досліджувані країни	1 823	1 969	-146	-160
	Разом експорт	1 999			
C29 Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	Досліджувані країни	1 245	1 302	-57	-74
	Разом експорт	1 611			
C25 Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	Досліджувані країни	561	632	-71	-78
	Разом експорт	620			
C23 Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	Досліджувані країни	376	444	-68	-88
	Разом експорт	490			
C26 Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	Досліджувані країни	510	565	-55	-66
	Разом експорт	610			
C28 Виробництво машин і устаткування, не віднесені до інших угруповань	Досліджувані країни	1 182	1 235	-53	-60
	Разом експорт	1 345			
C30 Виробництво інших транспортних засобів	Досліджувані країни	519	577	-58	-94
	Разом експорт	836			
C22 Виробництво гумових і пластмасових виробів	Досліджувані країни	417	443	-26	-28
	Разом експорт	447			
C21 Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	Досліджувані країни	171	180	-10	-14
	Разом експорт	234			

Товарні групи за КВЕД	Показник	Україна	Країни-партнери	Різниця	Різниця в перерахунку на весь експорт
С19 Виробництво коксу та нафтоперероблення	Досліджувані країни	150	161	-10	-27
	Разом експорт	387			
D35 Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Досліджувані країни	270	275	-5	-6
	Разом експорт	332			
B05 Добування кам'яного та бурого вугілля	Досліджувані країни	4	4	0	0
	Разом експорт	9			
ІНШІ	Досліджувані країни	75	94	-20	-90
	Разом експорт	338			
Разом	Досліджувані країни	39 201	44 672	-5 471	-6 622
	Разом експорт	47 454			

Рис. 1. Рейтинг найбільших товарних позицій українського експорту за обсягами зниження експорту в 2018 р., млн дол. США

Детальний порівняльний аналіз українського експорту в розрізі товарних груп з даними країн-партнерів (досліджуваних країн) наведено в дослідженні «Порівняльний аналіз обсягів українського експорту з даними країн-партнерів в 2018 році»*

* Порівняльний аналіз обсягів українського експорту з даними країн-партнерів в 2018 році.
URL: <http://www.expert.kiev.ua/data/exp2018.pdf>

3.2. Розрахунок недоплати податку на прибуток внаслідок тіньового виробництва окремих видів продукції в 2018 р.

Визначалися обсяги тіньового виробництва тих груп продукції, які в значній кількості споживаються населенням із використанням готівкових розрахунків без належного обліку:

1. Одяг і взуття;
2. Меблі;
3. Продукти харчування;
4. Будівельні матеріали;
5. Фармацевтична продукція.

Методика проведення розрахунків передбачала здійснення таких кроків:

1. Визначення реальних обсягів споживання продукції в Україні на підставі ринкової інформації авторитетних маркетингових компаній.
2. Визначення реальних обсягів українського експорту-імпорту продукції з використанням дзеркальної статистики країн-партнерів.
3. Розрахунок реальних обсягів виробництва продукції та визначення обсягів тіньового виробництва (поза обліком).
4. Визначення обсягів прибутку від тіньового виробництва, розрахунок несплаченого податку на прибуток.

Перелік видів економічної діяльності, які використовувалися в рамках дослідження, наведено в таблиці 14.

Таблиця 14. Види економічної діяльності, що досліджувалися з метою розрахунку обсягів недоплати податку на прибуток внаслідок тіньового виробництва

Вид економічної діяльності	Код УКТЗЕД	Найменування коду УКТЗЕД
Виробництво взуття	64	Взуття
Виробництво одягу	61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні
	62	Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні
Виробництво меблів	9401	Меблі для сидіння та їх частини
	9403	Інші меблі та їх частини
	9404	Основи матраці для ліжок; постільні речі

Вид економічної діяльності	Код УКТЗЕД	Найменування коду УКТЗЕД
Виробництво харчових продуктів	02	М'ясо та їстівні субпродукти
	0303	Риба морожена
	0304	Філе рибне та інше м'ясо риб
	0305	Риба сушена, солена, копчена
	04	Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед
	05	Інші продукти тваринного походження
	0710	Овочі морожені
	0711	Овочі консервовані для тимчасового зберігання
	0712	Овочі сушені
	0811	Плоди та горіхи, сири або варені, морожені
	0813	Плоди сушені, крім плодів товарних позицій 0801-0806; суміші горіхів
	0814	Шкірки цитрусових, динь, кавунів
	0901	Кава; кавова шкаралупа; замітники кави
	0902	Чай
	11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості
	1302	Соки, екстракти, пектини, клеї рослинні
	1404	Інші матеріали рослинні
	15	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	16	Продукти з м'яса, риби
	17	Цукор і кондитерські вироби з цукру
	18	Какао та продукти з нього
	19	Готові продукти із зерна
	20	Продукти переробки овочів
	21	Різні харчові продукти
	2201	Води, без додання цукру; лід та сніг
	2202	Води, з доданням цукру
	2209	Оцет харчовий
	23	Залишки і відходи харчової промисловості

Вид економічної діяльності	Код УКТЗЕД	Найменування коду УКТЗЕД
Виробництво продукції мінеральної неметалевої іншої (будматеріалів)	251820	Доломіт кальцинований
	251830	Доломіт агломерований (включаючи гудронований)
	252020	Штукатурка
	2522	Вапно
	2523	Портландцемент, глиноземний цемент, цемент шлаковий
	2715	Суміші бітумінозні
	3816	Цементи вогнетривкі, розчини будівельні, бетони
	3824	Готові суміші, для ливарних форм; хімічна продукція та препарати
	68	Вироби з каменю, гіпсу, цементу
	69	Керамічні вироби
	70	Скло та вироби із скла
	8546	Ізолятори електричні з будь-яких матеріалів
	8547	Арматура ізолювальна
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	30	Фармацевтична продукція

Джерело: Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010.

Таблиця 15. Розрахунок показників українського ринку одягу в 2018 р., млн дол. США

Показник	Офіційні дані	Оцінка реального стану	Різниця	Примітка
Виробництво	371	1 308	937	Факт: Держстат Оцінка: розрахунок (споживання – імпорт + експорт)
Експорт	541	679	138	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Імпорт	658	1 356	698	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Споживання	488	1985	1 497	Оцінка: дані ринкових досліджень
Рівень тінзації виробництва, %		72		Розраховано: відношення обсягів тінювого виробництва до загальних обсягів виробництва
Недоотриманий податок на прибуток		42,2		Розрахунок за формулою: дооцінені обсяги виробництва x 25% (середній рівень прибутковості в галузі) x 18 % (ставка податку на прибуток)

Таблиця 16. Розрахунок показників українського ринку взуття в 2018 р., млн дол. США

Показник	Офіційні дані	Оцінка реального стану	Різниця	Примітка
Виробництво	113	308	195	Факт: Держстат Оцінка: розрахунок (споживання – імпорт + експорт)
Експорт	195	187	-8	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Імпорт	337	590	253	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Споживання	255	711	456	Оцінка: дані ринкових досліджень
Рівень тінізації виробництва, %		63		Розраховано: відношення обсягів тінювого виробництва до загальних обсягів виробництва
Недоотриманий податок на прибуток		8,8		Розрахунок за формулою: дооцінені обсяги виробництва x 25% (середній рівень прибутковості в галузі) x 18 % (ставка податку на прибуток)

Таблиця 17. Розрахунок показників українського ринку меблів у 2018 р., млн дол. США.

Показник	Офіційні дані	Оцінка реального стану	Різниця	Примітка
Виробництво	612	910	298	Факт: Держстат Оцінка: розрахунок (споживання – імпорт + експорт)
Експорт	582	672	90	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Імпорт	163	279	116	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Споживання	193	517	324	Оцінка: дані ринкових досліджень
Рівень тінізації виробництва, %		33		Розраховано: відношення обсягів тінювого виробництва до загальних обсягів виробництва
Недоотриманий податок на прибуток		18,8		Розрахунок за формулою: дооцінені обсяги виробництва x 35 % (середній рівень прибутковості в галузі) x 18 % (ставка податку на прибуток)

Таблиця 18. Розрахунок показників українського ринку продуктів харчування (за винятком алкогольних напоїв) в 2018 р., млн дол. США

Показник	Офіційні дані	Оцінка реального стану	Різниця	Примітка
Виробництво	16 157	17 874	1 717	Факт: Держстат Оцінка: розрахунок (споживання – імпорт + експорт)
Експорт	8 414	9 480	1 066	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Імпорт	2 726	3 093	367	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Споживання	10 469	11 487	1 018	Оцінка: дані ринкових досліджень
Рівень тінізації виробництва, %		10		Розраховано: відношення обсягів тінювого виробництва до загальних обсягів виробництва
Недоотриманий податок на прибуток		92,7		Розрахунок за формулою: дооцінені обсяги виробництва x 30 % (середній рівень прибутковості в галузі) x 18 % (ставка податку на прибуток)

Таблиця 19. Розрахунок обсягів українського ринку будівельних матеріалів у 2018 р., млн дол. США

Показник	Офіційні дані	Оцінка реального стану	Різниця	Примітка
Виробництво	3 075	4 523	1 448	Факт: Держстат Оцінка: розрахунок (споживання – імпорт + експорт)
Експорт	468	543	75	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Імпорт	1 194	1 370	176	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Споживання	3 801	5 350	1 549	Оцінка: дані ринкових досліджень
Рівень тінізації виробництва, %		32		Розраховано: відношення обсягів тінювого виробництва до загальних обсягів виробництва
Недоотриманий податок на прибуток		78,2		Розрахунок за формулою: дооцінені обсяги виробництва x 30 % (середній рівень прибутковості в галузі) * 18 % (ставка податку на прибуток)

Таблиця 20. Розрахунок обсягів українського ринку фармацевтичних матеріалів у 2018 р., млн дол. США

Показник	Офіційні дані	Оцінка реального стану	Різниця	Примітка
Виробництво	1 258	1 250	-8	Факт: Держстат Оцінка: розрахунок (споживання – імпорт + експорт)
Експорт	219	237	18	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Імпорт	2 042	2237	195	Факт: Держстат Оцінка: дзеркальна статистика країн-партнерів
Споживання	3081	3250	169	Оцінка: дані ринкових досліджень
Рівень тінізації виробництва, %		-1		Розраховано: відношення обсягів тіншового виробництва до загальних обсягів виробництва
Недоотриманий податок на прибуток		-0,4		Розрахунок за формулою: дооцінені обсяги виробництва x 30 % (середній рівень прибутковості в галузі) x 18 % (ставка податку на прибуток)

3.3. Розрахунок загального обсягу недоотриманого податку на прибуток в 2018 р

Сумарно зведений бюджет України в 2018 р. недоотримав 38,9 млрд грн податку на прибуток через заниження вартості експорту товарів та наявності тіншового виробництва окремих видів продукції (табл. 21).

Таблиця 21. Розрахунок недоотриманого податку на прибуток в 2018 р., млн грн.

Показник	Обсяг, млн грн
Недоотриманий податок на прибуток від заниження вартості українського експорту товарів	32 400
Недоотриманий податок на прибуток від виробництва одягу поза обліком	1 148
Недоотриманий податок на прибуток від виробництва взуття поза обліком	239
Недоотриманий податок на прибуток від виробництва меблів поза обліком	511
Недоотриманий податок на прибуток від виробництва продуктів харчування поза обліком	2 521
Недоотриманий податок на прибуток від виробництва будматеріалів поза обліком	2 127
Недоотриманий податок на прибуток від виробництва фармацевтики поза обліком	0
Разом	38 946

4. Розрахунок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у 2018 р.

У 2018 р. до зведеного бюджету України надійшло 1 176 млн грн рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Рента нараховується на обсяги заготовленої (зрубаної) круглої деревини. Ставка рентної плати залежить від породи дерева, діаметра деревини, рельєфу та віддаленості місця лісозаготівлі від лісозаготівельного складу.

За даними Держстату, у 2018 р. в Україні заготовлено 22,5 млн м³ деревини, в т.ч. 19,7 млн м³ круглої деревини, з якої сплачуються рентні платежі. У розрахунку на 1 м³ круглої деревини обсяг рентного податку становив 59,7 грн/м³.

Офіційні обсяги заготівлі лісу суттєво занижені та не відповідають реальному стану справ. Про це свідчать як розрахунки на макрорівні, так і фактичні обсяги виробництва і споживання пиломатеріалів в Україні.

Так, загальна площа лісу в Україні становить 9,6 млн га, запас деревини – 2,2 млрд м³ (229 м³/га). Щорічний приріст деревини сягає 49 млн м³, тобто частка заготівлі деревини в її прирості <50%. Така ситуація характерна для останніх 25 років, коли річні обсяги заготівлі (17–22 млн м³/рік) вдвічі менші за річні обсяги приросту деревини (40–45 млн м³). Це повинно було привести до заліснення і збільшення запасів деревини в Україні, чого в реальності не спостерігається.

Ситуація із заготівлею деревини в Україні суттєво відрізняється від сусідньої Польщі, яка має схожі показники лісового господарства (площа лісу, обсяг і щорічний приріст деревини), однак заготовлює вдвічі більше деревини (табл. 22).

Таблиця 22. Порівняльний аналіз основних показників лісового господарства України та Польщі в 2018 р.

Показник	Україна	Польща
Площа лісу, млн га	9,6	9,4
Загальний обсяг запасів деревини, млн м ³	2 200	2 250
Обсяг запасів деревини на 1 га лісу, м ³	229	238
Щорічний приріст лісу, м ³	49	50

Показник	Україна	Польща
Заготівля деревини, млн м ³	22,5	47
в т.ч. круглої	19,7	45
Частка заготівлі у прирості деревини, %	46	94

Джерело: Держстат, *Rocznik Statystyczny Leśnictwa, 2018 (Statistical Yearbook of Forestry 2018)*.

У структурі заготовленої круглої деревини (19,7 млн м³) 46 % припало на ділову деревину (9 млн м³), інші 54 % – на паливну деревину (10,7 млн м³). З ділової деревини вироблено 6 млн м³ пиломатеріалів, з яких 3,3 млн м³ (або 55 %) було експортовано. Таким чином, на внутрішній ринок поставлено лише 2,7 млн м³ пиломатеріалів.

Водночас розрахунки показують, що споживання пиломатеріалів в Україні було значно більшим. Так, у 2018 р. обсяги будівництва житлових і нежитлових будівель сягнули 11,6 млн м². У будівництві використано 8,4 млн м³ пиломатеріалів. Ще 1,3 млн м³ пиломатеріалів були використані у виробництві різноманітних дерев'яних виробів.

Таким чином, сумарий попит на пиломатеріали в Україні в 2018 р. оцінюється в 13 млн м³. Для виробництва такої кількості пиломатеріалів необхідно переробити щонайменше 17,6 млн м³ ділової деревини. Виходячи із структури заготівлі деревини, обсяги заготівлі паливної деревини можна оцінити в 21,4 млн м³.

Таблиця 23. Розрахунок обсягів заготівлі деревини в Україні в 2018 р.

Показник	Обсяг	Примітка
Обсяг будівництва, млн м ²	11,6	Включає обсяги житлового (8,7 млн м ²) і нежитлового (2,9 млн м ²) будівництва в 2018 р.
Потреба у пиломатеріалах для будівництва, млн м ³	8,4	Витрати пиломатеріалів у будівництві становлять 0,65-0,79 м ³ /м ² . Для розрахунків прийнято середній показник 0,72 м ³ /м ²
Обсяги експорту пиломатеріалів, млн м ³	3,3	
Інше споживання пиломатеріалів, млн м ³	1,3	Використовується у виробництві дерев'яних виробів, становить близько 10 % від загального споживання
Разом потреба у пиломатеріалах, млн м ³	13,0	
Потреба у деревині для виробництва пиломатеріалів, млн м ³	17,6	На виробництво 1 м ³ пиломатеріалів витрачається 1,1-1,6 м ³ деревини. Для розрахунків взято середній показник – 1,35 м ³

Показник	Обсяг	Примітка
Заготівля паливної деревини, млн м ³	21,4	За умови збереження пропорцій між заготівлею ділової і паливної деревини
Разом заготівля лісу, млн. м ³	~39	

Джерело: Держстат, ДБН В.2.2-15-2005 «Житлові будинки. Основні положення», ДБН В.22-9-99 «Громадські будинки та споруди», Науково-методичні рекомендації з нормування витрат сировини у виробництві пиломатеріалів та заготовок.

Таким чином, загальні обсяги заготівлі круглої деревини в Україні в 2018 р. оцінюються в ~39 млн м³, що майже вдвічі перевищує офіційний показник (19,7 млн м³). Розрахований показник наближений до обсягів заготівлі деревини в Польщі (45 млн м³) і покриває ~90% обсягів річного приросту деревини.

Нелегальна заготівля деревини в Україні здійснюється за рахунок санітарних рубок лісу. Їхня площа в 2018 р. становила 288 тис. га, а офіційні обсяги заготівлі деревини – 11,1 млн м³, або 38,5 м³/га. Це вдвічі перевищує аналогічний показник Польщі – 6 млн м³ в 2018 р.

Нелегально заготовлена деревина (~19 млн м³) переробляється на тінювих лісопилках, загальна кількість яких оцінюється щонайменше в 12,5 тис. У середньому на одну таку лісопилку припадає 127 м³ деревини на місяць.

З урахуванням фактично сплаченого рентного податку 59,7 грн/м³, загальний обсяг рентного податку на заготівлю круглого лісу в 2018 р. оцінюється в:

$59,7 \text{ грн/м}^3 \times 39 \text{ млн м}^3 = 2\,328 \text{ млн грн.}$ (при реально сплаченому 1 176 млн грн)

5. Розрахунок обсягів недоотриманого ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у 2018 р.

ПДВ за своїм економічним змістом є податком на кінцеве споживання. Потенційною базою оподаткування є обсяги кінцевого споживання товарів та послуг (внутрішнього виробництва та імпорту) домашніх господарств.

Розрахувати недоотримання ПДВ можливо двома методами: через весь обсяг кінцевого споживання домогосподарств (1-й варіант) і через додатково оцінені обсяги споживання домогосподарств (2-й варіант).

У 1-му варіанті від суми кінцевого споживання віднімається обсяг споживання з пільговим режимом оподаткування (як відомо, не обкладаються ПДВ взагалі або обкладаються за ставкою 0 % і 7 % медицина, освіта, ліки, придбання товарів у населення на базарах тощо). Отриманий результат є базою оподаткування,

на який нараховується 20 % (обсяг ПДВ). Від отриманого обсягу ПДВ відмінусовується ПДВ на імпорт (розрахований через обсяги імпорту), і отримуємо ПДВ на вироблену в Україні продукцію. Розрахунок за 1-м варіантом наведено в таблиці 24.

Таблиця 24. Розрахунок сплати ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) у 2018 р., млрд грн

Показник	Обсяги	Формула
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	2 948	Обсяг реальних витрат домогосподарств
Обсяг споживання, що не оподатковується ПДВ	531	Включає податкову пільгу (3,9 %) + придбання продуктів на ринках у населення
База оподаткування ПДВ	2 417	п.1 – п.2
Загальний обсяг ПДВ з вироблених та ввезених товарів (оцінка)	483	п.3 x 20 %
Обсяг імпорту товарів, млрд дол. США	61,6	Реальні обсяги імпорту товарів в Україну (із дооцінками)
Середьорічний обмінний курс грн./дол.США	27,2	НБУ
Обсяг імпорту	1 676	п.5 x п.6
ПДВ на імпорт	335	п.7 x 20 %
ПДВ на вироблені в Україні товари і послуги (з урахуванням відшкодування при експорті)	148	п.4 – п.8
ПДВ на виробництво (факт)	79	Фактичні надходження ПДВ до бюджету, з урахуванням відшкодування експортного ПДВ
Оцінка недоплати ПДВ (виробництво)	69	п.9 – п.10

Джерело: Держстат, розраховано за методикою TADAT (the Tax Administration Diagnostic Assessment Tool).

У 2-му варіанті розрахунки проводяться з дооціненого обсягу витрат домогосподарств (див. табл. 5 Додатка 2). Результати розрахунків наведені в таблиці 25.

Таблиця 25. Розрахунок недоотриманого ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) в 2018 р., млрд грн

Показник	Обсяги	Формула
Дооцінений обсяг витрат домогосподарств, млрд грн	547	
Обсяг споживання, що не оподатковується ПДВ	147	Продукція, що купується без оподаткування ПДВ

Показник	Обсяги	Формула
Обсяг імпортованих товарів у споживанні домогосподарств	114	22 % в кінцевому споживанні
База оподаткування ПДВ	286	п.1 – п.2 – п.3
Оцінка недоплати ПДВ	57,2	п.4 x 20 %

Джерело: Держстат, розрахунки

Результати розрахунків недоотриманого ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) за двома варіантами суттєво не відрізняються (69 млрд грн. і 57,2 млрд грн).

Окремо слід згадати про бюджетне відшкодування ПДВ при експорті товарів. В Україні з липня 2015 р. працює система електронної реєстрації податкових накладних, яка ускладнила маніпуляції з незаконним відшкодуванням ПДВ. У 2018 р. обсяг бюджетного відшкодування ПДВ сягнув 131,7 млрд грн. Обсяг поданих заявочок на відшкодування ПДВ експортерами за цей рік становив 128,9 млрд грн, або на 2,8 млрд грн менше. Найімовірніше, це перевищення обсягів відшкодування ПДВ обумовлене погашенням заборгованості попередніх років.

6. Розрахунок податку на додану вартість із ввезених в Україну товарів та обсягів ввізного мита в 2018 р.

За офіційними даними Державної служби статистики України, в 2018 р. в Україну імпортовано товарів на суму 56,8 млрд дол. США.

Для визначення реальних обсягів імпорту використовувалися доступні дзеркальні дані щодо обсягів зовнішньої торгівлі 193 країн світу.

Згідно з даними української статистики, з країн-партнерів імпортовано досліджуваної продукції на суму 48,4 млрд дол. США (85 % обсягів імпорту). Дзеркальна статистика країн-партнерів показує 52,5 млрд дол. США (+4,1 млрд дол. США).

Оскільки на досліджувані обсяги імпорту припадає 85 % загальноукраїнського імпорту, загальне заниження вартості імпорту в 2018 р. можна оцінити як $4,1 / 85 \% = 4,8$ млрд дол. США

Фактично, зазначена сума є неоподаткованим обсягом імпорту, з якого не сплачено податок на додану вартість та ввізне мито. Ставка ПДВ з імпорту становить 20 %. Середній розмір ввізного мита розраховано, виходячи з фактичних обсягів

сплати ввізного мита до державного бюджету в 2018 р. (26,6 млрд грн) та загальних офіційних обсягів імпорту (56,8 млрд дол. США), тобто 1,721 %.

Таким чином, обсяг несплаченого ПДВ внаслідок заниження обсягів імпорту становив 25,9 млрд грн, ввізного мита – 2,2 млрд грн (табл. 26).

Таблиця 26. Розрахунок недоотриманого ПДВ та ввізного мита від заниження вартості імпорту в Україну товарів у 2018 р.

Показник	2018
Загальний обсяг українського імпорту товарів, млрд дол. США	56,8
в т.ч. імпорт з досліджуваних країн	48,4
Імпорт товарів з досліджуваних країн за дзеркальною статистикою країн-партнерів, млрд дол. США	52,5
Різниця вартості імпорту з досліджуваних країн, млрд дол. США	4,1
Частка досліджуваних обсягів імпорту в загальному імпорті, %	85,2
Дооцінка вартості загального українського імпорту, млрд дол. США	4,8
Середньорічний обмінний курс, грн/дол. США	27,2
Обсяг додаткового імпорту товарів, млрд грн.	129,6
Середня ставка імпортного мита	1,721%
Недоотриманий податок на додану вартість (20%), млрд грн.	25,9
Недоотримане ввізне мито, млрд грн	2,2

Джерело: Держстат, статистична інформація країн-партнерів

У розрізі видів продукції найбільше заниження обсягів імпорту (зменшення податкової бази для нарахування ПДВ та ввізного мита) спостерігалось при ввезенні продукції легкої промисловості (1 268 млн дол. США), машин і устаткування (584 млн дол. США), продукції харчової промисловості (336 млн дол. США) і меблів та іншої промислової продукції (264 млн дол. США) (табл. 27).

Таблиця 27. Порівняльний аналіз обсягів українського імпорту товарів в 2018 р. з обсягами експорту основних країн-партнерів

КВЕД	Показник	Україна	Країни-партнери	Різниця	Різниця в перерахунку на весь імпорт
С13–С15 Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	Досліджувані країни	2 165	3 287	-1 122	-1 268
	Разом імпорт	2 446			
С28 Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	Досліджувані країни	5 646	6 219	-572	-584
	Разом імпорт	5 760			
С10–С12 Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	Досліджувані країни	3 128	3 414	-286	-336
	Разом імпорт	3 683			
С31–С33 Виробництво меблів; іншої продукції	Досліджувані країни	969	1 221	-252	-264
	Разом імпорт	1 016			
С27 Виробництво електричного устаткування	Досліджувані країни	2 416	2 657	-242	-247
	Разом імпорт	2 470			
С30 Виробництво інших транспортних засобів	Досліджувані країни	415	620	-205	-231
	Разом імпорт	468			
С21 Виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів	Досліджувані країни	1 976	2 165	-189	-198
	Разом імпорт	2 065			
В07–В09 Добування металевих руд, інших корисних копалин	Досліджувані країни	450	556	-109	-171
	Разом імпорт	710			
С20 Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	Досліджувані країни	5 908	6 059	-151	-165
	Разом імпорт	6 422			
С23 Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	Досліджувані країни	815	969	-153	-172
	Разом імпорт	914			
С29 Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	Досліджувані країни	3 980	4 121	-141	-143
	Разом імпорт	4 035			
С26 Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	Досліджувані країни	3 509	3 638	-130	-140
	Разом імпорт	3 787			

КВЕД	Показник	Україна	Країни-партнери	Різниця	Різниця в перерахунку на весь імпорт
С25 Виробництво готових металевих виробів	Досліджувані країни	1 885	2 023	-138	-140
	Разом імпорт	1 911			
С22 Виробництво гумових і пластмасових виробів	Досліджувані країни	2 121	2 245	-124	-126
	Разом імпорт	2 152			
С16–С18 Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	Досліджувані країни	1 490	1 575	-84	-86
	Разом імпорт	1 527			
А01–А03 Сільське, лісове та рибне господарство	Досліджувані країни	1 265	1 340	-75	-82
	Разом імпорт	1 392			
С24 Металургійне виробництво	Досліджувані країни	2 169	2 228	-59	-63
	Разом імпорт	2 317			
С19 Виробництво коксу та нафтоперероблення	Досліджувані країни	6 380	6 389	-8	-13
	Разом імпорт	9 603			
D35 Постачання електроенергії, газу, пари	Досліджувані країни	1	3	-1	-1
	Разом імпорт	1			
В06 Добування сирої нафти та природного газу	Досліджувані країни	411	411	0	0
	Разом імпорт	433			
В05 Добування кам'яного та бурого вугілля	Досліджувані країни	1 211	1 211	0	0
	Разом імпорт	3 036			
ІНШІ	Досліджувані країни	668	148	-19	-4
	Разом імпорт	146			
Разом	Досліджувані країни	48 436	52 496	-4 060	-4 765
	Разом імпорт	56 838			

Джерело: Держстат, статистичні агентства країн-партнерів

Рис. 2. Рейтинг найбільших товарних позицій українського імпорту за обсягами заниження імпорту в 2018 р., млн дол. США.

Детальний порівняльний аналіз українського імпорту в розрізі товарних груп з даними країн-партнерів (досліджуваних країн) наведено в окремому дослідженні «Порівняльний аналіз обсягів українського імпорту з даними країн-партнерів в 2018 році»*

7. Розрахунок акцизного податку з вироблених в Україні та ввезених на митну територію України алкогольних напоїв і тютюнових виробів у 2018 р.

В Україні виробництво та імпорт алкогольних напоїв і тютюнових виробів в 2018 р. оподатковувалися акцизом за такими ставками:

1. Пиво – 2,78 грн/л;
2. Лікєро-горілочані вироби – 126,96 грн/л 100% спирту;
3. Вина натуральні – 8,02 грн/л;

* *Див. докладніше: www.expert.kiev.ua/data/imp2018.pdf

4. Тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару) – 577,98 грн/1000 сигарет.

З виробленої продукції, яка експортувалася, акциз не сплачувався.

Як показано в таблиці 28, в 2018 р. до зведеного бюджету України надійшло 13,9 млрд грн акцизного податку на виробництво та імпорт алкогольних напоїв та 32,4 млрд грн акцизного податку на тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару).

Таблиця 28. Надходження до зведеного бюджету податку від підакцизних товарів у 2018 р.

Продукція	Обсяг сплаченого акцизу, млн грн
Алкогольні напої	
Виробництво	
Лікєро-горіччана продукція	6 179
Виноробна продукція	1 492
Пиво	4 701
Разом виробництво	12 372
Імпорт	
Лікєро-горіччана продукція	983
Виноробна продукція	472
Пиво	100
Разом імпорт	1 555
Разом акцизу на алкогольні напої	13 927
Тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару)	
Виробництво	31 817
Імпорт	565
Разом акцизу на тютюнові вироби	32 382

Джерело: зведений бюджет України за 2018 р.

Розрахунок реальних обсягів споживання, виробництва, експорту-імпорту алкогольних напоїв і тютюнових виробів та обсяг акцизного податку до сплати здійснювався в такій послідовності.

1. Визначення реальних обсягів споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів в Україні в 2018 р. на підставі інформації авторитетних маркетингових компаній.
2. Визначення реальних обсягів українського експорту-імпорту алкогольних напоїв та тютюнових виробів з використанням дзеркальної статистики країн-партнерів.

3. Розрахунок реальних обсягів виробництва алкогольних напоїв та тютюнових виробів за формулою: споживання – імпорт + експорт.

4. Розрахунок акцизного податку на реальні обсяги виробництва та імпорту алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

Алкогольні напої. Загальне споживання алкогольних напоїв в Україні в 2018 р., за даними авторитетної компанії IWSR*, включало 2 млрд л пива, 582 млн л міцних напоїв і 383 млн л вина (табл. 29). Частина алкоголю (горілка і вино) виробляється домогосподарствами для власних потреб. Для коректності розрахунків акцизного податку обсяги такого виробництва не бралися до уваги.

Таблиця 29. Розрахунок обсягів споживання алкогольних напоїв в Україні в 2018 р.

Продукція	Загальне споживання в Україні, млн л	в т.ч. вироблене для власних потреб, млн л*	Обсяги споживання придбаного алкоголю, млн л	Обсяг акцизу, млн грн
Пиво	2 050		2 050	5 699
Міцні напої	582	300	282	14 321
Вино	383	100	283	2 321

* Включає виробництво горілки і вина в домашніх умовах для власного споживання.

Джерело: International Wine and Spirits Research (IWSR) <https://www.theiwsr.com/country-reports/>

Офіційні обсяги українського імпорту алкогольних напоїв практично збігаються з даними дзеркальної статистики країн-партнерів (табл. 30). Це свідчить про відсутність контрабанди алкоголю в Україну, адже експортери офіційно декларують свій експорт, щоб не сплачувати акцизу в своїй країні.

Таблиця 30. Обсяги імпорту алкогольних напоїв в Україну в 2018 р., ТИС. ТОНН

Продукція	Обсяги імпорту за даними Держстату	Обсяги імпорту за дзеркальною статистикою країн-партнерів	Відхилення
Пиво	42	43	1
Вино	57	58	1
Міцний алкоголь	20	19	-1

Джерело: Держстат, статистичні агентства країн-партнерів.

* Компанія International Wine and Spirits Research (IWSR) є міжнародною консалтинговою компанією, що спеціалізується на дослідженнях ринку алкогольної продукції.

Обсяги акцизів на виробництво та імпорт алкогольних напоїв в Україні в 2018 р. наведено в таблиці 31. Як свідчать розрахунки, рівень сплати акцизів на алкоголь у 2018 р. становив 62 %, а обсяг недоотриманого акцизного податку становив 8,4 млрд грн.

Найбільша недоплата акцизу спостерігається у виробництві міцного алкоголю (7,2 млрд грн), насамперед горілки, яку виробляють із тіньового спирту. Тут рівень справляння акцизу становив лише 46%, тобто кожна друга пляшка горілки вітчизняного виробництва реалізувалася без сплати цього податку. Тіньове пиво і вино виробляють на власних потужностях заклади відпочинку (кафе, ресторани).

Таблиця 31. Розрахунок акцизного податку на виробництво та імпорт алкогольних напоїв в Україні в 2018 р., млн грн

Показник	Фактично сплачені акцизи	Оцінка реального стану	Різниця	Рівень надходжень, %
Акциз на виробництво пива (2,78 грн/л)	4 701	5 599	898	84
Акциз на виробництво міцних напоїв (126,96 грн/л 100% спирту)	6 179	13 338	7 159	46
Акциз на виробництво вина (8,02 грн/л)	1 492	1 849	357	81
Акциз на імпорт пива (2,78 грн/л)	100	100	0	100
Акциз на імпорт міцних напоїв (126,96 грн/л 100% спирт)	983	983	0	100
Акциз на імпорт вина (8,02 грн/л)	472	472	0	100
Разом акцизу	13 927	22 341	8 414	62

Тютюнові вироби. Україна входить до країн із значними обсягами споживання сигарет на душу населення. За міжнародними оцінками, споживання сигарет в Україні в 2016 р. становило 1 849 на рік у розрахунку на 1 жителя*, що еквівалентно 78 млрд шт. загалом по країні. У 2018 р. порівняно з 2016 р. споживання сигарет в Україні скоротилося на 11 % (до 69 млрд шт.), головним чином, через зростання ціни після підвищення акцизу.

Порівняння офіційних обсягів українського імпорту сигарет із даними дзеркальної статистики країн-партнерів свідчить про наявність контрабанди сигарет у 2018 р. в обсязі 304 млн шт. (табл. 32).

* <https://tobaccoatlas.org/topic/consumption/>

Таблиця 32. Обсяги імпорту сигарет в Україну в 2018 р., млн шт.

Продукція	Обсяги імпорту за даними Держстату	Обсяги імпорту за дзеркальною статистикою країн-партнерів	Відхилення
Сигарети з фільтром і без фільтру	1 206	1 510	304

Джерело: Держстат, статистичні агентства країн-партнерів.

Обсяги акцизів на виробництво та імпорт сигарет за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару в 2018 р. наведено в таблиці 33. Як свідчать розрахунки, загальна сума недоплати акцизного податку на сигарети в 2018 р. становила 7,5 млрд грн., а рівень сплати акцизу – 81%.

Найбільший обсяг недоплати в сегменті спостерігався у виробництві сигарет (7,2 млрд грн). Тут слід зазначити, що в Україні основними виробниками сигарет є чотири великі транснаціональні компанії. Частина недоотриманого акцизного податку обумовлена тим, що корпорації в перші місяці 2018 р. реалізували продукцію з акцизними марками, які були закуплені в 2017 р., щоб знизити вплив зростання акцизу на 30% в 2018 р. на ціну виробів.

Також в Україні продаються в значних обсягах сигарети, які вироблені на невідконтрольній території ОРДЛО. Тютюнові фабрики в Донецьку та Луганську отримують значні обсяги тютюну з Росії. Так, в 2018 році російський експорт тютюнової сировини в Україну становив 1,2 тис. тонн в 2018 р. і отримувачами були компанії, зареєстровані на тимчасово окупованій території ОРДЛО. Водночас, офіційний український імпорт тютюнової сировини з Росії був майже відсутній. Поставки сигарет з території ОРДЛО здійснюються контрабандою і не фіксуються в жодній статистиці.

Таблиця 33. Розрахунок акцизного податку на виробництво та імпорт сигарет в Україні в 2018 р., млн грн

Показник	Фактично сплачені акцизи	Оцінка реального стану	Різниця	Рівень надходжень, %
Акциз на виробництво (577,98 грн/1000 сигарет)	31 817	39 014	7 197	82%
Акциз на імпорт (577,98 грн/1000 сигарет)	565	867	302	65%
Разом	32 382	39 881	7 499	81%

Джерело: Держстат, статистичні агентства країн-партнерів.

8. Розрахунок акцизного податку з вироблених в Україні та ввезених на митну територію України нафтопродуктів, розрахунок плати за користування надрами для видобування нафти, газового конденсату і природного газу

У 2018 р. зведений бюджет України отримав 58,9 млрд грн акцизного податку з виробництва та імпорту нафтопродуктів – 11,6 млрд грн та 47,3 млрд грн відповідно.

Обсяги рентного податку за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату становили 11,8 млрд грн, у т.ч. за видобування нафти – 5,8 млрд грн; видобування природного газу – 29,4 млрд грн; видобування газового конденсату – 3,6 млрд грн.

Таблиця 34. Ставки акцизного податку на видобуток нафти, газового конденсату, природного газу та на виробництво та імпорт нафтопродуктів у 2018 р.

Показник	Ставка податку / плата за надра
Виробництво та імпорт нафтопродуктів	
бензин	213,5 євро/1000 л (9800 грн/тонну)
дизпаливо і мазут	139,5 євро/1000 л (5600 грн/тонну)
скраплений газ	52 євро/1000 л (3050 грн/тонну)
авіаційне паливо	23 євро/1000 л (920 грн/тонну)
Видобуток нафти	- 29 % від ціни для нафти, видобутої з глибини до 5000 м; - 14 % від ціни для нафти, видобутої з глибини понад 5000 м.
Видобуток газового конденсату	- 45 % від ціни для конденсату, видобутого з глибини до 5000 м; - 21 % від ціни для конденсату, видобутого з глибини понад 5000 м
Видобуток природного газу	- 29 % від ціни для природного газу, видобутого з глибини до 5000 м; - 14 % від ціни для природного газу, видобутого з глибини понад 5000 м; - 70 % від ціни для природного газу, видобутого під час виконання договорів про спільну діяльність

Джерело: Податковий кодекс України

Слід зазначити, що основна частка нафти, газового конденсату і природного газу в Україні в 2018 р. видобувалася на глибині до 5 тис. метрів.

Методологія розрахунків недоотриманих сум акцизного податку на нафтопродукти та плати за надра була наступною:

1. Визначення реальних обсягів споживання нафтопродуктів в Україні на базі ринкової інформації маркетингових компаній.
2. Визначення реальних обсягів експорту-імпорту нафти і нафтопродуктів на основі дзеркальної зовнішньоторгової статистики країн-партнерів.
3. Розрахунок реальних обсягів виробництва нафтопродуктів в Україні за формулою: споживання – імпорт + експорт.
4. Розрахунок реальних обсягів видобутку нафти і конденсату, виходячи з реальних обсягів виробництва нафтопродуктів в Україні.
5. Розрахунок реальних обсягів податку на надра (видобуток нафти, конденсату, природного газу) та акцизів на виробництво та імпорт нафтопродуктів.

Обсяги споживання нафтопродуктів в Україні в 2018 р. наведені в таблиці 35.

Щодо споживання дизпалива, слід зазначити, що протягом 2016–2018 рр. до нього домішували авіапаливо, яке має нижче акцизне навантаження (відповідно, 139,5 і 23 євро/1000 л). У 2018 р. сумарна пропозиція авіапалива на ринку (виробництво + імпорт) становила 790 тис. тонн, тоді як фактичні обсяги його споживання цивільними і військовими авіапідприємствами були в межах 350 тис. тонн. Інша частина авіапалива (майже 440 тис. тонн) використовувалася для змішування з дизпаливом. Тому до обсягів споживання власне дизпалива (6,67 млн тонн) були додані ці обсяги авіапалива (440 тис. тонн). Також у 2018 р. різко знизилася споживання мазуту (із 350 тис. тонн до 120 тис. тонн) внаслідок введення заборони використовувати в Україні з 2018 р. продукцію з вмістом сірки >1 %.

Таблиця 35. Обсяги споживання нафтопродуктів в Україні в 2018 р., тис. тонн

Продукція	Обсяги, тис. тонн
Бензин	2 000
Дизпаливо	7 100
Скrapлений газ	1 875
Авіаційне паливо	350
Мазут	120

Джерело: розраховано за інформацією «Консалтингової групи А-95» та НТЦ «Психея».

Порівняння офіційних обсягів українського імпорту нафтопродуктів із даними дзеркальної статистики країн-партнерів свідчить про незначні обсяги контрабанди нафтопродуктів, переважно в сегменті дизпалива (табл. 36).

Таблиця 36. Обсяги імпорту нафтопродуктів в Україну в 2018 р., тис. тонн

Продукція	Обсяги імпорту за даними Держстату	Обсяги імпорту за даними дзеркальної статистики країн-партнерів	Відхилення
Бензин	1 097	1 101	4
Дизпаливо	5 805	5 887	82
Мазут	19	19	0
Скrapлений газ	1 316	1 321	5
Авіапаливо	566	574	8
Разом	8 803	8 902	99

Джерело: Держстат, статистичні агентства країн-партнерів.

У таблиці 37 наведено розрахунок обсягів споживання нафтопродуктів вітчизняного виробництва. Для коректності розрахунків обсяги імпорту дизпалива містять дані щодо імпорту авіапалива, яке використовувалося для змішування з дизпаливом на вітчизняних нафтосховищах. Відповідно, ці обсяги авіапалива були виключені з обсягів його імпорту.

Таблиця 37. Розрахунок обсягів споживання в Україні нафтопродуктів вітчизняного виробництва в 2018 р., тис. тонн

Продукція	Загальні обсяги споживання	Обсяги імпорту за даними дзеркальної статистики країн-партнерів	Обсяги споживання продукції внутрішнього виробництва
Бензин	2 000	1 101	899
Дизпаливо	7 100	6 327*	773
Мазут	120	19	101
Скrapлений газ	1 875	1 321	554
Авіапаливо	350	134**	216

* включає імпорт авіапалива в обсязі 440 тис. тонн, що додавалося до дизпалива.

**не включає 440 тис. тонн імпорту авіапалива, що використовувалося як дизпаливо.

У таблиці 38 приведено розрахунок обсягів акцизів на нафтопродукти вітчизняного та іноземного виробництва, які необхідно було сплатити в 2018 р., та порівняння з фактично сплаченим акцизом.

Загалом, рівень сплати акцизу становив 89 %, і сумарно недоотримано 7,3 млрд грн. Основна недоплата пов'язана із внутрішнім виробництвом нафтопродуктів, головним чином, через змішування на нафтосховищах дизпалива з авіапаливом, що має менше акцизне навантаження.

Також в Україні працюють невеликі нелегальні НПЗ, які щорічно виробляють до 300 тис. тонн сурогатного бензину і дизпалива без сплати акцизу. Такі виробництва в, основному, розташовані неподалік місць нафтовидобутку і за готівку купують необліковані нафту та газовий конденсат (до 300 тис. тонн/рік).

Таблиця 38. Розрахунок обсягу недоотриманих сум акцизного податку на нафтопродукти в 2018 р., млн грн

Продукція / показник	Внутрішнє виробництво	Імпорт	Разом
Бензин	8 810	10 790	19 600
Дизпаливо	7 124	32 622	39 746
Мазут	566	106	672
Скраплений газ	1 690	4 029	5 719
Авіапаливо	200	124	324
Разом до сплати	18 389	47 671	66 061
Фактично сплачено	11 545	47 275	58 820
Недобір акцизу	6 844	396	7 241
Рівень збору, %	63	99	89

Джерело: зведений бюджет України за 2018 рік

У таблиці 39 наведено розрахунок сум ренти на видобуток нафти, газового конденсату і природного газу. Слід зазначити, що обсяги видобутку нафти і газового конденсату включають тінювий видобуток в обсязі, відповідно, 200 тис. тонн і 100 тис. тонн, які поставляються на міні-НПЗ та не враховуються офіційною статистикою.

Рівень надходження ренти в 2018 р. становив 90 %, бюджет недоотримав 4,3 млрд грн.

Таблиця 39. Обсяги сплати рентної плати за користування надрами для видобування нафти, газового конденсату і природного газу в 2018 р.

Продукція	Обсяги видобутку, тис. тонн (млрд м ³)	Фактично сплачено рента, млн грн	Оцінка реального стану, млн грн	Рівень надходжень, %
Нафта	1 824	5 806	6 885	84
Газовий конденсат	769	3 560	4 651	77
Природний газ	20,267	29 374	31 484	93
Разом		38 740	43 020	90

Джерело: зведений бюджет України за 2018 рік, розрахунки

9. Плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення в 2018 р.

У 2018 р. зведений бюджет України отримав 4,6 млрд грн плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

У таблиці 40 наведено ставки плати за користування цими надрами, що діяли в Україні у зазначеному році.

Таблиця 40. Ставки плати за користування надрами для видобування основних видів корисних копалин загальнодержавного значення у 2018 р.

Групи корисних копалин, що надані у користування надрами гірничому підприємству	Ставка плати, % від вартості товарної продукції гірничого підприємства
Рудні корисні копалини	
Чорні метали (крім залізної руди), кольорові та леговані метали	5,00
Залізна руда	8,00
Урановмісні (в технологічному розчині)	5,00
Інші, ніж урановмісні, чорних, кольорових та легованих металів	5,00
Енергетичні корисні копалини	
Вугілля:	
коксівне	1,50
енергетичне	0,75

Групи корисних копалин, що надані у користування надрами гірничому підприємству	Ставка плати, % від вартості товарної продукції гірничого підприємства
антрацит	1,00
буре	1,00
Торф	1,00
Неенергетичні, нерудні, крім бурштину	5,00
Бурштин	25,00

Джерело: Податковий кодекс України

Розрахунок здійснено щодо основних корисних копалин, обсяги видобутку яких є істотними. Для оцінки бази оподаткування використовувалися офіційні дані Державної служби статистики України та галузевих асоціацій про обсяги видобутку корисних копалин. Там, де це було можливо, дані уточнювалися з використанням інформації щодо обсягів споживання цієї продукції. Насамперед, це стосується основних будматеріалів (пісок і щебінь) та бурштину.

Оцінка реальних обсягів видобутку піску і щебеню здійснювалася через розрахунок обсягів їх споживання у будівництві автодоріг та у виробництві бетону і залізобетонних виробів. Видобуток бурштину оцінювався згідно з оцінками його неофіційних поставок в інші країни, зокрема в Польщу. Для вугілля і рудної сировини за базу оподаткування взято дані про виробництво товарної продукції. Результати розрахунків наведено в таблиці 41.

Таблиця 41. Розрахунок обсягів надходження плати за користування надрами до зведеного бюджету в 2018 р.

Назва корисної копалини / показник	Офіційні обсяги виробництва в Україні, млн тонн	Оцінка обсягів виробництва, млн тонн	Ринкова ціна, грн/тону	Ставки плати, % від ціни	Розрахункові обсяги надходжень до бюджету, тис. грн
Вугілля енергетичне (концентрат)	20,5	20,5	1710	0,75	262,9
Вугілля коксівне (концентрат)	2,7	2,7	2540	1,5	102,9
Товарна залізородна сировина	70,1	70,1	955	8	5 355,6
Марганцева сировина (концентрат, агломерат)	1,5	1,5	1255	5	94,1
Каолін первинний	2,24	2,24	870	5	97,4
Пісок	15,3	19,7	65	5	64,0

Назва корисної копалини / показник	Офіційні обсяги виробництва в Україні, млн тонн	Оцінка обсягів виробництва, млн тонн	Ринкова ціна, грн/тону	Ставки плати, % від ціни	Розрахункові обсяги надходжень до бюджету, тис. грн
Щебінь	60,4	67,9	80	5	271,6
Бурштин	6 тонн	300 тонн	22,5 млн грн/ тону	25	1 687,5
Всього					7 936
Факт					4 643
Рівень збору, %					59%

Джерело: Держстат, розрахунок через обсяги споживання, цінова інформація суб'єктів ринку

10. Розрахунок плати юридичних осіб за оренду земель сільськогосподарського призначення у 2018 р.

За інформацією Держгеокадастру, загальна площа сільськогосподарських земель державної і комунальної форми власності в Україні в 2018 р. становила 10,5 млн га, з яких 9,5 млн га передано в оренду юридичним особам*. Обсяги отриманої орендної плати від юридичних осіб у 2018 р. становили 15,3 млрд грн, або в середньому 1610 грн/га.

Фактична орендна плата, яку виплачували приватним власникам земельних паїв (з урахуванням ринкової вартості виданої в рахунок оплати продукції), становила 2 643 грн/га.

З огляду на це, розрахунковий обсяг плати за оренду земель сільськогосподарського призначення від юридичних осіб у 2018 р. становить:

$2643 \text{ грн/га} \times 9,5 \text{ млн га} = 25,1 \text{ млрд грн.}$

Таким чином, обсяг недоплати юридичних осіб за оренду земель сільськогосподарського призначення в 2018 р. становив $25,1 - 15,3 = 9,8 \text{ млрд. грн.}$

* Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/info/statystyka/>

ДОДАТОК 3. РОЗРАХУНОК ГРОШОВИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА КІНЕЦЬ 2018 Р.

За даними НБУ (дослідження міжнародної інвестиційної позиції за 2004 р.), у 2004 р. обсяги готівкової валюти в Україні становили 12 млрд дол. США.

1. Приплив готівкової валюти в Україну в 2004–2018 рр. (табл. 1):

- нетто-завезення готівки банками - 44 млрд дол. США;
- завезення готівки заробітчанами - 25 млрд дол. США;
- завезення готівки зарубіжними туристами - 5 млрд дол. США.

Загальний обсяг припливу готівкової валюти в Україну в 2004–2018 рр. становив 74 млрд дол. США.

**Таблиця 1. Надходження готівкової валюти в Україну в 2004–2018 рр.,
млн дол. США**

Рік	Нетто-завезення готівкових дол. США банками	Завезення готівки заробітчанами неформальними каналами	Завезення готівки зарубіжними туристами	Разом
2004	1 955	~800 млн дол. США/рік	~300 млн дол. США/рік	~4 500 млн дол. США/рік
2005	3 710			
2006	4 155			
2007	5 210			
2008	6 172	805		8 985
2009	5 365	713	~350 млн дол. США/рік	8 087
2010	6 110	777		8 897
2011	6 915	963		9 889
2012	5 252	1 035		8 299
2013	4 110	1 160	~300 млн дол. США/рік	7 283
2014	3 221	889		6 124
2015	-3 210	2 623		-287
2016	-2 110	3 045	~450 млн дол. США/рік	1 385
2017	-1 550	4 426		3 326
2018	-1 300	5 436		4 586
2014-2018	44 005	~25 000	~5 150	74 155

Джерело: НБУ.

Згідно з офіційними даними НБУ, населення України протягом 2004–2018 рр. придбало валюти на 57 млрд дол. США більше, ніж продало (табл. 2). Основне перевищення обсягів купівлі валюти над її продажем спостерігалось в 2010–2012 рр. (33,3 млрд дол. США). Протягом останніх років населення продає більше валюти, ніж купує (головним чином, обмінюються гроші заробітчани).

Таблиця 2. Обсяги купівлі-продажу іноземної валюти населенням у 2004-2018 рр.

Рік	Купівля валюти у населення, млн дол. США	Продаж валюти населенню, млн дол. США	Сальдо, млн дол. США
2004	11 912	13 248	1 336
2005	7 842	10 289	2 446
2006	16 823	20 414	3 591
2007	28 489	32 773	4 284
2008	30 049	36 154	6 106
2009	13 531	21 915	8 384
2010	16 583	26 316	9 733
2011	18 250	31 694	13 444
2012	15 058	25 247	10 189
2013	16 332	19 209	2 877
2014	5 612	8 022	2 410
2015	2 266	666	-1 600
2016	3 223	749	-2 474
2017	7 689	5 560	-2 129
2018	11 070	9 604	-1 466
Разом	204 729	261 860	57 131

Джерело: НБУ

2. Відплив готівкової валюти з України в 2004-2018 рр. (оцінка та розрахунок):

- витрати під час поїздок за кордон (туризм, приватні поїздки – 1–1,8 млрд дол. США/рік, або в середньому 1,5 млрд дол. США/рік) – 23 млрд дол. США;
- розрахунки за контрабандний імпорт товарів (200–400 млн дол. США/рік, або в середньому 300 млн дол. США/рік) – 4,5 млрд дол. США;
- витрати на придбання наркотиків (річний обсяг оцінюється в 200-500 млн дол. США, або в середньому 350 млн дол. США/рік) – 5,5 млрд дол. США.

Загальний обсяг відпливу готівкової валюти з України в 2004–2018 рр. – 33 млрд дол. США.

3. Зміна загального обсягу валютних депозитів в Україні в 2004–2018 рр.:

- Валютні депозити на кінець 2004 р. – 4,0 млрд дол. США;
- Валютні депозити на кінець 2018 р. – 8,6 млрд дол. США;
- Приріст валютних депозитів у 2004–2018 рр. – 4,6 млрд дол. США.

4. Готівкова валюта в населення станом на кінець 2018 р.

Формула розрахунку: залишок валюти в 2004 р. + приплив валюти в 2004–2018 рр. – відплив валюти в 2004–2018 рр. – приріст валютних депозитів в 2004–2018 рр.

$$12 + 74 - 33 - 4,6 = 48 \text{ млрд дол. США}$$

5. Заощадження населення у готівковій гривні в 2018 р.:

- готівка в обігу (M0) – 352 млрд грн;
- місячні витрати населення (оборотні кошти) – 214 млрд грн/міс.;
- заощадження населення у готівковій гривні – 138 млрд грн.

6. Гривневі депозити населення станом на кінець 2018 р. – 269 млрд грн.

7. Загальний обсяг грошових заощаджень у населення

Формула розрахунку: готівкова валюта + депозити у валюті + готівкова гривня + депозити у гривні = 48 млрд дол. США + 8,6 млрд дол. США + 138 млрд грн + 269 млрд грн = 57 млрд дол. США + 407 млрд грн

Таблиця 3. Розрахунок грошових заощаджень населення України станом на кінець 2018 р.

Показник (стаття)	Значення	Примітка
Готівкова валюта в Україні в 2004 р., млрд дол. США	12	Дані дослідження НБУ
Приплив готівкової валюти в Україну в 2004–2018 рр., млрд дол. США:		
Нетто-завезення готівки банками	44	Дані НБУ, включає період 2004-2018 рр.
Привезення готівки заробітчанами	25	Дані НБУ
Привезення готівки зарубіжними туристами	5	

Показник (стаття)	Значення	Примітка
Загальний обсяг припливу готівкової валюти в 2004–2018 рр., млрд дол. США	74	
Відплив готівкової валюти з України в 2004–2018 рр., млрд дол. США		
Витрати під час поїздок за кордон (туризм, приватні поїздки)	-23	1-1,8 млрд /рік, або в середньому 1,5 млрд /рік
Розрахунки за контрабандний імпорт товарів	-4,5	200-400 млн /рік, або в середньому 300 млн /рік
Витрати на придбання наркотиків	-5,5	Річний обсяг оцінюється в 200-500 млн , або в середньому 350 млн /рік
Загальний обсяг відпливу готівкової валюти в 2004–2018 рр., млрд дол. США	-33	
Зміна обсягу валютних депозитів в 2004–2018 рр., млрд дол. США	4,6	
Готівкова валюта в населення в 2018 р., млрд дол. США	48	Розрахунок
Заощадження у готівковій гривні в населення в 2018 р., млрд грн	138	Готівка в обігу (M0) – 352 млрд грн Місячні витрати населення – 214 млрд грн./міс. (оборотні кошти)
Валютні депозити населення на кінець 2018 р., млрд дол. США	8,6	Дані НБУ
Гривневі депозити населення на кінець 2018 р., млрд грн	269	
Загальний обсяг грошових заощаджень населення	~57 млрд дол. США + ~407 млрд грн	

ДОДАТОК 4. ОПИС ЗАСТОСОВАНОГО АПАРАТУ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ РОЗРАХУНКІВ

Для прогнозування темпів зростання та структурних зрушень в економіці України до 2030 р. на базі двох варіантів сценарних умов використовувався інструментарій таблиці «витрати-випуск» за 2017 р., розробленої в основних цінах по 42 видах економічної діяльності^{*}. Таблиця є невід’ємною складовою системи національних рахунків і поєднує вартісні показники за ВЕД з макроекономічними агрегатами, надає комплексну характеристику процесів в економічній системі країни загалом і в окремих її складових, надає можливість виявляти макроекономічні диспропорції. Зазначена модель відображає балансові співвідношення між виробництвом продукції та сукупною потребою в ній, показує, як продукт окремих ВЕД використовується для проміжного та кінцевого споживання, нагромадження та експорту.

На базі звітної моделі було побудовано розрахункову модель, яка дозволяє визначати зміни в випуску, проміжному споживанні, виходячи із сценарних умов прогнозування, які задавались у модель через зміни у векторах кінцевого попиту, експорту, в матриці і векторах імпорту, а також у матриці коефіцієнтів прямих витрат. Модель дозволяє врахувати технологічну взаємозалежність усіх видів діяльності і встановити, як задані сценарні умови (а саме: динаміка експорту, кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління, валового нагромадження основного капіталу, імпортомісткості, валової доданої вартості по секторах тощо) вплинуть на обсяги проміжного споживання, випуску, валової доданої вартості по кожному окремому ВЕД.

Для розрахунку динаміки доданої вартості та ВВП в 2019–2030 рр., вкладу структурних елементів (за методом кінцевого використання) в середньорічні темпи зростання ВВП використовувалися також матриця торгово-транспортної націнки, матриця податків і субсидій на продукти.

Використання згаданої розрахункової моделі дозволяє оцінити вірогідні (альтернативні) сценарії розвитку економіки, здійснити імітаційні та прогнозні розрахунки, побачити не тільки зміни в обсягах випуску і його вартісній структурі, а й усі структурні зміни, що відбудуться за прогнозний період (у нашому випадку – за період 2019–2030 рр.).

---

* Держстат. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ3_u.htm

Для оцінки ресурсної достатності варіантів прогнозного сценарію щодо валового нагромадження капіталу і його випередження в темпах відносно ВВП (особливо наявності значних відхилень між валовим заощадженням та валовим нагромадженням капіталу) проводилися рамкові розрахунки ряду прогнозних показників інституційних секторів економіки, а саме: валового наявного доходу, споживчих витрат, валового заощадження, валового нагромадження капіталу та чистого кредитування (+) або запозичення (-). Це дозволило всебічно перевіряти реальність прогнозу, враховуючи формування ресурсів для споживчих витрат та капіталоутворень по кожному з векторів, а також побачити процес зростання боргу по роках з 2019 по 2030 рр. Тобто, якщо борг зростає меншими темпами, ніж ВВП, то рівень боргу відносно ВВП зменшується, і навпаки. Результати рамкових та модельних розрахунків проводилися в декілька ітерацій для повного взаємоузгодження показників.

Підготовчий період у частині формування сценарних умов передбачав здійснення попереднього аналізу структурних тенденцій, сформованих за ретроспективний період у матрицях та векторах звітних таблиць; детальний аналіз можливостей щодо зростання експорту та зменшення імпорту по окремих ВЕД (із експертною оцінкою параметрів змін по конкретних продуктах), обґрунтування прогнозних змін у матрицях проміжного споживання та імпорту, детального ретроспективного аналізу факторів, що впливали на динаміку та структурні зміни кожного компонента векторів кінцевого споживання, валового нагромадження та експорту.

ДОДАТОК 5. МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЗА АГРОІТ-СЦЕНАРІЄМ: ВИХІДНІ УМОВИ

Розвиток сільського господарства і ІТ-сектору задається через зростання випуску продукції та послуг, майже весь приріст якого в період з 2019 по 2030 рр. експортується. Середньорічні темпи зростання експорту сільськогосподарської продукції та ІТ-послуг становлять відповідно 4,1 % та 9,3 %. Подальше ослаблення обробного сектору було задане через зменшення обсягів його експорту на 0,5 % в середньому за рік та через зростання частки імпорту продукції переробної промисловості в кінцевому і проміжному споживанні в Україні з поточних 67 % до 77 % в 2030 р.

Також було задане щорічне зростання валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) на 3 % з міркувань мінімально необхідних витрат на підтримку інфраструктури та виробничих фондів, які перебувають у критичному стані зношеності. Це 336 млрд дол. США протягом наступних 12 років, коли за 12 попередніх ВНОК становив 310 млрд дол. США.

Витрати ДГ та ЗДУ зростають на 0,9-1,0 % щорічно. Зростання було задано на такому рівні з тим, щоб побачити здатність економіки забезпечити хоча б це мінімальне зростання за АгроІТ-сценарієм.

Фактичні значення та припущення моделі за умови реалізації АгроІТ-сценарію

Показники за період	факт	АгроІТ*	довідково
	2007–2018	2019–2030	2010–2018
ВНОК, млрд дол. США	310	336	202
Середньорічний ВНОК, млрд дол. США	25,8	28,0	22,4
Середньорічне зростання ВНОК (CAGR), %	-2,7	3,0	1,9
Середньорічне зростання кінцевого споживання ДГ (CAGR), %	3,2	0,9	2,9
Середньорічне зростання кінцевого споживання ЗДУ (CAGR), %	1,1	1,0	1,4
Середньорічний темп зростання експорту сільгосппродукції	12,3	4,1	5,3

Показники за період	факт	АгроIT*	довідково
	2007–2018	2019–2030	2010–2018
Середньорічний темп зростання експорту обробної промисловості	-3,9	-0,5	-4,1
Середньорічний темп зростання експорту IT-послуг	34,7	9,3	29,9
Показники за рік	2018	2030	2007
Імпортостіть ВНОК, %	39,0	44,3	33,5
Імпортостіть кінцевого споживання сектору ЗДУ, %	4,0	4,5	1,7
Імпортостіть кінцевого споживання ДГ, %	27,5	29,9	16,4
Імпортостіть проміжного споживання, %	26,9	30,8	24,5

* реальні зміни показників (розраховані при незмінних цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.)

ДОДАТОК 6. ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ПРОМИСЛОВОСТІ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

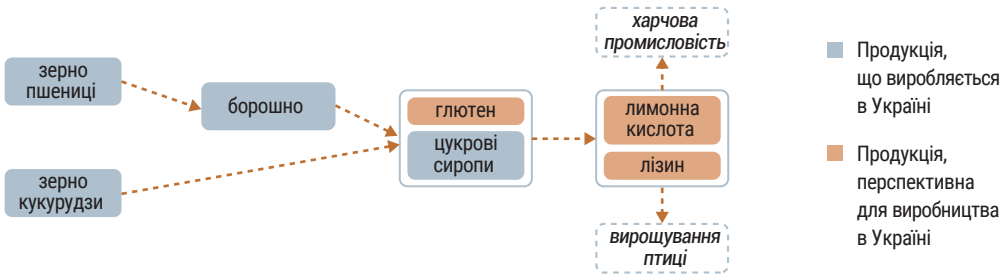
Країна	Цілі економічної політики	Інструмент	Суб'єкт реалізації
Польща	Підтримка інноваційної економіки	<ul style="list-style-type: none"> Державні гранти на часткове (до 70%) відшкодування інвестицій на здійснення НДДКР та створення нових робочих місць у сфері НДДКР 	Національний центр досліджень та розробок (Narodowe Centrum Badań i Rozwoju - NCBR) та Агенство з розвитку промисловості (Agencia Rozwoju Przemysłu – ARP)
	Модернізація постіндустріальних регіонів; нові робочі місця; залучення іноземних інвестицій	<ul style="list-style-type: none"> Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) Звільнення підприємств у СЕЗ від сплати податку на прибуток з метою часткової компенсації інвестиційних витрат Забезпечення інфраструктурою в СЕЗ та технопарках Звільнення підприємств від податку на нерухомість Надання інвестиційних грантів і субсидій 	СЕЗ управляються комерційними компаніями, які контролюються державним казначейством або місцевою виконавчою владою
Туреччина	Нарощування обсягів експорту; нові робочі місця	Створення вільних експортних зон із: <ul style="list-style-type: none"> спеціальним митним режимом (звільнення від ПДВ придбання виробничого обладнання, сировини, комплектуючих); звільненням від податку на прибуток та податку на зарплату працівників (у випадку експорту не менш як 85 % продукції). 	Міністерство економіки Туреччини Звільнення підприємств від податку на нерухомість надають муніципальні ради (rada gminy)
	Підвищення технологічної укладності економіки	Створення зон технологічного розвитку зі звільненням підприємств від: <ul style="list-style-type: none"> податку на прибуток; ПДВ на розроблене програмне забезпечення; оподаткування доходів 10 % працівників Компенсація державою 50 % внесків на соціальне страхування 	Міністерство економіки Туреччини
	Підвищення рівня зайнятості у промисловості	Створення промислових зон з такими умовами: <ul style="list-style-type: none"> забезпечення підприємств необхідною інфраструктурою; зниження вартості води, природного газу, послуг зв'язку; забезпечення працівників підприємств об'єктами соціальної сфери; звільнення на 5 років від податку на нерухомість та від податку на тверді відходи 	Міністерство економіки Туреччини

Країна	Цілі економічної політики	Інструмент	Суб'єкт реалізації
Німеччина	Підтримка інноваційної економіки	<ul style="list-style-type: none"> Надання субсидій підприємствам, які займаються інноваційними розробками Пільгове кредитування R&D всіх типів підприємств Державне фінансування технологічних стартапів Створення венчурних інвестиційних фондів державної форми власності 	European Investment Bank (EIB) у співпраці з земельними банками, The KfW Bankengruppe – пільгове кредитування. Окрім головного банку, кожна земля в Німеччині має свій банк розвитку, який надає пільгові кредити. Виконавчі органи окремих земель у Німеччині
	Створення нових робочих місць	<ul style="list-style-type: none"> Гранти та консультаційна підтримка при рекрутингу персоналу Субсидії на зарплату при прийомі на роботу безробітних Гранти на тренінги персоналу Інвестиційні гранти і субсидії 	Федеральне агентство Німеччини з питань працевлаштування (Bundesagentur für Arbeit)
	Залучення іноземних інвестицій; модернізація підприємств	<ul style="list-style-type: none"> Надання державними банками пільгових кредитів Надання державних гарантій інвесторам і приватним банкам Створення та розвиток спеціальних економічних зон у Східній Німеччині 	Пільгові кредити – The KfW Bankengruppe в рамках програми державних гарантій

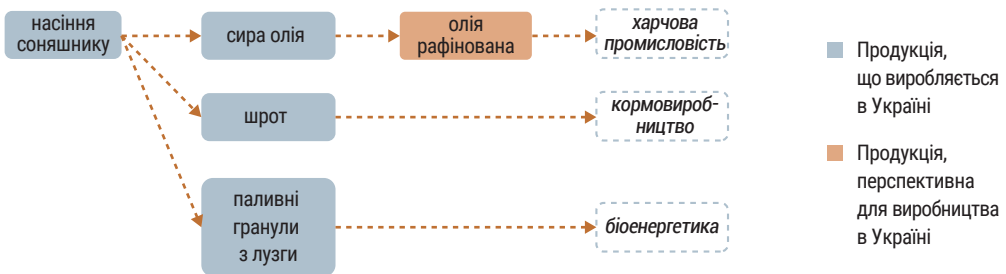
Джерело: NCBR, ARP, Міністерство економіки Туреччини, The KfW Bankengruppe

ДОДАТОК 7. ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ПЕРЕРОБЦІ СИРОВИНИ, ЩО НАЯВНА В УКРАЇНІ

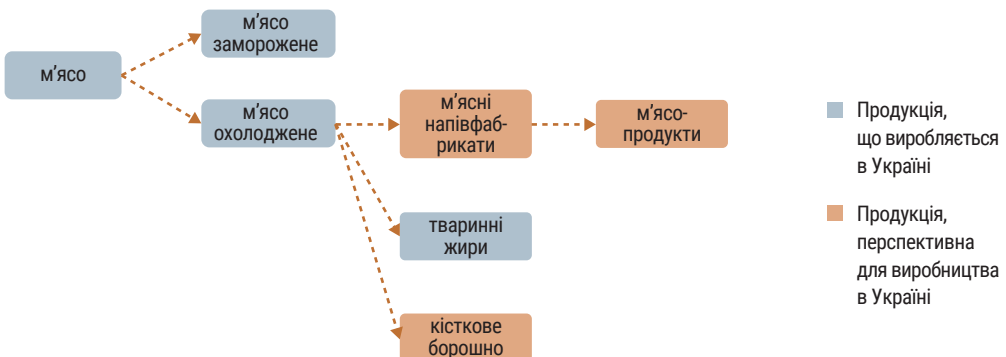
Продуктовий ланцюг переробки зерна

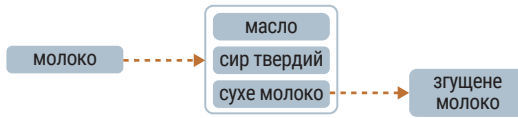
Продуктовий ланцюг переробки насіння соняшнику

Продуктовий ланцюг переробки м'яса

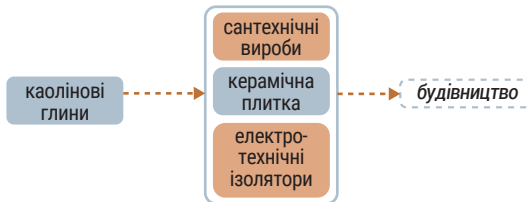

Продуктовий ланцюг переробки молока

- Продукція, що виробляється в Україні
- Продукція, перспективна для виробництва в Україні

Продуктовий ланцюг переробки каолінових глин

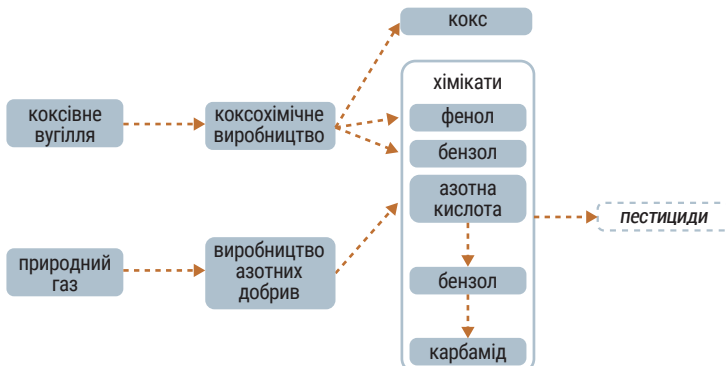
- Продукція, що виробляється в Україні
- Продукція, перспективна для виробництва в Україні

Продуктовий ланцюг виробництва листового флоат-скла і виробів з нього

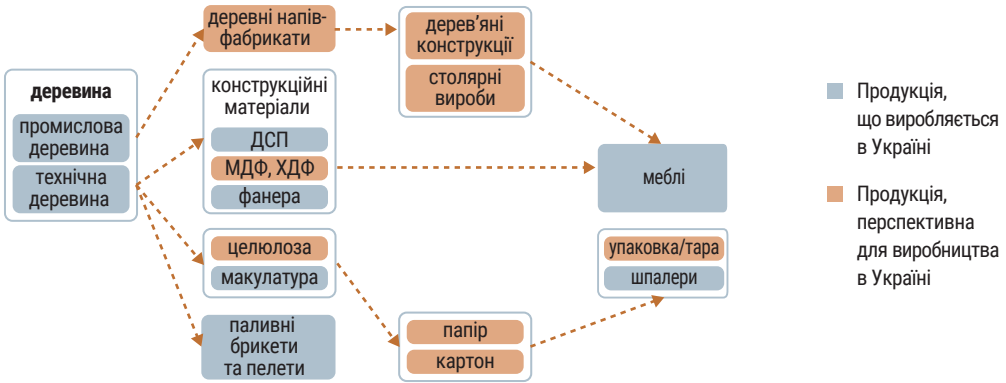
- Продукція, що виробляється в Україні
- Продукція, перспективна для виробництва в Україні

Продуктовий ланцюг виробництва пестицидів

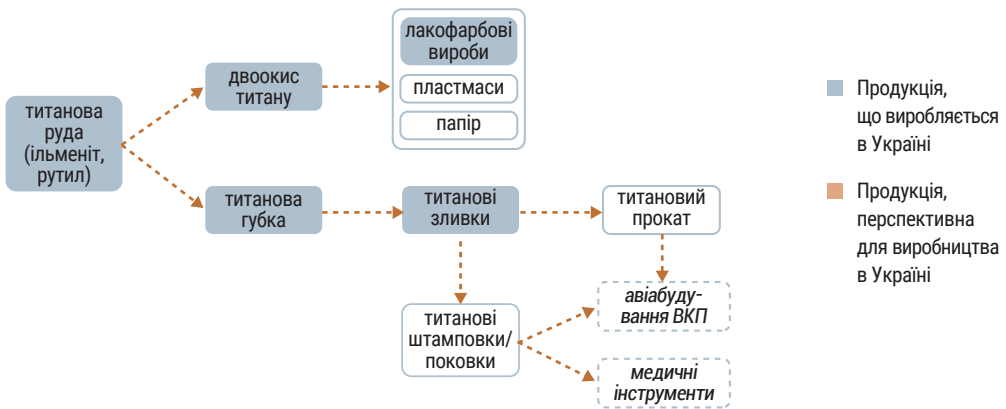

- Продукція, що виробляється в Україні
- Продукція, перспективна для виробництва в Україні

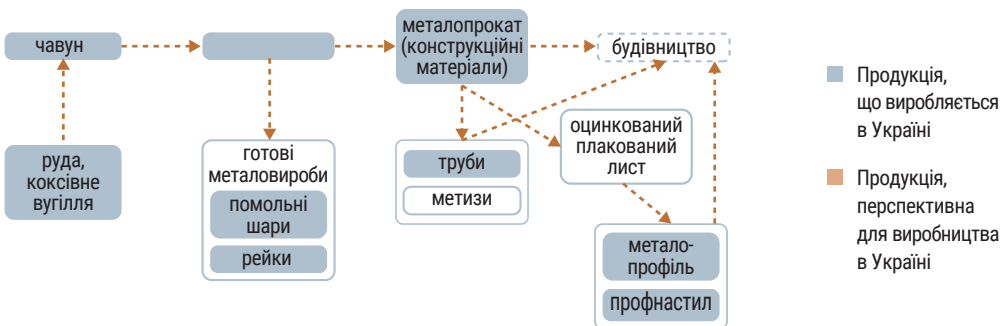
Продуктовий ланцюг переробки деревини

Продуктовий ланцюг титанового виробництва

Продуктовий ланцюг у чорній металургії

ДОДАТОК 8. СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В 2018 Р., МЛН ДОЛ. США

Назва товару / послуги	Реалізація	Експорт	Імпорт	Видиме споживання	Частка імпорту, %
М'ясо законсервоване та м'ясні продукти	2938	673	213	2478	9
Продукція рибна, ракоподібні та молюски, оброблені та законсервовані	194	37	515	673	77
Плоди й овочі, оброблені та законсервовані	686	373	233	547	43
Олії та жири	5582	5571	258	269	96
Продукти молочні	2171	317	96	1950	5
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалі та крохмалепродукти	838	252	124	711	17
Продукція хлібопекарська, макаронна, кондитерська та кулінарна, борошняна	1090	155	85	1019	8
Продукти харчові, інші	2947	834	893	3006	30
Корми готові для тварин	498	16	196	678	29
Напої	2417	286	496	2628	19
Вироби тютюнові	2152	399	386	2138	18
Пряжа та нитки текстильні	14	3	71	83	86
Тканини текстильні	64	10	287	340	84
Послуги щодо кінцевої обробки текстилю	5	0	0	5	0
Вироби текстильні, інші	307	78	352	582	61
Одяг, крім одягу з хутра	440	38	558	960	58
Вироби з хутра	1	0	1	1	50
Вироби трикотажні	54	20	93	128	73
Шкіра дублена та вичинена; вироби дорожні, шорно-сідельні та упряж; хутро вичинене або фарбоване	90	50	101	142	72
Взуття	151	20	296	428	69
Деревина розпиляна чи стругана та вироби з деревини	1633	1286	335	682	49
Маса паперова, папір і картон	321	165	723	878	82
Вироби паперові та картонні	1267	444	396	1219	32
Послуги щодо друкування та послуги, пов'язані з друкуванням	565	1	10	574	2
Послуги щодо тиражування на носіях інформації	0	0	0	0	0

Назва товару / послуги	Реалізація	Експорт	Імпорт	Видиме споживання	Частка імпорту, %
Коксопродукти	1903	105	261	2059	13
Продукти нафтопереробки та тверде паливо	2400	278	6457	8580	75
Речовини хімічні основні, добрива та азотовмісні сполуки, пластмаси й синтетичний каучук у первинних формах	1951	961	3990	4980	80
Пестициди та інші агрохімічні продукти	53	11	969	1011	96
Фарби, лаки та подібні засоби для покриття, друкарські чорнила та суміші для ущільнювання	224	18	326	533	61
Мило та мийні засоби, засоби для чищення й полірування; парфуми та косметичні засоби	332	148	870	1054	83
Продукти хімічні, інші	290	91	541	740	73
Продукція фармацевтична основна	65	21	223	267	84
Препарати фармацевтичні	1203	213	1863	2853	65
Вироби г'умові	253	83	697	867	80
Вироби пластмасові	1893	340	1068	2621	41
Скло та вироби зі скла	483	168	288	603	48
Вироби вогнетривкі	151	19	168	300	56
Матеріали будівельні керамічні	305	90	101	316	32
Вироби порцелянові/фарфорові та керамічні, інші	66	37	64	93	68
Цемент, вапно та гіпс	643	24	53	672	8
Вироби з бетону, гіпсу та цементу	1263	15	34	1281	3
Камінь розпиляний, обтесаний і остаточно оброблений	42	31	16	27	59
Залізо, чавун, сталь і феросплави	12639	9382	1248	4505	28
Труби, трубки, порожністі профілі та фітінги до них, зі сталі	1307	746	215	776	28
Продукти первинного оброблення сталі, інші	447	307	93	233	40
Метали дорогоцінні та інші кольорові метали	1144	476	585	1253	47
Послуги щодо лиття металів	154	3	8	160	5
Вироби конструкційні металеві	665	84	138	719	19
Цистерни, резервуари та вмістища металеві	145	41	147	251	59
Парогенератори, крім водогрійних котлів центрального опалення	62	14	14	61	22
Зброя та боєприпаси	118	0	0	118	0

Назва товару / послуги	Реалізація	Експорт	Імпорт	Видиме споживання	Частка імпорту, %
Послуги щодо кування, пресування, штампування та профілювання металу; порошкова металургія	43	0	0	43	0
Послуги щодо оброблення металу та нанесення покриттів на метал; послуги щодо механічного оброблення	290	0	0	290	0
Вироби ножові та столові прибори, інструменти й металеві вироби загальної призначеності	80	68	443	456	97
Вироби металеві, інші	935	355	555	1135	49
Складники та плати електронні	41	15	712	737	97
Комп'ютери та периферійні пристрої	105	16	805	895	90
Апаратура зв'язку	94	85	1104	1113	99
Апаратура електронна побутова	23	8	325	340	96
Устаткування вимірювальне, випробувальне та навігаційне; годинники всіх видів	291	119	368	539	68
Устаткування радіологічне, електромедичне та електротерапевтичне устаткування	18	10	156	165	95
Прилади оптичні та фотографічне устаткування	43	21	75	97	77
Носії інформації магнітні й оптичні	0	1	7	6	108
Двигуни, генератори та трансформатори електричні	286	151	247	382	65
Апаратура розподільча та керувальна електрична	272	54	291	509	57
Батареї та акумулятори	93	58	110	145	76
Кабелі волоконно-оптичні	17	9	19	27	71
Проводи та кабелі електронні й електричні, інші	341	64	79	356	22
Пристрої електромонтажні	25	22	108	111	97
Устаткування освітлювальне електричне	84	41	142	185	76
Прилади побутові	182	143	736	775	95
Устаткування електричне, інше	264	165	377	476	79
Двигуни та турбіни, крім авіаційних, автомобільних і мотоциклетних двигунів	204	126	278	356	78
Устаткування силове гідравлічне та пневматичне	106	58	74	122	60
Помпи інші та компресори	140	171	272	241	113
Крани та клапани, інші	45	40	196	201	97

Назва товару / послуги	Реалізація	Експорт	Імпорт	Видиме споживання	Частка імпорту, %
Вальниці/підшипники, зубчасті колеса, зубчасті передачі, елементи механічних передач	141	155	329	315	105
Печі та пічні пальники	38	14	82	105	77
Устаткування підймальне та вантажне	216	83	411	544	75
Машини та устаткування конторські/офісні (крім комп'ютерів і периферійних пристроїв)	5	2	67	70	95
Інструмент ручний із силовим урухомлювачем/приводом	0	3	109	107	102
Устаткування холодильне та вентиляційне побутове	246	114	337	469	72
Інші машини та устаткування загального призначення	110	73	442	479	92
Машини сільськогосподарські та лісогосподарські	427	95	1147	1479	78
Машини та верстати для оброблення металу	32	31	267	269	99
Машини й устаткування для металургійної промисловості	226	70	75	231	32
Машини й устаткування для гірничих робіт, робіт у кар'єрі та для будівництва	345	102	621	864	72
Машини й устаткування для виготовлення харчових продуктів і напоїв, для перероблення тютюну	117	40	191	268	71
Машини й устаткування для текстильної, швейної та шкіряної промисловості	1	4	60	57	105
Машини й устаткування для виготовлення паперу та картону	3	3	40	40	99
Машини й устаткування для виготовлення пластмаси та гуми	15	8	69	76	91
Інші машини й устаткування спеціальної призначеності	144	54	227	317	72
Засоби транспортні моторні (крім мотоциклів)	321	38	3085	3369	92
Кузови моторних транспортних засобів; причепа та напівпричепа	67	12	233	287	81
Частини та приладдя до моторних транспортних засобів	662	103	460	1019	45
Судна та човни	59	38	12	33	36
Локомотиви та рухомий склад залізничні	853	248	231	837	28
Апарати літальні повітряні й космічні та супутнє устаткування	618	310	89	398	22

Назва товару / послуги	Реалізація	Експорт	Імпорт	Видиме споживання	Частка імпорту, %
Засоби транспортні бойові	258	0	0	258	0
Інші транспортні засоби та устаткування	35	3	97	130	75
Меблі	722	349	141	513	27
Вироби ювелірні, біжутерія та подібні вироби	18	5	27	40	67
Інструменти музичні	1	0	10	10	99
Вироби спортивні	50	21	34	64	54
Ігри та іграшки	40	34	200	206	97
Інструменти і приладдя медичні та стоматологічні	75	21	401	455	88
Інші промислові вироби	54	26	145	173	84
РАЗОМ Переробна промисловість	68 837	28 959	44 647	84 525	53

ДОДАТОК 9. ТОВАРИ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВНІ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового ім- порту (розрахунково)	CAGR світо- вого імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український экс- порт в 2018 р.	Український ім- порт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Харчові продукти								
Перероблені та консервовані овочі	814	2,8%	28 777	67	48	2 674	701	48
Перероблені та консервовані фрукти та горіхи	5 682	9,1%	62 208	211	273	17 106	503	190
Разом перероблені фрукти і овочі	6 064	6,7%	90 984	278	321	19 779	1 203	239
М'ясо	3 109	3,3%	94 935	136	75	3 486	28	0
М'ясо свійської птиці	683	2,6%	26 145	507	52	735	5	266
М'ясні продукти	826	3,0%	27 883	15	30	2 245	127	5
Разом м'ясо й м'ясопродукти	4 613	3,1%	148 962	658	157	6 466	159	271
Води мінеральні та безалко- гольні напої	971	3,8%	25 420	50	49	1 470	21	7
Вина	766	2,0%	38 062	40	125	3 361	3	3
Пиво	871	4,5%	19 418	39	51	796	19	8
Сидр	94	6,2%	1 519	1	24	48	7	0
Солод	-60	-1,6%	3 884	57	7	9	0	3
Напої алкогольні, дистильо- вані	1 226	3,6%	33 966	97	231	2 147	12	19
Разом напої	3 751	3,1%	122 269	284	489	7 829	61	41
Згущене молоко	23	0,8%	2 717	9	2	3	0	0
Масло вершкове	755	6,7%	11 248	129	7	149	0	26
Молоко та вершки	293	3,0%	9 837	15	2	17	0	3
Сири	700	2,2%	32 182	31	67	527	0	0
Сухе молоко	209	1,2%	17 288	50	4	19	0	2
Інші молочні продукти	95	0,8%	11 336	71	13	152	1	43
Разом продукти переробки молока	1 944	2,3%	84 610	305	95	867	1	74
Борошняні кондитерські ви- роби, торти і тістечка тривалого зберігання	1 705	4,7%	36 633	153	57	936	80	51

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт в 2018 р.	Український імпорт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Шоколад та цукрові кондитерські вироби	1 636	4,1%	40 184	306	178	1 609	100	98
Вироби тютюнові	1 605	3,4%	47 106	399	371	3 264	153	1
Продукти харчові для дитячого та дієтичного харчування	1 187	9,1%	13 086	4	42	76	0	0
Корми для сільськогосподарських тварин	897	5,2%	17 402	10	106	791	221	32
Корми готові для домашніх тварин	680	4,8%	14 026	6	89	1 239	308	4
Борошно	328	3,0%	10 933	75	8	262	5	2
Крупи, гранули та інші продукти з зерна зернових культур	269	2,8%	9 542	35	30	242	14	17
Разом продукти борошномельно-круп'яної промисловості	596	2,9%	20 475	109	38	504	19	19
Олії рафіновані	675	1,7%	39 304	390	178	3 479	29	169
Олії сирі	-97	-0,3%	37 751	3 998	15	6 299	2	1 030
Разом олія	537	0,7%	77 055	4 388	193	9 778	30	1 199
Перероблення та консервування картоплі	503	4,5%	11 071	17	49	58	3	1
Цукор	437	1,8%	24 412	217	1	882	2	7
Набори продуктів та готові страви	219	4,8%	4 562	36	1	534	97	31
Макаронні вироби	75	1,5%	5 019	2	28	91	16	1
Яйця без шкаралупи, яєчні жовтки; яйця у шкаралупі консервовані чи піддані тепловому обробленню; альбумін яєчний	52	3,2%	1 623	29	2	32	1	14
Маргарин і подібні харчові жири	27	0,5%	5 357	99	37	171	1	9
Фруктові і овочеві соки	17	0,1%	16 830	77	38	3 047	85	70
Харчові біотехнології								
Цукрові сиропи	133	2,5%	5 239	12	15	237	16	1
Клейковина	104	5,7%	1 837	0	3	1	0	0
Лимонна кислота	29	1,8%	1 571	0	8	212	184	0
Лізин	20	1,2%	1 665	0	13	455	154	0

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового ім- порту (розрахунково)	CAGR світо- вого імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорнт у 2018 р.	Український екс- порт в 2018 р.	Український ім- порт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Деревообробка та папір								
Деревина, розпиляна чи стругана	1 375	2,5%	55 899	646	10	4 742	127	420
Фанера, дерев'яні плити і панелі, шпон	785	1,9%	40 739	369	244	3 711	644	324
Щитовий паркет	39	1,4%	2 788	91	7	634	433	78
Дерев'яна тара	100	2,2%	4 539	71	5	498	23	88
Інші дерев'яні будівельні кон- струкції і столярні вироби	-372	-2,6%	14 290	94	51	933	209	46
Інші вироби з деревини	723	3,7%	19 761	96	19	4 763	1 920	114
Разом вироби з деревини	2 421	1,8%	138 016	1 368	336	15 281	3 355	1 070
Легка промисловість								
Одяг	9 320	2,1%	448 169	560	673	124 176	40 467	516
Взуття	5 638	4,0%	140 695	185	327	31 231	13 009	144
Готові текстильні вироби	2 219	3,3%	66 649	183	127	14 997	6 808	117
Хімічна промисловість								
Фармацевтичні продукти і пре- парати	30 958	4,4%	702 039	235	2 072	101 666	6 523	37
Вироби пластмасові для будівництва	1 077	4,2%	25 539	52	136	2 784	1 667	20
Плити, листи, труби і профілі із пластмас	3 540	2,9%	120 733	144	672	9 850	1 239	55
Тара пластмасова	1 634	2,9%	56 735	114	164	5 471	1 636	32
Інші вироби із пластмас	5 062	4,1%	123 495	64	380	14 494	7 307	28
Разом вироби пластмасові	11 252	3,4%	326 502	374	1 351	32 599	11 849	135
Пестициди	1 441	3,9%	37 149	11	956	1 612	161	1
Мило, мийні засоби, засоби для чищення та полірування	1 249	2,8%	44 855	25	260	2 248	316	8
Лакофарбові вироби	679	1,4%	48 328	21	334	2 601	213	5
Двоокис титану	599	5,9%	10 149	73	23	1 249	365	79
Напівпровідниковий кремній	246	1,5%	16 843	4	0	1 219	75	1
Неметалева продукція								
Скло листове сформоване та оброблене	758	3,3%	23 272	13	31	2 876	1 239	10

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт в 2018 р.	Український імпорт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Скло листове (виліване та флоат)	121	1,1%	11 391	4	103	348	51	0
Скло порожнисте (тара та посуд)	331	1,8%	18 554	120	73	1 729	855	100
Керамічні плитки і плити	225	1,3%	17 735	84	91	681	69	29
Керамічні санітарно-технічні вироби	154	2,4%	6 432	22	17	809	303	19
Графіт штучний	135	4,5%	2 981	42	6	319	104	8
Корунд штучний	18	1,3%	1 392	25	2	308	187	18
Металургія і металообробка								
Вироби кріпильні та гвинтонарізні	1 338	2,9%	46 131	21	113	7 116	1 511	8
Ємності з металу	305	1,6%	18 774	131	57	1 173	392	28
Вироби з дроту, ланцюги та пружини	215	0,6%	36 775	52	85	3 658	1 093	21
Титановий прокат	122	2,3%	5 334	31	28	1 764	118	14
Металеві зливки з нержавіючої сталі	-22	-0,7%	3 067	1	15	129	7	1
Металеві зливки легованої сталі	-94	-2,3%	4 041	64	3	338	8	9
Металеві зливки вуглецевої сталі	-121	-19,7%	615	0	0	81	15	9
Ванни з ливарного чавуну, емальовані або неемальовані	-5	-6,5%	73	0	0	4	3	0
Вироби столові, кухонні або інші побутові вироби з ливарного чавуну	42	5,8%	724	6	0	95	85	1
Радіатори та їх частини з ливарного чавуну	-9	-8,4%	104	0	0	24	9	0
Труби з ливарного чавуну	-92	-5,8%	1 584	2	3	82	19	0
Фітинги до труб і трубок з ливарного чавуну	20	0,6%	3 562	0	5	373	258	0
Інші вироби литі з чорних металів	-93	-1,5%	6 276	6	18	1 097	459	4
Разом ливарна продукція	-185	-1,5%	12 322	14	27	1 675	833	5
Великотонажні феросплави	-409	-3,5%	11 552	804	51	2 572	23	584

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт у 2018 р.	Український імпорт у 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Безшовні	-1 274	-4,6%	27 552	606	116	1 240	151	240
Зварні, круглого поперечного перерізу, зовнішнього діаметру більше ніж 46,4 мм	-462	-6,6%	6 976	8	13	577	37	3
Труби та трубки зовнішнього діаметру не більше ніж 46,4 мм, зі сталі, інші	-311	-1,2%	25 100	125	52	2 304	167	94
Фітинги до труб чи трубок, не литі	-71	-0,4%	16 603	10	36	1 554	639	2
Разом труби зі сталі	-2 319	-3,0%	76 231	748	218	5 675	995	339
Довгий прокат	-2 599	-2,8%	91 722	1 758	385	8 555	1 325	480
Напівфабрикати зі сталі	-1 296	-4,3%	30 055	3 003	26	5 091	57	1 635
Плоский прокат	-3 111	-1,4%	214 843	2 974	727	19 841	2 330	967
Разом металопрокат	-7 174	-2,1%	336 620	7 735	1 138	33 487	3 712	3 082
Машинобудування								
Апаратура для записування та відтворення звуку й зображення	-908	-11,4%	7 975	0	10	1 438	1 001	0
Апаратура зв'язку	37 540	5,1%	740 571	339	1 144	105 582	58 386	307
Інша апаратура електронна побутова	1 793	6,3%	28 632	4	16	6 775	4 661	4
Комп'ютери та периферійні пристрої	11 125	1,9%	582 751	17	776	85 247	53 485	8
Мікрофони, гучномовці, апаратура приймальна для радіотелефонного та радіотелеграфного зв'язку	2 163	5,6%	38 824	5	44	5 706	3 998	7
Плати електронні з умонтованими складниками	66	1,3%	5 179	41	28	645	236	4
Радіоприймачі	-514	-4,1%	12 644	0	6	1 495	783	0
Складники електронні	63 604	6,2%	1 029 769	22	956	52 045	10 663	7
Разом комп'ютери і побутові електронні вироби	108 010	4,4%	2 446 345	428	2 981	258 933	133 212	337
Автомобілі	39 251	2,5%	1 600 126	1 510	3 789	122 770	8 619	1 161

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт в 2018 р.	Український імпорт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Залізничні локомотиви і рухомий склад	25	0,1%	25 268	248	231	2 237	297	69
Суднобудування	691	0,7%	100 474	217	20	11 096	2 177	34
Повітряні і космічні літальні апарати, супутнє устаткування	19 468	5,0%	390 823	316	93	82 696	1 558	14
Військові транспортні засоби	110	3,9%	2 794	0	0	176	0	0
Мотоцикли	529	1,6%	33 294	0	30	6 032	1 691	1
Велосипеди, дитячі та інвалідні візки	559	2,3%	24 191	8	54	6 188	2 136	0
Інші транспортні засоби і обладнання	105	3,7%	2 868	1	14	388	291	0
Разом транспортне машинобудування	59 319	2,7%	2 179 839	2 301	4 230	231 584	16 769	1 278
Інструменти та обладнання для вимірювання, дослідження та навігації	8 190	3,5%	235 619	119	360	27 806	4 723	16
Апарати електронагрівальні перукарські та сушарки для рук; праски електричні	70	1,3%	5 567	1	28	1 225	924	0
Вентилятори, вентиляційні чи рециркуляційні витяжні ковпаки або шафи, побутові	216	3,1%	7 012	38	20	763	596	14
Водонагрівачі електричні надшвидкого нагрівання чи акумулювальні; нагрівачі електричні занурювані	131	4,2%	3 097	10	37	692	440	8
Електробритви, машинки для видалення волосся, машинки для підстригання волосся, з умонтованим електродвигуном	231	5,2%	4 445	0	12	699	476	0
Електроковдри	13	4,9%	267	0	0	38	38	0
Електроприлади для обігрівання приміщень і обігрівання ґрунту	74	2,1%	3 524	16	11	834	652	9
Елементи опору нагрівальні	151	3,4%	4 445	39	14	492	100	22

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт в 2018 р.	Український імпорт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Машини електромеханічні побутові з умонтованим електродвигуном	1 621	6,7%	24 061	5	110	5 329	4 073	1
Машини посудомийні побутові	62	1,4%	4 429	1	14	827	341	0
Машини пральні та сушильні побутові	46	0,4%	11 626	38	117	2 414	948	32
Печі мікрохвильові	27	0,6%	4 303	0	23	840	715	0
Печі інші, плитки, котли для варіння; грилі та ростери	424	3,5%	11 947	3	67	1 651	831	2
Частини печей, плиток, приладів для підігрівання їжі та подібних неелектричних побутових приладів	8	0,5%	1 537	0	2	169	111	0
Прилади електронагрівальні, інші	697	5,0%	13 939	209	57	2 803	2 174	235
Устаткування побутове неелектричне для приготування та підігрівання їжі	252	1,8%	14 007	25	43	1 589	980	9
Холодильники та морозильники побутові	375	1,7%	21 937	1	183	3 290	1 727	0
Частини побутових електричних приладів	195	2,6%	7 613	37	44	1 081	583	23
Разом побутова техніка	4 275	3,0%	143 756	424	783	24 734	15 709	355
Лампи розжарювання та газорозрядні електричні; лампи дугові	-185	-1,2%	15 725	6	17	2 613	2 154	4
Лампи та світильники	970	3,8%	25 655	4	62	5 187	4 569	2
Лампи та світильники, інші (лампи-спалахи, гірлянди, прожектори, тощо)	3 583	8,5%	42 396	28	52	5 687	3 920	30
Частини ламп і освітлювального устаткування	70	1,5%	4 594	3	11	731	560	1
Разом електричне освітлювальне устаткування	3 771	4,3%	88 371	41	142	14 217	11 203	37
Промислове холодильне та вентиляційне устаткування	3 530	2,8%	127 605	115	341	12 980	4 456	48

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт в 2018 р.	Український імпорт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Електродвигуни і генератори	1 421	2,1%	67 916	78	158	7 953	2 987	3
Котли	-36	-2,9%	1 250	0	5	72	6	0
Помпи та компресори	2 402	1,9%	127 923	172	296	11 896	3 208	19
Трансформатори	-238	-1,5%	15 950	73	48	1 294	527	13
Турбіни	-102	-0,3%	40 595	97	184	5 672	904	26
Разом енергетичне машинобудування	3 257	1,3%	253 634	421	691	26 886	7 632	61
Акумулятори електричні	3 119	5,8%	53 743	58	78	9 055	2 783	31
Пристрої електромонтажні	2 785	3,0%	91 483	90	454	9 705	3 188	81
Автонавантажувачі з вилковим захватом, інші навантажувачі; тягачі, використовувані на залізничних платформах	378	1,8%	20 721	1	113	1 097	545	0
Дерик-крани суднові; крани; ферми підймальні пересувні, навантажувачі порталні та вантажівки, оснащені устаткуванням для підймання та переміщення	-451	-3,3%	13 511	18	42	625	262	0
Домкрати; підймачі, призначені для підймання транспортних засобів	55	1,6%	3 368	1	10	487	296	0
Ковші, грейфери, захвати та черпаки до кранів, екскаваторів і подібного устаткування	-1	-0,1%	2 159	3	5	152	49	2
Лебідки шахтних підймальних установок надшахтного розміщення; лебідки, спеціально призначені для використання під землею; лебідки, інші; кабестани	-16	-0,8%	2 059	2	10	184	72	0
Ліфти, скіпові підймачі, ескалатори та пішоходні рухомі доріжки	76	1,1%	6 846	1	48	254	90	0

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорту у 2018 р.	Український експорт у 2018 р.	Український імпорту в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Машини та устаткування для підймання, переміщення, навантаження чи розвантаження, інші	521	3,7%	14 006	18	39	1 625	358	4
Підіймачі та конвеєри безперервної дії пневматичні та інші для товарів і матеріалів	313	2,8%	11 186	16	91	419	76	4
Талі та підіймачі	1	0,1%	1 628	0	5	126	48	0
Частини підйимального та вантажного устаткування	253	1,1%	23 463	29	49	1 672	667	7
Разом підйимальне та вантажно-розвантажувальне устаткування	880	0,9%	98 948	90	412	6 640	2 462	18
Електроди вугільні та інші виробі з графіту чи матеріалів вуглецевих	704	6,1%	11 562	107	37	1 083	710	20
Ручні електромеханічні і пневматичні інструменти	681	2,5%	27 623	3	109	5 546	3 948	0
Комбайни зернозбиральні	-39	-1,0%	4 109	0	194	151	1	0
Інші машини для збирання врожаю	66	1,3%	5 010	11	98	176	44	1
Машини для збирання коренеплодів і бульбоплодів	6	1,4%	442	0	9	2	0	0
Машини для підготовлення чи оброблення ґрунту	10	0,2%	5 243	31	270	324	163	7
Машини для розкидання, розбрикування чи розпилювання рідин або порошків	-56	-2,8%	1 986	4	47	183	50	0
Машини сільськогосподарські, інші	270	3,8%	7 144	6	46	322	86	1
Причепи та напівпричепи сільськогосподарські	14	1,9%	723	11	12	17	1	7
Трактори сільськогосподарські	-62	-0,3%	20 362	7	394	1 970	146	0
Трактори, керовані людиною, що йде поруч (мотоблоки)	4	1,2%	350	1	11	28	19	0
Частини машин і устаткування для сільського господарства	242	2,0%	11 902	25	61	874	235	9
Разом машини і устаткування для сільського господарства	375	0,7%	57 269	95	1 142	4 048	746	26

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового імпорту (розрахунково)	CAGR світового імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український експорт в 2018 р.	Український імпорт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Проводи та кабелі електронні й електричні	-106	-0,2%	47 155	71	349	4 350	805	54
Машини й устаткування для металургійної промисловості	-342	-4,6%	7 506	71	75	489	113	31
Бульдозери з неповоротним і поворотним відвалом, самохідні	-171	-3,9%	4 388	0	25	256	4	0
Відвали бульдозерів неповоротні чи поворотні	-109	-1,2%	8 971	0	39	518	6	0
Грейдери та планувальники, самохідні	-95	-4,3%	2 189	0	15	80	2	0
Елеватори та конвеєри безперервної дії для підземних робіт	5	2,1%	249	3	4	11	3	0
Лопати механічні, екскаватори та однокішвові навантажувачі самохідні, інші; машини самохідні для гірничих робіт, інші	-7	-3,3%	207	0	1	15	5	0
Лопати механічні, екскаватори та однокішвові навантажувачі, з обертанням верхньої частини на 36°, самохідні, крім фронтальних однокішвових навантажувачів	-171	-3,3%	5 233	1	39	239	24	0
Машини врубові для добування вугілля чи гірських порід і тунеле-прохідницькі машини; машини бурильні чи прохідницькі, інші	-381	-5,7%	6 692	4	129	231	11	0
Машини й устаткування для сортування, подрібнювання, змішування та подібного оброблення ґрунту, каміння, руд та інших мінеральних речовин	-302	-4,0%	7 621	53	66	310	68	6
Машини й устаткування землерийні, інші	-19	-0,3%	5 476	2	44	313	66	1
Машини трамбувальні та дорожні катки, самохідні	-127	-1,1%	12 084	1	49	1 177	196	1
Навантажувачі ківшові фронтальні самохідні	237	1,0%	24 396	0	83	3 644	167	0
Скрепери самохідні	-52	-2,3%	2 231	0	17	104	67	0

Перспективні продукти, підгрупа	Ринки, млн дол. США							
	Середньорічний приріст світового ім- порту (розрахунково)	CAGR світо- вого імпорту в 2008-2018 рр., %	Світовий імпорт у 2018 р.	Український экс- порт в 2018 р.	Український ім- порт в 2018 р.	Імпорт ЄС-28 в 2018 р. (зовнішній)		
						Разом	У т.ч. з Китаю	У т.ч. з України
Трактори гусеничні	50	3,2%	1 556	1	15	110	0	0
Частини машин і устаткування для гірничих робіт, робіт у кар'єрі та для будівництва	-717	-1,6%	44 357	67	98	3 371	1 033	22
Разом машини й устаткування для гірничих робіт, робіт у кар'єрі та для будівництва	-2 099	-1,7%	125 652	133	623	10 381	1 653	31
Телевізори	-2 640	-2,8%	93 174	35	295	13 998	8 102	22
Інші товари								
Меблі	4 830	2,8%	173 006	537	149	21 108	11 633	370
Лижі та спорядження лижне	10	0,6%	1 664	52	6	256	90	68

ДОДАТОК 10. ОЦІНКА ПИТОМОЇ ВАГИ УКРАЇНИ У ПРИРОСТІ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ПЕРІОД ДО 2030 Р. ЗА УМОВ НІРУ

Товарна група	Приріст, млрд дол. США в цінах 2018 р.		Питома вага України, %
	український експорт	світова торгівля	
Продукти харчові	15,8	443,8	3,6%
Текстильна продукція, одяг і взуття	1,0	242,4	0,4%
Вироби з деревини, папір	2,5	51,8	4,9%
Хімічна продукція	0,6	61,4	1,0%
Фармацевтична продукція	0,4	476,5	0,1%
Гумові і пластмасові вироби	0,1	166,0	0,0%
Інша неметалева мінеральна продукція	1,2	24,2	4,8%
Металовироби	0,3	24,5	1,1%
Комп'ютери, електронна продукція	1,0	1 980,8	0,0005%
Електричне устаткування	1,7	273,6	0,6%
Машини і устаткування	3,6	92,3	3,9%
Автотранспортні засоби	1,1	540,1	0,2%
Інші транспортні засоби	3,4	336,2	1,0%
Меблі та інша продукція	1,0	67,9	1,5%
РАЗОМ	33,5	4 781,5	0,7%

ДОДАТОК 11. ВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ СЕКТОРІВ ОБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В РОЗРАХУНКУ НА ОДИНИЦЮ ВАГИ

Код	Назва галузі / сектору за класифікатором UNIDO	Питома вартість продукції, дол. США/кг (приклади продукції)
20	Chemicals and chemical products	1-100 000
21	Pharmaceuticals	Прості масові ліки 100 Складні ліки 1000-1 млн
26	Computer, electronic and optical products	Фотоапарати 100-500
27	Electrical equipment	Електродвигуни 40-150
28	Machinery and equipment (except 26 and 27)	Верстати 5-50
29	Motor vehicles, trailers and semi-trailers	Пасажирські автомобілі 10-20
30	Other transport equipment except ships and boats	Електровози 30-50 Літаки 500-2000
22	Rubber and plastics products	0,05-5
23	Other non-metallic mineral products	0,01-10
24	Basic metals	Прокат чорних металів 0,5-3
32	Other manufacturing except medical and dental instruments	5-50
33	Repair and installation of machinery and equipment	10-20 людино-година
10	Food products	М'ясні продукти 2-10
11	Beverages	Пиво 0,5-1
12	Tobacco products	Сигарети 25-50
13	Textiles	текстиль 5-10
14	Wearing apparel	Повсякденний одяг 20-100
15	Leather and related products	Повсякденне взуття 20-100
16	Wood and products of wood and cork	0,1-2
17	Paper and paper products	1-2
18	Printing and reproduction of recorded media	
19	Coke and refined petroleum products	0,1-0,5
25	Fabricated metal products except weapons and ammunition	3-10
31	Furniture	1-5

Джерело: експертна оцінка групи розробників

ДОДАТОК 12. МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЗА СЦЕНАРИЄМ НІРУ: ТАБЛИЦІ ДЛЯ РОЗРОБКИ ВИХІДНИХ УМОВ

Таблиця 1. Фактичні значення та припущення моделі за умови сценарію НІРУ

Показники	факт	НІРУ*
	2007–2018 рр.	2019–2030 рр.
ВНОК, млрд дол. США	310,2	525,6
Середньорічний ВНОК, млрд дол. США	25,8	43,8
Середньорічне зростання ВНОК (CAGR), %	-2,7	10,0
Середньорічне зростання кінцевого споживання ДГ (CAGR), %	3,2	5,2
Середньорічне зростання кінцевого споживання ЗДУ (CAGR), %	1,1	5,3

* реальні зміни показників (розраховані при незмінних цінах і за середньорічним обмінним курсом 2018 р.)

Таблиця 2. Розподіл інвестиційного потоку за ВЕД, млрд дол. США

ВЕД/ показники	Приріст випуску за 2019-2030 рр.	Інвестиції, що забезпечують приріст випуску	Сукупні інвестиції в 2019–2030 рр.	Довідково: сукупні інвестиції в 2007–2018 рр.
Сільське, лісове та рибне господарство	15 402	15 402	19 697	24 856
Добування кам'яного та бурого вугілля	809	2 456	27 082	24 876
Добування сирової нафти та природного газу	2 286	8 116		
Добування металевих руд, інших корисних копалин	950	2 710		
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	22 239	38 531	40 999	17 177
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та ін. матеріалів	3 350	5 029	5 165	785
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність	6 360	9 447	10 133	3 967

ВЕД/ показники	Приріст випуску за 2019-2030 рр.	Інвестиції, що забезпечують приріст випуску	Сукупні інвестиції в 2019–2030 рр.	Довідково: сукупні інвестиції в 2007–2018 рр.
Виробництво коксу та коксопродуктів	1 387	2 496	9 093	1 932
Виробництво продуктів нафтоперероблення	3 132	6 263		
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	5 252	9 453	10 034	3 362
Виробництво основних фармацевтичних продуктів	1 967	3 540	3 741	1 161
Виробництво гумових і пластмасових виробів	2 910	5 237	11 691	7 882
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	4 061	6 091		
Металургійне виробництво	11 041	13 801	18 957	13 831
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	5 530	2 765		
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	4 212	2 106	2 299	1 118
Виробництво електричного устаткування	4 058	2 029	2 297	1 554
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до ін.угрупвань	10 118	5 059	5 394	1 936
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	5 790	2 895	7 285	2 843
Виробництво інших транспортних засобів	7 797	3 898		
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж устаткування	5 474	1 642	1 859	1 255
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5 087	5 087	100 087	21 141
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1 253	1 253	5 253	1 469
Будівництво	26 324	26 324	32 190	33 942
Оптова та роздрібна торгівля (включаючи націнку торгівлі)	28 789	23 031	28 043	28 997
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	17 934	17 934	79 572	29 001
Поштова і кур'єрська діяльність	1 388	1 319		

ВЕД/ показники	Приріст випуску за 2019-2030 рр.	Інвестиції, що забезпечують приріст випуску	Сукупні інвестиції в 2019–2030 рр.	Довідково: сукупні інвестиції в 2007–2018 рр.
Тимчасове розміщення й організація харчування	3 995	3 196	3 678	2 787
Видавнича діяльність; виробництво кінофільмів, радіомовлення	1 388	423	19 010	15 244
Телекомунікації (електрозв'язок)	2 610	13 048		
Комп'ютерне програмування, консультування та інформ. послуги	14 525	2 905		
Фінансова та страхова діяльність	7 297	6 932	8 346	8 177
Операції з нерухомим майном	11 171	13 955	19 160	30 117
Діяльність з права та бух.обліку; архітектура, інжиніринг; тех. випробування	5 494	6 318	11 194	6 074
Наукові дослідження та розробки	1 917	3 835		
Рекламна діяльність; наукова діяльність; ветеринарна діяльність	2 421	492		
Діяльність у сфері адмін. та допоміжного обслуговування	3 476	6 242	6 016	4 477
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	10 156	24 374	21 206	10 603
Освіта	11 226	4 490	4 898	2 359
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	9 500	5 704	6 316	3 537
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2 647	3 706	4 261	3 213
Надання інших видів послуг	2 671	534	624	523
Разом	295 394	318 571	525 581	310 197

Таблиця 3. Фактичні та прогнозні значення імпортомісткості в розрізі складових, %

Показники	факт 2007 р.	факт 2017 р.	НІРУ 2030 р.
Імпортомісткість ВНОК	33,5	39,0	29,5
Імпортомісткість кінцевого споживання сектору ЗДУ	1,7	4,0	3,4
Імпортомісткість кінцевого споживання ДГ	16,4	27,5	22,7
Імпортомісткість проміжного споживання	24,5	26,9	23,3

Таблиця 4. Фактичні та прогнози значення імпортомісткості в розрізі ВЕД, %

Види економічної діяльності	Імпортомісткість кінцевого споживання ДГ		Імпортомісткість ВНОК		Імпортомісткість кінцевого споживання ЗДУ	
	2017	2030	2017	2030	2017	2030
Сільське, лісове та рибне господарство	12,0	11,0	68,1	68,1		
Добування кам'яного та бурого вугілля						
Добування сирої нафти та природного газу	50,5	50,5			50,5	50,5
Добування металевих руд, інших корисних копалин						
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	21,2	18,0			2,5	2,5
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	89,3	44,7			31,9	16,0
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність	46,0	46,0			1,9	1,9
Виробництво коксу та коксопродуктів						
Виробництво продуктів нафтопереробки	97,7	78,1			67,9	54,3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	91,7	45,8			33,8	16,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів	64,9	42,2			65,0	42,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів	89,9	58,4			33,3	21,7
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	19,3	19,3			9,1	9,1
Металургійне виробництво	4,4	4,4				
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	41,6	20,8	46,1	30,0		
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	96,0	62,4	98,6	79,8	93,0	60,5
Виробництво електричного устаткування	75,5	49,0	85,2	65,6		
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	31,1	20,2	98,9	73,2	8,6	8,6
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	83,1	54,0	98,4	69,9	96,1	62,4
Виробництво інших транспортних засобів	71,6	46,5	27,9	27,9		
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж устаткування	68,9	34,5	43,3	21,6	6,0	6,0

Види економічної діяльності	Імпортність кінцевого споживання ДГ		Імпортність ВНОК		Імпортність кінцевого споживання ЗДУ	
	2017	2030	2017	2030	2017	2030
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5,9	5,9				
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2,9	2,9				
Будівництво	0,5	0,5	0,5	4,0		
Оптова та роздрібна торгівля (включаючи націнку торгівлі)						
Транспорт, складське господарство (включаючи націнку транспорту)	49,6	32,2				
Поштова і кур'єрська діяльність	9,1	9,1				
Тимчасове розміщування й організація харчування	47,1	47,1				
Видавнича діяльність; виробництво кінофільмів, радіомовлення	4,5	4,5				
Телекомунікації (електрозв'язок)	18,2	18,2				
Комп'ютерне програмування, консультування та інформаційні послуги	17,9	17,9	21,7	21,7		
Фінансова та страхова діяльність	12,7	12,7				
Операції з нерухомим майном	3,1	3,1	3,1	3,1		
Діяльність з права та бух.обліку; архітектура, інжиніринг; тех.випробування	0,7	0,7	9,7	4,9		
Наукові дослідження та розробки			23,9	12,0		
Рекламна діяльність; наукова діяльність; ветеринарна діяльність	5,7	5,7				
Діяльність у сфері адмін. та допоміжного обслуговування	52,1	52,1				
Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування					5,4	5,4
Освіта	1,1	1,1				
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,1	6,1				
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	53,8	53,8				
Надання інших видів послуг	29,5	29,5	30,3	15,2		
РАЗОМ	27,5	22,7	39,0	29,5	4,0	3,4

Таблиця 5. Динаміка зміни частки ВДВ видів економічної діяльності в Україні з 2017 по 2030 рр. та порівняння відповідних показників з країнами фокус-групи, %

Вид економічної діяльності	Україна 2017	Україна 2030	Польща 2015	Словаччина 2015	Туреччина 2015
Сільське, лісове та рибне господарство	41,8	48,0	34,3	49,0	55,7
Добування вугілля, сирової нафти та газу	59,3	63,6	61,6	61,6	46,6
Добування металевих руд	42,8	46,9	47,8	58,3	46,9
Харчова промисловість	18,1	24,4	24,4	26,7	25,8
Текстильне виробництво	50,0	51,9	36,6	38,7	33,8
Деревообробна промисловість	21,7	24,7	29,3	40,6	30,4
Виробництво коксу, коксопродуктів та нафтопереробка	12,3	17,9	14,4	16,1	10,9
Хімічна та фармацевтична промисловість	17,3	29,2	29,2	28,9	32,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів	14,6	29,1	30,0	30,4	29,3
Виробництво неметалевої мінеральної продукції	16,3	33,9	35,7	34,0	40,7
Металургійне виробництво	14,8	20,8	20,8	22,4	19,9
Виробництво готових металевих виробів	22,2	34,4	37,0	34,5	40,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	29,4	30,3	18,6	10,0	39,6
Виробництво електричного устаткування	29,3	30,7	25,1	23,4	22,5
Виробництво інших машин і устаткування	31,2	33,5	32,1	25,3	35,4
Виробництво автотранспортних засобів	23,3	24,3	20,9	12,0	23,7
Виробництво інших транспортних засобів	41,4	42,7	30,4	29,0	61,1
Виробництво меблів; ремонт і монтаж машин і устаткування	36,1	37,1	38,1	34,7	40,5
Постачання електроенергії, газу, пари, водопостачання та каналізація	29,9	43,3	45,4	25,6	23,2
Будівництво	19,7	37,3	37,6	38,1	41,6
Оптова та роздрібна торгівля	49,3	50,5	60,6	53,0	61,2
Транспорт, складське господарство	45,2	52,4	41,6	47,3	46,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	49,6	52,8	43,2	49,6	50,5

Вид економічної діяльності	Україна 2017	Україна 2030	Польща 2015	Словаччина 2015	Туреччина 2015
Видавнича діяльність; виробництво кінофільмів, телевізійних програм	33,8	34,3	44,5	44,1	55,3
Телекомунікації (електрозв'язок)	56,1	57,8	44,3	52,7	46,9
Комп'ютерне програмування, надання інформаційних послуг	49,1	49,2	57,2	48,0	89,9
Фінансова та страхова діяльність	67,2	67,3	54,6	54,8	63,8
Операції з нерухомим майном	72,1	72,2	54,1	59,9	72,7
Інші види послуг	52,1	54,5	55,6	40,2	67,7
Державне управління та оборона; обов'язкове соц. страхування	69,1	70,6	76,0	65,4	60,5
Освіта	74,0	76,6	77,0	72,5	87,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	57,7	59,9	57,4	62,5	53,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	61,5	64,1	56,5	64,6	54,7

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АЕС** – атомна електростанція
АМПУ – Адміністрація морських портів України
ВВП – валовий внутрішній продукт
ВДВ – валова додана вартість
ВЕД – вид економічної діяльності
ВДЕ – відновлювальні джерела енергії
ВНД – валовий наявний дохід
ВНОК – валове нагромадження основного капіталу
в.п. – відсоткові пункти
ГЕС – гідроелектростанція
ГТС – газотранспортна система
Дал – декалітр
ДГ – домашні господарства
ДФКУ – Державна інноваційна фінансово-кредитна установа
Держстат – Державна служба статистики України
ЕКА – Експортно-кредитне агентство
ЄС – Європейський Союз
ЗДУ – сектор загальнодержавного управління
Кг н.е. – кілограм нафтового еквіваленту
ЛЕП – лінії електропередач
МВФ – міжнародний валютний фонд
Мінфін – Міністерство фінансів України
МСБ – малий та середній бізнес
МФО – міжнародні фінансові організації
НБУ – Національний банк України
НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НІРУ – Новітній індустріальний розвиток України
НК – нефінансові корпорації
НКРЕКП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг
НФСТЕ – Національний фонд структурної трансформації економіки
ОВДП – облігації внутрішньої державної позики
ПІІ – прямі іноземні інвестиції
ПКС – паритет купівельної спроможності
РФ – Російська Федерація
США – Сполучені Штати Америки
ТЕС – теплова електростанція

ФК – фінансові корпорації

ФОП – фізична особа-підприємець

BEPS - Base Erosion and Profit Shifting (Розмивання податкової бази та виведення прибутку)

CAGR – Compound Annual Growth Rate (сукупний середньорічний темп зростання)

EBITDA – Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization (прибуток до вирахування відсотків за кредити, податків та амортизаційних відрахувань)

R&D – Research and Development (дослідження та розробки)

RAB – Regulated Asset Base (регульована база тарифів)

Teu – twenty-foot equivalent unit (двадцятифутовий еквівалент)

TSO – Transmission System Operator (оператор системи передачі електроенергії)

TVET – Technical and Vocational Education and Training (технічна та професійно-технічна освіта та практичне навчання)

UNIDO – United Nations Industrial Development Organization (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку)

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Валове нагромадження основного капіталу (ВНОК) - приріст нефінансових активів, які протягом тривалого часу використовуються в процесі виробництва. ВНОК є складовою ВВП за методом кінцевого використання, що відображає рівень капітальних інвестицій в економіці.

Видатки бюджету на економічну діяльність (економічні видатки бюджету) – видатки, що охоплюють державні капітальні вкладення, бюджетні кредити підприємствам, державні субсидії й дотації, операційні витрати (на виробничу інфраструктуру, геологорозвідувальні роботи, роботи щодо землевпорядкування тощо).

Високотехнологічні види економічної діяльності – наукомісткі галузі промисловості з часткою витрат на R&D в структурі реалізації понад 4%. До них належать мікроелектроніка, робототехніка, обчислювальна техніка і програмування, нанотехнології, фармацевтика, біотехнології, атомна енергетика, аерокосмічна техніка, генна інженерія, штучний інтелект.

Деіндустріалізація – скорочення частки обробної промисловості у ВВП країн через нижчі темпи її зростання у порівнянні із темпами зростання сфери послуг. Загальносвітова тенденція, що особливо характерна для розвинених країн протягом останніх 20-30 років. **Негативна деіндустріалізація** – деіндустріалізація, яка супроводжується не лише зниженням частки обробної промисловості у ВВП, а і зменшенням обсягів її випуску в абсолютному вимірі, зростанням частки первинних секторів економіки (сільського господарства і добувної промисловості), зростаючим рівнем зношеності основних індустріальних активів, зниженням технологічності економіки.

Державні кошти - Публічні кошти, за винятком коштів бюджету АРК Крим, місцевих бюджетів та коштів суб'єктів господарювання комунальної власності, а також коштів, залучених під місцеві гарантії.

Детінізація економіки - перехід тіньових економічних операцій у систему державного обліку і сплата з них визначених законом податків.

«Економіка бідності» – модель (структура) економіки, яка побудована на домінуючому експорті сировини в обмін на імпорт готової індустріальної продукції. Така модель призводить до подвійних втрат через вимушений

високий імпорт необхідних промислових товарів та через вивезення сировини в необробленому вигляді замість експорту продуктів переробки.

Інноваційна технологія, інновація – радикально нові чи вдосконалені технології, які істотно поліпшують умови виробництва або самі виступають товаром; ідея, новітній продукт в галузі техніки, технології, організації праці, управління, а також у інших сферах наукової та соціальної діяльності, засновані на використанні досягнень науки і передового досвіду.

Інституції розвитку – державні спеціалізовані фінансові установи, створені для стимулювання економічного розвитку, які, зокрема, спеціалізуються на кредитуванні виробничих видів діяльності, фінансуванні розбудови інфраструктури, а також виконанні функцій адміністрування державних інвестиційних та інноваційних програм.

Інституційний сектор економіки (інституційний агент) – це сукупність інституційних одиниць, які мають подібні інтереси, функції та джерела фінансування, що обумовлює подібність їхньої економічної поведінки. Відповідно до міжнародних статистичних стандартів інституційні одиниці групуються в п'ять секторів:

- нефінансові корпорації (НК) – інституційні одиниці (підприємства, компанії, фірми тощо), основною діяльністю яких є виробництво товарів або надання нефінансових послуг;
- фінансові корпорації (ФК) – всі корпорації, які спеціалізуються на фінансових послугах або допоміжній фінансовій діяльності. Включає банки, страхові компанії, кредитні спілки тощо;
- сектор загального державного управління (ЗДУ) – об'єднує юридичні особи, для яких основною діяльністю є виконання функцій законодавчої, виконавчої або судової влади стосовно інших інституційних одиниць в межах певної території. Включає різні гілки та органи центральної та місцевої влади. В широкому розумінні це держава.
- сектор домашніх господарств (ДГ) – об'єднує домогосподарства на території країни. Домогосподарство визначається як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. В широкому розумінні це населення країни;

- сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства – визначається як сукупність всіх некомерційних організацій-резидентів за винятком некомерційних організацій, які є ринковими виробниками, а також неринкових некомерційних організацій, які контролюються та в основному фінансуються органами державного управління. До них відносяться громадські та релігійні організації, профспілки, спортивні товариства, політичні партії, благодійні організації тощо.

Капітальні інвестиції – це витрати на будівництво, розширення, реконструкцію та технічне переобладнання основних засобів виробничого та невиробничого призначення.

Країни фокус-групи – група сусідніх держав, обраних для порівняння з Україною з метою характеристики стану її економічного розвитку. До цієї фокус-групи увійшли Польща, Словаччина, Туреччина та Румунія. Всі ці країни мають індустріальну основу, є членами ЄС або мають угоди про вільну торгівлю (Туреччина) і пройшли успішний шлях трансформації від адміністративно-регульованої до ринкової економіки.

Новітній індустріальний розвиток України (НІРУ) – це стратегія трансформації економіки країни від сировинної в технологічну шляхом побудови сучасної і диверсифікованої переробної промисловості, що забезпечить стійкість країни у глобальній конкуренції та здатність генерувати високий добробут громадян.

Облікова ставка НБУ – процентна ставка, за якою НБУ надає кредити комерційним банкам. Це основний орієнтир вартості грошей в національній економіці та ключовий інструмент грошово-кредитної політики.

Первинний сектор економіки – галузі економіки, продукція яких є сировиною для переробної промисловості (сільське та лісове господарство, гірничодобувна промисловість).

Переробна (обробна) промисловість — сукупність галузей промисловості, підприємства якої займаються переробкою продукції первинного сектору та напівфабрикатів.

Публічні кошти – кошти Державного та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду

України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності.

Реконструкція інфраструктури – капітальний ремонт та побудова нових об'єктів інфраструктури із вдосконаленими функціональними властивостями.

Складні індустріальні вироби – продукція машинобудування, фармацевтичної та нафтохімічної та інших галузей промисловості, виробництво якої передбачає велику кількість високотехнологічних обробних процесів.

Структурна трансформація економіки – поява чи посилення в економіці секторів, що мають вищу продуктивність праці та технологічність, зниження питомої ваги первинного сектору.

Структурне спрощення економіки – втрата здатності економіки виробляти товари переробної промисловості з вищою доданою вартістю, зниження її технологічності та зростання питомої ваги первинного сектору.

Тіньова економіка – економічна діяльність, з якої не сплачуються законодавчо встановлені фіскальні зобов'язання господарюючих суб'єктів.

Фіскальна політика – державна політика доходів, видатків і фінансування бюджету, яка охоплює весь комплекс питань, пов'язаних зі створення та витратами державних фінансів.

Четверта промислова революція (англ. Industry 4.0, укр. Промисловість 4.0) – процес проникнення цифрових технологій та рішень в економіку, зокрема в традиційну промисловість, що передбачає розвиток і злиття автоматизованого виробництва, обміну даних і виробничих технологій в єдину саморегульовану систему, мінімізуючи втручання людини у виробничий процес.

ПЕРЕЛІК ТАБЛИЦЬ

Таблиця 1. Динаміка економічного розвитку України, 2030 vs 2018	26
Таблиця 2. Стійкість у глобальній конкуренції та вигідна інтеграція у світову економіку, 2030 vs 2018.....	30
Таблиця 3. Зростання добробуту людей в Україні 2030 vs 2018, ціни 2018 року	32
Таблиця 4. Динаміка позицій України за Індексом людського розвитку	48
Таблиця 5. Позиції України за окремими складовими Індексу легкості ведення бізнесу.....	51
Таблиця 6. Порівняння країн за рівнем ВНД на душу населення за ПКС у 2005-2018 рр., дол. США.....	55
Таблиця 7. Конкурентоспроможність промисловості України у порівнянні з країнами фокус-групи.....	57
Таблиця 8. Окремі показники державних фінансів України у 2014-2018 рр.....	71
Таблиця 9. Фінансування зведеного бюджету України за типом боргового зобов'язання в 2013-2018 рр., млрд грн.....	77
Таблиця 10. Розрахунок платежів за VRI згідно різних сценаріїв розвитку економіки України.....	83
Таблиця 11. Динаміка зайнятого населення та найманих працівників в Україні за видами економічної діяльності в 2012-2018 роках, тис. осіб.....	98
Таблиця 12. Рівень сплати податків за основними статтями податкових надходжень в 2018 р., млрд грн.....	111
Таблиця 13. Порівняння сплати податків в Україні в 2013 р. і 2018 р., млн дол. США.....	113
Таблиця 14. Середні тарифи виробників електроенергії у Об'єднаному ринку електроенергії України в 2011-2018 рр., коп./кВт-год.....	118
Таблиця 15. Ціни на електроенергію АЕС в окремих країнах світу в 2018 році, дол. США/МВт-год (без ПДВ та інших відшкодовуваних податків).....	119
Таблиця 16. Середня ціна «зеленої» електроенергії в Україні і в окремих європейських країнах в 2011-2018 рр., дол. США/МВт-год	120
Таблиця 17. Тарифи на транспортування електроенергії ДП «НЕК «Укренерго» та європейських операторів системи передач (TSO) в 2018 році, євро/МВт-год.....	121
Таблиця 18. Тарифи на розподіл і постачання електроенергії в Україні і окремих країнах Європи в 2018 році, (для 2-ї групи споживачів).....	122
Таблиця 19. Ціна природного газу в Україні в 2016-2018 рр., дол. США за 1 тис. м ³	123
Таблиця 20. Середня вартість перевезення основних вантажів у вагонах Укрзалізниці (на 514 км), грн./т, без ПДВ.....	125
Таблиця 21. Динаміка операційних результатів діяльності Укрзалізниці в розрізі сегментів вантажних та пасажирських перевезень в 2016-2018 роках, млн грн.....	126
Таблиця 22. Динаміка рівня непрофільного податкового навантаження Укрзалізниці в 2015-2019 рр., млн грн.....	127
Таблиця 23. Розрахункове сукупне непродуктивне навантаження Укрзалізниці на вантажовідправників у 2017-2019 роках, млн грн.....	128
Таблиця 24. Відсоток виконання інвестиційної програми УЗ у 2016-2019 роках, млн грн.....	128
Таблиця 25. Основні критерії для I–III групи ФОП, які працюють за спрощеною системою оподаткування.....	129
Таблиця 26. Обсяги і структура реальних доходів населення України в 2013 р. і 2018 р., млрд дол. США	135

Таблиця 27. Доходи населення в Україні і в країнах фокус-групи в 2013 і 2018 роках	137
Таблиця 28. Обсяг і структура витрат населення України в 2013 р. і 2018 р., млрд дол. США	138
Таблиця 29. Структура грошових витрат домогосподарств України на придбання товарів та послуг в 2013 р. і 2018 р., дол. США/міс.	139
Таблиця 30. Розвиток економіки України за AgroIT-сценарієм	147
Таблиця 31. Основні сировинні ресурси України станом на 2018 р.	172
Таблиця 32. Виробництво та експорт основних видів сировини в Україні в 2018 р., тис. тонн	173
Таблиця 33. Динаміка українського експорту основних видів сировини в 2014-2018 рр., млн дол. США	174
Таблиця 34. Рейтинг 15 найбільших за обсягами українського імпорту інвестиційних та споживчих товарів в 2018 р., млн дол. США	177
Таблиця 35. Рейтинг 10 найбільших за обсягами українського імпорту товарів проміжного споживання в 2018 р., млн дол. США	178
Таблиця 36. Оцінка інвестиційного попиту по окремих напрямках реконструкції інфраструктури до 2030 року	182
Таблиця 37. Найбільші інфраструктурні оператори та можливі виробники промислової продукції для модернізації інфраструктури	184
Таблиця 38. Структура інвестицій (ВНОК) за напрямками економічної діяльності в Україні, %	217
Таблиця 39. Середньорічні темпи зростання (CAGR) за секторами економіки, %	222
Таблиця 40. Генерування фінансових ресурсів економікою України за реалізації сценарію НІРУ, кумулятивно за 12 років, млрд дол. США	224
Таблиця 41. Передумови макроекономічної стабільності і конкурентоздатність	226
Таблиця 42. Технологічність економіки України та країн фокус-групи	228
Таблиця 43. Зростання доходів населення України до 2030 р. за сценарієм НІРУ	228
Таблиця 44. Порівняння сценаріїв НІРУ та AgroIT	230
Таблиця 45. Зростання доходів населення України до 2030 р. за двома сценаріями	231
Таблиця 46. Оцінка кількості зайнятих в економіці України за видами економічної діяльності у 2018 р., тис. осіб	235
Таблиця 47. Валова додана вартість на одного працюючого в Україні та країнах фокус-групи за видами економічної діяльності, тис. дол. США	236
Таблиця 48. Середньорічні темпи зростання реальної ВДВ на одного працюючого в Україні та країнах фокус-групи у розрізі видів економічної діяльності в період індустріального розвитку, %	237
Таблиця 49. Потреба в працівниках за умов НІРУ в розрізі видів економічної діяльності в 2030 р.	239
Таблиця 50. Порівняння структури зайнятих в Україні та країнах фокус-групи в розрізі професійних груп за класифікацією ООН, %	241
Таблиця 51. Потреба у ВНОК і ресурси заощаджень, генеровані національною економікою протягом 12 років НІРУ, млрд дол. США	243
Таблиця 52. Розподіл ресурсу заощаджень інституційних секторів економіки на період до 2030 р. (за 12 років політики НІРУ), млрд дол. США	244
Таблиця 53. Потреба і джерела фінансування ВНОК в розрізі інституційних агентів за сценарієм НІРУ, млрд дол. США	246

Таблиця 54. Співвідношення доходів та боргу НК за сценарієм НІРУ	246
Таблиця 55. Співвідношення державного та гарантованого боргу сектору загальнодержавного управління до ВВП за сценарієм НІРУ	247
Таблиця 56. Обсяги і структура споживання електроенергії в Україні в 2018-2030рр., млн кВт-год.....	250
Таблиця 57. Товарна структура вантажоперевезень залізничним транспортом в 2018-2030 рр., млн тонн.....	253
Таблиця 58. Товарна структура вантажоперевезень внутрішнім водним транспортом в Україні в 2018-2030 рр., млн тонн.....	254
Таблиця 59. Товарна структура автомобільних перевезень в Україні в 2018-2030 рр., млн тонн	255
Таблиця 60. Обсяги і структура вантажоперевезень в Україні в розрізі видів транспорту в 2018-2030рр., млн тонн	256
Таблиця 61. Прогноз зміни рівнів ВНД, ВЗ, ВНОК у розрізі інституційних секторів економіки України, в цінах 2018р., % до ВНД.....	265
Таблиця 62. Оцінка можливостей додаткових надходжень до зведеного бюджету на третій рік політики НІРУ та перелік основних заходів політики НІРУ з детінізації, млн дол. США.....	270
Таблиця 63. Обсяги фінансування зведеним бюджетом України напрямків, пов'язаних з реалізацією політики НІРУ, млрд дол. США	272
Таблиця 64. Порівняння інструментів підтримки експорту в Україні, Польщі та Туреччині.....	293
Таблиця 65. Пропозиції з плану дій із виконання програми.....	323

ПЕРЕЛІК РИСУНКІВ

Рис. 1. Динаміка населення Землі в 1000-2050 рр., млрд чол.	39
Рис. 2. ВВП на душу населення за ПКС в окремих країнах світу станом на 2018р. (в постійних цінах 2011р.), дол. США	42
Рис. 3. Номінальний ВВП на душу населення в окремих країнах світу станом на 2018р. (за обмінним курсом), дол. США.....	42
Рис. 4. Зміна ВВП в окремих країнах світу, (1991р.=100 %)	43
Рис. 5. Динаміка індексу ВВП України в 1990-2018 рр., 1990=100.....	44
Рис. 6. Структура ВВП в країнах фокус-групи в розрізі секторів у 2018 р., %.....	44
Рис. 7. Структура ВВП країн в 2018 р. за категоріями кінцевого використання, млрд дол. США .	45
Рис. 8. Структура ВВП країн в 2018 р. за категоріями кінцевого використання, %	45
Рис. 9. Десять країн світу за найгіршими показниками середнього темпу росту ВВП в 1992-2018 рр., %.....	46
Рис. 10. Зміна місця України в рейтингу країн світу за ВВП на душу населення за ПКС	46
Рис. 11. Динаміка Індексу Людського розвитку України та країн фокус-групи	48
Рис. 12. Динаміка позицій України та країн фокус-групи за Індексом конкурентоспроможності .	49
Рис. 13. Позиції України за окремими складовими Індексу конкурентоспроможності в 2018 рр. .	49
Рис. 14. Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу, % від опитаних	50
Рис. 15. Динаміка позицій України та країн фокус-групи за Індексом легкості ведення бізнесу .	51
Рис. 16. Частка зайнятого населення у загальній чисельності населення в 2008-2018 рр. в Україні та країнах фокус-групи, %.....	53
Рис. 17. Порівняння України та країн фокус-групи за рівнем ВНД на душу населення у 2018 році, дол. США.....	54
Рис. 18. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України, млн дол. США.....	59
Рис. 19. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами, млн дол. США	59
Рис. 20. Динаміка експорту товарів з України і країн фокус-групи, млн дол. США.	60
Рис. 21. Частка експорту товарів та послуг у ВВП України, Польщі та Туреччини, %.....	60
Рис. 22. Питома вага експорту високо- та середньо-високотехнологічної продукції, %	61
Рис. 23. Зміна структури імпорту за рівнем технологічності в Україну, %	61
Рис. 24. Структура ВВП за кінцевим використанням в Україні та країнах фокус-групи у 2018 р., млрд дол. США та %	66
Рис. 25. Валове заощадження інституційних секторів економіки, % до ВНД	67
Рис. 26. Фінансування видатків на економічну діяльність у зведеному бюджеті України за 2002–2018 рр., млн грн	70
Рис. 27. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2008-2019 рр., млрд дол. США.....	76
Рис. 28. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України, % ВВП.....	78
Рис. 29. Рівень монетизації економіки України в 2002-2018 роках, %	84
Рис. 30. Облікова ставка НБУ, вартість гривневих кредитів для нефінансових корпорацій та частка кредитних ресурсів у фінансуванні інвестицій в основний капітал в Україні, %	85
Рис. 31. Зростання ролі ОВДП як інструменту активів НБУ та комерційних банків.....	86
Рис. 32. Обсяги і частка ВНОК у ВВП України в 2007-2018 рр.	90
Рис. 33. Динаміка українського експорту товарів в 2007-2018 рр.	92
Рис. 34. Загальні операційні витрати та імпортна складова виробництва тонни зерна кукурудзи в Україні в 2017 р., дол. США.....	93

Рис. 35. Розподіл постійного населення України за віковими групами в 2009-2018 роках, млн осіб	95
Рис. 36. Динаміка чисельності економічно активного населення в 2010-2018 роках в розрізі категорій зайнятості, млн осіб	96
Рис. 37. Структура економічно активного населення України за категоріями зайнятості в 2010-2018 роках, %	97
Рис. 38. Структура зайнятих в Україні за видами економічної діяльності в 2000-2018 роках, %	98
Рис. 39. Тарифи на електроенергію для населення (з річним обсягом споживання 5000-15 000 кВт-год.) в Україні і в країнах фокус-групи в 2013–2018 рр., євро/кВт-год (без ПДВ і податків, що відшкодовуються)	117
Рис. 40. Обсяг ВВП України в 2018 р., млрд грн.	132
Рис. 41. Продуктові ланцюги переробки деревини та зерна	156
Рис. 42. Формування доданої вартості в процесі переробки 1 м ³ деревини та 1 т. зерна пшениці, дол. США	157
Рис. 43. Попит на продукцію переробної промисловості в Україні в 2017 р., млрд дол. США ..	175
Рис. 44. Споживання продукції переробної промисловості на внутрішньому ринку України та частка імпорту у споживанні в 2018 р.	176
Рис. 45. Ступінь зношеності металу в основних фондах України, %	181
Рис. 46. Середньорічні темпи приросту обсягів світової торгівлі окремих видів продукції переробної промисловості в 2008-2018рр, %	188
Рис. 47. Середньорічний приріст обсягів світової торгівлі окремих видів продукції переробної промисловості в 2008-2018 рр., млн дол. США	189
Рис. 48. Інвестиційне відставання України від країн фокус-групи на прикладі частки ВНОК у ВВП у 2009-2018 роках, %	216
Рис. 49. Зниження імпортомісткості ВНОК в розрізі трьох фаз НІРУ з першого по дванадцятий роки політики, %	218
Рис. 50. Частка валової доданої вартості у розрізі ВЕД в Україні та країнах фокус-групи, % ..	220
Рис. 51. Внесок секторів економіки у зростання ВВП згідно НІРУ, відсоткові пункти	221
Рис. 52. Внесок сегментів кінцевого використання в зростання ВВП згідно НІРУ, відсоткові пункти	222
Рис. 53. Обсяг та структура ВВП України в розрізі секторів економіки, %	223
Рис. 54. Структура ВВП в розрізі секторів економіки в Україні та країнах фокус-групи, % ..	224
Рис. 55. Структура ВВП України та країн фокус-групи, млрд дол. США та %	225
Рис. 56. Обсяг та структура ВВП України в розрізі секторів економіки у 2018 р. та у 2030 р. за двома сценаріями розвитку, %	229
Рис. 57. Обсяги і джерела фінансування ВНОК в Україні у 2008-2030 рр. млрд дол. США ..	248
Рис. 58. Структура кінцевого споживання електроенергії, %	252
Рис. 59. Структура системи технічного регулювання в Україні на початок 2020 р.	283
Рис. 60. Рейтинг 20 найбільших товарних груп українського експорту машинобудівної продукції в 2018 році, млн дол. США	291
Рис. 61. Компанії та сектори у фокусі підтримки несировинного експорту	292
Рис. 62. Виробництво продукції та рівень експортоорієнтованості сільського господарства в Україні в 2018 р.	307
Рис. 63. Частка імпортних компонентів у сільськогосподарському виробництві України в 2018 р.	308

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

- 1 Конституція України
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
- 2 Національна доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна»
URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
- 3 Світовий банк URL: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
- 4 United Nations Development Programme: Education Index 2018
URL: <http://hdr.undp.org/en/data>
- 5 World Economic Forum: Quality of math and Science education
- 6 Дослідження CEDOS «Українське студентство за кордоном» URL: <https://cedos.org.ua/>
- 7 Україна на роздоріжжі. Уроки з міжнародного досвіду економічних реформ/за ред. А.Зіденберга і Л.Хофмана/пер. з англ. Шиманського В. Київ: "Фенікс", 1998. 477с. (с. VII-VIII)
- 8 International Monetary Fund URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD>
- 9 Світовий банк Domestic credit provided by financial sector (% of GDP) - China
URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.DOMS.GD.ZS?locations=CN>
- 10 Spring 2019 Economic Forecast URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2019-economic-forecast-growth-continues-more-moderate-pace_en
- 11 OPEC Buletin URL: https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OB022019.pdf
- 12 ООН, Програми розвитку URL: <http://hdr.undp.org/en/data>
- 13 Машинобудівна галузь в Україні: потенціал та можливості для розширення експорту на період до 2021 року: аналітичний звіт/ДП Укрпромзовнішпекспертиза. Київ, 2019. С. 350 URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=79ea6e19-5253-41b8-b2ce-eaccdee61116>
- 14 НДР Конкурентоспроможність економіки України та стратегічні пріоритети інноваційного розвитку: звіт про НДР/кер. Крючкова І.В.; НАНУ; Ін-т економіки та прогнозування. 2005. С. 104.
- 15 НБУ URL: https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_y.pdf
- 16 НБУ URL: https://bank.gov.ua/files/ES/ZB_y.pdf
- 17 Портал бізнес аналітики URL: <http://bi.prozorro.org>
- 18 Ігор Гужва, Державні закупівлі як інструмент формування промислової політики URL: https://dt.ua/promyshliennost/derzhavni-zakupivli-yak-instrument-formuvannya-promislovoyi-politiki-264629_.html
- 19 International Monetary Fund. World Economic Outlook 2003, September. Washington, D.C. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2003/02/>
- 20 За даними URL: <https://www.investing.com/>

- 21 UNIDO – «Отчет о промышленном развитии» за 2016, 2017 і 2018 рр.
- 22 Наукова та інноваційна діяльність України: звіт за 2018 рік. Держстат URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf
- 23 OECD Data. Main Science and Technology Indicators URL: <https://data.oecd.org/rd/grossdomestic-spending-on-r-d.html>
- 24 PriceWaterhouseCoopers.Top Global Innovation 1000 study URL: <https://www.pwc.es/es/strategyand/assets/2018-global-innovation-1000-fact-pack.pdf>
- 25 Герман Ван дер Вее. История мировой экономики.1945-1990. Научное издание. Москва: Наука, 1994. 413 с.
- 26 Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка, 2018, 2(33). С. 11-26 URL: <https://dse.org.ua/archive/33/1.pdf>
- 27 Міністерство соціальної політики України URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16528.html>.
- 28 Міністерство соціальної політики України URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16582.html>
- 29 Стадвелл Дж.Чому Азії вдалося. Київ: Наш формат, 2017. 448 с.
- 30 Програми підтримки впровадження Індустрії 4.0, в т.ч.: Italy: «Industria 4.0» URL: https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Industria4.0_IT%20v2wm.pdf; Germany's Plattform Industrie 4.0 URL: <https://www.plattform-i40.de/PI40/Navigation/EN/ThePlatform/Background/background.html>; France's Alliance Industrie du Futur URL: <http://www.industrie-dufutur.org/>
- 31 Justin Yifu Lin. New structural economics: a framework for rethinking development URL: <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/84797-1104785060319/598886-1104951889260/NSE-Book.pdf>
- 32 Клаус Шваб. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 416 с.
- 33 Захищати не можна відкривати. Національний економічний прагматизм. Команда підтримки Національної ради реформ / за ред. Г.Чухай URL: <https://fsr.org.ua/news/opublikovano-analitychnyy-zvit-zahyshchaty-ne-mozhna-vidkryvaty-nacionalnyy-ekonomichnyy>
- 34 European Innovation Scoreboard 2018 URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en
- 35 Польське Агентство інформації і іноземних інвестицій URL: http://www.paiz.gov.pl/files/?id_plik=26187
- 36 Report on the Implementation of the Strategic Action Plan on Batteries: Building a Strategic Battery Value Chain in Europe URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/report-building-strategic-battery-value-chain-april2019_en.pdf
- 37 НДР Розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо збільшення споживання металопрокату на внутрішньому ринку в контексті оновлення металофонду України: звіт про НДР /кер. О.В.Крайніков; ДП «Укрпромзовнішекспертиза» 2013. С. 201

- 38 Engineering and economic growth: a global view URL: <https://www.raeng.org.uk/publications/reports/engineering-and-economic-growth-a-global-view>
- 39 Ручір Шарма. Злет і занепад країн. Хто виграє та програє на світовій арені. Київ: Наш формат, 2018. 408 с.
- 40 Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / за ред. С.І. Пирожкова. Київ, 2018. 395 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf
- 41 Зарубіжний досвід підвищення ефективності передавання та розподілу електроенергії, оптимізації втрат електроенергії в електромережах всіх рівнів напруги: звіт/Укренерго Київ,. 2015.
- 42 Комунікаційна стратегія МОН 2017-2020 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/komunikacijna-strategiya-mon-2017-2020.pdf>
- 43 World Economic Forum
URL: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf
- 44 Проект Національної стратегії Індустрії 4.0
URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/42:strategia-rozvitku-4-0-v3pdf>
- 45 Приєднання до електричних мереж: що потрібно знати, аби не потрапити в пастку обленерго
URL: <https://legalaid.ua/ua/article/pryvednannya-do-elektrychnyh-merezh-shho-potribno-znaty-aby-ne-potrapiyty-v-pastku-oblenergo/>
- 46 Калькулятор визначення вартості послуги з нестандартного приєднання «під ключ» електроустановок замовника до електричних мереж операторів систем розподілу / НКРЕКП URL: http://www.nerc.gov.ua/?calc_nc
- 47 Огляд чинних кодексів електромереж і умов підключення споживачів до електромереж у зарубіжних країнах/Укренерго
URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/4.-Oglyad_Kodeksiv.pdf

